

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО ЖУРНАЛИСТИКА И МАСОВА КОМУНИКАЦИЯ
КАТЕДРА „ПРЕСЖУРНАЛИСТИКА И КНИГОИЗДАВАНЕ“

**СОЦИО- И ПСИХОЛИНГВИСТИЧНИ ФУНКЦИИ НА ЧУЖДАТА ЛЕКСИКА
В ОНЛАЙН ПРОСТРАНСТВОТО**

Дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално
направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки
(Журналистика – Медиен език и стил)

Докторант:

Деница Денчева Генчева

Зачислена със заповед

№ РД 20-50/ 08.01.2015

Научен ръководител:

доц. д.н. Андреана Ефтимова

СОФИЯ 2017

Дисертационният труд е с обем 273 страници, от които 240 страници е основният текст. Изложението е конструирано в увод, три глави и заключение. Приложението съдържа 16 страници.

Библиографската справка съдържа общо 205 заглавия на кирилица и латиница.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод / 1

1. Онлайн медии – особености на общуването / 10

1.1. Социални медии / 12

1.2. Социални мрежи / 16

1.2.1. Феноменът Малък свят / 17

1.2.2. Теорията за силните и слаби връзки / 22

1.2.3. Теория за хомофилията / 26

1.3. Заключение / 29

2. Превключване и смесване на кода / 32

**2.1. Основни понятия и термини: превключване,
смесване на кода, лексикално заемане / 32**

2.2. Структурен подход / 43

**2.2.1. Разграничаване на превключването на кода от смесването
на кода от структурна гледна точка / 43**

**2.2.2. Разграничаване на превключването на кода от
лексикалното заемане от структурна гледна точка / 50**

2.3. Функционален подход / 56

**2.3.1. Разграничаване на превключването на кода от
лексикалното заемане от гледна точка на функционалния
подход / 60**

- 2.3.2. Експеримент за установяване степента на асимилираност на някои думи от английски произход, използвани в спонтанната писмена реч на социални мрежи и форуми от потребители, чийто роден език е българският / 65**
- 2.3.2.1. Цели на експеримента / 66**
 - 2.3.2.2. Хипотези / 66**
 - 2.3.2.3. Използван материал / 67**
 - 2.3.2.4. Участници в експеримента / 69**
 - 2.3.2.5. Въпроси към участниците в експеримента / 70**
 - 2.3.2.6. Процедура / 70**
 - 2.3.2.7. Очаквания / 71**
 - 2.3.2.8. Резултати / 72**
 - 2.3.2.9. Обобщение и дискусия / 98**
- 2.4. Социо- и психолингвистични аспекти на превключването на кода / 102**
- 2.4.1. Макросоциолингвистични фактори за превключването на кода / 102**
 - 2.4.2. Микросоциолингвистични фактори за превключването на кода / 106**
 - 2.4.3. Социолингвистични функции на превключването на кода / 114**
 - 2.4.4. Психолингвистични фактори за превключването на кода / 117**
- 2.5. Заключение / 125**

3. Анализ на превключването и смесването на кода в социалните мрежи / 128

3.1. Анализ на превключването и смесването на кода в социалните мрежи с оглед на макросоциолингвистичните фактори / 128

3.1.1. Лингва франка / 128

3.1.1.1. Причини за налагането на английския като лингва франка (АЛФ) / 131

3.1.1.2. АЛФ в глобална перспектива / 132

3.1.1.3. АЛФ в локална перспектива / 136

3.1.1.4. Ролята на онлайн медиите за разпространението на АЛФ / 138

3.1.1.5. От лингва франка към многоезичие – алтернативни гледни точки / 139

3.1.1.6. Хибридността като лингвокултурна норма / 145

3.1.1.7. АЛФ в спонтанната писмена реч на социалните мрежи / 150

3.1.1.8. Изводи / 155

3.1.2. Диглосия и билингвизъм в социалните мрежи / 157

3.1.2.1. Медиен анализ на социалната мрежа *Фейсбук* за установяване случаите на диглосия и билингвизъм / 163

3.1.2.2. Количествен анализ на данните / 170

3.1.2.3. Изводи / 173

- 3.2. Анализ на превключването и смесването на кода с оглед на микросоциolingвистичните фактори / 175**
- 3.2.1. Вмъкване и редуване / 176**
- 3.2.1.1. Вмъкване / 177**
- 3.2.1.1.1. Примери за вмъкване от социалните мрежи и форуми / 179**
- 3.2.1.1.2. Изводи и дискусия / 185**
- 3.2.1.2. Редуване / 186**
- 3.2.1.2.1. Примери за редуване от социалните мрежи и форуми / 188**
- 3.2.1.2.2. Изводи и дискусия / 193**
- 3.2.1.3. Заключение / 194**
- 3.3. Социо- и психolingвистични функции на превключването на кода / 196**
- 3.3.1. Функция *конвергентно поведение и стремеж към солидарност* / 197**
- 3.3.2. Функция *дивергентно поведение, дистанциране и неодобрение* / 205**
- 3.3.3. Функция *експресивност и колоритност* / 207**
- 3.3.4. Функция *модерност, езикова мода, реализирана чрез превключване на кода* / 214**
- 3.3.5. Функция *изграждане на имидж* / 217**
- 3.3.6. Превключването на кода като функционален инструмент в професионалното общуване / 219**
- 3.3.7. Функция *икономия на време* / 222**
- 3.3.8. Функция *евфемизация и дисфемизация на речта* чрез**

превключване на кода / 224

3.3.9. Изводи / 229

Заключение / 232

Справка за приносите / 241

Библиография / 243

Приложения / 258

Увод

Съвременният свят става все по-шарен, мобилен, „отворен“. Живеем във век на нестихващ прогрес на новите технологии. Технологичните ресурси, с които разполагаме, непрекъснато се променят и обновяват. Успоредно с напредъка им те се разпространяват по целия свят. Новите технологии доведоха и до появата на социалните мрежи, а вследствие на това броят на межкултурните контакти драстично се увеличи (Шътър 2012).

Нараства не само броят на връзките, но и се появяват връзки от нов тип, които „премахват времеви и пространствени ограничения“ (Павлова 2012: 14). Тези връзки „от други измерения“, както ги определят М. Макферсън и колегите му (Макферсън, Смит-Ловин и Кук 2001), преминават отвъд пределите на географски граници, националност, часови зони и на ред други културни и морални ограничения. Те могат да имат мимолетен характер – непрекъснато да се създават и разпадат, могат да съществуват и въпреки това да ни гарантират анонимност. Независимо от нетрайния им характер обаче, те биха могли да имат изключително значима стойност за участника в комуникацията – да осигуряват достъп до информация от различни източници, до дискусии по съответна тема; могат да имат и чисто утилитарен характер, който най-красноречиво би могъл да се предаде с израза „да имаш връзки“, с други думи – да имаш непрекъснат достъп до умения, знания и чужд опит, възможността непрекъснато да създаваш нови контакти и да загърбваш ненужните, да достигнеш до по-широка аудитория, да станеш известен, да популяризираш свой труд и свои продукти и съвсем естествено, в ерата на дигиталната икономика, дори да печелиш от това.

Последните няколко години особено много нарасна популярността на социалните мрежи и форуми, в които всеки би могъл, анонимно или не, да изрази и защити свое становище и евентуално да достигне до широка аудитория. Желанието на все повече и повече потребители да са част от Мрежата разкрива вътрешноприсъщ стремеж на човека да участва в обществения живот не само на своето непосредствено обкръжение (квартал, село или град), а по възможност да разшири този кръг от близки приятелства и познанства, да бъде, макар и виртуално, част от глобалната общност.

Процесите на глобализация, новите технологии и социалните мрежи са в тясна връзка и оказват влияние върху комуникацията и средствата за комуникация, като тяхната посока понастоящем несъмнено е ориентирана към глобалното. Потребителите, които желаят да бъдат част от „глобалното село“, търсят универсално средство за общуване. Прецедент в историята на езиците е появата на първата глобална лингва франка. Идеите за хибридността (Баба 1994) и диалогичността (Бахтин 1981) са залегнали в основата на теоретичните постановки, изясняващи естеството на английския език в ролята му на лингва франка. Е. Гофман го определя като „работещ консенсус“ (Гофман 1959), А. Селинкър като *междинен език* (Селинкър 1969), Дж. Хаус като „език по договаряне“ и „хибриден език“ (Хаус 2003), а М. Модино (1999, 2003), Т. МакАртур (2003), Б. Сейдлхофър (2006) и др. говорят за „зараждащия се европейски английски“. Като общо средство за комуникация английският език отдавна е прехвърлил както геополитическите, така и нормативните граници на книжовния език, приема космополитен характер и живее свой собствен живот. Същевременно езиковите политики на Съвета на Европа и на ЕС, от които сме част, са насочени към насърчаване на културното и езиково многообразие, като всичко това повлиява начина, по който българинът общува както в реалния, така и във виртуалния свят.

Като основен фокус на дисертационния труд социалните мрежи предлагат богато поле за изследване на новите социо- и психолингвистични тенденции при употребата на чуждите думи. Те предоставят изобилен материал от писмени текстове, в които се реализират множество езикови промени и иновации. Понастоящем чуждоезиковото влияние прехвърля границите на лексикалното заемане и пристъпва в територията на екзотичното за българската езикова ситуация *превключване на кода*. Същевременно самото разпространение на явлениято *превключване на кода* сред българските потребители на социалните мрежи достигна безпрецедентно по обхват приемане. В много голяма част от случаите това преминаване от един код на друг се наблюдава за двойката езици английски и български. Пренебрежимо нисък е броят на случаите на превключване на кода между български и френски, български и немски, български и руски, български и испански, български и италиански и др. В избора на език за превключване са залегнали фактори както от социокултурно естество, така и различни индивидуални мотиви. А

силната привързаност на човека към мрежата би могла да направи всяко езиково явление значимо, да му даде гласност и да го наложи.

Владеенето на чужд език или езици и езиковата практика на индивидите може да изиграе съществена роля за това как и с кого се свързваме в социалните мрежи, да определи качеството на социалните ни контакти и групите, към които принадлежим. Все повече се налага становището, че за да сме част от глобалния живот и за да сме конкурентноспособни на „лингвистичния пазар“, е необходимо да разполагаме и с необходимия „символен капитал“, становище формулирано отдавна от П. Бурдийо (Бурдийо 1977). Осъзнаването на тези факти от страна на потребителите на социалните мрежи променя както техните нагласи към чуждите езици, така и лингвистичните им изяви. На лингвистичните пазари се предлагат не само “стоки от първа необходимост”, а и “интелектуална собственост” под формата на ocasionални езикови употреби, нестандартно словотворчество и екзотика в употребата на чужди думи и изрази. *Превключването на кода* изпълнява не само утилитарна функция, свързана с предаването и правилното декодиране на съобщението, но и ред други социо- и психолингвистични функции, свързани както с характеристиките на днешното общество, така и с характеристиките на съвременния индивид, които го отличават от „доглобалния“ човек.

Актуалността на изследването се обуславя от повсеместното навлизане както на чужди думи и изрази главно от английски език в българския, така и от присъствието на езиковото явление *превключване на кода* в онлайн пространството (главно в социалните мрежи, форуми и блогове). Веднъж появят ли се там, този вид езикови конструкции навлизат масово в речта на българина. Употребата на подобни конструкции от страна на публични личности прави явлението още по-масово и се превръща в своего рода езикова мода. По този начин се оформят универсални социолингвистични модели, които са валидни не само за българския онлайн потребител.

Наред с универсалните езикови конструкции, явлението *превключване на кода* обогатява езиковото пространство и с някои occasionални езикови употреби, които са показателни за склонността на индивида към езиково творчество.

Съвременната мултикултурна езикова ситуация изисква нов тип езиково общуване, съобразено със социокултурните характеристики на индивидите. Желанието ни да

общуваме в интернет с широк кръг от хора, които говорят различни езици, предполага търсенето на универсален езиков код, който максимално се доближава до представите ни за т.нар. *лингва франка*, явление, което се проявява винаги в период на интензивен межкултурен обмен.

Превключването на кода в онлайн пространството „дарява“ езика както с клиширани изрази, така и с уникални езикови конструкции, и това е доказателство за неговата значимост за развитието на езика.

Предмет на дисертационния труд е изследването на социо- и психолингвистичните функции на чуждата лексика, която е в основата на явлението *превключване на кода* в социалните мрежи с оглед на съвременната езикова ситуация. Въпреки че в социалните мрежи и форуми може да се наблюдава използването на различни езици от българските потребители, случаите на превключване на кода от български език на език, различен от английския, са пренебрежително малко. По тази причина обект на наблюдение е главно превключването на кода от български на английски език.

Настоящият труд представлява опит да се наблюдава статуквото на използвания от българските потребители език с ясното виждане за непрестанните промени и мимолетния характер на наблюдаваните явления в онлайн пространството. Той представлява фотография на изказа на комуникаторите за период от 3 години (от 2015 до 2017 г.) в една изключително динамична, непрекъснато развиващата се както еволюционно, така и по обеми среда.

Обект на изследване е речта, която използват българите в социалните медии. Наблюдават се чуждите думи и изрази, които комуникаторите, чийто първи език е българският, използват. Обектът на изследване обхваща т.нар. от Р. Коцев (2016) *спонтанна писмена реч* в социалните мрежи и форуми. Това включва постове, коментари към постове, меми във *Фейсбук* и *Твитър*, анонимни дискусии към някои от популярните български онлайн издания (*Мениджър, 24 часа, Нова, Вести*) и дискусии в популярни форуми (*bg-mamma.com, teenproblem.net, forum.all.bg*).

Наблюдавани са също публичните профили на 14 популярни личности, 5 публични групи и 1 личен профил във *Фейсбук*.

При избора на онлайн платформи се ръководя от няколко критерия, гарантиращи репрезентативността на изследването:

1. **Популярност.** Форумите към информационните онлайн издания „Вести“, „Нова“, „24 часа“ и „Мениджър“, които следват формата на съответните таблоидни издания, са предпочетени заради популярността на сайтовете. Според глобалния брояч alexa.com към 2017 г. те попадат в топ 50 на най-посещаваните сайтове в българското онлайн пространство ¹. Това гарантира и сериозен брой последователи и коментатори с различен социален и професионален статус. Социалните мрежи *Фейсбук* и *Туитър* са също едни от най-популярните. Към януари 2018г. *Фейсбук* заема първо място с над 2 милиарда активни потребители на месец, а *Туитър* заема 4-то място с 328 милиона потребители². *Туитър* е предпочетен и поради факта, че представлява специфичен жанр в онлайн пространството – микроблогинга. Онлайн общностите са подбрани по брой на последователите, а необходимо условие за публичните личности, освен да са популярни в онлайн средите, е да превключват кода в своите постове.
2. Втори критерий е **тематичното разнообразие**, което гарантира също разнообразие на лексиката и съответно на речевите ситуации, в които наблюдаваме превключване на кода. По тази именно причина са наблюдавани както форуми, така и социални мрежи, общности, микроблогове, в които относително свободно се изказва лично мнение по начин, предпочетен от автора. Споменатите по-горе информационни онлайн издания например можем да определим като аналогични на хибридните таблоиди с популярно съдържание и насочени към широк кръг от читатели. Подбраните общности от социалните мрежи пък дискутират разнообразни теми от социалния и културен живот – музика, здравословно хранене, пътешествия, хумор, домашни любимци и др.
3. Трето, в изследването са представени платформи, чиито потребители са хора с **разнообразни демографски характеристики**. Форумът *teenproblem.net* е

¹ <https://www.alexa.com/topsites/countries/BG>

² Kallas, Priit. “Top 15 Most Popular Networking Sites and Apps.” dreamgrow.com. October 11, 2017. <https://www.dreamgrow.com/top-15-most-popular-social-networking-sites/>

ориентиран към младото поколение, *forum.bg-mamma.com* към жените в млада и средна възраст, *Фейсбук* и *Твитър* обхващат всички възрастови групи над 13 год. Според изследване на *statista.com* за 2017 г. процентът на потребителите на *Фейсбук* на възраст от 13-34 г. е 48%, на възраст 35-54 г. - 35% и на възраст над 55 г. - 17%. Съотношението мъже:жени е 50 на 50³.

4. И не на последно място, главният фокус на дисертацията са предимно социалните мрежи *Фейсбук* и *Твитър* поради факта, че според изследване на *dnes.bg* 95.3% от **българските потребители използват глобалната мрежа с цел комуникация в социалните мрежи**⁴, а това прави възможно проследяването на спонтанната писмена реч.

Екскерпираният материал от примери от социалните мрежи и форуми, включващи превключване на кода, е събиран за периода 2015-2017г. За целта на изследването се спрех на извадка от 1014 текста. Те представляват случайно набиран материал и включват пропорционално по 338 примера за всяка изследвана година и пропорционално за всеки тип изследвани платформи – социални мрежи и форуми. Статистическа обработка на данни е използвана само за анализ на превключването и смесването на кода с оглед на микросоциолингвистичните фактори (подглава 3.2.) с цел съотнасяне на превключените елементи от тези 1014 текста към превключване на кода от типа *вмъкване* или *редуване* и извеждане на съответните изводи.

При извеждане на функциите на превключването на кода (подглава 3.3.) се работи със същия брой примери (1014) с цел изясняване разнообразието от функциите на превключването на кода, независимо от това с какви словоформи е реализирано.

400-те думи и абривиатури, които са обект на анализ в експеримента за установяване на степента на асимилираност на някои думи от английски език, използвани в спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми от потребители, чийто роден език е българският, представляват също част от случайно побраните 1014 текста. Около

³ <https://www.statista.com/statistics/187041/us-user-age-distribution-on-facebook/>

⁴ <https://www.dnes.bg/technology/2016/12/12/63-ot-bylgarite-polzvat-net-100-za-facebook-twitter.325278>

400 е броят на думите и абривиатурите, които се срещат самостоятелно като превключени елементи. Те са групирани в 6 подгрупи според словообразователния модел и съответно степента им на морфофонологична акомодация, следвайки правилата на българския език. По този начин е изведена своеобразна парадигма на превключването на кода в случаите, в които се превключват единични лексеми.

За представяне на феномените *диглосия* и *билингвизъм* в социалните мрежи (3.1.2.1.) е изследван личен профил в социалната мрежа *Фейсбук*. Наблюдавани са общо **3150** текста (вербални текстове и текстове от смесен тип, които представляват постовете, споделени от “приятелите”, както и харесаните от тях материали) на **126** активни потребители за период от 6 седмици (от средата на ноември до края на декември 2015 г.).

Целта на дисертационния труд е да хвърли повече светлина върху езиковата ситуация в съвременното ни, както и да потърси отговори на въпроса защо хората в дадена езикова общност смесват езиковите кодове в интернет. Работата се стреми да докаже и значимостта на явлениято *превключване на кода* за развитието на езика. Друга цел е да се установи в каква степен езиковите образувания, получени в резултат на превключването на кода, се възприемат адекватно от носителите на езика. Резултатите от това наблюдение дават отговор на въпроса дали наблюдаваните езикови конструкции могат да бъдат класифицирани като заемки, или става дума за превключване на отделни езикови елементи, за които е слабо вероятно да се превърнат в част от активния езиков лексикон на българина. Изследването също цели да покаже, че ролята на превключените елементи в речта е значима – те носят специфичен конотативен заряд и изпълняват редица функции.

Основните **задачи** на дисертацията са:

1. Да изследва и уточни естеството на социалните мрежи като поле за проява на явлениято превключване на кода;
2. Да анализира някои съвременни теории, засягащи превключването на кода, и да направи някои терминологични уточнения в тази област, както и да се очертае границата между термините *превключване на кода*, *смесване на кода* и *лексикално заемане*;

3. Да изясни макро- и микросоциолингвистичните фактори, които оказват влияние върху превключването на кода;
4. Да установи в каква степен езиковите конструкции, включващи чужди думи, са разбираеми за носителите на езика;
5. Да дефинира функциите, които явлението *превключване на кода* изпълнява в онлайн комуникацията.

За целта бяха проведени следните изследвания:

- Експеримент със 150 респонденти за установяване на степента на асимилираност на някои думи от английски произход, използвани в спонтанната писмена реч на социални мрежи и форуми от потребители, чийто роден език е българският. Използвана е извадка от 400 английски думи и абривиатури (стр. 65);
- Качествен и количествен анализ на 3150 текста за установяване на случаите на *билингвизъм* и *диглосия* в една конкретна онлайн общност (стр. 163);
- Структурен анализ по П. Мюйскен (2000) на превключването на кода от типа *вмъкване* или *редуване* на извадка от 1014 текста (стр. 175);
- Функционален анализ върху извадка от 1014 текста (стр. 196).

Тезата, която е залегнала в основата на проучването, е, че феноменът превключване на кода се мултиплицира в речевите практики на онлайн потребителите. Тя се потвърждава чрез разнообразните психосоциални функции на чуждата лексика във виртуалното общуване. Необходимостта от безпрепятствена межкултурна комуникация обуславя появата на социолингвистични явления като *билингвизъм*, *превключване на кода* и *лексикално заемане*, които показват стремежа на съвременния носител на езика да си изгради собствена *лингва франка*.

За да се реализират целта и задачите на изследването, беше избран интердисциплинарен подход. Наред с **методите** на *социологията*, *психологията* и *лингвистиката* са приложени и подходи, присъщи на *социолингвистиката* и *психолингвистиката*, както и на *функционалната лингвистика*, която се стреми да намери допирните точки между науките за езика. В дисертацията са използвани различни

изследователски методи, присъщи на тези науки: социолингвистичен анализ, функционален анализ, дискурсен анализ⁵, контент анализ, количествен анализ, съпоставителен анализ, секвентен анализ, анализ на диалози по модела за интерактивно приспособяване в диалог, по модела за говорна акомодация, структурен и конотативен анализ, научно наблюдение, научно-изследователски експеримент. Научно-изследователските експерименти са проведени съобразно методиката, описана от В. Бондиков в „Методи за изследване на комуникацията в интернет“ (вж. Бондиков 2016: 64-70). За установяване степента на семантична прозрачност на някои чужди думи, е предпочетен анкетният метод, а за определяне значението на дадена дума е избран дефиниционният подход по П. Пехливанова (вж. Пехливанова 2014: 57).

⁵ Вж. повече за дискурс анализа у Е. Тарашева (Тарашева 2014).

1. Онлайн медии – особености на общуването

*Без вестник или
някакъв вид списание
не може да обедините една общност⁶.*

Развитието на новите технологии – интернет и мобилните устройства създаде и новата платформа на т.нар. *онлайн медии*. Наричат се “онлайн”, именно защото разпространението на информацията е възможно благодарение на изградената между компютрите връзка (тук понятието “компютър” е събирателно за всички видове цифрови устройства), докато “медия” в случая, представлява всеобхватното понятие за различните видове средства за комуникация – в най-отдалечената ера на знаците и сигналите, основната медия е било човешкото тяло, в съвременната информационна ера това са в голяма степен онлайн медиите⁷. В този смисъл думите на Махатма Ганди са просто една конкретика – вестникът и списанието, както и другите налични по онова време техники за предаване и разпространение на информацията – телефакс, телеграф, телефон, радио и зараждащата се тогава телевизия, се явяват именно медиите служещи за обединяването на общността, благодарение на които движенията за граждански права поведени и вдъхновени от индийския “бапу” довеждат до извоюване на независимостта на Индия от Английската империя.

В нашето съвремие към тези медии се добавят и персоналните и преносими компютри, както и мобилните устройства. В резултат на развитието на технологиите и свободния и улеснен достъпът на всеки желаещ потребител до интернет, се оформиха както малки общности по интереси, възраст, националност, професия и т.н., но също и една голяма общност на “глобалното село”, които ни правят ежедневно свидетели както

⁶ Махатма Ганди към журналиста Винс Уокър от Ню Йорк Таймс във филма *Ганди*, 1982. (бел.а)

⁷ За повече информация за шестте ери на Т. Теме (1998), вж. Г. Дерменджиева, *Онлайн журналистика. Медиите в дигиталния свят*. София, 2012. Стр. 15-32. (бел.а)

на по-незначителни, така и на не по-малко значими събития от постигането на независимостта на Индия.

Най-общо казано, онлайн медиите са форма на комуникация, разпространявана чрез интернет. Индустриите, които в нашето съвремие успешно използват онлайн медиите, включват журнализъм, разпространители на новини, маркетинг и реклама, търговия и различни форми на забавление (музика и филми).

Те представляват интересна и същевременно амбивалентна среда – могат да бъдат както източник на информация, така и на дезинформация; според някои те свързват хората, според други ги разделят; те дават възможност както да бъдеш или станеш някой, така и да бъдеш никой; роптаем срещу тях и приемаме за лукс възможността да се отделим и забравим за миг своя компютър или мобилни устройства, от друга страна пак и пак се завръщаме, за да се осведомим какво се е случило докато ни е нямало, да се свържем с близките си и любимите ни групи от приятели или просто, за да видим какво ще е времето утре.

Бумът на новите технологии и непрестанното разширяване и разчупване на границите на това, което наричаме онлайн медии непрекъснато нараства, което от психосоциална гледна точка би могло да се разглежда като отражение на човешката природа – информацията, независимо под каква форма, винаги е привличала и вълнувала, а не случайно нарицателното “социално животно”, което се използва за човека е толкова разпространен, дори клиширан израз.

Развитието на новите технологии също така, се свързва и със стремежа “знанието да бъде пренасяно във времето и пространството” (Дерменджиева 2012: 17), т.е. новите технологии в това отношение са много по-надежден носител от устните предания или от писмените си събратя от миналото. Това което наблюдаваме същевременно обаче, е как чашата на знанието и информацията в онлайн пространството прелива, образно казано:

Новите медии създават един друг свят – хоризонтален и мрежови, задават нов тип отношения, социални структури, премахват времеви и пространствени ограничения. Огромно количество данни може да бъде компресирано и архивирано – новите медии са с безпрецедентен капацитет за съхранение на данни. Веднъж създадено, съдържането може да бъде променяно нееднократно – допълвано,

коригирано според контекста и предпочитанията на момента, в едно непрестанното настояще споделяно в облаците... (Павлова 2012: 14).

Изобилието и богатството на информацията (и дезинформацията) под всякаква форма, е всъщност благодатна почва за разнообразни видове “теренни” изследвания от всякакъв тип и в частност социо- и психолингвистични наблюдения, които са и обект на настоящата работа.

1.1. Социални медии

За да могат да бъдат по-добре разбрани и охарактеризирани, много често социалните медии се сравняват или биват противопоставяни на традиционните (в хронологичен план – предхождащите) онлайн медии. Д. Нейшънс в своя статия използва умело метафорите за “еднопосочната” и “двупосочната улица”. Според него обикновените медии могат да се сравнят с еднопосочна улица, тъй като когато слушаме радио или гледаме телевизия, способността да споделим мислите си по проблем, който ни вълнува и е привлякъл вниманието ни, е силно ограничена. “Социалните медии от друга страна, представляват двупосочна улица, която дава възможност и на вас да комуникирате” (Нейшънс 2017: 1).

Метафората на Д. Нейшънс е подходяща за сравнението, което правим, но в същото време “двупосочността” като че ли се оказва непълно понятие, с което да се представят социалните медии. Защото, ако трябва да бъдем точни, тук вече става въпрос не за двупосочност, а за множество улици тръгващи и идващи от различни посоки. Поясен и точен, в това отношение, би бил термина “от много към много”, използван за третото поколение интернет комуникация и който контрастира с предишните две поколения на “от един към един” и на “един към много”.

Концептуално разглеждан обаче, терминът “социални медии” представлява nonsens, според С. Ломбърг, защото предполага, че другите комуникационни медии не са социални, което е погрешен извод: “всички медии са социални, тъй като се използват по различни социални причини – обсъждаме новините с приятели, семейството и колегите, събираме се пред телевизора вечер и т.н.” (Ломбърг 2011: 56).

Това което откроява онлайн медиите като социални, според С. Ломбърг, е фактът, че те са базирани ексклузивно на междуличностната комуникация, както и на създаването на интерактивно съдържание, обикновено с лична цел. Изграждането на връзки, насоченост към другите и разговорите между потребителите са едни от основните аспекти при използването на социалните медии. “За разлика от медии като телевизията и вестника например, но подобно на писмата и телефонните разговори, социалните медии улесняват пряко близостта и единството между комуникаторите чрез своя интерактивен потенциал, подканяйки потребителите да участват активно и да допринасят със собствено съдържание. Те се използват също така и за бизнес цели като например разпространение на новини, популяризиране на търговска марка и др. Но дори и в тези случаи, се разчита главно на изградени междуличностни връзки, на базата на които са изградени и социалните медии” (Ломбърг 2011: 57).

С. Ломбърг оспорва също така и идеята, че социалните медии са медии. Множественото число, което се използва в случая, би могло да бъде подвеждащо, защото предполага, че различните социални медии са базирани на различни технологии, докато те всъщност представляват “подгрупа на дигиталните медии, обединени от дигиталните технологии и споменатите по-горе социални цели. Могат да бъдат базирани на различен софтуер и да се различават по своите комуникативни особености, които ги правят междуличностно ориентирани и им дават възможност за създаване на интерактивно съдържание, но това което ги обединява, е именно дигиталната медийна технология” (Ломбърг 2011: 57).

Тези определения дават, макар и бегла представа, за изключително динамичната и разнообразна среда на социалните медии. Все по-често хората напускат комфорта на добре познатата традиционна среда и се потапят в океана от информация и контакти, водени от различни мотиви – по-лесен и бърз достъп до информацията и средствата за общуване, желание да са “в течение на нещата”, да взаимодействат с другите в дадена общност, но също така и движени от комфортизъм и понякога неосъзнато следване на потока и модата, и прочие. Но както вече споменахме, тези характеристики изглеждат са заложили в природата на човека – той винаги е имал афинитет към новината, независимо от нейния начин на поднасяне, а желанието да принадлежи към дадена общност, или най-малкото контакта с другите, е изконна негова черта, чиито корени могат да се търсят още

в най-древните епохи на трайбализъм – в крайна сметка, социалният живот в основата си би могъл да се приеме като форма на атавизъм – сам човек трудно би оцелял.

Новите технологии, подобно на устните и писмени източници от миналото, също поднасят новини и дават възможност да се създава и разпространява информацията и то в огромни количества. Това, което различава социалните медии от традиционните медии обаче, е тяхната интерактивност, както и потенциално по-голямата степен на “симетричност” (Ломбърг 2011: 65) на комуникативните отношения между взаимодействащите – те предоставят възможността всеки, който желае, по всяко време и от всяка точка на света, независимо от социален статус, пол, възраст и раса, да се включва в комуникативния акт с изказване на мисли и мнения. ““Да говориш на вятъра” днес не е достатъчно, трябва „да споделяш в облаците”, да бъдеш част от разпознаваемата, с ясни координати и форми общност на „приятелите”, „последователите” – да си един от многото социални атоми в мрежата със собствено лице и профил”, охарактеризира още явлението И. Павлова (Павлова 2012: 11).

Социалните медии включват: блогове, бизнес мрежи, социални мрежи (*Facebook*), микроблогове (*Twitter*), форуми, видео сайтове (*YouTube*), споделяне на снимки (*Instagram, Google+*), сайтове за социален букмарк (*Digg.com, Svejo.net*), социални игри и множеството приложения за мобилни устройства. Те дават възможност на своята аудитория да участва активно в обмена на информация чрез предоставяне възможност за създаване на собствен стил и съдържание и публикуването му, изказване на мнения и коментиране (блогове, чрез препратки или още известни като “хиперлинкове”), както и чрез предоставяне на възможността за разпространение и обмяна на информацията (социални медии и социални мрежи), или както още обобщава кратко и ясно Т. Монова “Активният реципиент едновременно е потребител и създател на информация” (Монова 2012: 344). В този смисъл, изключителна популярност придоби терминът “*user generated content*” или *UGC*, който деноминира “съдържание генерирано от самите потребители”, което непрекъснато “бива споделяно и еволюира” (Wellcome 2012: 8).

Онлайн пространството също така “за пръв път предлага на медиите хипертекстуалност, което означава голяма степен свобода на избор за аудиторията”, като в същото време разполага със способността “да превръща ‘безмълвните маси’ в активно гражданско общество” (Дерменджиева 2012: 447). С други думи мрежата предоставя

възможност за динамично, активно и в същото време избирателно следене на информацията според личните интереси и мотиви, в същото време и създаването и разпространението на такава. “На традиционния модел на еднопосочно предаване на информацията – от журналисти към аудитория ... се противопоставя моделът на сътрудничеството, на взаимното участие и споделяне: аудиторията е и производител на медийно съдържание, тя е активен участник в процеса на комуникация” (Павлова 2012: 55). Именно възможността всеки гражданин да бъде журналист, както и всяко лично преживяване, изказване или наблюдение да се превърне в новина, са част от основните характеристики на социалните медии в наши дни.

Агенцията Wellcome, посветила своето изследване на социалните медии, синтезирано изброява пет основни опорни точки за тяхното съществуване: 1. *съдействие* – потребителите биват подтиквани и окуражавани да споделят своето мнение, като по този начин се преодоляват границите между медии и аудитория; 2. *Достъпност* – всеки има достъп до тях и би могъл да се включи и да участва безпрепятствено; 3. *Събеседване* – докато традиционните медии имат склонност да “разказват” или да предават някакво съобщение, социалните медии се основават на диалогичността, което от своя страна изисква и внимателно слушане; 4. *Създаване на общности* – социалните медии дават възможност за бързо оформяне на общности по интереси; 5. *Взаимосвързаност* – социалните мрежи позволяват изграждането на връзки с други сайтове, източници и други потребители. Авторите на изследването заключават: “Информацията е колективна, споделена и обогатявана от потребителите. В този смисъл, социалните медии са в допълнение към традиционните медии. Но мрежата също така е място, където информацията е непрекъснато повтаряна и репликирана посредством множеството операции “копи-пейст” и чрез различните платформи на изразяване. Но също така, социалните медии могат да бъдат източник на слухове, фалшификация и дезинформация” (Wellcome 2012: 8-9).

Можем да заключим, че съществуват значителен брой противоречия, изграждащи и охарактеризиращи тези медии. Те обаче са и в основата на всеобхватното и необозримо разнообразие, което ги изгражда и им е присъщо. Интерактивността, многопосочността, симетричността, непрекъснатото разрастване и усъвършенстване на социалните медии, същевременно възможността всеки обикновен гражданин да изказва мислите си по свой

собствен, уникален начин и да бъде активен участник в медийното пространство, ни дават основание да предположим и какво огромно езиково разнообразие ни предлагат те. Интересът ни към езика и дискурса се обуславя именно от динамичната и колоритна среда на социалните медии, тъй като те рисуват картини и създават тенденции безпрецедентни за българския език, а чуждите думи и изрази, в случая, са една от четките на художника.

1.2. Социални мрежи

Социалните мрежи са една от формите на социални медии, които през последните няколко години добиха особена популярност и преобработиха имиджа на медиите като цяло. “Променяйки аудиторията, онлайн пространството даде глас на обикновения човек. Получила нови права в мрежата благодарение на софтуерните средства и инструменти на уеб 2.0 технологиите, аудиторията започна да се превръща в онлайн общности”, разгърнаха се социалните мрежи (Дерменджиева 2012: 448).

Социалните мрежи представляват платформи като Facebook, Twitter, Instagram, MySpace, Google+, LinkedIn, обществени форуми и блогове, които се използват от хората за споделяне на мнения, опит, виждания и всякаква друга информация помежду им. Г. Дерменджиева също така отбелязва, че напоследък се наблюдава тенденцията за преливане на социалните мрежи в социални медии, защото първите дават възможност на участниците не само да коментират, оценяват и споделят новините, но също така и да ги създават. На практика всеки потребител при добро желание и по лични или обществени мотиви би могъл да се превърне в доброволен гражданин-журналист. Тази трансформация на аудиторията и получената от нея нова роля в медийния процес стои в основата на същинския преход от традиционните към новите медии (Дерменджиева 2012: 452). Преходът от пасивна аудитория към активна онлайн общност и създаването на отношения на симетричност именно превръщат мрежата в обект на постоянен интерес и наблюдения.

Явлението *социални мрежи* има дълга история и се появява доста преди своята нова онлайн форма. В основата на социалните мрежи лежи стремежът на хората да се свързват и обменят информация със себеподобните си. Много често в основата на тази нужда са лежали и лежат чисто прагматични причини – като например обмяна на стоки и търговия, обмяна на опит и практически знания, но често причините са и чисто психологически – свързани със стремежа на човек да научава нови и интересни неща, да

се забавлява, да общува заради самото общуване. Това, което направиха новите технологии е, че допринесоха изключително за възможността всеки желаещ със сравнително малко средства да се включи в мрежата и потенциално да се свързва с хора със сродни интереси от цял свят, както и да се информира и черпи знания без особени ограничения.

1.2.1. Феноменът “Малък свят” или теорията за “шестте стъпки на свързаност”

Планетата Земя никога не е била толкова малка колкото е сега. Тя се сви – относително казано, разбира се – в резултат на забързания ритъм на материалната и вербалната комуникация.

Сега моите мисли могат да обиколят планетата за минути.

(Далечната 1929 г.)⁸

Като понятие и от социологическа гледна точка, *социални мрежи* се свързва много често с феномена “шест стъпки на свързаност” – теория, предложена за пръв път от унгарския автор Фригис Каринти през 1929 г. в негов разказ със заглавие “Мрежи” (“Chains”). Според нея, произволно взети двама души на Земята могат да се свържат чрез мрежа от познанства, изградена от не повече от пет посредници между тях.

През петдесетте години на миналия век е направен опит тази теория да бъде доказана и математически, чрез модел предложен от Ithiel Pool и Manfred Kochen (ръкописът не е публикуван, по С. Милграм, 1969), като използват приблизителната средна стойност на познанствата получена от Gurdvitch през 1961 г. Въпреки че “този модел не взема в предвид социалната структура”, изследванията на двамата математици

⁸Думи от разказа “Мрежи” на Фригис Каринти. Преводът от унгарски на английски е на разположение в интернет: https://djjr-courses.wdfiles.com/local--files/soc180%3Akarinthy-chain-links/Karinthy-Chain-Links_1929.pdf (бел.а.)

вдъхновяват американския социален психолог Стенли Милграм, който през 1967 г. предприема серия експерименти под общото название “Малък свят”⁹ (Милграм и Траверс 1969: 426). Милграм и колегите му установяват, че са необходими средно между 4.4 (при разстояние от 25 мили – Бостон-Масачузетс) и 5.7 (при по-дълго разстояние от около 1300 мили – Небраска – Масачузетс) “посредници”, за да достигне дадена пощенска картичка от подателя до получателя (при така направеният експеримент, около 1/3 от пратките достигат до получателя) (Милграм и Траверс 1969: 431, 436). Резултатите от експеримента са публикувани в *Psychology Today*, но биват подложени на критика¹⁰. Въпреки това обаче, фразата “шест стъпки на свързаност” започва да добива все повече и повече популярност в следващите години и е подета от поп културата със знаменитата пиеса на Дж. Гуеър със същото име поставена през 1990 г. и компютърна игра създадена през 1996 г. от Б. С. Тжаден (Brett C. Tjaden), базирана на експеримента “Малък свят”¹¹.

Разглеждайки по-късно феномена “Малък свят”, изследователите Д. Исли и Дж. Клайнбърг заявяват, че “експериментът на С. Милграм демонстрира два поразяващи факта за социалните мрежи: първо, че съществуват множество близки пътеки между комуникаторите; и второ, че хората, действали без да разполагат с каквато и да е световна карта на мрежата, колективно успяват да намерят тези кратки пътеки” (Исли и Клайнбърг 2010: 612).

Именно тези факти и открития, както и едно от основните открития на С. Милграм, а именно че една от основните характеристики на мрежите “Малък свят” е “конвергенцията на комуникативните канали чрез общи индивиди” (Милграм и Траверс

⁹ Експериментът “Малък свят” под ръководството на С. Милграм се състои в това случайно избрани хора от Средния Запад, САЩ да изпратят писмо до непознат в Масачузетс. Подателите предварително знаят името, професията, място на работа, завършен колеж и година на завършването, датите на военната служба, моминското име и роден град на съпругата на получателя. Те са инструктирани предварително да изпратят писмото на човек, който е част от техните познати (познават го по малкото му име), за когото смятат, че е най-вероятно да познава получателя (т.е. не трябва да го изпращат директно на получателя). Този човек от своя страна трябва да направи същото, и така докато накрая пратката достигне до изначално набелязания получател (бел.а.).

¹⁰ За повече информация върху критиките, вж. напр. статиите на Kleinfeld, Judith "Six Degrees: Urban Myth?"(2002) в *Psychology Today* и на Schnettler, Sebastian "A small world on feet of clay? A comparison of empirical small-world studies against best-practice criteria" в *Social Networks* (2009). (бел.а.)

¹¹ <https://users.cs.jmu.edu/tjadenbc/Web/vitae.htm>

1969: 442), заинтригуват в наши дни една от най-популярните и радващи се на най-голямо присъствие социални мрежи – *Фейсбук*. През 2011 г. екипът на световноизвестната мрежа в сътрудничество с Миланския университет, вдъхновени именно от идеята на Ф. Каринти и експериментите на С. Милграм, решава да тества математически резултатите от експериментите използвайки най-модерните и високотехнологични алгоритми, с цел да се подобри и оптимизира свързаността между потребителите, още повече, че към тази дата те разполагат с най-широката и представителна извадка от 721 милиона активни потребители на *Фейсбук* (повече от 10% от населението на Земята по това време), с 69 милиарда приятелства помежду им, като това го прави най-голямото проучване на социалната мрежа към 2011 г.¹². “Именно съвременната дигитална форма на социалните мрежи в момента, дава възможност на изследователите да ги изучават и наблюдават в много по-голям, глобален мащаб”, смята официалният говорител и главен анализатор на данните на проведения от *Фейсбук* експеримент, Л. Бакстром (Бакстром 2011). (Тук трябва да отворим скоба и да споменем, че броят на активните потребители на *Фейсбук* след 2011 г. непрекъснато нараства, като за месец юни 2017 г. достига 2.01 билиона активни потребители на месец)¹³.

Чрез направения експеримент, изследователите достигат до няколко интересни наблюдения. Първото от тях оборва резултати получени при предишни експерименти с други социални мрежи – графиката за степента на кумулативно разпределение ясно показва, според автора на статията, че това разпределение въобще не е толкова скосено както подсказват предишните изследвания. Това ще рече, че “само 10% от потребителите имат по-малко от 10 приятели, 20% имат по-малко от 25 приятели, докато 50% (медианата) имат над 100 приятели. В същото време, тъй като разпределението е силно изкривено, средната стойност на приятели е 190” (Бакстром 2011).

Официалният говорител на проведения експеримент отбелязва също, че медиана в размер на 100 приятели може да изглежда изненадващо ниска. Това явление обаче той обяснява, като се позовава на труда на С. Фелд от 1991¹⁴, в който последният описва

¹² <https://www.facebook.com/notes/facebook-data-team/anatomy-of-facebook/10150388519243859>

¹³ Данните са взети от сайта <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/amp/>

¹⁴ *Why Your Friends Have More Friends Than You Do*, Scott L. Feld. *American Journal of Sociology*. Vol. 96, No. 6 (May, 1991), pp. 1464-1477

наблюдаван от него феномен, при който студенти обикновено считат, че класовете, в които са се записали са по-големи отколкото другите класове и че обикновено имаме склонността да вярваме, че самолетът, с който пътуваме, е по-пълен от нормалното. “Всички тези ефекти се наблюдават, защото е много по-вероятно да изберете хора, класове и полети, които са по-популярни или по-посещавани. Така че не би трябвало да се чувствате зле, че вашите приятели изглежда се ползват с по-голяма популярност от вас: това изглежда така на повечето от нас”, заключава Л. Бакстром (Бакстром 2011).

Вторият получен резултат при така направения експеримент е, че всъщност броят на стъпките на свързаност е по-малък от наблюдаваните в минали експерименти шест и че продължава да намалява пропорционално на разсрастването на *Фейсбук* през последните три години (преди 2011). 99.6% от всички двойки потребители на мрежата се свързват чрез 5 посредници (или това са 6 свързки), а 92% са свързани само чрез 4 посредници (или 5 свързки). Тъй като *Фейсбук* постоянно се развива през годините и броят на потребителите непрекъснато нараства, мрежата започва да демонстрира и по-силна свързаност. Средното разстояние през 2008 е 5.28 свързки, докато за сравнение през 2011 е 4.74. Когато анализът на данните се ограничи до определена държава, без значение коя и какви са нейните размери, учените установяват, че средното разстояние на свързаност е дори още по-малко – хората в тези случаи са разделени само от 3 посредника (или 4 свързки). Експериментът също доказва, не само че са необходими по-малко на брой посредници, за да се свържат двама произволно избрани души, но и че индивидите могат успешно да намират тези кратки пътеки за свързка, въпреки, че нямат възможността да виждат цялата мрежа (Бакстром 2011).

Третото интересно откритие на експеримента проведен от изследователите на социалната мрежа *Фейсбук* е, че добрата степен на свързаност, която се постига, е обусловена двустранно: “всеки един от нас, при нужда или желание, би могъл да се свърже с всеки друг човек, дори и в другия край на света, чрез относително малък брой свързки; в същото време, социалните мрежи са във висока степен локално групирани, като голяма част от съществуващите свързки се простират на малки разстояния – 84% от всички връзки са между потребители-граждани на една и съща държава. Именно тези две характеристики правят социалните мрежи в известна степен уникални” (Бакстром 2011). Освен по националност и физическа близост (т.нар. още “съседство”), експериментът

също установява групиране и по други характеристики: по възраст и по брой на приятели, който е близък с този на техните съседи, макар и обикновено по-малък от техния. Изразена тенденция за групиране по пол не се наблюдава обаче.

В заключение авторите обобщават, че експериментът потвърждава феномена “шест стъпки на свързаност” на глобално ниво и показва, че социалната мрежа *Фейсбук* е едновременно *глобална* и *локална* – едновременно свързва хора, които са много раздалечени физически, но също притежава и компактна локална структура на малките общности.

В тази връзка е добре да добавим, че през 80те години на ХХ век за първи път се появява терминът *глокализация*, който представлява амалгама от други два: *глобализация* и *локализация*. Започва първоначално да се използва от японци в областта на бизнеса и като концепт идва от японската дума *dochakika*, която означава *глобална локализация* и се е използвала за означаване на процеса на адаптация на земеделски технологии в локални условия. В социологията терминът е популяризиран от Роланд Робъртсън през 90те години на ХХ век и от Кийт Хамптън и Бари Уелмън в края на 90те години в тяхно проучване проведено в Канада посветено на влиянието на новите технологии за изграждането на социални връзки и отношения.

В тази връзка, за целите на настоящата работа, по-интересни са откритията на К. Хамптън и Б. Уелман публикувани в тяхна статия от 2000 г. Те наблюдават едновременно, както самите те ги наричат, офлайн и онлайн общности и заключават, че за да съществува една общност, не е необходимо тя да бъде локална – “Подпомагането и социалният аспект при взаимодействие са определящи за една общност, а не самото локално пространство, в което се осъществява това взаимодействие” (Хамптън и Уелман 2000: 206). Те също правят заключението, че социалните взаимоотношения се поддържат чрез комбинацията от офлайн и онлайн взаимодействия и независимо от факта, “че интернет служи като глобална комуникационна технология, голяма част от онлайн активността е между хора, които живеят (работят) в близост един до друг” (Хамптън и Уелман 2000: 207). Извод, който по-късно, след възникването на онлайн социалните мрежи, както вече видяхме малко по-горе, се потвърждава и от изследването проведено от *Фейсбук*.

Л. Бакстром завършва анализа на най-популярната в момента социална мрежа с думите: “И тъй като *Фейсбук* непрекъснато нараства през годините, степента на

свързаност ще става още по-голяма”, въпреки че е направена и уговорката, че при сравняване на резултатите с тези на по-малки социални мрежи, в по-голямата си част наблюдаваните структурни характеристики съвпадат, но не изцяло (Угандър, Карър, Бакстром и Марлоу 2011: 1).

Резултатите, които със своята математическа акуратност и обхват, са първи по рода си, недвусмислено сочат към факта, че светът се оказва по-малък, отколкото сме си представяли в действителност. В този смисъл, нарицателното “глобално село” – термин използван за първи път от Маршал Маклуън в негова книга от 1962 г.¹⁵, се оказва напълно релевантен в наши дни, тъй като съвременните социални онлайн мрежи именно са тези, които улесняват създаването на контакти и правят така, че стъпките на свързване между произволни двама души да са по-малко.

1.2.2. Теория за силните и слаби връзки

Резултатите получени от статистическия анализ на екипа на социалната мрежа *Фейсбук*, са в тясна връзка и с теории и наблюдения от миналото, като най-съществените от тях за настоящето изследване е теорията за *силните* и *слаби връзки*.

Особено значим принос в тази насока има социологът Марк С. Грановетер, повлиян от множество изследвания и експерименти, включително и този проведен от С. Милграм и екип. В свой труд от 1973 г. американският социолог успява да обясни и свърже взаимодействията, които се осъществяват между микро нивата (или още т.нар. малки групи) и макро нивата или, с други думи казано, по-големи общности. Той прави това като привежда доказателства в подкрепа на своята теза, че именно анализът на процесите в междуличностните мрежи представлява най-добрият мост между микро и макро нивото.

Според теорията на М. С. Грановетер силата на дадена връзка в социалната мрежа “е комбинация от количеството време, емоционална свързаност, интимност (взаимното доверие) и непрекъснатото инвестиране в тях” (Грановетер 1973: 1361). Обикновено *силните връзки* очертават най-близкото обкръжение на човека – семейството, приятелите, роднините и дори съседите (не случайно изследователите на мрежата *Фейсбук* в своя анализ използват и понятието “съседство”). Благодарение на *силните връзки* се оформят

¹⁵ *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man.*

малки групи и общности, в които човек обикновено се движи, общува и поддържа дълго време заради чувството на взаимност, сигурност и приятелство, което те му осигуряват. Те обаче, от друга страна се характеризират и с качеството затвореност, точно поради фактора доверие, който ги обуславя, т.е. допускането на нов член в тях не е невъзможно, но се случва по-рядко и не толкова лесно. За да бъде допуснат нов член, той трябва да отговаря на изискванията на съответната социална мрежа, например за пол, интереси, етническа принадлежност, сексуална ориентация, социално положение, престиж и прочие.

Позовавайки се на експеримента “Малък свят” на С. Милграм, М. С. Грановетер допуска, че връзките, които участниците в него определят като “приятелства” или “познанства”, биха могли да съответстват на неговите определения за *силни* и *слаби връзки* (Грановетер 1973: 1368), т.е. на базата на това изказване можем да си позволим да използваме и понятието “познанства”, когато става въпрос за *слаби връзки*. Колкото по-малко време инвестира човек в дадена връзка, колкото по-ниско е нивото на емоционалност и доверие между двама души, толкова по-слаба е и връзката между тях. Въпреки че те не се градят върху инвестирано време, внимание и доверие, интересното в случая на *слабите връзки* е, че чрез тях е по-вероятно да се осъществи контакт между различни малки групи отколкото чрез *силните връзки*, а тези с които сме свързани слабо, “е по-вероятно да се движат в кръгове различни от нашия и по този начин да имат достъп до информация различна от тази, която обикновено получаваме” (Грановетер 1973: 1371). Или още, *слабите връзки* служат като *мостове* (понятие концептуализирано за пръв път от Ф. Харари, Р. Норман и Д. Картрайт през 1965 (Харари, Норман и Картрайт 1965: 198) свързващи дадена малка група изградена от силни връзки с друга малка група: “освен при някои малко вероятни условия, никоя силна връзка не е мост” (Грановетер 2011: 1364). Именно по-раншните открития на С. Милграм и екип идват в подкрепа на аргументацията на откритията, които М. С. Грановетер, 4 години по-късно, ще направи за *слабите връзки* – случаите, в които писмото достига успешно до получателя са повече, когато подателят определя човека, на когото е предал писмото като “познат” и по-малко, когато го определя като “приятел” (Грановетер 2011: 1369).

Твърдението на М. С. Грановетер, че повече физически лица могат да бъдат достигнати чрез *слаби връзки*, резонира и с проведения от А. Рапопорт и В. Хорват

експеримент през 1961¹⁶. Изводите направени от тях са, че най-малък общ брой хора могат да бъдат достигнати чрез приятели, които определяме като свой първи или втори избор – предполагаемо, нашите най-силни връзки, а най-широк кръг от хора – чрез познати, които поставяме на седмо или осмо място в своя списък. Те установяват математически, че величината измерваща обхвата на кръга от познати, намалява равномерно с увеличаване ранга на приятелството (Грановетер 2011: 1369).

На базата на своите наблюдения и експерименти, както и благодарение на предишни експерименти и изводи, М. С. Грановетер прави едно от най-съществените заключения в областта на социалните мрежи свързани със *слабите връзки*, а именно, че чрез тях се осъществяват индиректни контакти, като по този начин дават възможност, от една страна, на даден индивид да манипулира мрежите, от друга страна ги прави канали през които идеи, влияния или отдалечена от социална гледна точка информация, би могла да бъде достигната. Това е така защото “тези, с които сме свързани със *слаби връзки*, е вероятно да се движат в кръгове различни от нашите собствени, по такъв начин те имат достъп до информация различна от тази, която получаваме” (Грановетер 2011: 1371). “Колкото по-малко индиректни контакти има даден човек, толкова по-затворен ще бъде той от гледна точка на познание за света отвъд приятелския му кръг. Следователно, изграждането на *слаби връзки* (и като резултат от тях – индиректните контакти) има значение и в двете посоки” (Грановетер 2011: 1970).

Именно благодарение на *слабите връзки* имаме шанс да напуснем сигурния и дългогодишен кръг от близки и приятели, да достигнем до по-малко познати или въобще непознати хора със сродни интереси, но притежаващи нова и различна информация. Това са обикновено хората, които определяме като наши “познати”, с които не се срещаме и не общуваме много често. Те се движат в собствен кръг от близки и приятели, а ние в наш собствен. Но *слабите връзки* позволяват създаването на *мостове* и преминаване от една група в друга – когато търсим нова работа, или нова полезна или интересна информация, дори когато просто желаем да разнообразим своя начин на живот и общуване, да сравним или противопоставим мнения и гледни точки с тези на хора извън най-близкото ни обкръжение. *Слабите връзки*, заключава М. С. Грановетер, “предоставят на индивида по-

¹⁶ Експериментът е публикуван в статия озаглавена “A Study of a Large Sociogram”, в *Behavioral Science* 6: 279-291. (бел.а.)

голяма мобилност, а от глобална гледна точка играят роля за осъществяване на социалната кохезия” (Грановетер 2011: 1973).

Когато теорията за силните и слаби връзки на М. С. Грановетер (но също така и не по-маловажните идеи и открития на много учени преди него – Ф. Каринти, С. Милграм, А. Рапопорт, В. Хорват и много други) биват радушно подети, приложени в изпълнение и изследвани от най-популярната социална мрежа в момента – *Фейсбук* разбираме, че светът сякаш е смалил своите размери и като че ли сме по-близо отвсякога до всеки произволно избран човек – велика или популярна личност, звезда или близък приятел от ученическите години, който по стечение на обстоятелствата живее в другия край на света.

Въпреки че в момента *Фейсбук* е компания струваща милиарди долари, движена от силни икономически интереси, основната ѝ дейност, се състои в това да свързва хората и да създава една глобална общност. Икономическите интереси на нейния основател Марк Зукърбърг се преплитат с хуманната цел, превърнала се в негова мисия, да направи света отворен, да подпомага свързването между хората и създаването на една голяма общност. В неговия личен профил във *Фейсбук* с едно единствено кратко изречение той определя себе си и своята мисия: “I’m trying to make the world a more open place.”¹⁷ (“Опитвам се да направя света по-отворен”). Ако внимателно обаче в думата “open” и нейния превод на български, спокойно можем да заявим, че М. Зукърбърг може да е имал предвид както “отворен”, така и открит, неограничен, общодостъпен, свободен свят, като ролята на езика в това отношение, както ще видим по-нататък, се оказва една от основните за осъществяването на тази мисия, още повече в условията на опосредстваното общуване. Новите тенденции, които се наблюдават както на ниво локални и малки езици, така и на ниво големи и международни езици, са пряко свързани с този т.нар. “отворен свят”, “малък свят” или “глобално село”. Именно възможността да се свързваме бързо, почти мигновено с хора от другия край на света (както вече стана ясно от тях ни делят средно 4-5 посредника) при нужда или общи интереси, промени нашата изконна представа за езика като средство за общуване.

Именно тези нови тенденции свързани със социалните мрежи и езика ще бъдат разгледани общо в тази глава, но нека преди това хвърлим поглед на още една теория

¹⁷ <https://www.facebook.com/zuck/about?section=bio&pnref=about>

свързана със социалните мрежи, която същевременно би могла да се обвърже и с техния социолингвистичен анализ.

1.2.3. Теория за хомофилията или “Краставите магарета през девет баира се надувват”

Тази теория, или по-скоро резултатите от нея, бяха засегнати малко по-горе, в описанието на проведеното от екипа на *Фейсбук* изследване за групирането на приятели и познати. *Хомофилия* като понятие идва от гръцки и е съставено от други две – *homo-* (същ, подобен) и *philia* (любов) или с други думи казано, това е тенденцията на индивидите да се свързват с подобни на тях, а поговорката в заглавието, свидетелства, че е била наблюдавана и в далечното минало. Според изследователи на феномена, индивидите са по-склонни да се свързват и оформят групи с други индивиди подобни на тях и да изграждат връзки от по-висок ранг, отколкото с такива, от които се различават (МакФерсън, Смит-Ловин и Кук 2001: 416), а според Б. Голъб и М. Джаксън хомофилията е основна характеристика на социалните мрежи: тя е “една от най-проникващите и стабилни тенденции и именно тя ги отличава като социални” (Голъб и Джаксън 2008: 2).

Феноменът да се изграждат връзки между индивиди, които си приличат по някакви критерии не остава незабелязан и за социолозите и в началото на миналия век се превръща в техен обект на изследване. В своя статия М. МакФерсън и екип правят кратък исторически преглед на развитието на изследванията в областта на хомофилията и определят като първи във времето тези, които наблюдават хомофилия по демографски критерии като възраст, пол, професия, образование, раса, етничност, религия и др., както и по психологически критерии, като ниво на интелигентност, отношение (или мнения) и стремежи, а в средата на ХХ век, когато в САЩ се наблюдава буйно разрастване на изследователската традиция в тази област, се оформят и две основни теми – първо, учените откриват силна хомофилия по раса и етничност, а втората е основана на силното убеждение, че групите оформени по сходни критерии са съществен източник на влияние върху поведението на участниците в тях (особено при подрастващите) (МакФерсън, Смит-Ловин и Кук 2001: 417). Изследвания, които наблюдават различни форми на взаимоотношения (напр. вж. Фишър 1982), установяват също, че хомофилията се засилва, когато съществуват повече различни видове връзки по различни критерии между индивидите или с други думи, тя е по-голяма при по-сложни връзки и взаимоотношения, отколкото при по-елементарните.

Когато правим сравнение между изследвания от 2001 г. и резултатите получени от експеримента проведен през 2011 г. от учените наблюдаващи хомофилията в социалната мрежа *Фейсбук*, се наблюдава интересна конвергенция, която е предречена от М. МакФерсън и екип – в своята статия те изтъкват като основни източници на хомофилията по това време *раса и етничност* (или това, което можем да приравним с критерия за хомофилия “националност” наблюдава във *Фейсбук*), *география* (или физическата близост, както я наричат изследователите на *Фейсбук*) и *възраст*. Въпреки че новите технологии по онова време (2001 год.) се ограничават до принтер, телеграф, телефон и електронна поща, авторите на статията умело прогнозираат, цитирайки Д. Кауфър и К. Карлий (1993), че тези технологии “може да са разхлабили географските граници, като са намалили усилията необходими за осъществяване на контакт, но тези нови средства не са премахнали старите модели” (Макферсън, Смит-Ловин и Кук 2001: 430). С други думи казано изследванията, проведени от екипа учени върху социалната мрежа *Фейсбук*, потвърждават основните демографски критерии за хомофилия, съществували като такива и в миналото, независимо, че нивото на развитие на технологиите не е било толкова високо, а онлайн социални мрежи във формата, в която ги наблюдаваме днес, не са съществували изобщо. Все пак М. МакФерсън и колегите му, позовавайки се на изказването на К. Хамптън и Б. Уелман от 2000 г., заключават, че “новите технологии биха могли да позволят на хората по-голяма свобода при създаването на хомофилни връзки от други измерения”, тъй като те дават възможност за изграждането на “криволинейни връзки между физическото пространство и общностите изградени в мрежата”, като според тях се наблюдава изместване на отношенията във пространството – приоритет имат вече не само връзките, изградени в непосредствена физическа близост, но и тези, които се осъществяват на средни по големина разстояния. Все пак обаче, според авторите, връзките на къси и средни разстояния “изглеждат значително по-вероятно да се осъществят, отколкото тези на отдалечени разстояния”. “Географските разстояния, също така, имат по-голямо значение за определяне на “здравината” на отношенията (тяхната сложност и честота на действителните контакти), отколкото за самото съществуване на връзка” (Макферсън, Смит-Ловин и Кук 2001: 430).

От казаното до тук можем да заключим, че основните причини за хомофилия не са се променили съществено през последните десетилетия – Л. Бакстром и екип, чрез

проведеното през 2011 г. изследване на една изключително голяма извадка (721 милиона активни потребители и 69 милиарда съществуващи “приятелски” връзки между тях), потвърждават резултатите на тези направени през миналия век – главни източници на хомофилията си остават националността, физическата, или още, географската близост и възрастта. Това, което обаче прозорливо са доловили М. МакФерсън и колегите му в своите изследвания е, че новите технологии дават възможност за изграждане на хомофилни връзки *от други измерения*. Социалните мрежи в наши дни, от една страна, запазват и подпомагат поддържането на здрави и силни връзки с наши близки и приятели, с които сме израстнали заедно, имаме общо минало, спомени или настояще, с които имаме общ език дори (защото именно езикът бихме могли да приемем като основен източник за хомофилията по националност), с които по-често бихме могли да осъществяваме реален контакт и да поддържаме по-близки и топли взаимоотношения. От друга страна, те дават възможност за изграждане на множество връзки и на далечни разстояния. Въпреки че тези връзки нямат такава “здравина” и сила, както тези на силните връзки с нашите близки, приятели и съседи, те все пак съществуват и то в изобилие и се осъществяват с много по-голяма лекота, в днешни дни повече от когато и да е било в миналото, именно благодарение на новите технологии. Потребителите са сякаш в състояние на перманентна потенциална връзка с други потребители от целия свят, независимо от разстоянията, които ги делят. Въпреки, че на тези връзки им липсва здравината, за която М. МакФерсън и колегите му говорят, именно те създават хомофилия в други измерения – връзки по интереси и идеи, по предпочитани теми и въпроси, като често те могат да бъдат независими от другите основни фактори – географска близост, националност и възраст. Тези отношения могат да имат мимолетен характер, от тези връзки може да се “влиза” и “излиза” леко, бързо и по всяко време, те могат да запазят непокътната нашата анонимност завинаги и все пак да ги има – във всеки един момент те създават и се разпадат именно благодарение на новите технологии. Независимо от нетрайния им характер, те биха могли да имат изключително значима стойност за потребителя – да осигуряват достъп до информация от различни източници, до дискусии по съответна тема; могат да имат и чисто утилитарен характер, който най-красноречиво би могъл да се предаде с израза “да имаш връзки”, с други думи – да имаш непрекъснат достъп до умения, знания и чужд опит, възможността непрекъснато да изграждаш контакти.

1.3. Заключение

Разгледаните до момента теории, описват и дават представа за социалния характер на социалните мрежи. Те могат да се разглеждат също така като стоящи в основата и на езиковата ситуация в нашето съвремие. Експериментът “Малък свят” на С. Милграм от 1969 г. (потвърден с математическа точност и по-късно, през 2011 г., в много по-голям мащаб от екипа на *Фейсбук*) и теорията за слабите връзки разгърната от М. С. Грановетер привеждат доказателства, че в днешни дни повече от всякога, хората при желание и нужда, биха могли да се свържат с всеки друг произволен индивид стига той също да има достъп до социалните мрежи. Тъй като всички ние сме в една или друга степен част от “глобалното село”, за да общуваме с нашите “съселани” е необходимо да притежаваме и необходимото средство за това.

В социалните мрежи значително място заемат видео, фотоси и иконичният (т.нар. *емотикони*) материал, т.е. дадено съобщение би могло да бъде предаде с много малко или без никакви вербални средства. В този смисъл, потребителите имат възможността да предават някои свои съобщения и без посредничеството на езика, въпреки това, този метод е ограничаващ и не винаги би могъл да предаде точно и ясно дадено послание. Така че основно средство за общуване, независимо от огромния брой снимков и видео материал, си остава езикът и в голяма част от случаите, когато става въпрос за една конкретна социална мрежа, каквато е *Фейсбук*, това е писмената форма на езика. А както по-горе стана ясно, потребителите на тази мрежа биха могли да се свържат с всеки друг потребител чрез средно 4 или 5 посредника, т.е. когато общуваме във *Фейсбук*, ние теоретично отправяме своите съобщения към една многоезична и мултикултурна общност и от друга страна непрекъснато получаваме съобщения и информация от същата тази многоезична общост и това неминуемо дава отражение върху използвания език.

Екипът на *Фейсбук* привежда доказателства от значително по-голям мащаб и за една от основните черти на социалните мрежи – те са едновременно *глобални* и *локални*. Можем да предположим, че дуалистичната природа на социалните мрежи ще се отрази и на езиковата ситуация. От една страна интернет служи като глобална комуникационна технология и опосредства създаване на контакти и поддържане на връзки на световно ниво, от друга страна К. Хамптън и Б. Уелман, както и екипът на *Фейсбук* наблюдават по-

голяма активност между хора, които живеят (работят) в близост един до друг и изразена хомофилия по националност и физическа близост. Използването на местния език в социалните мрежи би могло да се разглежда едновременно като причина и следствие: като причина за поддържане на дадена локална общност и като следствие на желанието и стремежа на членовете на общността да запазят своите т.нар. силни връзки с близки, роднини и приятели посредством родния език. Т.е. в тази ситуация на глокализация бихме могли да очакваме тенденция към паралелно развитие и коекзистенция на глобално и локално средство за общуване в по-голяма степен, отколкото пълно превземане и доминация от страна на глобалния над локалния език, от което много учени, потребители и въобще граждани на дадена нация се опасяват. Насоката на тези тенденции е разгледана по-подробно в подглавата *Лингва франка* с идеята да се хвърли повече светлина върху този въпрос, който вълнува мнозина.

Теорията за хомофилията пък, от своя страна, допринася за изясняването на една основна психосоциална постановка, а именно склонността на индивидите да се свързват със себеподобни по различни критерии и както стана ясно, хомофилията стои в основата и на социалните мрежи. Въпреки, че като най-съществени източници на хомофилия се разглеждат националността и географската близост, екипът на *Фейсбук* констатира и силна хомофилия по възраст и брой на приятели, т.е. в тези случаи не е задължително нашите приятели и близки да са основно и единствено наши сънародници или от физическо близкото ни обкръжение. Същевременно, става ясно от наблюденията на М. Макферсън и екипа му, че новите технологии позволяват създаването на връзки от други измерения или както още пишат К. Хамптън и Б. Уелман в своята статия: “Близостта е лимитиран фактор при създаването на приятелства. Хората са много по-склонни да се свързват с други хора, които са повече като тях от гледна точка на лайфстайл, етап от жизнения цикъл, вярвания и участие в общи дейности, отколкото с това, което лесно можем да открием чрез физическата близост” (Хамптън и Уелман 2000: 202) и малко по-нататък, че “с хода на времето, местните пространствени модели (на връзки – бел.а.) стават все по-малко важни за формирането на приятелствата” (Хамптън и Уелман 2000: 203).

Тези твърдения идват в подкрепа на идеята, че индивидите, облагодетелствани от бързината, достъпността, разнообразието и изобилието, които предлагат социалните

медии, не се ограничават в наши дни единствено до създаване и поддържане на контакти с близки физически до тях хора, в рамките на дадена страна или етническа група, към която принадлежат. обстоятелствата спомагат да разширяват своя кръгзор с лекота, да осъществяват контакти с други индивиди със сходни виждания и интереси, без оглед на разстояния, народност, възраст, пол и т.н. Социалните мрежи не поставят физически граници между хората, дори напротив, според веруюто на създателя на *Фейсбук*, Марк Зукърбърг, тяхна основна цел е да ги свързват по-лесно и да направят света “по-отворен”. Именно тук, значителна роля играе езикът. Тъй като физически граници вече почти не съществуват в мрежовия свят, една от малкото бариери, които могат да бъдат издигнати и да възпрепятстват осъществяването и поддържането на контакти с физически отдалечени потребители и изграждането на виртуални общности, биха били различните им първи езици и липса на познания по втори (общ) език. Невладеенето на даден език би могло да постави ограничения за даден потребител, но също би могло да се разглежда и като основен стимул за откриване на нови възможности особено в случаите, когато желанието да разчупим границите на близките си връзки и да принадлежим към друга, привличаща интереса ни, група, независимо от националността и използвания език в нея, надделява. А да не забравяме, че нещата рядко са само бели или черни и в голяма част от случаите потребителите заемат някои от междинните позиции между владеенето и невладеенето на друг език. Какви ефекти оказват фактите изложени до тук върху езика използван от българските потребители на мрежата и как самата мрежа спомага за преодоляване на тази дистанция и различия, са предмет на изследване по-нататък в работата.

2. Превключване и смесване на кода

Темата за навлизането на чужди думи и изрази е изключително популярна напоследък – обект на множество изследвания и полемики. На единия полюс застават т.н. пуристи, които ревностно защитават чистотата на българския език, на другия са хората с по-широк мироглед, отворени към промяната, поддържащи идеята за необходимостта, дори неизбежността от навлизането на чужди думи, наложени от актуални икономически, социални и политически фактори, които наблюдаваме в глобален мащаб и сякаш са смалили размерите на планетата ни и в тази връзка канадският философ Маршал Маклуън съвсем уместно използва термина „глобално село”.

Независимо от мнението на специалистите обаче, в езиковата практика чуждата лексика съвсем безпрепятствено и дори някак естествено интерферира с българската реч.

Социалните мрежи, поради естеството на връзките, които се създават там, представляват място, където използването на чужда лексика, както и явлението *превключване на кода* са изразени изключително ясно и с относителна лекота могат да бъдат наблюдавани, благодарение на формата на съобщенията, която е основно писмена. И докато в българската реч чужди думи и изрази от различни източници винаги са навлизали в по-малка или в по-голяма степен и са се установявали главно като чуждици и заемки, широкият обхват на явлението *превключване на кода* би могъл да се разглежда като прецедент. Фактът също, че това превключване в социалните медии в преобладаващата част от случаите се наблюдава между българския и английския, налага по-задълбоченото изследване на социалните и психологическите фактори, лежащи в основата на преминаването от едната езикова система в другата. Но преди това се налага изясняване на терминологията.

2.1. Основни понятия и термини: превключване, смесване на кода, лексикално заемане

В периода след прехода промените в българския език, свързани с новите социални феномени като глобализация, улеснена и засилена мобилност, както и включването на България в ЕС, водят и до подчертан интерес от страна на изследователите към промените

в лексиката. Тези промени водят до появата на сравнително нови социолингвистични явления и съответно от теоретична гледна точка, до изясняване на понятията, свързани с използването на чужди за даден език приемник думи и изрази, както и до тяхното разграничаване. Някои от термините в областта на социолингвистиката са по-често срещани в чуждата научна литература (като интерференция и трансфер), други (като превключване и смесване на кода) започват да се използват по-активно от българските изследователи едва през последните години, което от своя страна се свързва с динамичните промени, настъпили в българския език в наши дни, и с актуалността на тези явления.

Дж. Едуардс пише, че билингвите¹⁸ разполагат с възможността да избират езика, който да използват в комуникацията, а нерядко лингвистични изменения и превключването на кода се наблюдават и в една единствена реплика отправена от един събеседник към друг (Едуардс 2004: 18). И докато според У. Вайнрайх с понятието интерференция може да се назове „всяко отклонение от нормите на единия или другия език” (Вайнрайх 1953: 1), според други автори понятието включва конотацията за “нежелано вмешателство” и своего рода натрапване на чуждите думи в родния език (Грожан 1982: 299). Дж. Едуардс от своя страна смята, че

не всяко превключване от един език на друг произтича от нежелано проникване, което терминът интерференция предполага; събеседниците често могат да преминават от един код на друг, за да подчертаят нещо, или защото са сметнали, че достъпът до точната дума е по-лесен в един от езиците, отколкото в другия, или пък поради тяхното лично усещане за дадена речева ситуация, промените в съдържанието, съобразно лингвистичните умения на своите събеседници, степен на близост между тях и т.н. Затова някои автори залагат на по-неутралния термин трансфер, който освен всичко друго,

¹⁸ Билингва или билингвален индивид в настоящата работа се използват като взаимозаменяеми термини под влияние на западната литература (на английски – bilingual speaker, на френски – bilingue, от латински – bilinguis) за обозначаване на индивид владеещ и използващ два езика. В българската научна литература се срещат и двата варианта (вж. напр. М. Виденов 2005: 81-82).

предполага до голяма степен употреба на чужда лексика по собствена воля (Едуардс 2004: 72).

От социолингвистична гледна точка можем да заявим, че всяко проникване на чужда лексика в даден език приемник е резултат както от контакта между езиците, така и от влиянието между различните култури или доминантното влияние на една култура върху друга. Навлизането на чужди думи и изрази се свързва както с политически и икономически фактори (те се разглеждат по-нататък в работа и се обозначават още като макросоциолингвистични фактори), така и с някои други фактори свързани с определена речева ситуация, тема или личен избор от страна на комуникантите, като например изказване на солидарност към събеседника (по-нататък обозначавани като микросоциолингвистични фактори).

Вземайки предвид изказванията на горесцитираните автори за понятията *интерференция* и *трансфер*, като *интерференция* приемам явлението, при което по-престижен език се налага над друг (по политически, икономически и/или социокултурни причини), което води до проникването на значително количество чужда лексика в езика приемник за даден период. Обикновено това са *чуждиците* и *заемките*, които трудно биха могли да бъдат избегнати дори и от по-осъзнати в лингвистично отношение комуниканти. Когато обаче вниманието се насочи към *спонтанната писмена реч*¹⁹ на участниците в общуването в онлайн пространството и се наблюдава превключването на кода от българските потребители, включването на цели словосъчетания и изрази на чужд език в речта, приемам като форма на *трансфер*. Причините стоящи в основата на това превключване отново са свързани с политическите и икономически фактори отговорни за престижа и налагането на даден език над друг, но те невинаги са достатъчни, за да

¹⁹ Спонтанна писмена реч е термин заимстван от Р. Коцев, който авторът използва, за да опише “живата” писмена реч на социалните медии. Той я определя още като трета форма, “наред с традиционния писмен и традиционния устен език”, тъй като притежава характеристиките и на двете форми, но същевременно не може да се причисли изцяло към нито една от тях (Коцев 2016). Както обаче ще стане ясно по-нататък, напълно спонтанна реч според Т. ван Дайк не съществува. Въпреки това терминът е предпочетен от автора като най-подходящ за описанието на формата на комуникация в социалните онлайн мрежи и форуми.

мотивират и обяснят превключването, особено в *асинхронната писмена реч*²⁰, където комуникантите разполагат с възможността да обмислят предварително своите реплики (напр. в социалните мрежи). В този смисъл превключването на кода се явява като вид *трансфер* на чужда лексика в езика приемник, и тук се съгласявам с Дж. Едуардс, че тя се употребява от участниците в общуването по собствена воля. В спонтанната писмена реч на социалните мрежи българските потребители, комуникиращи с други българи, могат да избегнат превключването на кода, тъй като имат време да обмислят своя отговор, но въпреки това го правят, обикновено за да постигнат определен ефект.

Работни термини от областта на лингвистиката са *заемките* и *чуждиците*. Под влияние обаче на различни социо- и психолингвистични фактори тяхното количество за даден период може значително да нарастне. *Заемките* са думи от чужд произход, които след като загубят своята конотация за новост, трудно биха могли да бъдат разпознати от неспециалистите като чужди. Или както пише А. Ефтимова това са „чужди думи, които напълно са усвоени от лексикалната система на езика. Те се променят според граматичните особености на българския език, изговарят се според фонетичните му закономерности и се пишат на кирилица” (Ефтимова 2014: 190). Тъй като по-голямата част от заемките нямат съответни български синоними, говорещите български език като роден са изправени пред единствената възможност – да използват съответните чужди думи. Примери за дълготрайно установени заемки са: *балкон, гара, захар, баня, тунел* и др. Макар и чужди, тези думи се използват в българския език от столетия, приемат се за част от българския лексикон и обикновено не се асоциират с езика-донор. Заемките могат да се разграничат от чужди думи и изрази, за които имаме собствени български наименования. Те се обозначават като *чуждици*. Като пример, илюстриращ навлизането на чужда лексика в българския език може да се даде появилата се в последно време нова

²⁰ Един от основните критерии за класификация на онлайн комуникацията е дали тя се осъществява при условие, че участниците в нея са едновременно онлайн, или не. *Синхронната комуникация* е вид комуникация, в която участниците изпращат и получават информация по едно и също време. Тя може да се дефинира и като комуникация между двама или повече души, която се осъществява в реално време посредством използването на виртуална или електронна система. *Асинхронната комуникация* е двупосочна комуникация, по време на която има забавяне между изпращането и получаването на съобщенията. Тя може да се дефинира също като размяна на съобщения между два или повече участници или две или повече устройства, които не са едновременно въввлечени в комуникацията и не се използва синхронизиращ механизъм като часовник, определящ кой и кога може да изпрати или да получи съобщение.

семантика на думата приложение със значение на *програмен продукт, софтуер за таблети и смартфони*. Към дадения момент думата *апликейшън* (и нейните разновидности *ап* и *апликация*) (от английски – *an application*, съкратено *app*) представлява чуждица на съответния български вариант *приложение* и се използва пълноправно в онлайн пространството. Заради нововъведенията в техниката, предполагаемо думата е навлязла първоначално в професионалния жаргон на програмистите в нейния английски вариант *апликейшън* и се е разпространила сравнително бързо. За да избегне “натрапването” на чужда дума и непознатото значение, българското общество е намерило подходящ преводен вариант. Въпреки това, към дадения момент, в българските онлайн среди се срещат всички варианти на думата *апликейшън*. В по-официалните сфери на общуване се наблюдава тенденцията за използване на българския вариант *приложение* (напр. “От PC World ще ни помогнат като ни препоръчат най-добрите приложения за изтегляне на безплатна музика”)²¹, но в неофициалния регистър и популярните издания се среща и чуждицата в своя пълен и съкратен вариант. Следващите примери са ексцерпирани от една и съща статия:

- (1) *Трансформирането на комуникацията в мобилния свят не трябва да бъде порицавано, не трябва да се бие тревожно камбаната за това, че идва поредният край на света, защото **апликейшъните** не подменят човешката комуникация, не убиват WEB-а, а просто ги подсилват;*
- (2) *Широката употреба на **апове** е белег и следствие на още един социален феномен на съвременното – отчуждението или както е модерно да се нарича сега – алиенацията;*
- (3) *Днес това е само една от най-популярните, но не и единствени **апликации**, които опосредстват графичното общуване;*
- (4) *С изключение на Instagram (вече притежание на Facebook) всяко едно **приложение** е популярна WEB услуга;*
- (5) *Гарднър и Дейвис смятат, че днешните млади хора са „не само потопени в **апове**, те мислят за света като ансамбъл от **апове**. Те виждат своите*

²¹ Примерът е от онлайн списание www.digital.bg.

*животи като поредици от подредени **апове** или може би, в много случаи, една единствена, но разширена от люлка до гроб **апликация**²².*

В горните примери прави впечатление, че авторът използва вариантите *приложение, апликайшън, ап* и *апликация* като синонимни с цел избягване на повторението. А когато цитира и превежда, предпочитани се оказват чуждиците – техният избор предполагаемо е повлиян от оригиналния текст и желанието на автора да запази преводното звучене най-близко до оригинала. В случая също може да се вземе под внимание и тенденцията, особено в областта на новите технологии, да се използват чуждите варианти като по-актуално звучащи и модерни.

По-значителен интерес в това отношение предизвикват *неологизми* и сравнително по-нови думи, които поради динамиката на съвременното общество изключително бързо навлизат в българския език и се превръщат в заемки. Това бързо навлизане на чужди думи се свързва с явленията глобализация, мултикултурализъм, мултилингвизъм. Скоростта, с която навлизат, и настойчивостта, с която се налагат, както и в много от случаите тяхното модерно или екзотично звучене затрудняват въвеждането на съответни български варианти и тяхното налагане. По този начин те се превръщат в заемки, за които нямаме съответни домашни думи. С тези думи изобилства пространството на социалните медии (например лексика, чийто произход недвусмислено насочва към социалните мрежи и тяхната идиосинкретичност – *селфи, тагвам, хейтър, хейт, шеървам, ънфрендвам* и др.) и те постепенно разширяват своето поле на приложение и се подемат и от други медии и стават популярни в цялото публичното пространство. Заемките в българския език са от разнообразни области като икономика, нови технологии, политика и социално устройство, медицина, изкуство, спорт, медии, мода и др. Най-актуалните заемки са най-вече от английски език, което се свързва с феномена, налагащ английския като лингва франка на световно ниво. Примери: *геокешинг, смути, веган, фиксинг, софтуеър, хардуеър, екишън, сноуборд, скейтборд, масмедии, имиджмейкър* и много други. Но напоследък доста бързо

²² Примерите са от статията “App generation – поколението на мобилните програми” с автор Пл. Павлов в онлайн списанието *Реторика и комуникации*. <http://rhetoric.bg/app-generation-поколението-на-мобилните-програми>

навлязоха думи и от други езици: от френски - *прет-а-порте*, *бюстие*, *ексфолиант*, *мезонет*; от немски - *мюсли*, *пуч*, *щендер*, *щрихкод*; от шведски – *омбудсман*; от японски – *караоке*; от китайски – *фън шуй* и т.н. Заемането е удобен и лесен начин за обогатяване на речниковия състав. Предимство на заемките е тяхната семантична точност и определеност, което ги прави подходящо средство за попълване най-вече на терминологичните системи в лексиката.

За разлика от *заемките*, които допринасят за семантичната точност на изказването и за голяма част от които не съществува еквивалент в българския език, използването на *чуждици* не е абсолютно наложително – участниците в общуването например биха могли да предпочетат да използват съкратения вариант на думата *апликайшън* – *ап*, вместо съществуващата в българския език дума *приложение*, като техният избор може да е повлиян от нелингвистични, социални фактори, каквито например са мултилингвистичната и мулкултурната среда на социалните медии, както и заради по-кратката форма, с цел пестене на време.

От тези случаи може да се заключи, че разликата между термините *интерференция* и *трансфер* е по-скоро условна и може да зависи както от социални, така и от субективни фактори – когато чужди думи и изрази се използват по собствена воля от авторите или комуникантите с цел избягване на повторения, със стилистични цели или с цел разширяване на лексикалния фонд, е по-подходящо използването на понятието *трансфер*. Когато се конотира нежелано вмешателство, натрапване на чужда дума над съществуваща българска и на чуждицата се гледа като на ненужна, можем да говорим за *интерференция*. Следният пример, който е част от коментарите на изказване в статия на онлайн медията NiСomм по повод използваната в нея чужда дума “фаворитизирам”, е показателен:

(6) *Миналата седмица стана ясно, че Uber е подала втора жалба в Европейската комисия (ЕК) срещу френски закон, който според компанията фаворитизира обикновените таксита за сметка на нея.* (Извадка от статията).

(7) *Ей, авторът на статията, каква е тази дума "фаворитизира" ??? Не можа ли да напишеш "благоприятства", ами измисляш нови думи в българския, които никой не разбира ???* (Коментар на участник във форума на съответната

медия).

В случая с дадения пример, участникът в общуването, който защитава чистотата на българския език, използва обобщаващия и преувеличаващ израз “нови думи в българския, които никой не разбира”, за да изрази позицията си по въпроса за чуждите думи, тяхното избягване и заместването им със съществуващи и подходящи български думи. От субективна гледна точка този пример илюстрира и оправдава използването на термина *интерференция* и може да се приеме като отразяващ отношението на част от обществото към навлизащите чужди думи в нашето съвремие.

Въпреки, че една част от обществото не одобрява използването на чужди думи и изрази, *превключването на кода* в наши дни е често срещано явление в спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми.

Превключването и смесването на кода са характерни за многоезичните общества или за хора, владеещи повече от един език (билингви или плурилингви), и съществуват отдавна. Като пример от миналото за превключване на кода в писмената реч може да се даде разказа на Ърнест Хемингуей „Котка в дъжда”²³. В разказа се наблюдава както това, което в съвременното се обозначава като превключване на кода (в конкретния случай - между английски и италиански в диалогичната реч), напр. „Si, Si, Signora, brutto tempo. It is very bad weather”, така и вмъкване на чужда лексика: „Excuse me, she said, the padrone asked me to bring this for the Signora.” Тези примери са показателни за това как авторът постига речевата характеристика на литературните герои или придава автентичност и естественост на диалога в творбите. В съвременното обаче тези явления набират все по-широка популярност най-вече в спонтанната писмена реч и именно социалните медии са тези, които предоставят разнообразен писмен материал, за да бъдат наблюдавани в целия им колорит и богатство. У. Вайнрайх и колегите му описват подобни примери като предизвикани единствено от промяната на речевата ситуация (Вайнрайх, Лабов и Херцог 1968). В нашето съвремие обаче изследователите наблюдават, че преминаването от един код на друг се наблюдава не само, когато няма промяна в ситуацията, но и че се случва с

²³ Ernest Hemingway 1925. “Cat in the Rain”. – In: *In Our Time*. Bony & Liveright, New York, 1925.

голяма “лекота и плавност” (Мюйскен 2000), а за някои говорещи този смесен код се явява *немаркираният избор* в определени ситуации (т.е. очакваният избор на средство за комуникация сред членовете на дадено общество) (Майърс-Скотън 1993а). Именно това предизвиква вниманието на лингвисти и социолингвисти към тези явления през последните десетилетия. Фактори от различно естество, икономически, социални и технологични, стоят в основата на тяхната популяризация. Явлението *превключване на кода* се наблюдава в билингвални общности или при билингвални индивиди и трудно или почти невъзможно е да се наблюдава при монолингви. През 1953 г У. Вайнрайх изказва хипотезата, че превключването на кода в рамките на едно изречение е знак за по-ниско ниво на владеене на чуждия език (Вайнрайх 1953: 73). На по-късен етап тази хипотеза е оборена с наблюденията и изводите на редица автори. Според тях преминаването от един код на друг не само не отразява ограниченото владеене на двата езика, а дори напротив – хората, които превключват кода с лекота, са по-скоро професионални билингви (Поплак 1980, Нортиер 1990). Изследователи, изучаващи билингвизма, определят, че поне половината от глобалното население е двуезично или многоезично (Грожан 2010: xiv).

Самият термин *превключване на кода* е зает от техниката и представя метафорично преминаването от една езикова система на друга. Терминът се оказва подходящ, защото през втората половина на ХХ век учени, работещи в областта на неврологията, психологията и психолингвистиката и изследващи механизмите за преминаване от една езикова система на друга при билингвите, установяват, че превключването между различни езици е подобно на превключването между различни задачи – и в двата случая се наблюдава забавяне в процеса на изпълнение на задачата (Джърсълд 1927, Мютър и Алпорт 1999). Р. Уордхоф обосновава използването на термина *код* с факта, че би могъл да се използва като “неутрален”, докато “други термини като диалект, език, стил, книжовен език, пиджин и креолски език имат склонността да пораждаат чувства. От друга страна, неутралният термин код, зает от информационната теория, може да се отнася за коя да е система, използвана от двама или повече комуниканти, за да общуват” (Уордхоф 2006: 88).

Съществуват различни определения за понятието *превключване на кода*, но за целите на настоящата работа ще приема като по-обща дефиницията, че превключването на кода представлява използването от говорещия на два или повече от два езика или варианта

на езика в рамките на едно изказване или речева реплика (Вей 2013, Грожан 1982, Кинг и Чети 2014).

Диференциацията на понятията *превключване на кода*, *смесване на кода*, *редуване на кодове* (code alternation)²⁴ и *лексикално заемане* предизвиква сериозни дебати в международните лингвистични среди. От една страна, изследователите се опитват да дефинират ясно и да диференцират превключването от смесването на кода (напр. Качру 1978, 1983). От друга страна, дискусиите са свързани с разграничаването на превключването на кода от лексикалното заемане (Майърс-Скотън 1992, Поплак 1980, 1981). Най-напред ще съпоставим явленията от първата двойка.

М. Клайн например поддържа мнението, че понятията *превключване на кода* и *смесване на кода* се отнасят до един и същ феномен, при който „адресантът престава да използва езика „А” и преминава към език „Б” (М. Клайн 1991: 161). Подобни изказвания могат да се разглеждат като едно по-общо виждане за двете явления, но същевременно се оказват незадоволителни за по-задълбоченото изследване на проблема.

Р. Уордхоф от своя страна защитава тезата, че в многоезичните общества се наблюдава превключване на кода в зависимост от сферата на общуване или речевата ситуация. И именно тук той прави разлика между превключване и смесване на кода. Според Р. Уордхоф когато превключването се осъществява на надизреченско ниво (inter-sententially), става въпрос за *превключване на кода*. Това цялостно преминаване от един код на друг може да се наблюдава, когато например в официална среда се използва един език, а в неофициална друг език, диалект или вариант на езика или когато разговаряме с монолингвален събеседник и се налага да преминем на неговия език (Уордхоф 2006: 103-109).

Съответно ако преминаването от един код на друг се наблюдава в рамките на едно изречение (intra-sententially), може да се говори за *смесване на кода*. Именно това вътрешноизреченско превключване на кода Р. Уордхоф определя като смесване на кода, дори и когато това преминаване от един код на друг включва цели изрази и то обикновено

²⁴ Термин използван от някои автори (напр. П. Ауер 1995) като хипоним заместващ понятието за превключване на кода, но общата му употреба като цяло е незначителна. В литературата се среща като понятие обозначаващо случаи, в които в рамките на едно изречение се редуват два езика и в значителна част от случаите, но не винаги, се свързва с редуването на по-дълги синтактични конструкции.

според автора не е свързано с промяна на темата. Наблюдава се в неофициалните сфери на общуване и при билингви като израз на солидарност (Уордхоф 2006: 101-109). Следните примери при билингви, говорещи английски и испански, са показателни за смесването на кода според Р. Уордхоф:

(8) *No van a bring it up in the meeting. "They are not going to bring it up in the meeting."*²⁵

(9) *Todos los Mexicanos were riled up. "All the Mexicans were riled up."*²⁶ (Уордхоф 2006: 108).

П. Качру също използва понятието превключване на кода за случаите на превключване на надизреченско ниво. Като *смесване на кода* той определя вътреизреченското превключване. Обосновката тук е, че само смесването на кода (intra-sentential code switching) изисква интегрирането на граматиките на двата езика включени в дискурса (Качру 1983). Към разграничаването на двете явления от тази гледна точка е насочен структурният подход, коментирани в следващата част.

М. Виденов от своя страна разграничава две основни стратегии за превключване на кода в зависимост от обстоятелствата, в които протича конкретният речеви акт: *цялостно превключване* и *частично превключване*. "При цялостното превключване говорещият използва само една езикова система, т.е. преминал е на съответния (подходящ за целта, допустим за целта) език, без да напуска неговите граници" (Виденов 2005: 80). То се налага, когато комуникантите нямат общ език, на който да се осъществи комуникацията, или единият от тях не владее Е1 на говорещото лице²⁷. Примери за *цялостно*

²⁵ Те не възнамеряват да повдигнат [въпроса] на срещата.

²⁶ Всички мексиканци бяха разгневени.

²⁷ Абревиатурите Е1 и Е2 се използват за обозначаване на първи език и втори език. Според Т. Скутнаб-Кангас и Т. Маккарти първият език е обикновено майчиният език, който детето научава първи, идентифицира се с него, познава най-добре и използва най-много (Скутнаб-Кангас и Маккарти 2008: 3). По стечение на обстоятелствата обаче като език, който даден индивид познава най-добре и използва най-много, може да се явява и такъв, който е придобит успоредно с първия или на по-късен етап от живота. Според К. Димчев "концепциите в Общоевропейската рамка за езиково обучение обясняват владенето на първи, втори и др. езици като комуникативен континуум, в който първият език бележи най-високата степен във владенето на език" (Димчев

превключване на кода се наблюдават в изобилие в онлайн пространството – българските потребители публикуват постове, коментират, създават “туитове” и пишат цели статии на чужд език. Тези примери обаче най-често представляват употреба на лингва франка от страна на комуникантите, за да достигнат до по-широка аудитория. Предполагаме се следва и неписаното правило – дори в групата да има един съкомуникант, който не владее E1 на говорещото лице, адресантът, следвайки добрите маниери, е желателно да отправи своето съобщение на език, който ще бъде разбран от този адресат. Това е особено валидно за групи в социалните мрежи и международни онлайн форуми. В случаите, когато адресантът не владее нито лингва франка, нито някакъв друг чужд език, се разчита на вградените приложения за превод.

От друга страна, според автора, “Частичното превключване на кода е възможно при родствени езици и при случаите, в които адресатът в известна степен познава E1 на адресанта и може да разбира елементите (сегментите), които говорещият (адресантът) е намерил за необходимо да ни каже на своя E1. Същността на частичното превключване се състои в това, че говорещият непрекъснато превключва от E2 на E1 и обратно” (Виденев 2005: 80). Тези определения обаче са доста общи, а в лингвистичните среди споровете са насочени най-вече към различните видове *частично превключване на кода*.

2.2. Структурен подход

Структурният подход изучава граматическите аспекти на превключването на кода. Чрез него изследователите се опитват да установят и опишат синтактичните и морфосинтактичните ограничаващи условия, свързани с превключването.

2.2.1. Разграничаване на превключването на кода от смесването на кода от структурна гледна точка

В структурно отношение голяма част от изследователите прави разлика между *превключване на кода* и *смесване на кода* в зависимост от това на какво ниво се случва

2010, цит. по Ефимова 2010: 8). Тази концепция е използвана и в настоящата работа за обозначаване на E1 и E2.

това превключване. Л. Вей отбелязва, че ако промяната на кода се наблюдава на ниво просто изречение (clause level²⁸) или по-високо от това на простото изречение, става въпрос за *превключване на кода*. Ако се наблюдава на ниво по-ниско от това на простото изречение, може да се говори за *смесване на кода* (Вей 1998: 156-176).

Отчитайки социалните фактори, структурният подход на П. Мюйскен (2000) заема основно място в социолингвистичните среди при изследване на превключването на кода. Той използва *смесване на кода* като по-общ термин, за да обозначи “всички случаи, в които лексеми и граматически признаци от два езика, се появяват в едно изречение”, а понятието *превключване на кода* запазва за “последователното използване на няколко езика в една реплика” (Мюйскен 2000: 1). Той разграничава три модела смесване на кода: *вмъкване* (insertion), *редуване* (alternation) и *лексикално уподобяване* (congruent lexicalization).

Вмъкването предполага наличието на език-приемник, в който се въвеждат подходящо конфигурирани лексикални единици от друг език. Идеята на П. Мюйскен за този модел на превключване е повлияна от модела за Матричната езикова рамка (MER), предложен от К. Майърс-Скотън през 1993 г. Според тази теория превключването на кода се наблюдава между матричния език (matrix language) и внедрения език (embedded language). Матричният език е обикновено родния език на говорещия и той определя граматичната структура на дадено изказване. Матричният език е източникът на повечето морфеми в изказването (Майърс-Скотън 1993а). При смесването на кода се наблюдава асиметричност между двата езика – матричният предоставя основата, а внедреният – вмъкнатите елементи. Примерът за превключване на кода от типа *вмъкване*, който П. Мюйскен дава, има за основа испанския език, в който са вмъкнати елементи от английски:

(10) *Yo anduave in a state of shock por dos dias. (I walked in a state of shock for two days)*²⁹ (Мюйскен 2000: 5).

В този пример времевият израз *por dos dias* е свързан с глагола *anduave* и заграждат

²⁸ В английския език с понятието “clause” се обозначават простите синтактични конструкции съставени от подлог и сказуемо.

²⁹ Бях в шок в продължение на два дни.

пomeжду си английския израз *in a state of shock*. При смесването на кода обикновено вмъкнатият елемент е една единствена лексема (съществително или прилагателно), но както става ясно от примера по-горе, това може да бъде и предложна фраза от английския (prepositional phrase) и по това *вмъкването* прилича на лексикалното заемане, което се ограничава до вмъкването на една единствена лексикална единица (Мюйскен 2000: 5). В този смисъл обаче, П. Мюйскен заявява, че могат да се наблюдават значителни разлики по отношение на елементите, които се вмъкват в различните езици – в някои езици това могат да бъдат основно съществителни имена, в други обстоятелствени фрази³⁰ или определителен член плюс съществително³¹ (Мюйскен 2000: 5). Или с други думи, при превключването на кода от типа *вмъкване* “това, което се вмъква са лексеми или съставни части” (constituent³²), като според автора структурният анализ понякога е затруднен и невинаги може да бъде съвсем точен, но все пак П. Мюйскен е категоричен, че превключените именни фрази (noun phrases) представляват превключване на кода от типа *вмъкване* (Мюйскен 2000: 62).

В българския синтаксис, като най-подходяща аналогия за смесване на кода бихме могли да приведем вмъкването на единични лексеми (съществителни имена, глаголи, прилагателни, наречия и пр.), вмъкването на именни фрази (съществително + съществително, прилагателно + съществително, квантификатор + съществително,

³⁰ В английския език *обстоятелствена фраза (adverbial phrase)* е термин обозначаващ съчетание от две или повече думи, което изпълнява ролята на наречие, например: *I will sit in silence*.

³¹ В английския език *determiner + noun*. В английската граматика *детерминантът (determiner)* е дума, която стои пред съществителното име (*a, the, my, your, some, any*) и определя за какво се отнася думата.

³² *A constituent* – в английската граматика този термин се използва за дума или група от думи, които функционират като едно цяло. Такива примери за английския език са *determiner + noun, noun phrase, adverbial phrase* и т.н. Като най-малка съставна част на изречението се приема частта, която не може повече да се подразделя на други части, без това да доведе до липса на граматичност в изречението. Например в английската фраза *Edward grows tomatoes as large as grapefruit* (Едгар отглежда домати големи колкото грейпфрут), *tomatoes as large as grapefruit* може да бъде разглеждана като самостоятелна съставна част по две причини. Първо, в това изречение тази част може да бъде заменена само с една дума *tomatoes* (или с някакво местоимение, например *something* – нещо) – *Edward grows tomatoes* или *Edward grows something*. Второ, ако се опитаме да разделим тази структура, няма дума, която да замести *as large as grapefruit*, така че да даде по подходящ начин информация за доматиите. Ако например вместо *as large as grapefruit* се използва прилагателно, ще получим **Edward grows tomatoes big* – граматично неправилен израз. Така съставната част *tomatoes as large as grapefruit* в случая е неделима и представлява т. нар. *именна фраза (noun phrase)*.

съществително + притежателно местоимение, съществително + наречие, детерминатор + съществително) и вмъкване на предложни конструкции. Следващите примери са от социалните мрежи:

(11) *Ново отброяване, усещане за fresh start, новогодишни обещания, вричания, списъци, равносметки, откровения... Всичко това много ми харесва :-)*³³.

(12) *Книгата, a must-have, е доста забавна*³⁴.

Според П. Мюйскен терминът *превключване на кода* е „по-малко неутрален в два аспекта: от една страна, като термин той предполага редуване (което се противопоставя на вмъкването), от друга страна, дистанцира силно смесването на кода от феномените на заемането и интерференцията. Наблюдава се реално превключване от един език на друг както на граматично, така и на лексикално ниво” (Мюйскен 2000: 4).

При модела на редуването (алтернацията) двата езика се използват последователно, като всеки се придържа към собствената си структура. Двата езика са в относително самостоятелна позиция един спрямо друг (Мюйскен 2000: 7). Не се наблюдава вмъкване на чужд материал в матричния език. Моделът за алтернацията на П. Мюйскен следва идеите на Ш. Поплак за ограничаващите граматически условия при превключването от един код на друг от гледна точка на съвместимостта на езиците в точките на превключване (Поплак 1980). При редуването всяка част от изречението запазва специфичните за даден език морфология и синтаксис, без конкретен език да предоставя цялостната езикова рамка на изказването, например:

(13) *Les femmes et le vin, не разбираю.* (френски/руски).

*‘Women and wine, I don't understand.’*³⁵ (Мюйскен 2000: 5).

³³ Ново отброяване, усещане за ново начало, новогодишни обещания, вричания, списъци, равносметки, откровения... Всичко това много ми харесва.

³⁴ *Книгата, която си заслужава да притежавате, е доста забавна.* В случая съставното съществително от английски език *a must-have* при превод на български език изпълнява ролята на сложно съставно изречение с вмъкнато подчинено определително изречение, което разкъсва главното и представлява релевантен пример за смесване на кода.

Един от основните критерии според П. Мюйскен за разграничаване между вмъкването и редуването би могъл да бъде дължината и сложността на превключените елементи. Колкото повече думи се съдържат в един превключен фрагмент, толкова по-вероятно е да става въпрос за редуване. Аналогична е ситуацията и със структурата на превключените елементи – колкото по-комплексна е тя, толкова по-голяма е вероятността да имаме редуване (Мюйскен 2000: 97). В следния пример превключеният фрагмент на френски е цяло изречение и няма как да се смята за вмъкване:

(14) *Ze gaan dat arrangeren van binnen voor appartementen te doen parce que c'est comment dirais-je c'est pas antique c'est classé*³⁶. (Мюйскен 2000: 97).

Докато някои автори (Вей 1998) запазват термина превключване на кода за преминаването от един код на друг на ниво просто изречение или на ниво по-високо от това на простото изречение, а термина смесване на кода за превключването на ниво по-ниско от простото изречение, П. Мюйскен не се задоволява с тази дефиниция, тъй като според него разграничаването не съвпада напълно с това, което той наблюдава. Според автора редуване може да се наблюдава и на ниво по-ниско от простото изречение (within the clause), например при т.нар. дускурсивни маркери³⁷, наречия и междуметия, “тъй като граматиката на изречението и граматиката на дискурса могат да бъдат относително автономни една спрямо друга” (Мюйскен 2000: 97). Ето един от примерите за превключване на кода между холандски и френски, в който е превключена само една дума *alors*, която обаче е наречие и е относително самостоятелна. В този случай тази макар и единствена превключена дума се разглежда от автора като редуване:

(15) *Alors, dat... ik zou het niet voor de tweede keer willen doen, hoor. (Well,*

³⁵ Жени и вино, не разбирам.

³⁶ Те ще го поставят в апартамента, защото, как да кажа, това не е антика, а доста изискано.

³⁷ *Discourse markers* (англ.): думи или фрази, които имат свързваща функция в речта. Те са типични в по-голяма степен за нивото на дискурса, отколкото за нивото на изреченията, затова могат да бъдат относително самостоятелни. В английския език това са думи като *oh, well, now, then, you know, I mean, so* и др.

that... I wouldn't want to do it a second time, really)³⁸(Мюйсken 2000: 99).

За разграничаване на вмъкването от редуването от значение е и начина, по който се превключва кода. Докато за вмъкването е характерно “плавното преминаване” от един код на друг, редуването обикновено е “маркираното” и “подчертано” (Мюйсken 2000: 101). Със следващите два примера авторът илюстрира съответно вмъкване (16) и редуване (17):

(16) *D'r zit me hier **une femme qui n'est pas drôle**. (Here there is/a woman who is not funny)*³⁹.

(17) *Tu sais, l'affûteur de scies **hein**, daan gink bij die beenhouwers, de zager. (You know, the knife-grinder eh,/he went to the butchers, the sawyer*⁴⁰
(Мюйсken 2000: 101).

Във втория пример дискурсивният маркер *hein* “he” разделя френския от холандския език.

Когато превключени елементи от единия език са предшествани и последвани от елементи от другия език, обикновено става въпрос за вмъкване. Но П. Мюйсken привежда примери със структурата А ... Б ... А, в които вмъкнатият елемент “Б” не е структурно свързан с другите елементи и тези примери той приема за редуване или превключване на кода, например:

(18) *Bij mijn broer y **a un ascenseur en alles**. (At my brother's place,/there is an elevator/and everything*⁴¹. (Мюйсken 2000: 97).

В този пример на превключване на кода между холандски и френски език, двата елемента, заграждащи френския израз, не са структурно свързани според автора и това му дава основание да ги определи като редуване, въпреки че наподобяват структурата на

³⁸ В такъв случай/Е, тогава... всъщност не бих искал да правя това втори път.

³⁹ Има тук една жена, която не е много забавна.

⁴⁰ Ами точиларят отиде при месарите.

⁴¹ Там където живее брат ми има асансьор и всичко.

вмъкването (Мюйскен 2000: 97).

Третият тип смесване на кода – лексикално уподобяване – представен от П. Мюйскен, се свързва с изследванията на У. Лабов (1972) и П. Тръдгил (1968), касаещи по-скоро промяната в стила и превключването между диалектен и стандартен вариант на даден език. В този случай езиците в контакт участват с обща граматическа структура, а лексиката идва от два или повече различни езика (Мюйскен 2000: 122). Тъй като двата езикови варианта разполагат с обща синтактична структура, превключването на кода може да се наблюдава във всяка точка на изречението и обикновено се превключват единични лексеми. Този вид преминаване от един код на друг не може да се разглежда през призмата на теориите за ограничаващите граматически условия, тъй като при лексикалното уподобяване всички категории могат да бъдат превключвани, включително частици, спомагателни глаголи, местоимения, съюзи (Мюйскен 2000: 130). Следващият пример на превключване на кода между италиански език и сицилиански диалект е показателен за вмъкването на една единствена функционална дума:

(19) *prima di tutto u portiere no c'e, sera minimo cinque sei anni*

first of all the porter not there-is, will be minimum five six years

*'First of all there has been no porter for at least five or six years.'*⁴²

(Мюйскен 2000: 132).

В този пример определителният член *u* от сицилианския диалект е вмъкнат в изречение на италиански и според П. Мюйскен това превключване на кода би могло най-добре да се определи като лексикално уподобяване.

Този вид превключване на кода П. Мюйскен изучава за различни двойки езици или варианти на езици, като установява определени вариации в зависимост от това колко са близки двата езика и каква е връзката между тях – асиметрична или симетрична (доминантен ли е единият език спрямо другия или не). Това налага конкретното изучаване на всяка двойка езици или варианти на езика при лексикалното уподобяване (Мюйскен 2000).

⁴² Първо на първо не е имало портierer най-малко от пет или шест години.

Трите типа превключване на кода, *вмъкване, редуване и лексикално уподобяване*, са във взаимна връзка, според П. Мюйскен, и от единия тип към другия се преминава последователно. Например между вмъкването и редуването съществува “транзитна зона”, тъй като вмъкването на по-дълги фрагменти води до по-засилено или пълно активиране на чуждата граматика. От друга страна, тъй като само по-сложни структури могат да бъдат общи за езиците, преминаването от редуването към лексикалното уподобяване също е плавно (Мюйскен 2000: 10).

В българските лингвистични среди също се наблюдава тенденция към разграничаване на термините превключване и смесване на кода. В своя труд, за по-голямо удобство, М. Вуковска разграничава двете явления. Тя използва термина смесване на кода, за да обозначи „онези случаи, при които в рамките на едно изречение се срещат лексикални единици и граматически признаци от два езика” (Вуковска 2012: 4). Пример за смесване на кода според нея е:

(20) *Чета си magazine.* (Смесване на български и английски лексикални единици).

В следващия пример от социалните медии обаче се наблюдава превключване на кода – първите две фрази са на български, а втората – на английски, „т.е. превключването се е извършило на ниво по-високо от лексикалното” (Вуковска 2012: 4).

(21) *Вече си ми симпатичен. Искам всички хомеопати, като им предпишат животоспасяващ антибиотик (or something), да отказват и да се лекуват само с хомеопатия. **Remove the warning labels and let the evolution take care of the rest***⁴³. (форум Teenproblem.net).

По-нататък в работата си обаче тя прави уточнението, че „дори една отделна дума може да се разглежда като превключена лексикална форма” на база на критериите фонологична адаптация и фреквентност (Вуковска 2012: 80). Именно поради това се

⁴³ Да премахнем всички етикети и да оставим еволюцията да се погрижи за останалото.

налага по-подробното изследване кога и дали една лексема може да се разглежда като превключване на кода и разграничаването на явлениято превключване на кода от лексикално заемане.

Необходимо е да отдадем заслуженото на П. Мюйскен за разграничаване на явленията превключване и смесване на кода от теоретична и структурна гледна точка. Но докато за него смесване на кода представлява по-общото понятие, в съвременните лингвистични и социолингвистични среди *превключване на кода* е по-предпочитаното (Вуковска 2012, Кебейа 2013, Стел и Якпо 2015, Уордхоф 2006) в ролята му на “родово понятие, което прехвърля границите, създавани понякога при противопоставянето на превключването и смесването на кода, като в същото време взема предвид всички дадени за тях дефиниции – граматически и дискурсивни. Това също предполага, че в понятието превключване на кода условно се включват и комуникативните и структурните дефиниции за ‘код’” (Стел и Якпо 2015: 2). Поради посочените причини терминът е предпочетен и от автора на труда при последващото разграничаване на явленията превключване на кода и лексикално заемане.

2.2.2. Разграничаване на превключването на кода от лексикалното заемане от структурна гледна точка

Структурният подход изучава в какви граници би могло да се наблюдава превключването на кода, т.е. разглежда ограничаващите условия за преминаването от един код на друг. Това обаче повдига въпроса дали лексикалните заемки са част от превключването на кода. А това, от своя страна, прави необходимо изясняването на границите между превключване на кода и лексикално заемане.

Разграничаването на тези две явления се налага в случаите, когато превключеният елемент е една дума – кои са факторите, които определят дали дадена дума от чужд произход е превключена лексикална форма или е заемка?

В своя статия Ст. Манфреди и колегите му заявяват, че според някои автори като Я. Матрас не съществува теоретична граница между превключване на кода и лексикално заемане (Манфреди, Симеон-Сенел и Тоско 2015: 285). Ст. Манфреди обаче защитава тезата, че напротив, такова разграничение е „възможно и необходимо” на базата на домашния или чужд характер на елементите, използвани от отправителя на съобщението.

Този характер от своя страна би могло да бъде определен на базата на морфофонологичната интеграция на чуждия материал. „Заемките са морфофонологично интегрирани в езика приемник; превключените елементи обикновено не са” (Манфреди, Симеон-Сенел и Тоско 2015: 285). Според Ш. Поплак и М. Мийчън една превключена дума трябва „максимално да се разграничава от заобикалящия я дискурс, докато заемката трябва да наподобява максимално средата на езика-приемник” (Поплак и Мийчън 1988: 220). Като се има предвид това, дори една отделна дума може да се разглежда като превключена лексикална форма в случаите, когато не демонстрира морфофонологична интегрираност. Въпреки че критерият за фонологична адаптация се използва за разграничаване на заемането от превключването, Ш. Поплак например повдига въпроса за неговата надеждност в някои случаи. Тя наблюдава превключването на кода в билингвалната пуерториканска общност в Ню Йорк и предлага три вида критерии за определяне статута на чуждия материал в билингвалните реплики. Тези критерии се основават на това дали една единствена лексикална форма от езика донор в превключени реплики е фонологично, морфологично и синтактично интегрирана в езика приемник. В резултат на своите наблюдения и събран материал Ш. Поплак извежда четири възможни комбинации на интегрираност представени по-долу в таблица 1:

Ниво на интегрираност в езика приемник				
Тип	Фонологична	Морфологична	Синтактична	Превключване на кода
1	Да	Да	Да	Не
2	Не	Не	Да	Да
3	Да	Не	Не	Да
4	Не	Не	Не	Да

Таблица 1: Критерии за определяне на превключването на кода базирани на типа интегрираност в езика приемник (Поплак 1980).

Следвайки този подход, дума, която демонстрира само синтактична (тип 2), само фонологична (тип 3) или нито един от трите вида интеграция (тип 4), Ш. Поплак разглежда като превключване на кода. От друга страна, лексикална единица, която показва адаптираност и по трите критерия (тип 1), тя определя като заемане (Поплак 1980). Въпреки че тези теоретични постановки се потвърждават от емпирични изследвания и в други билингвални общности, по-късно Ш. Поплак и колегите ѝ се отказват от критерия за фонологична адаптация поради неговата променливост и оттам – ненадеждност. Вместо това те въвеждат междинната категория на потенциалните думи от чужд произход (*nonce borrowing*).

Тук ще направя уточнението, че използвам термина потенциална дума, от една страна като максимално доближаващ се семантично до английския вариант, от друга страна, като използван в българската научна литература (вж. напр. Д. Благоева 2013) под влияние на руската. О. Ахманова например дава следната дефиниция за потенциална дума: “Производна или сложна дума, която реално не съществува (т.е. не е фиксирана във вече реално осъществилите се речеви произведения), но може да бъде създадена във всеки момент в съответствие с продуктивните словообразователни модели на дадения език” (Ахманова 1966: 343). Е. Ханпира от своя страна определя потенциалната дума като “дума, която може да бъде образувана по езиков модел с висока продуктивност, а също така дума, която вече е възникнала по такъв модел, но още не е влязла в езика” (Ханпира 1972: 248).

Потенциалните думи, според Ш. Поплак и колегите ѝ, са лексеми или морфеми, които са синтактично и морфологично интегрирани в езика приемник, но които демонстрират или не фонологична интеграция (Поплак, Уилър и Уестууд 1987). Те се различават от асимилираните заемки по това, че не задоволяват критерия за честота на използване или степен на приемане в дадена общност. Подходът, който тези изследователи прилагат, разглежда лексикалното заемане като континуум, който включва в своя диапазон напълно асимилираните заемки (в единия край) и потенциалните думи (в другия край) (фигура 1). Предимството на този подход е, че позволява да разгледаме самостоятелните превключени лексикални единици като думи, които с времето могат да придобият статут на заемки, чрез тяхната по-честа употреба и възприемането им и от индивиди владеещи само един език. Въпреки това, както забелязваме, нито превключването на кода е част от този континуум, нито потенциалните думи от чужд произход се разглеждат като превключване на кода. Потенциалните думи тук се явяват като междинна категория.

Фигура 1: Континуум на степента на асимиляция на заетите елементи в превключени реплики (Поплак, Уилър и Уестууд 1987).

За да се илюстрира недостатъчната надеждност на критерия фонологична адаптация, могат да бъдат приведени примери на думи от социалните мрежи, които често се изписват от комуникантите на кирилица и следват правилата за морфологична и

синтактична адаптация в българския език като например *дисмисвам* (също и *дисмиснал*, а – от англ.: *to dismiss*), *чийтвам* (също и *чийтвал*, *чийтван*, а – от англ.: *to cheat*) и др. Въпреки че в случая участниците в общуването правят опити да пригледят използваните лексеми към българските фонологични и морфологични закони, тези думи все още не са част от българския лексикален фонд. Според мен те са слабо познати на българите и не покриват още един съществен критерий за асимилация, а именно – прозрачна семантика. Въпреки че покриват и трите цитирани критерия на Ш. Поплак за интеграция (фонологична, морфологична и синтактична), не бихме могли да ги определим на този етап като чуждици или заемки. Могат да се разглеждат като характерни за разговорната реч (или т.нар. още спонтанна писмена реч) на билингвите в сферата на социалните мрежи и да ги отнесем към превключването на кода (от типа на вмъкването) или към потенциалните думи.

В този смисъл, автори като К. Майърс-Скотън, достигат до извода, че невинаги степента на морфосинтактична интеграция би могла да се използва като критерий при разграничаването на превключването на кода от лексикалното заемане, тъй като те представляват взаимосвързани процеси и са част от един континуум (Майърс-Скотън 1992, 1993а). Тя разграничава *чуждиците* (*cultural borrowings*) от *заемките* (*core borrowings*). Заемките са думи, които са нови за дадена култура приемник, а чуждиците са лексеми, които разполагат с все още “жизнени” съответствия в езика приемник, като тяхното заемане не би могло да се оправдае с липсата на даден концепт (Майърс-Скотън 1993а: 169). Точно чуждиците тя определя като превключване на кода, когато става въпрос за един единствен превключен лексикален елемент. В случаите, когато тези лексеми се заемат от език с по-висок статус, именно този по-висок престиж възпрепятства тяхното интегриране (напр. фонологично) в езика приемник и това способства за тяхното открояване и разграничаване като чужди елементи (Майърс-Скотън 1993а). Такива примери в българския език от английски са *шоурум*, *нюзрум*, *тийзър* и др.

М. Жизелс заявява, че една единствена лексема невинаги може да се определи като превключен или зает елемент, тъй като в някои случаи в зависимост от контекста, тя може да се интерпретира като едното или другото (Жизелс 1992). Според А. Бакюс морфосинтактичният критерий също не може да се прилага винаги при разграничаването

на двете явления, тъй като техният статут зависи от това, което индивидът влага в тях (Бакюс 1996). Ст. Манфреди и съавтори съответно пък заключават, че „за разлика от лексикалното заемане, превключването на кода е условно и се определя най-вече от прагматични фактори: най-малкото е в резултат на личен избор” (Манфреди, Симеон-Сенел и Тоско 2015: 286). Тъй като заемките са напълно установени думи в езика приемник и обикновено нямат домашен еквивалент, тяхната употреба е невъзможно да бъде избегната, като например: *машина, сцена, хора, гара*. Те са отдавна възприети в нашия език и техния чужд произход може да се определи само от специалисти. Подобни думи не се усещат от обществото като чужди: значението им е добре известно и те обикновено не могат да бъдат открити в речниците за чужди думи. Сравнително по-нови заемки са *компютър, дрон, веган, фентъзи, сайт* и др., за които също нямаме преводни варианти. Въпреки че голяма част от тези думи все още се осъзнават като чужди, те са широко разпространени и тяхната семантика е в голяма степен прозрачна. Тяхната понататъшна съдба ще се определи от необходимостта или съответно непотребността на думата.

Фреквентността е друг критерий, който се използва за разграничаване на заемането и превключването на кода. Чужди думи, които се срещат по-често в езика приемник, се считат за заемки, докато чужди думи, които се срещат по-рядко, се класифицират като превключени думи. „Заемките са достъпни до много (или всички) говорещи по начин, по който превключените думи не биха могли да бъдат” (Майърс-Скотън 1990: 103).

Приемам, че изследванията и изводите, направени от редица автори, които отхвърлят категоричното разграничаване на превключването на кода от лексикалното заемане, отразяват ограниченията на структурния подход и налагат изучаването на тези явления и от други гледни точки, а именно техните социо- и психолингвистични аспекти. В този смисъл отчасти се съгласявам с К. Ийстман, която заявява, че от съществено значение е “да се освободим от необходимостта да категоризираме всяка проява на елементите от чужд произход в езика приемник като заемки или превключване, ако искаме да разберем начина, по който когнитивните, социалните и културни процеси работят заедно” (Ийстман 1992: 1).

2.3. Функционален подход

“Не питай за смисъла, а за употребата.”⁴⁴

Функционалният подход или подходът, основан на употребата, е подход, който се прилага при изучаване превключването на кода. Представява интердисциплинарен подход, който разглежда превключването на кода от лингвистична, социолингвистична и психолингвистична перспектива. Лингвистиката изучава ограничаващите условия при преключването на кода, социолингвистиката обръща внимание на социалната мотивация, стояща зад превключването, а психолингвистиката изучава как билингвалните системи биват съхранявани и достигани в когнитивната система.

Още през 1953 г. У. Вайнрайх изтъква необходимостта от интердисциплинарен подход към феномена. Той осъзнава, че чисто лингвистичните подходи към изучаването на контактните явления не са достатъчни, за да обяснят причините и следствията от превключването на кода. Според него изследователската рамка трябва да включва както “чисто структурното разглеждане на явлението, така също психологическите причини и социалните фактори за него” (Вайнрайх 1953: 44). Авторът посочва необходимостта от изучаване на социалния контекст, в който се осъществява контактът между езиците, както и от изучаване на психолингвистичните аспекти на билингвизма, каквито са нивото на владеене на съответните езици от страна на говорещия, неговата способност да

⁴⁴ “Don't ask for the meaning, ask for the use” е фраза широко приписвана на австрийския философ Лудвиг Витгенщайн. В действителност обаче тя не е формулирана точно в този вид от автора. Зад тази крилата фраза стоят по-скоро вижданията на лингвисти и философи за смисъла, който е вложил Л. Витгенщайн в труда си *Philosophical Investigations* публикуван през 1953 г. Тя е извлечена на база тълкуванията на изследователите на труда му и се свързва с реално изказване на Л. Витгенщайн в глава I, параграф 43, с. 20, а именно: “За голяма част от случаите – макар и не за всички – в които използваме думата “значение”, тя може да се дефинира по следния начин: значението на една дума представлява нейната употреба в езика”. Фразата, добила популярност в лингвистичните среди, представлява основен постулат, свързан с контекста като мнемонично средство. Той стои в основата на функционалният подход и подтиква впоследствие множество изследователи към интердисциплинарното изучаване на възпроизвеждането и възприемането на речта и промените свързани с даден език.

разграничава езиците, които използва, и начинът, по който е научил тези езици (Вайнрайх 1953: 3).

Въпреки ранната преценка на У. Вайнрайх и добилият популярност постулат на Л. Витгенщайн, няколко десетилетия след направените от тях изследвания и изказвания изучаването на превключването на кода остава диференцирано. Едва през последните две десетилетия учените осъзнават нуждата от интегрален подход към феномена и започват активно да го прилагат. Изследователите достигат до извода, че независимо дали фокусът е върху изучаването и възпроизвеждането на речта или промените, които се наблюдават в езика, лингвистичните познания се базират върху знанията, свързани с действителната употреба на езика, и обобщенията, които произтичат от тях (Лангакър 1987, Томасело 2003, Байби 2010 и др.). За теориите, свързани с употребата, многоаспектността на езика се дължи именно на сложното взаимодействие между познанията за езика и неговото използване.

Един от застъпниците на идеята е и Дж. Уолтърс, който през 2005 г. прави опит да интегрира социално-прагматичния и психолингвистичния подход към превключването на кода и да представи един общ модел на билингвалната реч. Моделът се базира на идеята, че комуникацията се осъществява в социалния свят и зависи от идентичността на комуникантите, техните намерения и собствените им разбирания и представи за ситуацията, в която се осъществява комуникацията. Цялата тази информация играе съществена роля при всяка речева изява и определя избора на език, лексикалния подбор и артикулацията (Уолтърс 2005).

Въпреки че мултидисциплинарният подход към превключването на кода изглежда обещаващ, може да се каже, че все още се правят първите стъпки в тази област. Редица автори изследователи на феномена (Изурин, Уинфорд и Де Бот 2009, Стел и Якпо 2015, Бакюс 2015) заявяват, че съществуват все още множество неизвестни, свързани с това как билингвите преминават от един език на друг в своята ежедневна комуникация с другите. Не са напълно изяснени и факторите, които мотивират, отключват или възпрепятстват превключването на кода, както и когнитивните процеси, свързани с това.

Въпреки че онлайн средата представлява, образно казано, едно поле, в което можем да наблюдаваме езика в действие – как потребителите отправят своите съобщения или комуникират с други потребители, тя поставя и допълнителни препятствия пред

използването на функционалния подход. Едно от най-съществените е виртуалната, но нереална близост с потребителите, както и невъзможността да се работи директно с тях. Анонимността и асинхронната комуникация (е-мейли, форуми, социални мрежи) в интернет създават пречки, които трудно могат да бъдат пренебрегнати, като същевременно допринасят за ненадежността на голяма част от използваните в областта методи. В такива ситуации се разчита повече на социолингвистични качествени анализи и някои от методите (които биха могли да бъдат пригодени за изследване превключването на кода и в онлайн средата) на психолингвистиката, които ще бъдат разгледани по-нататък в работата. Въпреки предизвикателствата на средата, интердисциплинарният подход е предпочетен от автора на дисертацията като възможност да се направи един по-обстояен анализ на чуждите и превключени елементи в българската реч. Използвам като отправна точка и прозорливото наблюдение на У. Вайнрайх, че “изследването на езици в контакт, базирано на интердисциплинарния подход, допринася за по-голямата му дълбочина и валидност” (Вайнрайх 1953: 4).

Както вече споменах, функционалният подход е интердисциплинарен подход, който добива популярност едва през последните две десетилетия, търси допирните точки между науките за езика и се стреми към възможно по-обхватен, холистичен поглед върху езиковите феномени. В частност функционалният подход дава възможност за нов поглед върху явленията превключване на кода и лексикално заемане и тяхното разграничаване. Негова основна характеристика е, че разглежда взаимодействието на езиците в контакт като основен аспект от общия процес на езиковата промяна.

В основата на този подход е залегнала идеята за конвергенция между различни поддисциплини и прекриването на границите, поставени от три основни дихотомии в контрастивната лингвистика. Първата от тях е синхронност – диахронност. В литературата, посветена на феномена *превключване на кода*, според А. Бакюс тази дихотомия се проявява в разграничаването между превключване на кода и лексикално заемане. Втората дихотомия е свързана с обособяването на две области на изследване, а именно лексикологията и синтаксиса. Синтаксисът се занимават с изучаването на граматиката и ефектите, предизвикани от превключването на кода. Третата и последна дихотомия е тази между структурното и социолингвистично изследване на езика, която води и до два обикновено съперничаещи си подхода, свързани съответно с формата и

функцията. Що се отнася до превключването на кода, тази дихотомия се изразява в две ясно обособени области на изследване: едната, свързана с изучаване на граматиката и ограничаващите граматични условия за появата на речевите явления, а другата занимаваща се с прагматичните функции на превключването на кода. (Бакюс 2015: 20) Тези три дихотомии представят и три основни проблема на лингвистичната теория, към които е насочена основната критика. Именно това според А. Бакюс довежда до създаването и развитието на функционалния подход (Бакюс 2015: 21).

При този подход мисловните представи се базират директно на употребата (сферата на социолингвистиката) и на основните човешки особености (сферата на психолингвистиката). “Употребата и познанието биха могли допълнително да се обвържат в смисъл такъв, че употребата на езика поне частично се управлява от човешките познавателни способности” (Бакюс 2015: 21). Тези мисловни представи се създават във всеки индивидуален ум, а това предполага, че варират при всеки човек и че се променят непрекъснато (Крофт 2010, цит. по Бакюс 2015: 21).

Още през 1977 г. П. Бурдийо заявява, че “да се противопоставят външната и вътрешната лингвистика, анализа на формата на дискурса и социалните функции, които той изпълнява, изглежда толкова изкуствено”⁴⁵ (Бурдийо 1977: 658). Г. Кутстра също заявява, че формата и функцията, не са независими една от друга (Кутстра 2015: 40), а за А. Бакюс функционалните и формалните подходи изследват “двете страни на една монета, а не две различни монети” (Бакюс 2015: 23). Подходът се стреми да изясни също защо понякога билингвите заемат чуждите думи и изрази директно, а друг път правят усилия и отделят време, за да намерят техния преводен еквивалент (Бакюс 2015: 30).

⁴⁵ Опозицията *външна лингвистика* (external linguistics) и *вътрешна лингвистика* (internal linguistics), за която П. Бурдийо пише, е предложена за първи път от швейцарския езиковед Ф. дьо Сосюр. Според него *външната лингвистика* разглежда всичко, което е извън системата на езика: връзката на езика с историята на цивилизацията, с политическата история, с институциите. Географското разпространение на езика също се разглежда от *външната лингвистика*. *Вътрешната лингвистика*, от своя страна, разглежда езика като система, подчинена на свой собствен ред. Двете лингвистики следват различни методи на изследване. *Външната лингвистика* проучва фактите за разпространението на езика без да се ограничава от системни правила, докато *вътрешната лингвистика* изучава системния ред и промените в него (Сосюр 1915: 20-23). *Вътрешната лингвистика* не се интересува “под влиянието на какви условия езикът се е развил” (Сосюр 1915: 45).

Използването на един такъв интердисциплинарен подход за изследване на езика в сферата на социалните медии, където потребителите се ползват със значително по-голяма свобода на изказа, би бил от полза за изясняване на въпроси, свързани с това как и до каква степен една култура оказва влияние върху друга, как езиците реагират на това влияние и дали езиковите промени са отражение на културните процеси. Реципрочни ли са промените в езика с културните промени? Отговорите на тези въпроси биха допринесли за разширяване познанията за същността на езика като цяло.

2.3.1. Разграничаване на превключването на кода от лексикалното заемане от гледна точка на функционалния подход

От синхронна гледна точка разграничението между превключване на кода и лексикално заемане е въпрос на дългогодишни наблюдения и дискусии. Изследователите на тези феномени предлагат те да се разграничават в синхронен аспект, като всяка използвана в езика чужда дума се класифицира като превключен или зает елемент (напр. Санков, Поплак и Ваняражан 1990). Това разграничаване се определя като необходимо по две причини. Първо, става ясно, че асимилираните заемки и недотам асимилираните думи от чужд произход функционират по различен начин в езика приемник: асимилираните заемки са с по-висока степен на фонологична адаптация (Хауген 1950, Вайнрайх 1953). Втората причина обаче се формулира по-скоро на теоретична, отколкото на емпирична основа и това я прави по-проблематична за изясняване. Ш. Поплак за първи път в началото на 80-те години предлага двете основни ограничаващи условия при превключването на кода. Тяхната цел е да установят какви са точките в изречението, в които може да се осъществи превключването, без това да доведе до липса на граматичност. Ш. Поплак изследва двойка езици – испански и английски – и натрупва значително количество данни. Първото ограничение, което тя извежда, е т.нар. ограничаващо условие за свободните морфемни (Free Morpheme Constraint) и то гласи, че “кодовете могат да бъдат превключвани след всяка част на речта, с изключение на случаите, когато тази част е корен” (bound morpheme) (Поплак 1980: 585). С други думи казано, това ограничаващо условие изключва случаи на превключването на кода между корена на думата и морфемата. Примерът, който Ш. Поплак дава е следният:

(22) *Yo estoy eat-iendo. (I am eat ing)*⁴⁶ (Поплак 1980: 586). (Превключване между испански и английски език).

Според ограничаващото условие за свободните морфеми, цитираният пример не се придържа към граматическите правила, тъй като основната форма на английския глагол “eat” е безразборно свързан с испанския афикс за продължително време “iendo”. За по-голяма яснота, ще приведа аналогичен пример на превключване на кода с основа български език: *Аз ям крушис.* (Аз ям круши). Към корена на думата *круша* се прибавя английското окончание за множествено число *-ис*. Подобни примери не са изключени, но дори и в сферата на социалните мрежи представляват изключителна рядкост.

Второто ограничение е условието за равнозначност (Equivalence Constraint) и според него “кодовете се превключват в точки, в които съпоставянето на елементи от E1 и E2 не нарушават синтактичните правила на никой от езиците, т.е. точките, в които повърхнинните структури на езиците се проектират една върху друга” (Поплак 1980: 586). Това ще рече, че билингвалните събеседници обикновено се придържат към съответните граматически правила и биха превключили от един код на друг само в точки, в които не биха нарушили правилата и на двете граматика. Подходящ пример е заглавието на статия на Ш. Поплак от 1980 г.:

(23) *Sometimes I start a sentence in Spanish y termino en espanol (“and finish in Spanish”)*⁴⁷ (Поплак 1980). (Превключване на кода между английски и испански език).

В този случай превключването на кода се случва в точка от изречението, където простото изречение “y termino en espanol” не нарушава граматическите правила на английския (които в случая се приемат като задаващи рамката на изречението): глаголят “terminar” е правилно спрегнат в първо лице, единствено число, сегашно време, както би трябвало да бъде и английския глагол “to finish” (или “I finish”), ако изречението беше

⁴⁶ Ям в момента.

⁴⁷ Понякога започвам изречението на испански и го завършвам на еспаньол.

завършено на английски език. Също така граматиката на простото изречение не нарушава и правилата на испанския в случая, в който изречението би било само на испански.

Оказва се обаче, че колкото и обещаващи да са, ограничаващите условия не важат за асимилираните заемки, както и за много други думи от чужд произход, за които се смята, че има малка вероятност да се превърнат в утвърдени заемки. Именно по тази причина изследователите правят допълнителното уточнение, че “ограничаващите условия са валидни за превключените думи, но не и за заемките, дори и когато се използват спорадично” (Бакюс 2015: 25). А това от своя страна води до нуждата да се изведат надеждни критерии за тяхното разграничаване.

Резултатите от това търсене се оказват неубедителни според А. Бакюс (Бакюс 2015). По-късните анализи, които Ш. Поплак прави, водят до извода, че думите, които се заемат от чужд език, не се различават от морфосинтактична гледна точка по своята роля от домашните думи. Това се отнася и за думи, които не се ползват с особена популярност в дадена общност и се определят като потенциални думи (Поплак и Дион 2012). Следвайки тази логика и анализите, които Ш. Поплак предлага, се оказва, че щом тези чужди думи имат сходно морфосинтактично поведение с домашните, те трябва да се разглеждат като заемки, а не като превключени елементи. И тук според А. Бакюс, се създава противоречието от факта, че асимилираните чужди думи, потенциалните думи и вмъкването (*insertional code-switching*) попадат в една и съща категория, защото от синхронна гледна точка те не се различават – те се интегрират морфологично и синтактично в матричния език. “И асимилираните заемки, и потенциалните думи се включват в матричния език, по начин, по който и домашните думи го правят, следвайки модела, който се определя като вмъкване (*insertional code-switching*). И по това те се различават от редуването (*alternational code-switching*), при което не се наблюдава вмъкване на материал от чуждия в матричния език” (Бакюс 2015: 26).

Функционалният подход предлага изучаването и разглеждането на диахронния аспект на чуждите думи. Той се стреми да обедини историческата граматика с контрастивната лингвистика, като от историческата граматика заема фокуса към граматическите промени в минали периоди, а от контрастивната лингвистика – емпиричния фокус към протичащите в даден момент контактни процеси. Този подход би могъл да даде възможност за разграничаване на превключените лексеми от заемките, като

насочва вниманието към това как новите думи навлизат и се установяват в езика. Но тъй като корпуси от спонтанни разговори според А. Бакюс не биха могли да ни дадат достатъчно информация за степента на асимилираност на думите, е добре да се потърсят други данни, получени от анкети, свързани с определяне степента на приемане на думите с чужд произход или от наблюдение на поведенческите отговори по време на експерименти (Бакюс 2015: 34).

Посоката на развитие на една чужда дума е от превключен елемент към заемка, ако тя успее да се задържи и разпространи в езика приемник. Тя преминава през различни степени на асимилация – от най-ниската до най-високата. Това именно затруднява определянето до каква степен дадена дума в момента е асимилирана. За да се оцени статуса на една чужда дума, е необходимо да се извлече информация до каква степен тя е асимилирана в езика приемник. “Да се направи такава оценка е навярно невъзможно, освен ако не се разшири наборът от методи при изследването на превключването на кода”, заявява А. Бакюс (Бакюс 2015: 26). В това отношение функционалният подход предлага два вида измерване: на честотата в даден корпус от думи или изрази и чрез събиране на данни посредством въпросници от типа на задачи за лексикален избор или задачи за определяне степента на приемливост за дадени думи (Бакюс 2015: 26-27). Въпреки че въпросниците за определяне нивото на асимилация на дадени думи и изрази биха могли да допринесат за натрупване на емпиричен материал за разграничаване на превключените елементи от заемките, А. Бакюс заявява, че такива изследвания все още не са направени. Те съществуват само като пилотни проекти. Затова заключава, че в билингвален контекст, в който участниците в общуването могат да определят от какъв език идва дадена чужда дума, “думата може да бъде асимилирана заемка и същевременно да функционира като превключен елемент” (Бакюс 2015: 27). На основание на това авторът предпочита терминът вмъкнат превключен елемент (*insertional codeswitch*) пред неасимилирана дума (*nonce borrowing*). Подкрепяйки горните разсъждения, терминът превключен елемент е предпочетен и в настоящата работа.

Като обобщение може да се каже, че от гледна точка на функционалния подход и според А. Бакюс превключването на кода се определя като синхронен феномен, а лексикалното заемане като неговия диахронен ефект.

Вмъкването представлява употребата на чуждоезикови елементи (често, но не винаги една единствена дума) синхронно, в дадено моментно изказване. Заемането е диахронният процес, чрез който тези думи в процеса на използването им се интегрират в речта на човека и впоследствие се разпространяват като приети и конвенционални думи в съответната приемна езикова общност (Бакюс 2015: 27).

Колкото по-висока е степента на асимилация на дадена лексема, толкова по-ниска се очаква да бъде нейната прагматична стойност и толкова по-малка ще е вероятността да носи определена конотативна информация. Въпреки че набирането на емпиричен материал за определяне честотата на използваните чужди думи в онлайн медиите би могло да е от полза за разграничаването от структурна гледна точка на превключените елементи от заемките, а оттам и за определяне степента на влияние на чуждите езици върху българския и за извеждане на съответните качествени анализи, този метод не е предпочетен от автора заради (тук се съгласявам с А. Бакюс) “ненадежността” си и прекалено големия обхват на едно такова изследване.

Все пак от социолингвистична гледна точка се налага както съвместяването, така и разграничаването на понятията *заемка*, *неологизъм* и *превключен елемент*. В спонтанната писмена реч на участниците в общуването в социалните мрежи превключените елементи често се появяват изписани на латиница, а дори и когато се изписват на кирилица се характеризират с ненормативност, функционална еднократност и често не са морфофонологично адаптирани. Освен това тези явления се различават и по степента на асимилация и ефекта на “новост”, който съответните думи създават. Заемките се определят като напълно навлезли в лексикалната система на езика. Неологизмите също са част от узуса на езика, проявяват се като морфофонологично асимилирани, но се разглеждат като стилистично маркирани, чиято употреба се съпровожда с ефекта на “новост”. В сравнение с тях превключените елементи обаче не са навлезли в лексикалната система на езика, често не следват морфологичните и фонетични правила на българската граматика, съпровождат се с ефектите на “новост”, “екзотичност” и “модерност” и често в спонтанната писмена реч се изписват на латиница. При една евентуална градация бихме могли да определим превключените елементи като най-нетипични, чужди и ненормирани за езика приемник. Те в по-голяма степен са въпрос на избор, който не е задължително да

доведе до тяхното утвърждаване в езика приемник и съответно невинаги води до промяна. Може също така да се каже, че докато неологизмите са свързани главно със социолингвистични фактори на макрониво, превключването на кода, и превключените елементи в частност, зависят както от макролингвистични, така и от микролингвистични фактори, някои от които ще бъдат разгледани в следващата част.

2.3.2. Експеримент за установяване степента на асимилираност на някои думи от английски произход, използвани в спонтанната писмена реч на социални мрежи и форуми от потребители, чийто роден език е българският

Тази част от дисертационния труд е предназначена на изследване степента на асимилираност на някои думи от английски произход в българската реч. Когато се наблюдава спонтанната писмена реч в социалните мрежи и форуми, прави впечатление, че чужди думи и изрази се използват от потребителите доста често и невинаги тази употреба изглежда оправдана. Превключването на кода в спонтанната писмена реч на онлайн медиите, и то в мащабите, в които се наблюдава в съвременето ни, е сравнително ново явление и представлява интерес за по-задълбочени наблюдения и изследвания – предмет и на настоящия труд. Голяма част от тези думи и изрази не са част от българските лексикографски описания и не фигурират дори в речниците за най-новите думи в българския език. Някои от тях не са морфофонологично адаптирани към българския език, а нерядко представляват единствения елемент, изписан на латиница в дадено изказване. Нещо повече – най-често при опитите да се асимилира дадена чужда дума или в случаи, в които се цели по-висока експресивност, може да се наблюдава преминаване от един код на друг в рамките на един лексикален елемент или както още П. Мюйскен го определя, като *вътрелексикално смесване на кода* (word-internal mixing) (Мюйскен 2000: 137). В първия случай, за да се пригоди чужда дума към българските морфофонологични правила, много често към английски думи се добавят български афикси (*app-ове, image-me, fallback-на* и пр., понякога и без тире). Въпреки че очевидно този начин на изписване е неудобен от чисто техническа гледна точка (трябва да се превключва клавиатурата и съответно това забавя изпълнението), той е често срещан в социални мрежи и форуми. Във втория случай – за по-голяма експресивност – към българска ядрена морфема или лексема се прибавят

английски афикси (*духless*, *off*мозък и др.) или части от лексеми се заместват с чужди думи на паронимен принцип (*morenLOVEтели*). Тези хибриди могат да се разглеждат като оказионални образования с елементи от чужд произход.

2.3.2.1. Цели на експеримента

Целта на настоящето изследване е да определи дали:

- чуждите думи от английски произход, използвани в социалните мрежи и форуми, са познати на по-голямата част от българите;
- има познания на говорещите за значенията на чуждите думи в езика източник и за значенията на чуждите думи в приемащия език;
- е достатъчно прозрачна семантиката на чуждите думи за повечето участници в експеримента;
- се характеризират изследваните думи с морфофонологична асимилираност в езика приемник;
- има причини за погрешно и неточно възприемане на значенията в езика приемник;
- са необходими тези думи според участниците в експеримента за общуването на български език и съответно трябва ли да ги разглеждаме като *неологизми* и евентуални бъдещи *заемки*, или като *превключване на кода*.

2.3.2.2. Хипотези

Основната хипотеза е, че чуждите думи, които са част от изследването, са в голяма степен непознати на участниците в експеримента. Това, съчетано с факта, че думите не фигурират в най-новия *Речник на новите думи и значения в българския език* (Пернишка, Благоева, Колковска 2010), ни дава основание да разглеждаме тяхната употреба в социалните мрежи и форуми като *превключване на кода*.

Също така допускам, че дори и думи, които са синтактично, морфологично и фонологично адаптирани към българската реч и се изписват на кирилица (като думата *рифрешна*), не са достатъчно добре познати на българите и не могат да бъдат приети като част от българския лексикален фонд на този етап. Те могат да бъдат разглеждани като *потенциални думи* в смисъла, който Ш. Поплак и колегите ѝ влагат в това понятие (Поплак, Уилър и Уестууд 1987), или като думи, характерни за определени сфери на общуване и съответно като *превключени елементи* (Бакюс 1996, 2015).

Тъй като употребата на тези потенциални думи или превключени лексикални елементи не е съвсем оправдана (за голяма част от тях съществуват синоними в българския език), а понякога дори предизвиква неудобство и загуба на време (при превключване на клавиатурата), допускам, че тези думи се използват заради по-високия конотативен заряд, свързан с ефекта на “новост”, който създават.

2.3.2.3. Използван материал

Всичките пет думи и една абривиатура, които са обект на изследване, са от английски език и са част от една по-голяма извадка от 400 думи и абривиатури (Приложение 1), ексцерпирани от текстове, включващи превключване на кода в български общности в социалната мрежа *Фейсбук* (*Radio Fresh!*, *Заедно срещу насилието над животните*, *The Life Nomadik*, *Котаракът Румен*, *Веган хумор*), от социалната мрежа *Твитър*, както и от страниците на някои публични личности като Любен Дилов-син (Luben Dilov-junior) със 120 000 последователи⁴⁸, Радан Кънев (Radan Kanev) – адвокат и политик с 26 700 последователи, Иво Тодоров (Ivo Todorov) – журналист, Самуил Петканов (Samuil Petkanov) – личната страница на собственика на сайта *He!Новините* с 13 000 последователи във *Фейсбук*, Теодор Михайлов (Teodor Mihailov) – собственик на информационния сайт *Протестна мрежа*, Атанас Чобанов – журналист и главен редактор на *Биволь* с 3 000 последователи, Стефи Божилова (Stefi Vozhilova) - психолог с 11 300 последователи, Ванеса Виденова (Vanessa Videnova) – астролог с 11 600 последователи, Елка Стоянова (Elka Stoyanova) – 5 000 последователи, Димитър Бербаатов (Dimitar Berbatov – с над 2 милиона последователи и др.) или от форумите към някои от популярните български онлайн издания, като списание *Мениджър*⁴⁹, *24 часа*⁵⁰, *Нова*⁵¹, *Вести*⁵² и др. за периода 2015-2017 година. Чуждите елементи от ексцерпирания материал са разпределени в шест групи:

⁴⁸ Броят на последователите за всички споменати по-нататък в изследването популярни личности и онлайн общности е отчетен към септември 2017 г.

⁴⁹ <http://www.manager.bg>

⁵⁰ <https://www.24chasa.bg>

⁵¹ <https://nova.bg>

⁵² <https://vesti.bg>

- Непроменени чужди думи от английски език, които се изписват на латиница. За дадения период на изследване те са наблюдавани единствено в своята основна форма – това са обикновено прилагателни и причастия (напр. *awkward, fake, legit, wanted*), които като превключени елементи в българския по правило показват нулева степен на асимилираност (те не се променят, така както го изисква българската граматика, по род и число според съществителното, което поясняват), наречия (*just, seriously, though*), възклицания и междуметия (*what, why*) и някои съществителни, които се срещат единствено изписани на латиница и биха звучали неестествено, ако към тях се добавят български морфологични маркери (*bias, drinks, eyeroll*) – *байъса, дринковете* или *айролът* например биха не само изглеждали странно графически, но и звучат неестествено, в сравнение с някои по-познати и разпространени английски думи като *бъгове, бекграунда, лайкове* и пр.
- Фонологично и морфологично непроменени чужди думи от английски език, изписани на кирилица. Тук се включват думи, които са използвани в основната си фонологична и морфологична форма от английски език, като единствената разлика с думите от първата група е, че са транслитерирани на кирилица (*найс, ориджинал, рандъм*). Голяма част от тези думи са прилагателни, които не включват маркери за число и род, както би изисквал българският език. Тук са включени и някои наречия, които по правило са непроменливи части на речта и някои съществителни и глаголи, които могат също да бъдат “побългарени” със съответните граматически морфемии (напр. *аутрейдж* – *аутрейджа/аутрейджът, прайвъси* – *прайвъсито* или *чил* – *чилвам*), но за дадения период на изследване и в съответните групи, те не са наблюдавани в други форми, освен в основната си форма;
- Морфологично и/или фонологично адаптирани думи от английски език, които се изписват изцяло на кирилица. Тук попадат думи, които за разлика от предходните, за изследвания период се срещат и в морфологично и/или фонологично адаптирана към българския език форма (*бъгвам се, блоквам, бърнъри, резортът, лейбъли*);

- Морфологично адаптирани думи от английски език, в които се смесват кодовете, или т.нар. още “думи от смесен тип”. Това са думи, които се образуват, като запазват английската основна форма и тя се изписва на латиница, но към нея се добавя със или без тире българска граматическа морфема (*app-ове, Jesus-a, teenove, match-ва, judge-ва*);
- Абревиатури от английски език. Повечето от тях се изписват на латиница, но някои се срещат и на кирилица (*btw, бтв, aka, wtf, rip*).
- Чужди думи от английски език, които определям като *неологизми*. Тези думи не присъстват в последния *Речник на новите думи в българския език* (Пернишка, Благоева, Колковска 2010), но тъй като оттогава до дадения момент (2017 г.) са изминали 7 години, приемам, че те имат потенциала да се превърнат (или вече са се превърнали) в заемки поради липсата на български еквивалент за съответния денотат и при следващо издание на речника, биха могли да фигурират в него (6).

От всяка от горепосочените групи е избрана една дума, която е представителна за съответната група, и която е включена в анкетите. Думите са съответно: *framework* (1), *аутрейдж* (2), *рифрешна* (3), *енжоу-на* (4), *а.к.а.* (5) и *мем/мийм* (6).

Пълният списък на ексцерпирания лексикален материал може да се види в Приложение 1.

Думите са разпределени в две анкетни карти, всяка включваща три думи и въпроси към тях. В Анкета 1 са включени думите *аутрейдж*, *а.к.а.* и *енжоу-на*. В Анкета 2 фигурират съответно *рифрешна*, *мем/мийм* и *framework*. Основанията ни да разпределим думите в две анкети са свързани с факта, че към всяка дума са зададени пет или шест въпроса (само абревиатурата прави изключение – там въпросите са три) и това прави изследването дълго и времеемко. За да не отегчаваме и за да не отнемаме прекалено много време на изследваните лица, разделихме думите в две отделни анкетни карти – едната с 15, другата със 17 въпроса. Анкетните карти са дадени в Приложение 2. Репликите, от които е ексцерпиран лексикалният материал, могат да бъдат разгледани в Приложение 3.

2.3.2.4. Участници в експеримента

Субектите на изследването са главно студенти от Факултета по журналистика и масова комуникация на възраст 19-30 години. Те могат да се отнесат към среднообразованите лица, изучаващи чужди езици, възприемащи новостите главно чрез новите технологии, интернет и социалните мрежи. За тях родният език е българският и за всички българският е езикът, на който се обучават в университета.

В анкетата взеха участие общо 150 души – точно половината от тях са попълнили Анкета 1, а другата половина Анкета 2.

2.3.2.5. Въпроси към участниците в експеримента

Анкетните карти съдържат отворени въпроси и един затворен въпрос.

За да се определи значението на дадена дума, е избран дефиниционния начин по П. Пехливанова (Пехливанова 2014: 57). Такъв характер има въпрос 1 от анкетната карта. За установяване на семантичната прозрачност на дадена дума служи въпросът за посочване на синоними на дадената дума. Чрез тези два въпроса изследваните лица се изправят пред необходимостта да се съсредоточат върху значението на думата, да го осъзнаят и да го опишат, включително и чрез синонимни форми.

Въпросите за посочване ударението на дадената дума и за това дали съществуват други нейни форми, са подбрани така, че отговорите към тях да насочват към установяване степента на асимилация на изследваните лексикални обекти. Те служат за определяне морфофонологичната асимилация на чуждата дума в българския език.

Със затворения въпрос се цели да се получи информацията относно субективната преценка на изследваните лица за степента на разпространение на дадена чужда дума, т.е. дали думата е позната на по-широка аудитория или не, дали се използва в по-голяма степен от определена група хора, или пък е рядко срещана и/или употребявана със специфични цели. Степента на разпределение показва дали дадена дума е неологизъм или заемка.

Последният въпрос цели да провери какво е отношението на изследваните лица към дадената чужда дума – дали я смятат за необходима или недотам нужна за общуването на български език. Този въпрос би могъл да даде информацията както за отношението към конкретната чужда дума, така и да очертае нагласите на групата към чуждите думи изобщо – като на екзотизми ли се гледа на тях, или повече като на варваризми.

2.3.2.6. Процедура

Изследваните лица са помолени да попълнят съответната анкетна карта, като предварително е дадена инструкцията да не се проверяват думите в речника или интернет и да не се дискутират с други лица или участници в експеримента. Ако участниците в изследването не познават думата/абривиатурата и не могат да опишат нейното значение, трябва да отбележат, че не знаят значението, или да оставят празно мястото на отворените въпроси. Но дори и в този случай са помолени да отговорят поне на затворения въпрос, а именно дали според тях думата е често или рядко употребявана.

Изследваните лица разполагат с времето, което им е необходимо, за да попълнят анкетната карта.

2.3.2.7. Очаквания

От така подбрения материал допускам, че думите от трета група, поради това че се изписват на кирилица и следват морфологичните и/или фонологични правила на българската граматика, ще бъдат с най-висока степен на семантична прозрачност.

Подобна се очаква да бъде ситуацията и с думи от смесен тип или думите от четвърта група. Въпреки че за тях явно съществува колебание при транслитерирането им на български и се предпочита неудобното и отнемащо време превключване на клавиатурите и съответно изписване на английската дума на латиница и добавяне на български морфемни на кирилица (много често допълнително разделени с тире), при тях степента на семантична прозрачност се очаква да бъде сравнително по-висока, след като се правят опити думите да бъдат асимилирани.

Абревиатурите от пета група също се очаква да се познават и разбират от по-голямата част от изследваните лица, тъй като представляват езикови елементи, които са широко разпространени в онлайн средата заради една от техните основни характеристики, а именно краткост, което ги прави удобно средство за общуване в социалните мрежи и форуми. За тях също се очаква да се класифицират от изследваните лица като необходими за използване в сферата на социалните мрежи и форуми, тъй като са по-краткият и удобен вариант за спонтанната писмена комуникация.

Предполагаемо, думите от първа и втора група ще са най-слабо познати, тъй като не проявяват морфофонологична адаптираност. Тези от първа група се срещат дори в оригиналната си форма, а именно изписани на латиница. Думите от втора група, макар и транслитерирани от комуникантите, не са били наблюдавани в други форми в социалните мрежи и форуми, освен в основната си форма (посочената в Приложение 1), затова за тях допускам също, че ще затруднят анкетираните лица със своята недотам прозрачна семантика.

Тъй като за повечето от тези думи и абревиатури в българския език съществуват точни, кратки и ясни преводни варианти, се очаква да бъдат маркирани като ненужни в общуването от изследваните лица.

Думите, които определям като най-нови в шеста група, навлезли след 2010 г. и следователно неотразени в *Речника на новите думи и значения в българския език*, денотиращи понятия и явления, за които нямаме точен и кратък еквивалент в българския език, предполагаемо ще заемат междинна позиция и за някои от участниците в експеримента ще са познати и ясни, за други – недотам изяснени. Очаквам и че тези думи ще се определят от по-голямата част от изследваните лица като необходими за общуването на български език именно поради факта, че няма техни български еквиваленти.

2.3.2.8. Резултати

Първа група

Думата, която е подбрана да представя първа група, е *framework*. За изследвания период и в изследваните онлайн групи тя се среща изписана на латиница, понякога и на кирилица (*фреймуърк*), но само в основната си форма. В българския език думата е най-популярна в средите на програмистите и там тя може да се срещне и в други форми, които обаче невинаги са универсални – например среща се както формата за множествено число *фреймуъркове*, така и *фреймуърци*, а в някои случаи думата остава непроменена в множествено число⁵³. В сферата на програмирането думата няма точен преводен вариант и това я прави обект на семантични спорове от страна на разработчиците и се отправят

⁵³ *Какво мислите за собствените framework :)?, Да си използваме ли най-ниското ниво?* (Пример от форум на софтуерни разработчици).

предложения да се приеме като заемка⁵⁴. Най-вероятно под влияние на професионистите на програмистите думата се среща и в социалните мрежи и форуми с друго свое основно значение, а именно на *рамка* или *основна концепция*.

Основни значения на думата в английския език:

- скелет; структура; *тех.* шаси; *строит.* кофраж; ферма; скеле;
- *прен.* рамка, рамки, основна структура на система, концепция, текст, който е необходим за изграждането на нещо; **within the ~ of** в рамките на;
- (software) framework: софтуерна рамка, структура на програмна система; софтуер, който облекчава разработката и обединението на различни компоненти на голям програмен проект; платформа, чрез която се разработват софтуерни приложения;
- работа с (на) гергеф.

Резултати за думата *framework*

От 75-те участници, попълнили анкетата за думата *framework*, 12 души са разпознали едно от основните значения на думата, а именно *рамка* или *работна рамка*. Останалите 63 изследвани лица не са посочили значението на думата (или са посочили грешно значение) и приемам, че я смятат за непозната.

Верни синонимни форми не е предложил нито един от участниците в експеримента. Сред синонимите, които приемам, че са грешни или не отразяват точно семантиката на английската дума, са: *изисквания*, *скала*, *поставени ограничения*, *предпечат*, *визия* и *fitting in a certain group*⁵⁵.

В английския език думите, които са съставни, имат двойно ударение. Тъй като думата е изписана на английски, би било логично да се следват правилата на английския за двойното ударение. Но това правило явно не е известно или не е съобразено от нито един от участниците. Някои от тях (17 души) са направили опит за фонологична адаптация на думата, като са посочили първата сричка като ударена. 58 от участниците не са могли да посочат ударението.

⁵⁴ Вж. например един от специално създадените по този повод български форуми: <http://bulgarian-translators-of-free-software.1048928.n5.nabble.com/quot-framework-quot-td4350864.html>

⁵⁵ *fit in a certain group* – приспособявам се към дадена група, пасвам на групата.

Само четирима от участниците в изследването посочват други форми на думата и те са: членуваната форма *фреймуърка/ът* и формата за множествено число *фреймуъркове*. Едно от изследваните лица е предложило хибридна форма *framework-ове*. Един от участниците е предположил, че думата е глагол и е предложил съответната хибридна форма за асимилиране на глаголите, а именно *framework-на*, която приемам за невалидна, тъй като думата *framework* не изпълнява функциите на сказуемо в английския език.

Мнозинството от изследваните лица (55) определят думата като рядко употребявана и срещана или еднократно употребявана със специфични цели. 17 души смятат, че тя е широко разпространена сред определена група от хора, и само трима, че е разпространена сред много хора.

На въпроса необходима ли е думата за общуването на български език мнозинството (36 души) отговаря отрицателно, 32-ма не са дали отговор, а само четирима са отговорили положително. Тези, които са отговорили положително, обясняват, че тя е необходима като термин или за професионалния жаргон. При отрицателните отговори преобладават такива, които защитават идеята, че думата е в голяма степен непозната и неясна за повечето българи, и тъй като до този момент не сме имали нужда от нея, най-вероятно може да ѝ се намери еквивалентен преводен вариант.

Графично представяне на резултатите

Графичното представяне на резултатите за думата *framework* може да бъде разгледано в Таблица 2, Таблица 3 и Графика 1.

<i>framework</i>	Да	%	Не	%	Без отг.	%
Въпроси	12	16%	3	4%	60	80%
Прозрачна семантика	17	22.67%	58	77.33%		
Ударение на думата	0	0%	75	100%		
Верни синоними	4	5.33%	71	94.67%		

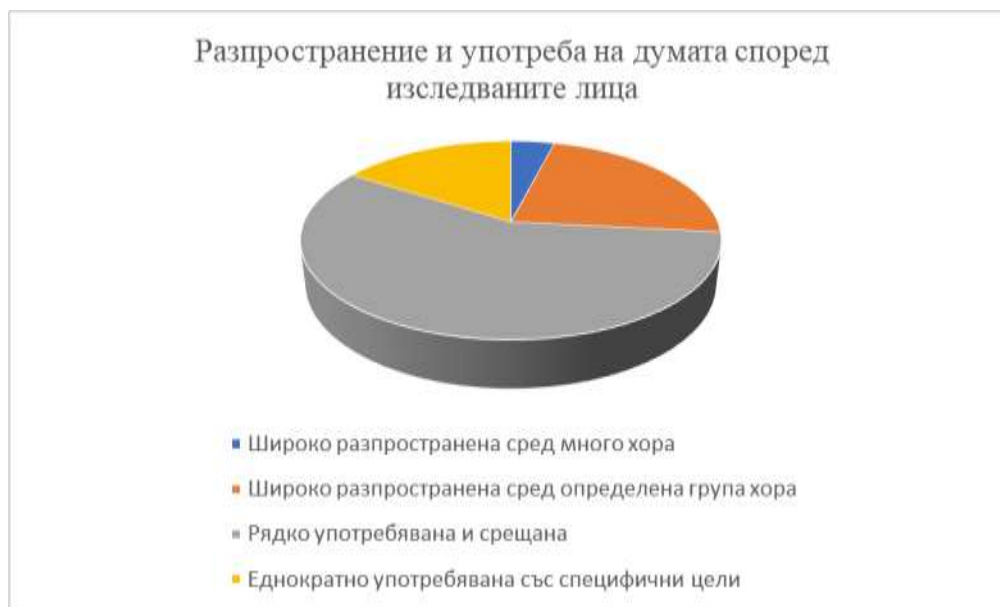
Необходима ли е думата?	4	5.33%	36	48%	32	42.67%
-------------------------	---	-------	----	-----	----	--------

Таблица 2: Степен на асимилираност на думата *framework*

Думата *framework* е:

Широко разпространена сред много хора	3	4%
Широко разпространена сред определена общност	17	22.67%
Рядко употребявана и срещана	43	57.33%
Еднократно употребявана със специфични цели	12	16%

Таблица 3: Разпространение на думата *framework*

Графика 1: Разпространение на думата *framework*

Анализ на резултатите за думата *framework*

Дадените от участниците в изследването отговори за значението и синонимните форми на *framework* са показателни за непрозрачната семантика на думата за мнозинството.

Приблизително 23% от изследваните лица предлагат ударението да се постави на втората сричка⁵⁶. Останалите 77% не са наясно къде да поставят ударението. Тези факти, както и липсата на предложения от болшинството (95%) за други форми на думата, говорят, че тя е слабо морфофонологично асимилирана в българския език.

За по-голямата част от изследваните лица думата е рядко употребявана и срещана или еднократно употребявана със специфични цели (73.33%). Около 1/5 от участниците смята, че тя е разпространена сред определена група от хора. Тук най-вероятно се има предвид нейния терминологичен характер и принадлежността ѝ главно към професиолекта на компютърните специалисти.

Фактът, че само 5.33% смятат думата за необходима за общуването в българския език, говори, че тя има по-скоро терминологичен характер и когато се употребява в други сфери на общуването, е непозната за мнозинството. Голяма част от участниците в изследването (42.67%) не са дали отговор на последния въпрос дали българското общество има необходимост от думата *framework*. Липсата на отговори на този въпрос би могла да се свърже с непознаване значението на думата от изследваните лица и оттам с невъзможността да определят дали тя е нужна или не.

Думата *framework* може да се класифицира като непозната за мнозинството и да се отнесе към професиолекта на софтуерните разработчици. С едно от своите основни значения на “рамка” или “концепция” тя е слабо позната в българския език. Смята се за ненужна от повечето изследвани лица. На базата на всички тези резултати, бихме могли да разглеждаме нейната употреба в социалните мрежи и непрофесионални форуми като *превключване на кода*. Като се добави и факта, че думата често се среща изписана на латиница, можем да я приемем за *превключена лексикална единица*.

Втора група

Думата, която представлява втората група, е *аутрейдж* (от англ.: *outrage*). За целия наблюдаван период тази дума е наблюдавана само веднъж в основната си форма, но изписана на кирилица. Въпреки рядката си употреба, фактът, че участникът в общуването е предпочел транслитерираната форма пред оригиналната (изписана на латиница), ни кара

⁵⁶ При поставяне на ударението в българския език сричките в думата се броят отзад напред.

да смятаме, че тази дума е в сравнително по-висока степен позната на онлайн потребителите. Думата функционира в английския като съществително име и глагол.

Основни значения на думата в английския език:

Съществително:

- 1. грубо (флагрантно, очевидно) нарушение на закона; престъпление, насилие, безчинство, посегателство (**against**); **bomb** ~ бомбен атентат; **to be an ~ on** нарушавам флагрантно;
- 2. оскърбление, обида;
- 3. *евфем.* изнасилване;
- 4. *ост.* страстен порив, необуздан изблик;

Глагол:

- 1. престъпвам, нарушавам (закон);
- 2. обиждам, оскърбявам; **to ~ common sense** *разг.* вървя срещу здравия разум;
- 3. обезпечавам.

Резултати

От 75-те изследвани лица, приемам, че 27 познават едно от значенията на думата като съществително име, а именно “страстен порив” и “необуздан изблик”. За адекватно посочени значения приемам “изблик”, “гняв”, “ярост”, “избухване”, “потрес”, “силна импулсивна емоция”. Само двама от тези 27 души посочват и друго от значенията на думата, а именно “обиждам”, “оскърбявам”, “скандализирам”.

Приемам, че за останалите участници в изследването (48) семантиката на думата е непозната или неясна. 30 от тях са отбелязали, че не познават думата, а 18 са дали грешни определения, сред които: “старомоден”, “демоде”, “невероятно”, “чудесно”, “разпускане”, “извън обхват” и “нещо извън нормата, извън нормалното”, “странен”. Въпреки че последните две значения се доближават до семантиката на израза “вървя срещу здравия разум” (*to outrage the common sense*), те не отразяват точно семантиката ѝ, затова ги приемам като невалидни.

Верни синонимни форми са посочили 17 от участниците в изследването, останалите 58 души не са посочили такива форми или са посочили грешни синоними, като напр.: “релакс”, “различен”, “странен”, “фантастичен”, “необикновен”, “нетипичен”, “неактуален”, “широкоразпространен”.

По отношение на ударението на думата отново никое от изследваните лица не е съобrazilило, че думата е съставна и има двойно ударение. Около половината не са посочили мястото на ударението или са отговорили с “не знам”, а при другата половина се наблюдава колебание между първата и втората сричка.

По отношение на възможните форми на думата мнозинството смята, че думата няма други форми. Само 6 души са отбелязали, че *аутрейдж* има членувана форма – *аутрейджа/ът*, и 3-ма – че тя може да се асимилира и като глагол – *аутрейджвам*. Не са предложени форми за множествено число на съществителното *аутрейдж*.

Част от изследваните лица (33) посочват, че думата е рядко употребявана, а друга част (32) – че е широко разпространена сред определена група от хора. Само двама смятат, че тя е разпространена сред много хора.

На въпроса необходима ли е думата за общуването на български език, мнозинството (53 души) отговарят отрицателно, единадесет не са дали отговор, а други единадесет я смятат за необходима. Разгърнатите отговори на шести въпрос внасят яснота защо повечето от изследваните лица смятат думата за ненужна. Техните аргументи са в полза на това, че думата представлява варваризъм – тя е непозната и неразбираема за повечето носители на българския език. В същото време според изследваните лица в българския език съществуват достатъчно много преводни варианти и в този смисъл думата *аутрейдж* не запълва лексикална празнина. Други смятат, че нейната сфера на употреба е ограничена, а именно сред младите хора. От тези, които са отговорили положително, четирима смятат, че езикът ни се нуждае от разнообразие и подобни думи внасят пъстрота. Един от отговорите, който смятам, че заслужава по-специално внимание и ще бъде обсъден в последвалия анализ, е, че думата е необходима за младите, за да се приобщат към глобалната среда.

Графично представяне на резултатите

Графичното представяне на резултатите за думата *аутрейдж* може да бъде разгледано в Таблица 4, Таблица 5 и Графика 2.

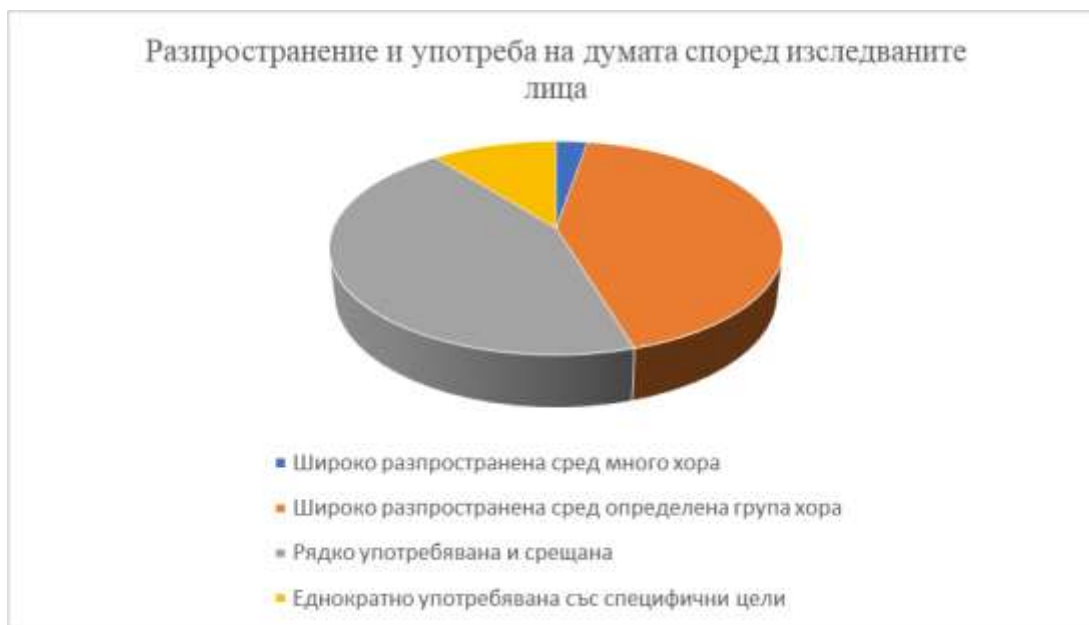
<i>аутрейдж</i>						
Въпроси	Да	%	Не	%	Без отг.	%
Прозрачна семантика	27	36%	18	24%	30	40%
Ударение на думата	27	36%	48	64%		
Верни синоними	17	22.67%	11	14.67%	47	62.67%
Други форми	9	12%	66	88%		
Необходима ли е думата?	11	14.67%	53	70.67%	11	14.67%

Таблица 4: Степен на асимилираност на думата *аутрейдж*

Думата *аутрейдж* е:

Широко разпространена сред много хора	2	2.67%
Широко разпространена сред определена група хора	32	42.67%
Рядко употребявана и срещана	33	44%
Еднократно употребявана със специфични цели	8	10.67%

Таблица 5: Разпространение на думата *аутрейдж*

Графика 2: Разпространение на думата *аутрейдж*

Анализ на резултатите за думата *аутрейдж*

Думата *аутрейдж* е с прозрачна семантика за около 1/3 от участниците в изследването, но това важи главно само за едно от нейните значения, а именно “страстен порив”, “необуздан изблик”, което, допускам, е свързано с по-широкото разпространение на двете съставни части на думата *out* (навън) и *rage* (ярост, силен гняв) сред владеещите английски език. В другите свои значения, както и като глагол, тя се явява непозната за мнозинството. Това се потвърждава и от отговорите, дадени от изследваните лица за синонимните форми – приблизително 4/5 не са предложили синонимни форми или са предложили грешни синоними.

Подобно на *framework*, никое от изследваните лица не е съобрило факта, че думата е съставна и по правилата на английския език трябва да се поставят ударения на две места. Около 2/3 не са поставили ударение на думата, а при останалата 1/3 има силна разколебаност за мястото на ударението, което потвърждава, че думата не е достатъчно добре фонологично адаптирана към българското произношение.

Само 11% предлагат други форми на думата *аутрейдж*. На базата на тези резултати приемам, че думата не е достатъчно морфофонологично асимилирана в българския език.

За 55% от изследваните лица думата е рядко употребявана или еднократно употребявана със специфични цели, а за 43% е широко разпространена сред определена група от хора, най-вероятно в младежкия сленг, което определя думата като недостатъчно популярна сред мнозинството.

Малко повече от половината от изследваните лица смятат, че думата не е необходима за общуването на български език, а 15% не са дали отговор на въпроса, най-вероятно защото думата е непозната и не могат да определят дали тя е необходима. Един от отговорите, е, че думата е необходима за младите, за да се приобщят към глобалната среда. Този отговор насочва към сърцевината на актуален социолингвистичен проблем – младите хора израстват в една глобална среда, в която е необходимо владението на чужд език и в частност на английския в ролята му на лингва франка. Дори и когато общуват със свои сънародници, кодът може да бъде превключен от един или няколко участници в общуването под влиянието на различни социални фактори. За да са в крак с модните тенденции и за да са част от дадена група, би било добре комуникантите да познават семантиката на тези превключени елементи или изрази. В този смисъл, дори и да не се смятат за необходими за общуването на български, този тип думи биват налагани като модно средство на изказа.

Може да се заключи, че независимо, че английската дума *аутрейдж* е изписана на кирилица, тя е с непрозрачна семантика за мнозинството и е със слаба морфофонологична асимилираност. Употребява се рядко или със специфични цели, т.е. не е достатъчно разпространена сред обществото, и се смята за ненужна от по-голямата част от участниците в изследването. На базата на тези резултати бихме могли да разглеждаме употребата на подобни думи в социалните мрежи и форуми като *превключване на кода*.

Трета група

Думата, представляваща третата група, е *рифрешна*. Тя идва от английската основна форма *refresh* и в социалните мрежи и форуми се среща както като глагол (*to refresh*), така и като съществително (*a refresh*). За съответния период са наблюдавани

формите: *рифрешвам*, *рифрешнах* и т.н., така и съществителното: *рифреша/ът*. Множествено число на съществителното не е наблюдавано. Срещат се колебания в ортографията – *рифреш* или *рефреш*. Макар и чужда, думата е производна форма на *фреш* (fresh), която е доста разпространена в българския език с едно от своите значения на “прясно изцеден сок”, и това би могло да бъде от полза при разпознаването на думата обект.

Значение на думата в английския:

Глагол:

- **1.** освежавам, опреснявам, ободрявам; подкрепям; **to ~ s.o.'s memory** припомням някому;
- **2.** *разг.*, и *refl* хапвам, пийвам; **to ~ the inner man** подкрепям се, хапвам си, пийвам си;
- **3.** снабдявам (се) отново с провизии, попълвам си запасите (*за кораб и пр.*); подклаждам (*огън с гориво*).
- **4.** *комп.* актуализирам, обновявам дисплея на екрана.

Съществително:

- действие или функция на актуализиране дисплея на екрана.

Резултати

От всичките 75 участници в изследването 68 души разпознават едно от основните значения на думата *рифрешна*, свързано с новите технологии, а именно “обновявам”, “презареждам”, “рестартирам”. По-голямата част от изследваните лица са пояснили, че става въпрос за обновяване на страница в интернет, презареждане на онлайн страница, рестартиране на дадена програма, обновяване на информацията и някои други. Няколко души са посочили и някои от другите значения като “припомням”, “опреснявам”, “освежавам”. Сред определенията на *рифрешна*, които определям като невалидни, са: “релаксирам”, “обогатявам”, “да върна нещо” и “въпгрейдвам”, въпреки че първото е близко до едно от значенията на *refresh myself* или *feel refreshed* – “ободрявам се”, “освежавам се”.

47 от изследваните лица са предложили подходящи синонимни форми. 28 души не са предложили синоними или са повторили определението, дадено за значението на думата.

Тук е мястото да отбележа, че това е думата, при определянето на която са използвани най-много други английски думи (някои изписани на кирилица, други на латиница): *рилоуд*, *рилоудна*, *reload*, *reset*, *ънгрейдна*. От тези думи, използвани както за определяне значението на *рифрешна*, така и служещи за примери за синоними, приемам за верни и точни само *рилоуд* и *рилоудна*. Предлагането на английски синоними смятам за интересен социолингвистичен феномен, който ще бъде обсъден малко по-нататък в анализа.

Ударението в думата *refresh* по правило пада на първата сричка. 37 от изследваните лица са поставили ударението върху първата сричка на формата *рифрешна*. От останалите 38 души 30 са поставили ударението на втората сричка, 8 не са поставили ударение.

Други форми на думата *рифрешна* са предложени от 30 души. Сред тях са различни форми на глагола *рифрешвам*, съществителни – *рифреш* и *рифрешване*, причастия – *рифрешнат/а/и*.

Според по-голямата част от изследваните лица (46) думата *рифрешна* е широко разпространена сред определена група от хора, а за 19 е широко разпространена сред много хора. И все пак мнозинството от участниците в изследването (61) я определят като ненужна за общуването на български език.

Графично представяне на резултатите

Графичното представяне на резултатите за думата *рифрешна* може да бъде разгледано по-долу в Таблица 6, Таблица 7 и Графика 3.

<i>рифрешна</i>						
Въпроси	Да	%	Не	%	Без отг.	%
Прозрачна семантика	68	90.67%	7	9.33%		
Ударение на думата	37	49.33%	30	40%	8	10.67%

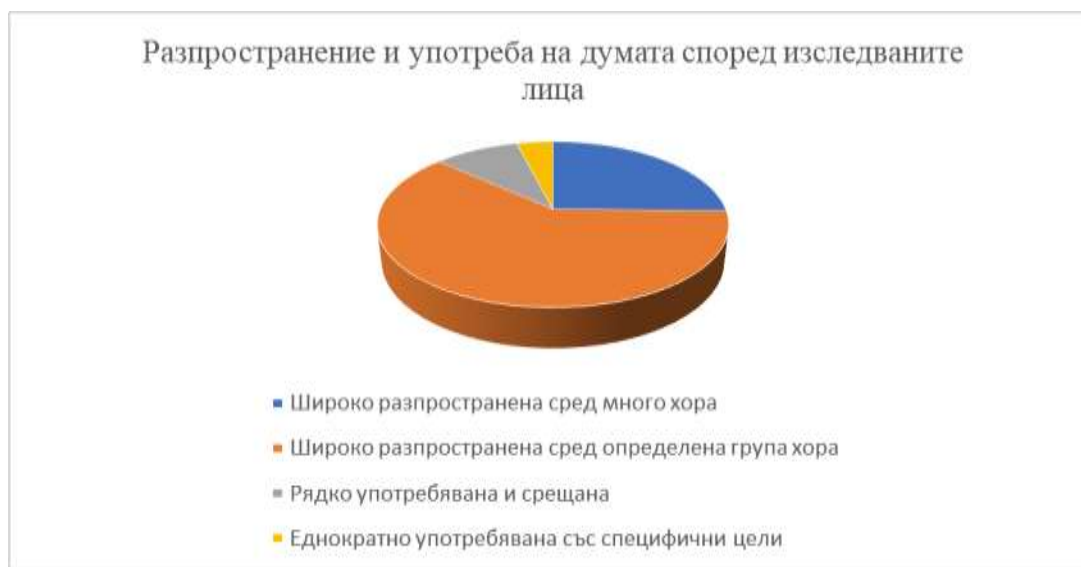
Верни синоними	47	62.67%	28	37.33%		
Други форми	30	40%			45	60%
Необходима ли е думата?	12	16%	61	81.33%	2	2.67%

Таблица 6: Степен на асимилираност на думата *рифрешна*.

Думата *рифрешна* е:

Широко разпространена сред много хора	19	25.33%
Широко разпространена сред определена група хора	46	61.33%
Рядко употребявана и срещана	7	9.33%
Еднократно употребявана със специфични цели	3	4%

Таблица 7: Разпространение на думата *рифрешна*.

Графика 3: Разпространение на думата *рифрешна*.

Анализ на резултатите за думата *рифрешна*

Думата *рифрешна* е с прозрачна семантика за около 91% от участниците в изследването с едно от основните си значения на “обновявам”, “презареждам”. Въпреки че съществуват подходящи синоними в българския език, думата се използва и в асимилирания английски вариант изписана на кирилица най-вероятно под влияние на онлайн средата, в която командата *refresh* е често срещана.

Около 63% от изследваните лица са посочили и верни синонимни форми на думата, което говори в полза на факта, че думата е в значително по-голяма степен позната на по-голямата част от изследваните лица.

Една част от изследваните лица (около 10%) са предложили като синонимни форми други английски думи (които отново насочват към едно от основните значения, с което се свързва думата, а именно “презареждам”, “обновявам”). Това може да говори в полза на факта, че на български по-трудно се намират точни и кратки синоними отразяващи специфичната операция, която думата *рифрешна* денотира. В този смисъл дори можем да приемем английската форма като необходима.

При определяне на ударената сричка обаче се наблюдава колебание. Близко половината (49.33%) предлагат като ударена първата сричка, както в е английския език, 40% – втората сричка, а 11% са оставили въпроса без отговор. В подобни случаи с представка *re-* в думи от чужд произход ударението в българския език не пада върху втората сричка. Това дава основание да се смята, че асимилираната форма на думата *рифреш* и *рифрешна* би трябвало да бъде с ударение на първата сричка. Следвайки това правило и резултатите от анкетата, може да се заключи, че думата в значително по-висока степен асимилирана фонологично.

Малко повече от 1/3 от изследвани лица (40%) са предложили други форми на думата. Това дава основания да се заключи, че формата *рифрешна* е в значително по-голяма степен морфофонологично адаптирана към българския език.

Голяма част от изследваните лица (61%) смятат, че думата е широко разпространена сред определена група от хора. Поради факта, че думата обозначава често използвана операция в онлайн пространството, може да се предположи, че тя е позната на потребителите на интернет, но не и на цялото българско общество.

Въпреки че формата *рифрешна* се ползва с по-голяма популярност и асимилираност от предходните две думи *framework* и *аутрейдж*, 81% от изследваните лица я смятат за ненужна при комуникацията на български език. Защиатаващите идеята за ненужността на думата привеждат като аргументи това, че българският език е доста богат и предлага достатъчно съответни синоними. Също така тази група смята, че думата е непозната на обществото, а е позната само на хората, ползващи интернет, и че мястото ѝ е в сленга или в разговорната реч. Групата, защитаваща противоположното мнение, смята,

че формата *рифрешна* по-точно денотира една конкретна операция в онлайн пространството и е необходима в сферата на новите технологии. Отново има изказани мнения, че чрез такива думи се обогатява културата на изразяване.

В заключение за формата *рифрешна* може да се каже, че за изследвания период се среща значително по-често от предходните две думи, обикновено се изписва на кирилица и функционира в българската реч и като глагол, и като съществително. Най-вероятно тази форма е получила популяризация от определена команда в онлайн пространството, което я прави и по-добре позната на младото поколение. Тези млади хора пък са израснали с новите технологии и съответно имат по-висока дигитална грамотност⁵⁷. Думата е достатъчно морфофонологично асимилирана в българския език и поради своята по-широка разпространеност и по-висока степен на прозрачност за лицата потребители на интернет тя може да се разглежда като *потенциална дума* и с времето да стане част от българския лексикален фонд, като денотираща по-кратко и ясно една конкретна функция в интернет пространството.

От всичко казано дотук може да се заключи също, че като понятие, денотиращо определена операция в Мрежата, лексикалната форма *рифрешна* би могла да се разглежда като по-слабо маркирана, тъй като с това свое значение тя е и по-популярна. Но в примери като този в Приложение 3, в който тя е употребена в смисъла на “освежавам се”, “ободрявам се” и който е по-рядко използваният, чуждата дума може да се разглежда като носеща по-силен конотативен заряд.

Четвърта група

Четвъртата група думи е представена в анкетата от хибридна форма *enjoy-на*. От социолингвистична гледна точка тези форми представляват обект на интерес, първо, защото са сравнително ново явление в българската писмена реч и второ, защото съществуват въпреки неудобството, което създават при своето изписване (превключване на клавиатурата и съответно загуба на време). Тези форми са интересни също с това, че

⁵⁷ Според резултатите на едно изследване на Т. Шопова от 2013 г., проведено със 60 студенти от Благоевградския университет “всички студенти признават, че използват Мрежата, като 96% от тях посочват, че имат ежедневен достъп до интернет, от които 76% - предимно у дома и 24% - в университета” (Шопова, 2013).

демонстрират морфологична адаптираност към българския език (обикновено със съответните наставки), но най-вероятно от опасения чуждата дума да не бъде разпозната или поради неестествената ѝ транслитерирана форма се налага изписването ѝ на латиница (вж. например разликата между *fallback-на* и *фолбакна* и между *enable-вам* и *инейбълват*) – вариантите на кирилица са неразбираеми.

За изследвания период думата се среща както в оригиналната (*enjoy*) и хибридната си форма (*enjoy-на, enjoy-вам*), така и изписана изцяло на кирилица (беше наблюдавана например заповедната форма *инджойте!*).

Значение на думата в английския:

Глагол:

- **1.** изпитвам удоволствие от, наслаждавам се на, радвам се на; обичам; нещо ми доставя удоволствие;
- **2.** *refl* забавлявам се, прекарвам добре;
- **3.** ползвам се с, радвам се на, имам, притежавам, разполагам с.

Резултати

От 75-те изследвани лица 57 разпознават първото или второто значение на думата – “наслаждавам се”, “радвам се”, “забавлявам се”. Останалите участници в анкетата не са дали отговор за значение на думата или са дали невалидни определения, сред които “да се присъединя към нещо” (4-ма от участниците са дали това определение), “да се включа”, “да се запозная”. На английски език за “включам”, “присъединявам” се използва глаголет *to join*, който се доближава както до *enjoy*, така и до *enjoy-на*. Тези форми могат да се разглеждат като пароними, откъдето идва най-вероятно и объркването у част от изследваните лица.

Адекватни синонимни форми са предложени от 28 от изследваните лица. 47 души не дават синоними, предлагат грешни синонимни форми или просто повтарят същата форма, която са дали за определението. Сред погрешните синоними отново е глагола “присъединявам се” (*to join*). Интересно наблюдение тук е, че десетина от изследваните лица дават турцизми, англицизми и жаргонизми като синоними на формата *enjoy-на*: “бича айляк”, “chill-на”, “да се entertain-на”, “кефя” и “изкефя се”. Предлагането на синонимни форми, характерни за разговорната реч, може да се приеме като показателно за

принадлежността и на формата *enjoy-на* към неформалния регистър на младежкия сленг или на разговорната реч.

По-голямата част от изследваните лица (43) са посочили правилно мястото на ударението (на втората сричка). Тук се наблюдава слаба разколебаност относно позицията на ударението. 18 души не са поставили ударение или са писали, че не знаят къде трябва да бъде то, 9 приемат третата сричка за ударена, а 5 души дори са поставили ударението на първата сричка (*enjoy-на*).

59 души не са предложили други форми на думата *enjoy-на* или са посочили, че според тях такива не съществуват. Сред предложените форми са причастието *enjoy-нат* и възвратната форма *enjoy-ваме се*.

На петия въпрос за разпространението и употребата на думата според 53 от изследваните лица формата *enjoy-на* е широко разпространена сред много хора (25 души) или широко разпространена сред определена група от хора (28 души). За 19 души тя е рядко употребявана и срещана.

Мнозинството (63-ма души) е на мнение, че думата не е необходима за общуването на български език, като тук доводите са доста по-крайни и ще бъдат обсъдени по-долу в анализа. Деветима не са отговорили, а само трима смятат формата за необходима.

Графично представяне на резултатите

Графичното представяне на резултатите за думата *enjoy-на* може да бъде разгледано по-долу в Таблица 8, Таблица 9 и Графика 4.

<i>enjoy-на</i>	Да	%	Не	%	Без отг.	%
Въпроси	57	76%	9	12%	9	12%
Прозрачна семантика	43	57.33%	14	18.67%	18	24%
Ударение на думата	28	37.33%	47	62.67%		
Верни синоними	16	21.33%	59	78.67%		

Необходима думата?	ли	е	3	4%	63	84%	9	13%
-----------------------	----	---	---	----	----	-----	---	-----

Таблица 8: Степен на асимилираност на думата *enjoу-na*.

Думата *enjoy*-на е:

Широко разпространена сред много хора	25	33.33%
Широко разпространена сред определена група хора	28	37.33%
Рядко употребявана и срещана	19	25.33%
Еднократно употребявана със специфични цели	3	4%

Таблица 9: Разпространение на думата *enjoy*-на.

Графика 4: Разпространение на думата *enjoy*-на.

Анализ на резултатите за думата *enjoy*-на

Думата *enjoy*-на е с прозрачна семантика за 76% от участниците в изследването. Тя навлиза в речевата практика със своите първи две значения на “наслаждавам се” и на “забавлявам се”. Третото значение “ползвам се с”, “притежавам” не е посочено от никого от участниците и приемам, че е непознато за мнозинството.

Адекватни синонимни форми са предложени обаче само от около 37%, което в съчетание с 24-те процента непознаващи значението на думата, говори в полза на това, че значението на формата *enjoy-на* не е достатъчно познато на голяма част от изследваните лица.

Приблизително 57% са посочили правилната позиция на ударението (върху втората сричка). Когато изследваните лица поставят ударението на третата сричка, думата би трябвало да се произнесе като [Инджойна], което може да се тълкува като погрешно възприемане на английската дума *enjoy*, а именно съставена от представка *ин* (in – в) и *джой* (*joy* – радост), което говори за недоброто познаване на чуждата дума.

Мнозинството от изследваните лица (79%), смята, че думата *enjoy-на* няма други форми и не би трябвало да има. Това би могло да се приеме като показател за недобро морфологично асимилиране на думата, ако формата не беше адаптирана към българския морфологичен модел чрез наставката *-на*.

Само за 1/3 от изследваните лица формата *enjoy-на* е широко разпространена сред много хора. За останалите тя е широко разпространена сред определена група от хора или рядко употребявана и срещана.

Само 4% от изследваните лица смятат, че думата е необходима за общуването на български, тъй като се използва от младите хора и е част от младежкия сленг. Мнозинството (84%) я счита за ненужна, като нееднократно е споменато, че комбинацията от латиница и кирилица е “абсурдна” и “много грозна”, а смесването на двете графични системи в една дума е некоректно. Други основни причини, които се изтъкват, са, че думата е непозната за голяма част от хората и че тя има достатъчно преводни варианти на български език. В този смисъл някои от участниците в изследването заемат и по-крайната позиция, че единствените думи, които биха били необходими, са тези, които не се срещат под никаква форма на български.

В заключение може да се каже, че формата *enjoy-на* е с прозрачна семантика за по-голямата част от изследваните лица и все пак за 24% тя е непозната. Синоними са дали само около 1/3 от участниците и може да се заключи, че думата е сравнително по-позната и ясна от *framework* и *аутрейдж*, но само за една част от потребителите – за сравнително по-младото поколение и за хора, които владеят чужд език и ползват интернет. Въпреки че повечето анкетирани лица определят правилно ударението на думата, на морфологично

ниво формата не е достатъчно асимилирана и за това загатва и самата хибридна форма. Фактът, че българският език разполага с множество синоними, които да предадат семантиката на *enjoy-на*, показва, че думата трудно би си пробила път в българския език и се използва по-скоро с експресивна цел. Тя може да се разглежда като подходяща за младежкия жаргон и като характерна за съвременната спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми, но не запълва никаква лексикална празнина в българския език. На базата на това я определям като *превключен елемент*.

Петта група

В петата група влизат абривиатури и съкращения от чужд произход, използвани от българските потребители на социални мрежи и форуми за дадения период. Те не са толкова много на брой и като най-често срещани определям *a.k.a.* (от *as known as* – известен като, така познат като), *btw* или още *btw* (от *by the way* – впрочем, между другото), *wtf* (от *what the fuck* – по дяволите) и *pls* (от *please* – моля). Като представителна за тази група е избрана абривиатурата *a.k.a.* Тя се изписва също и *aka*.

Абривиатурите обикновено заместват цели идиоматични изрази и по правило могат да се разглеждат като *превключване на кода* според класификацията на П. Мюйскен (Мюйскен 2000). Те се разглеждат като самостоятелна група в извадката, съставена от превключени лексикални единици, заради тяхната краткост и честа употреба. Целта е да се определи дали семантиката им е прозрачна за изследваните лица.

Значение на съкращението:

- *Also known as* – още познат като, по-известен като, така нареченият.

В английския език абривиатурата се използва за въвеждане на псевдоними, прякори, прозвища, бащини имена, легализирани имена, титли и пр. Например “Петър *a.k.a.* Голямата брада”. Често се използва образно и шеговито, като напр.: “Моят братовчед, *a.k.a.* най-голямата клюкарка в квартала”. Използвано в преносен смисъл, съкращението може да се преведе и като:

- тоест, с други думи, иначе казано, а именно, тъй да се каже, демек, сиреч и др.

Резултати

Абревиатурата е с прозрачна семантика за по-голямата част от изследваните лица (за 57 души). За останалите 18 участници съкращението е непознато или с неясна семантика. 15 от 57-те души са посочили повече от един израз, стоящ зад абревиатурата.

За 32-ма души съкращението е широко разпространено сред много хора, за 27 е широко разпространено сред определена група от хора. За останалите 16 участници то е рядко или еднократно употребявано и срещано.

По-голямата част от изследваните лица обаче смята, че абревиатурата не е необходима за общуването на български език.

Графично представяне на резултатите

Графичното представяне на резултатите за думата *enjoy-на* може да бъде разгледано по-долу в Таблица 10, Таблица 11 и Графика 5.

<i>a.k.a.</i>						
Въпроси	Да	%	Не	%	Без отг.	%
Прозрачна семантика	57	76%	3	4%	15	20%
Необходимо ли е съкращението?	17	22.67%	53	70.67%	5	6.67%

Таблица 10: Степен на асимилираност на абревиатурата *a.k.a.*

Абревиатурата *a.k.a.* е:

Широко разпространена сред много хора	32	42.67%
Широко разпространена сред определена група хора	27	36%
Рядко употребявана и срещана	12	16%
Еднократно употребявана със специфични цели	4	5.33%

Таблица 11: Разпространение на абревиатурата *a.k.a.*

Графика 5: Разпространение на абривиатурата *a.k.a.*

Анализ на резултатите за абривиатурата *a.k.a.*

За мнозинството (76%) съкращението е с прозрачна семантика. Около $\frac{1}{4}$ от тях са посочили няколко синонимни определения. Посочени са както пълната форма на английски език, така и буквалните и/или преносните значения. Все пак за 24% съкращението остава непознато и/или неясно. Сред неверните определения са “срещу” и “заедно с”.

За близо 43% от изследваните лица абривиатурата е широко разпространена сред много хора. За 36% е разпространена сред определена група от хора, а за останалите 21% тя е рядко употребявана и срещана. Тези данни я правят най-широко разпространеният превключен елемент от изследваните досега. Въпреки това повечето са разколебани и за това, че тя е широко разпространена сред определена група от хора или че е рядко употребявана и срещана. Това, съчетано с факта, че част от изследваните лица привеждат като синонимни просторечните и остарели форми като “демек” и “сиреч”, показва, че мястото на съкращението е по-скоро в разговорната реч или по-конкретно в спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми и предимно сред младите потребители на интернет.

67% обаче смятат абривиатурата за ненужна при общуването на български език, тъй като на български бихме могли да ползваме още по-кратко съкращение *т.е.* Един от отговорите според мен насочва към мотивите да се предпочитат едното или другото съкращение: “Използвам обикновено *т.е.*, но ако съм на английска клавиатура, ползвам *aka*”. В този случай удобството и бързината са водещи.

Хората, които защитават тезата за нуждата от съкращението, отново изтъкват доводи в полза на разнообразието от езикови средства, на младежката мода и че за да сме част от глобалната общност, е необходимо да познаваме и използваме подобни думи и изрази.

В заключение може да се каже, че съкращението *a.k.a.* е познато на повечето изследвани лица, но в същото време техните отговори подкрепят мнението, че то е разпространено сред определена група от хора – младите и ползвателите на интернет, че не е абсолютно необходимо. Обикновено се изписва на латиница, което свързвам с неудобството от превключването на клавиатурата (както е в приведения пример в Приложение 3). От всичко казано дотук и съобразявайки се с позицията на П. Мюйскен (2000) за абривиатурите, които всъщност представляват устойчиви словосъчетания, приемам тези съкращения за *превключване на кода* от типа *вмъкване*.

Шеста група

В шестата и последна група влизат думи от английски, които денотират понятия, несъществуващи доскоро в българския език. Това са думи, за които нямаме български преводни варианти, изписват се главно на кирилица, срещат се доста често в социалните мрежи и форуми за изследвания период и имат шанса да се превърнат с времето в заемки и да станат част от следващия речник на новите думи. Такива са думите свързани със социалните мрежи и форуми: *селфи*, *трол*, *мем/мийм*, *хаштаг*, *статус* и др., от социалния живот: *брънч*, *веган*, *кросфит*, *слинг*, *кемтрейл* и др., както и думи от областта на техниката, изобретенията и нововъведенията: *дрон*, *ховърборд*, *селфи стик* и някои други.

Всички тези думи не фигурират в *Речника на новите думи и значения в българския език* от 2010 г. В същото време за изследвания период те се наблюдават много по-често от думите от предходните групи. Степента на прозрачност на семантиката на тези думи може да варира (напр. *селфи*, *веган* да са по-познати и разпространени от *хаштаг*, *брънч* или

кросфит) и някои да станат още по-популярни с времето, а други да отпаднат като ненужни.

Думата, избрана да представя тази група, е *мем/мийм*. На английски език се произнася [мийм], но в българската реч се среща и формата *мем* според изписването на думата на английски (без да се следва произношението на оригиналния език). Думата става популярна през последните 2-3 години покрай социалните мрежи и оттам навлиза и в българската реч.

Значение на думата:

- 1. Елемент от културата или система на поведение, който се предава от един индивид на друг чрез имитация или по друг негенетичен път;
- 2. Снимка, картинка, видео, част от текст и др. обикновено с хумористичен характер, които се копират и разпространяват бързо от интернет потребителите, често с леки вариации (Oxford Dictionaries).

Етимология:

- Думата е въведена за първи път през 1976 г. от биолога Р. Доукинс. Той създава думата от гръцкото *mimēsthai* “имитирам”, като я съкращава, за да звучи като “тен”, тъй като според него е необходима дума, която да предава идеята за единица, която се имитира и представлява културния аналог на гена.

Резултати

Семантиката на думата *мем/мийм* е неясна за около 2/3 от изследваните лица, независимо че голяма част от тях са млади хора – студенти, които можем да отнесем към съвременното интернет поколение. Това заключение се потвърждава и от малкия брой хора, посочили синоними на думата – само 8.

15 от 75 изследвани лица са предложили други форми на думата, като тук се наблюдава силно колебание относно подходящата форма за множествено число, както и относно това кой род е думата – мъжки или среден (*миймове, мемове, мемета, мемето, мемът, миймс*).

За 36 души думата е рядко употребявана и срещана, а за 25-ма е широко разпространена сред определена група от хора.

Само 11 от участниците в изследването смятат думата за необходима за общуването на български език.

Графично представяне на резултатите

Графичното представяне на резултатите за думата *мем/мийм* може да бъде разгледано по-долу в Таблица 12, Таблица 13 и Графика 6.

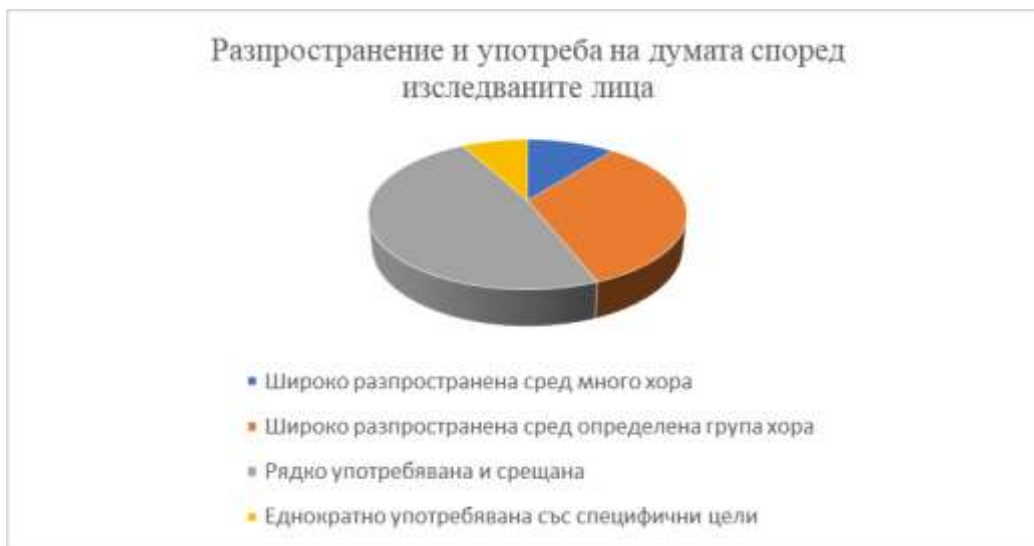
<i>мем/мийм</i>	Да	%	Не	%	Без отг.	%
Въпроси	Да	%	Не	%	Без отг.	%
Прозрачна семантика	27	36%	5	6.67%	43	57.33%
Верни синоними	8	10.67%	5	6.67%	62	82.67%
Други форми	15	20%	60	80%		
Необходима ли е думата?	11	14.67%	40	53.33%	24	32%

Таблица 12: Степен на асимилираност на думата *мем/мийм*.

Думата *мем/мийм* е:

Широко разпространена сред много хора	8	10.67%
Широко разпространена сред определена група хора	25	33.33%
Рядко употребявана и срещана	36	48%
Еднократно употребявана със специфични цели	6	8%

Таблица 13: Разпространение на думата *мем/мийм*.

Графика 6: Разпространение на думата *мем/мийм*.

Анализ на резултатите за думата *мем/мийм*

За 2/3 от изследваните лица думата *мем/мийм* е неясна или непозната. Другата 1/3 обаче са дали доста точни обяснения на думата, което означава, че тя е в известна степен разпространена сред младото поколение.

Много малка част от участниците са посочили верни синоними – приблизително 11%. Сред думите от българския език, които най-много се доближават по значение до *мем/мийм*, приемам “кариката” и “шега”, “виц”. Сред погрешните синонимни форми са “бележка”, “мим” (човек, който общува без думи, само с жестове) и “емотикон”. В тези случаи изследваните лица имат основание да грешат, защото *мем/мийм* е омофон на латинското *тето* (от лат. *бележка, меморандум*), а и на българската дума *мим*. Емотиконите пък са нещо, което използваме в чатове и социални мрежи, подобно на мемите. Тези предложени варианти подсказват, че думата не е достатъчно разпространена и ясна, така че да се разграничава недвусмислено от други подобни форми.

По-голямата част от изследваните лица (80%) не са предложили други форми на думата или смятат, че такива не съществуват. При останалата част се наблюдава силно разколебаване между формите за род и число. Най-много хора са предложили формите за

множествено число *мемове* и *миймове*, но някои са предложили и формата *мемета* (ср.р., мн.ч.), както и *мемето* (ср.р., ед.ч.). Последните две са граматичните форми за среден род в единствено и множествено число, което показва, че думата се възприема в българския език като дума в среден род (*меме*). Това ми дава основания да смятам, че съществуват колебания сред говорещите български език дали думата да се произнася *мем*, *мийм* или *меме*. Затова приемам, че думата е слабо морфологично асимилирана в българския език.

За повечето анкетирани лица думата е рядко употребявана и срещана (за 48%) или широко разпространена сред определена група от хора (33%), което тълкувам като популярност и разпространение на думата главно в социалните мрежи, сред младите хора и хората, владеещи английски език.

Повечето смятат, че думата не е необходима за общуването на български език (53%) или въобще не отговарят на въпроса (32%), като последното свързвам със слабо познаване на значението на думата и оттам с неспособността да се изкаже и защити мнение за нуждата от нея. Само около 15% смятат, че думата е необходима, но повечето от тях се обосновават по сходен начин, а именно, че имаме нужда от такава дума, защото в момента не съществува подходящ аналог в българския език, който да отразява точно и кратко смисъла означен с *мем/мийм*, и защото думата се свързва със специфично явление във виртуалната общност.

В заключение за думата *мем/мийм* може да се каже, че е непозната за повечето изследвани лица и е слабо асимилирана. Тъй като нямаме подходяща дума обаче, с която да я заместим, тя може да добие по-голяма популярност с времето или да отпадне като ненужна, ако се замести с подходяща българска дума или премине модата на забавните картинки в социалните мрежи. Разглеждам я като *потенциална дума*.

2.3.2.9. Обобщение и дискусия

Резултатите от експерименталното изследване на степента на семантична прозрачност, асимилираност и разпространение на някои чужди думи в социалните мрежи и форуми, което бе проведено със 150 души (студенти), показва, че за по-голямата част от изследваните лица чуждите думи, използвани в социалната мрежа и форумите са непознати и неясни. Анкетираните млади хора принадлежат към света на мобилните комуникации, на интернет ерата, на достъпното образование (включително обучението по

чужди езици) и на мобилността. За хора, които не владеят чужди езици, които не ползват интернет и/или са в някоя от по-високите възрастови групи, тези думи вероятно биха били в още по-голяма степен непознати.

Думите *framework* и *аутрейдж*, представляващи първа и втора група, са непознати и неясни за мнозинството, определят се като рядко употребявани и срещани и като ненужни. По-голямата част от думите в тези групи (вж. Приложение 1) се срещат в социалните мрежи и форуми в своята оригинална форма – изписани на латиница и без никакви маркери за морфологична адаптираност. По тази причина приемам появата им в изказването категорично като *превключване на кода*. В повечето случаи се налага превключване на клавиатурата, за да се включи един такъв лексикален елемент в изказа. Това е свързано с неудобство и загуба на време, а фактът, че комуникацията в интернет понякога е асинхронна, подсказва, че участниците в общуването разполагат с възможността да обмислят предварително своите изказвания и да потърсят съответни преводни варианти на български. Въпреки това те предпочитат чуждата дума и неудобството да я изпишат на латиница. Разглеждам тези думи като *превключени лексикални елементи* (или ги означавам с по-общото понятие *превключване на кода*) и смятам, че чрез тях се цели ефекта на новост, екзотичност, нетрадиционност и модерност. Не изключвам и стремежа за подражание и желанието на комуникантите чрез своя изказ да се чувстват в по-висока степен част от глобалната общност, създавана от Мрежата.

Потвърждават се и очакванията, че думите от трета и четвърта група (това са думи като *рифрешна* и *енжоу-на*, които или се изписват изцяло на кирилица, или са от смесен тип, и които демонстрират морфологична и/или фонологична адаптираност към българския език) се ползват със сравнително по-прозрачна семантика и изследваните лица ги смятат за широко разпространени сред определена общност. Въпреки това дори и думите, които се изписват на кирилица и демонстрират морфофонологична асимилираност като *рифрешна* (от трета група) не са познати за част от изследваните лица, които ги смятат за “варваризми” и ги определят като ненужни за комуникацията на български език.

Очакването абривиатурите, които представляват съкратени устойчиви словосъчетания, да са в значително по-голяма степен познати и ясни, се потвърждава. Абривиатурата, която представлява пета група, е *a.k.a.* и в българския език разполагаме с

варианта *m.e.*, с който бихме могли да заместим това съкращение. Въпреки това английският вариант е често предпочитан в спонтанната писмена реч на социалните мрежи. Други често срещани абривиатури в социалните мрежи и форуми са например *btw* и *rofl*, за които обаче не разполагаме с толкова кратки варианти на български и тяхната употреба би могла да се разглежда като необходима и по-удобна, но най-вече модна. Но във всички тези случаи, тъй като абривиатурите са изрази и тъй като в повечето случаи се изписват на латиница от българите (само за *btw* може да се каже, че се среща и дублетната форма на кирилица *бтв*), ги определям също като *превключване на кода*.

Думите от шеста група, които определям като *неологизми*, денотират предмети и явления свързани с технологични и социални нововъведения. Тези думи нямат все още кратки и точни преводни варианти в българския език и с времето имат шансовете да се превърнат в *заемки*, ако не бъдат заменени със съответна българска дума или ако не отпаднат от речника ни, заради изчезването на самия денотат или намаляването на вниманието към дадения обект. Думата, която представлява тази група, е *мем/мийм* и е непозната за повечето изследвани лица. Една значителна част от хората я смята за широко разпространена сред определена общност, но много я приемат за рядко употребявана и срещана. Повечето смятат, че думата не е необходима за общуването на български език. Въпреки това фактът, че в повечето случаи тя се изписва на кирилица и не разполагаме с подходящ преводен вариант на български, дава основание думите от тази група (вж. Приложение 1) да бъдат разглеждани като *потенциални думи*. Подобно е положението и с думата *рифрешна*, която също се изписва на кирилица и денотира специфична операция, свързана с новите технологии. За нея също нямаме точна преводна дума. Когато се използва в смисъла на “обновявам, актуализирам програма или страница в интернет”, тя може да се разглежда като *потенциална дума*. Когато обаче се използва в друг свой основен смисъл като “освежавам се”, на нея би могло да се гледа като на превключване на кода, в търсене на стилистичен ефект на новост, модерност и екзотичност.

Ако си позволим да разгледаме процеса на асимилиране като един континуум, подобно на Ш. Поплак, С. Уилър и А. Уестууд (1987), мястото на изследваните от нас чужди думи в него би изглеждало по следния начин (Таблица 14):

Непроменени, изписани на латиница	Непроменени, изписани на кирилица	Морфо-фонологично адаптирани, изписани на латиница	Морфо-фонологично адаптирани, изписани на кирилица	Нови думи денотиращи нови обекти и явления, изписани на кирилица	Асимилирани, отразени в речника на новите думи
<i>framework</i>	<i>аутрейдж</i>	<i>enjoy-на</i>	<i>рифрешна</i>	<i>мем/мийм</i>	<i>брокер</i> <i>хостис</i> <i>омбудсман</i>
Превключване на кода	Превключване на кода	Превключване на кода	ПК/Потенциални думи	Потенциални думи	Заемки

Таблица 14: Континуум на степента на асимилация на заетите елементи.

На базата на проведеното изследване и получените резултати определям чуждите думи, словосъчетания и изрази, които се срещат в спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми като непознати или с неясна семантика за голяма част от обществото. Дори по-разпространени чужди думи като *рифрешна* или *enjoy* за голяма част от изследваните лица са неясни или се бъркат с други думи. Затова приемам за превключване на кода в социалните мрежи и форуми дори и една единствена лексема от чужд произход, ако са налице следните характеристики или някои от тях:

- семантична непрозрачност;
- слабо разпространение;
- морфологична неадаптираност;
- невключени в речниците за чуждите думи.

2.4. Социо- и психолингвистични аспекти на превключването на кода

Превключването на кода е характерно за множество общности и се разглежда по-скоро като естествено явление, а не като изключение. Трансферът от един език на друг представлява автономен избор от страна на отправителя на дадено съобщение да премине на друг код. По презумпция превключването на кода не е задължително и не е абсолютно наложително – всеки език разполага с ресурсите, необходими за изразяването и обясняването дори и най-новите концепти (Янсон 2002). Защо тогава се преминава от един код на друг?

2.4.1. Макросоциолингвистични фактори, определящи превключването на кода

Макросоциолингвистиката се интересува от мотивите, пораждащи превключването на кода. Според М. Хелър изборът на код е отражение на социалната и политическа власт и утвърждаването ѝ (Хелър 1992). Комплексни социални и политически феномени стоят в основата на явлението превключване на кода и може да се каже, че Ш. Поплак съвсем уместно определя преминаването от един код на друг като “социален императив” (Поплак 1988: 97-98). Дж. Гъмперц също заявява, че превключването на кода във висока степен зависи от социалния контекст (Гъмперц 1982). П. Бурдийо от своя страна поддържа мнението, че всички езици са лингвистично равноправни, но не и социално равноправни, като дава за пример многоезичните общества, в които “лингвистичната криза и революция са в резултат на политическата криза и революция” (Бурдийо 1977: 652).

Когато макролингвистични императиви стоят в основата на преминаването от един код на друг, на единият език се гледа като на по-престижен, по-модерен или с по-висок статут и в подобни обстоятелства обикновено става въпрос за състояние на *диглосия*. Тогава може да се твърди, че превключването на кода е резултат именно от диглосията. Ш. Поплак определя превключването на кода като “социален императив” именно в контекста на диглосията. В своя труд “Диглосията” от 2005 г. М. Виденов заема подобно

становище, като повдига и въпроса за посоката на превключването, т.е. на кой език ще протече комуникацията в билингвалната общност:

Превключването на кода е търсене на канал за протичане на информация, но това е преди всичко стратегия на по-слабия, по-непрестижния да се нагоди към по-силния, т.е. превключването е последица от диглосията в дадена общност: то е под императива на нормите на общността, а не прищявка на индивида (Поплак 1988, цит. по Виденов 2005: 78).

От тази гледна точка в ситуациите на диглосия изборът на код се определя от престижността/непрестижността на даден език или вариант на езика и изборът на един или друг код в дадена комуникативна ситуация съществува основно на теория. В действителност степента на избор на код от страна на комуникантите е ограничена – те не са задължени, но е желателно да използват по-престижния вариант. По този повод Р. Уордхоф пише, че:

диглосията засилва разликите, докато превключването на кода се стреми да ги намали. При диглосията комуникантите осъзнават, че са превключили от вариант В на вариант Н или от Н на В. Превключването на кода, от друга страна, често в значителна степен е подсъзнателно: след даден разговор хората не са забелязали или не могат да дадат сведения какъв код са използвали за определена тема на разговор (Уордхоф 2006: 104).

В хода на историята винаги са се наблюдавали езици, ползващи се с по-висок престиж от други. Те са предпочитани за изучаване и е много вероятно да започнат да изпълняват и ролята на лингва франка в определени среди. Това обаче, което прави езиковата ситуация специфична в нашето съвремие, е бурният прогрес във всички области на обществения живот. Т. Янсон обяснява засиленото изучаване на чужди езици през последните сто години с факта, че с процеса на индустриализация все повече хора осъзнават важността на училищното образование и международните контакти. И докато през миналия век като полезни в международен аспект се изучават различни езици, в

момента чуждият език почти винаги е английският (Янсон 2002: 215).

Същевременно през XX век нуждата от общ международен език назрява постепенно. Като такива се конкурират няколко езика на значими националности, но още от самото начало на века английският има сериозна преднина. Т. Янсон изброява основните причини за налагането на английския като глобално средство за общуване, които обясняват и неговото модерно звучене. Тук ще спомена някои от икономическите причини, които смятам, че освен популярен, правят английския език и най-актуален. От тях произтичат и някои политически причини за допълнителната популяризация и повсеместност на английския език, които ще бъдат разгледани малко по-нататък в частта *3.1.1. Лингва франка.*

Въпреки че най-голямата империя се разпада след двете световни войни, политическото и икономическото лидерство е поето от САЩ. Сред неполитическите причини за успеха на английския език са силната икономика на САЩ и тяхната водеща позиция след 1945 г. в областта на промишлеността и технологиите. Тук става дума за индустрии, които са от изключително значение за международната популяризация на английския език:

- САЩ излизат начело в областта на телекомуникациите (телефони, радио и телевизия) и авиацията;
- Бумът на филмовата и телевизионната индустрия, в резултат на които английската реч звучи в почти всички домове и кина по света;
- Популярната музика, която също е част от медийния бизнес. Световната популярност на американски певци и композитори е безпрецедентна и се дължи, разбира се, на техните качества, но и на факта, че американците изобретяват грамофона;
- Средствата за електронна комуникация: първоначално телефонът, а по-късно персоналните компютри, интернет и смартфоните. Те позволяват комуникация с хора в най-отдалечените кътчета на света, но изискват и общ език. Въпреки че новите технологии позволяват комуникацията да се осъществява на всички писмени езици, основният език на програмистите, техниците и всички останали, които поддържат мрежата и обслужват телефоните и компютрите, е английският.

- Водещата позиция на САЩ в областта на науката и на Великобритания в образованието. Допреди няколко десетилетия английският език се конкурираше с руския, но след разпада на Съветския съюз английският заема лидерската позиция. Резултатът от това е, че на него се публикуват статии и открития във всяка една област, а работният език на повечето международни конференции е английският. Т. Янсон определя налагането му в ролята му на лингва франка в сферата на науката като прецедент.
- Английският е езикът и на финансовия свят. Най-големите международни финансови центрове са в Ню Йорк и Лондон и всеки, който иска да работи в тези среди, трябва да владее английски (по Янсон 2002: 219-222).

Единствената сфера, според Т. Янсон, в която английският не се радва на такава популярност, е религията⁵⁸ – английският език според автора не е ясно свързан с някоя от големите световни религии. “Английският по никакъв начин не е свързан с вярата така, както арабският е свързан с исляма или латинският навремето с християнството”, твърди Т. Янсон (Янсон 2002: 222).

Към всичко казано дотук може да се добави и облика, който САЩ са създали за себе си през годините, а именно на свободна, защитаваща правата на човека нация –

⁵⁸ Според проучване на *YouGov* във Великобритания през 2015 г. само 1/3 от британците вярват в Бог. 20% не вярват в съществуването му, а в някаква по-висша сила, 33% са атеисти, останалите 14% отговарят с „Не знам“. Тези цифри обаче са среднестатистически, а от гледна точка на възрастта на участниците в проучването, нещата стоят по-различно. Само 25% от младите британци на възраст 18-24 години вярват в Бог, а 46% не вярват в съществуването на каквато и да е по-висша сила. При тези на възраст над 60 години цифрите са наобратно: 41% вярват в Бог, а 24% определят себе си като атеисти. По отношение на религията, проучването установява също, че повечето британски граждани на възраст 18-39 години не изповядват каквато и да е религия (*YouGov* 2015).

Според проучване на *Gallup* от 2016 г. обаче в Америка ситуацията далеч не е такава – 79% определят себе си като вярващи (*Gallup* 2016). Въпреки това и там тенденцията след Втората световна война е на непрекъснат спад на броя на вярващите. Недостатък на това проучване е, че то не предоставя данни за процента на вярващите според възрастта им.

Тези цифри говорят в полза на факта, че липсата на вяра в Бог или в някаква религия се превръща в все по-актуална тенденция в наши дни и това че влиятелните англоговорящи страни нямат силна връзка с някоя от големите световни религии не повлиява особено разпространението на английския език. Даже напротив, научните факти и технологичният прогрес предоставят добра основа за разрушаване на остарели догми. И тъй като именно новото поколение, „закърмено“ с наука и нови технологии, е в основата на тази тенденция, тя може да се определи и като модерна.

свобода на словото и печата, свобода на изповядваната религия, свободен пазар и капиталистическа форма на управление, а съвсем наскоро и новопридобитата и донякъде скандална свобода за правото на сключване на еднополови бракове. С две думи: всичко, което България не е била преди Прехода.

Нуждата от общ език и аурата, която се създава около Америка благодарение на формата на управление, попкултурата и научните постижения там, повлияват и българската култура и обясняват модата не само да се заема английска лексика, но и да се превключва цялостно или частично кода.

2.4.2. Микросоциолингвистични фактори, определящи превключването на кода

Структурните теории се опитват да създадат модел на превключването на кода, който се придържа към определени принципи и ограничаващи граматически условия (напр. Условието за равнозначност и Ограничаващото условие за свободните морфемии на Ш. Поплак от началото на 80-те години⁵⁹). Други теоретици пък отричат присъствието на каквито и да е ограничаващи граматически правила при смесването на един код с друг, като например Нулевата теория на С. Махутян (1993) и С. Махутян и Б. Санторини (1995) и теорията на Дж. Максун (1999).

Нулевата теория на С. Махутян приема, че не съществуват ограничения и принципи, които са специфични за превключването на кода, но синтактичните ограничения и принципи, които са характерни за едноезичните практики, могат да бъдат доразвити и да се използват при разглеждането и обясняването на превключени структури.

Първоначално С. Махутян заявява, че при превключване на кода, езикът на опорната дума определя позицията на зависимата дума в словосъчетанието (Махутян 1993). През 1996 г. С. Махутян и Б. Санторини въвеждат някои леки промени в това изказване, а именно че опорната дума определя не само позицията, но и синтактичните свойства на своето допълнение както при превключването на кода, така и в едноезичния

⁵⁹Условието за равнозначност (Equivalence constraint) и Ограничаващото условие за свободните морфемии (Free morpheme constraint) на Ш. Поплак са разгледани по-горе в частта “Разграничаване на превключването на кода от лексикалното заемане от гледна точка на функционалния подход”.

контекст (Махутян и Санторини 1996). През 1993 г. С. Махутян набира корпус от превключени реплики между фарси и английски език. Във фарси мястото на определението е преди сказуемото за разлика от английския, в който основната синтактична конструкция е подлог-сказуемо-определение (SVO). Тя наблюдава, че в случаите на превключване на кода езикът на сказуемото определя мястото на определението, например:

(24) *You 'll buy xune-ye jaedid.*

you 'll buy house-притежателно местоимение new

'You 'll buy a new house'⁶⁰.

С. Махутян и Б. Санторини дискутират и примери, които представляват изключения от тяхната формулировка, но отхвърлят тези примери като ненадеждни, тъй като не са част от естествено набраните корпуси (Махутян и Санторини 1996).

Именно тези отхвърлени примери мотивират Дж. Максуон да продължи изследванията в тази посока. Базирайки се на наблюденията на своите колеги, както и на своите собствени изследвания, Дж. Максуон достига до извода, че “нищо, освен правилата на граматиките на двата езика, не ограничава превключването на кода”, като прави също уговорката, че това не е просто твърдение или граматически принцип, а изказване, което задава програма за последващи изследвания (Максуон 1995).

От структурна гледна точка все още не съществува модел, който да издържа теста на неизчерпаемите проблематични случаи на превключване на кода. Този факт подтиква изследователите да насочват своето внимание към нелингвистичните фактори, определящи това превключване. Едни от тях са социолингвистичните фактори, които много често отхвърлят универсалните структурни принципи.

Социолингвистичният подход разглежда превключването на кода като феномен, характерен за дискурса и насочва своето внимание към това какъв смисъл носи превключването за дадена социална общност и какви конкретни социални функции изпълнява. И тъй като превключването на кода не съществува изолирано от социалните

⁶⁰ Ти ще си купиш нова къща.

фактори, социолингвистичният подход би могъл да се разглежда като допълващ структурния. Докато структурният подход се опитва да определи структурните характеристики на морфосинтактичните модели, стоящи в основата на превключването на кода, социолингвистичният подход използва тези граматически изследвания като основа, върху която да надгражда и да даде задоволителни обяснения защо билингвите говорят по този начин.

Вземайки предвид социалното измерение на явлението превключване на кода, достигахме до трудовете на Дж-П. Блом и Дж. Гъмпърц от 1972 г. Те създават първата типология, свързана с превключването на кода (между книжовен език и диалекти), базираща се на наблюдавани от тях разговорни ситуации. В резултат на това авторите извеждат два основни вида превключване на кода: ситуативно и метафорично превключване на кода.

Ж-П. Блом и Дж. Гъмпърц наблюдават в Северна Норвегия използването на два варианта на езика: книжовния бокмал (Bokmål) и местния диалект ранамал (Ranamål). Те описват бокмал и ранамал като различни кодове, но не като различни езици. Жителите на Норвегия гледат и на двата варианта като на приемливи и разбираеми средства за общуване. Според авторите, двата кода се отличават по многобройни, но несъществени фонологични, морфологични и лексикални разлики. Гражданите на Норвегия, говорещи тези два варианта на езика, ги разграничават и се стремят да поддържат разделението във формите. Това кара изследователите да си зададат въпроса защо въпреки вътрешноприсъщите прилики между разновидностите на езика и въпреки че повечето говорещи владеят и двете разновидности, гражданите гледат на тях като на два отделни езикови варианта. “Най-разумно е да се допусне, че лингвистичното разделение между диалект и книжовна норма се обуславя от социални фактори”, заявяват авторите (Блом и Гъмпърц 1972: 416). Изследователите достигат още до заключението, че именно елементи на социалната ситуация като участници в общуването и темата “определят избора на лингвистичните променливи” – в определени социални ситуации дадени лингвистични форми се оказват по-подходящи от други (Блом и Гъмпърц 1972: 421). В работилниците в Северна Норвегия например се използва единият вариант, а в училищата – друг. В този случай става въпрос за различни групи от комуниканти. Но дори когато комуникантите са едни и същи, изтъкват изследователите, те могат да преминават от един код на друг

според социалното събитие (Блом и Гъмпърц 1972: 421).

Ж-П. Блом и Дж. Гъмпърц различават два вида превключване: ситуативно (situational switching) и метафорично превключване на кода (metaphorical switching). Ситуативното превключване на кода се наблюдава, когато участниците в общуването определят границите на своите права и задължения. Авторите дават за пример учителите в средното училище, които разглеждат преподаването на урока и дискусиите с учениците след урока като две различни събития и използват превключването от една лингвистична форма на друга (от бокмал на ранамал), за да насърчат учениците да участват по-активно в дискусиите. Именно тази промяна в лингвистичната форма, предизвикана от промяната на ситуацията, изследователите обозначават като ситуативно превключване на кода или превключване на кода според ситуацията (Блом и Гъмпърц 1972: 424).

Друг тип преминаване от един код на друг според авторите представлява метафоричното превключване на кода. То се наблюдава, когато промяната на дадена тема налага промяна и на езика. Ж-П Блом и Дж. Гъмпърц описват взаимодействието между правителствени служители и местните граждани, които се поздравяват, използвайки местния диалект (ранамал), а в бизнес разговорите помежду си си служат с книжовния език (бокмал) (Блом и Гъмпърц 1972: 425). Въпреки че обикновено в тези ситуации се използва варианта бокмал, не е необичайно явление и двете страни да използват изрази от диалекта ранамал, за да се предизвика по-специален ефект. Авторите забелязват, че въпреки че самите местни жители смятат, че използват ранамал изключително в неофициални разговори, а на бокмал говорят в училище, в църквата и в други официални случаи, в действителност това не било точно така. Записите, направени от Ж-П. Блом и Дж. Гъмпърц разкриват, че превключването на бокмал се прави и за да се постигне специален ефект. Освен това се оказва, че участниците в експеримента не осъзнават тези преминавания от единия код на друг и дори когато впоследствие изследователите насочвали вниманието на участниците към факта, че превключват на бокмал, а гражданите от своя страна заявявали, че повече няма да прибегват до превключване на кода, последващите записи показват, че те продължават да го правят (Гъмпърц 1982: 62). Тази неотменност и устойчивост в промяната на кода в подобни ситуации предполага, че “метафоричното превключване на кода е дълбоко установен навик и изпълнява трудно доловими, но силни функции”, коментира явлението Р. Уордхоф (Уордхоф 2006: 105).

На по-късен етап Дж. Гъмърц изследва метафоричното превключване на кода и между други три двойки езици: хинди и английски, словенски и немски, испански и английски и установява, че както и при жителите от градчето в Северна Норвегия, единият език се използва за изразяване на групова принадлежност при неформални разговори (използване на ние-формата), а другият (те-формата) – като по-подходящ за общуване в официални ситуации (Гъмърц 1982). Р. Уордхоф от своя страна заключава, че “метафоричното превключване на кода се съпровожда с афективна конотация: кодът се променя, когато се преосмисля и ситуацията – преминаване от формално към неформално общуване, от неперсонално към персонално общуване, от сериозни към забавни теми и от учтивост към солидарност” (Уордхоф 2006: 104).

Все пак трябва да отбележим, че в резултат на продължилите във времето наблюдения върху билингвални общности Дж. Гъмърц установява също, че изборът на код във висока степен зависи от социалния контекст и от намерението на говорещия и дава примери как нормите варират от група на група, дори в рамките на една единствена общност, което ще рече, че превключването на кода не е постоянен феномен (Гъмърц 1982: 68). Той пише, че “всяка комуникираща подгрупа се стреми да постигне свои собствени договорености с оглед както на заемането, така и на превключването на кода”, а фактори като произход, местоживеене, социален статус и сфера на заетост оказват влияние при определяне на нормите. В резултат на това билингвите в тези общности се придържат не само към нормите на групата, към която принадлежат, но също и към нормите, които други билингви спазват (Гъмърц 1982: 69).

При по-нататъшните си изследвания Дж. Гъмърц говори за т.нар. разговорно превключване на кода като знак, насочващ към даден контекст (Гъмърц 1982, 1992). Там той разглежда кода, диалекта и дори промените в стила, прозодичните характеристики на речта и шаблонните изрази като завоалирани начини да се предава смисъл по време на комуникацията.

П. Ауър, повлиян от Дж. Гъмърц, доразвива интерактивния подход към превключването на кода като използва техниката на дискурсия анализ (Ауър 1995). Тя се състои в това дадено изказване да се интерпретира, като се взема предвид точното място, в което то е направено – “смисълът на превключването на кода не би могъл да бъде изяснен, ако не се приложи секвентният анализ. Едно и също изказване може да бъде

интерпретирано различно в различни случаи” (Ауър 1995: 123). Или с други думи, при изясняване смисъла на превключването на кода е необходимо да се вземат предвид предходните и последващите изказвания. Според П. Ауър също при билингвалната комуникация смисълът, който се разкрива чрез секвентния анализ, се явява “относително независим” от социалния смисъл, който дадено изказване може да има за обществеността (Ауър 1995: 132).

Може да се обобща, че един от най-съществените приноси на изследванията на Ж-П. Блом и Дж. Гъмпърц от 1972 г. е, че учените се опитват да обяснят социалния смисъл на превключването на кода като резултат от индивидуалното взаимодействие, което пък от своя страна се създава и договаря на място. Това откритие резонира и в изследванията на Р. Лъо Паж и А. Табуре-Келър. Те въвеждат понятието актове на идентичност: “Всеки човек създава за себе си модели на лингвистично поведение, така че то да отговаря на това на групата или на групите, с които в различни моменти желае да се идентифицира или съответно да се дистанцира от групи, с които не желае да бъде свързан” (Лъо Паж и Табуре-Келър 1985: 181).

От едната страна застават изследователите, които защитават и привеждат примери и доказателства за индивидуалния избор на код (Гъмпърц 1972, Ауър 1995, Лъо Паж и Табуре-Келър 1985), а от другата – автори, които прилагат макролингвистичния подход, за да обяснят превключването на кода и защитават идеята за социалния натиск върху речевото поведение (Фишман 1965, 1972). Това подтиква някои автори като Л. Брейтборде да застанат зад идеята, че за да се изясни смисълът, който носи превключването на кода, е необходимо да се вземат предвид социалните условности и организацията на социалните отношения на макрониво, които най-вероятно стоят в основата на индивидуалния избор (Брейтборде 1983).

Вземайки предвид двата основни подхода, С. Гал, заявява, че “нито макроориентираните подходи, нито тези, които отдават предимство на микропроменливите представляват една концептуално унифицирана група” (Гал 1983: 64). Социалните фактори в действителност стоят в основата на контекстуалната интерпретация на превключването на кода, но не определят по подразбиране избора на език във всички случаи.

К. Майърс-Скотън предлага модел, който представлява опит да се съчетаят микро-

и макроперспективите при изследването на превключването на кода. *Моделът за маркираност* (Markedness Model) обяснява промяната на кода чрез т.нар. *маркирани* и *немаркирани избори* (marked and unmarked choices), които комуникантите правят в дадена речева ситуация (Майърс-Скотън 1993b, 1993c). В повечето случаи немаркираният избор е матричният език (или книжовният вариант), който се явява и очакваното средство за общуване сред членовете на обществото (Майърс-Скотън 1993а: 67). Позицията, която К. Майърс-Скотън защитава, е, че всеки произволно взет избор на код е показателен за нормите в дадено общество и че нормите определят единствено относителната маркираност на избора, отколкото самия избор. Тя разглежда избора на код в по-голяма степен като функция на договарянето между комуникантите, отколкото като поведение, свързано с определени обстоятелства. Участниците в общуването използват различните кодове от своя репертоар, за да очертаят границите на правата и задълженията на комуникантите (Майърс-Скотън 1987). Впоследствие К. Майърс-Скотън формулира и принципа на договарянето, който според нея стои в основата на избора при билингвалната комуникация и се характеризира с универсалност и предсказуемост: “Изберете формата на вашия изказ в разговора така, че да е показателен за правата и задълженията, които бихте искали да бъдат в сила между адресанта и адресата на текущия обмен” (Майърс-Скотън 1993b: 113).

Изследователите, които защитават предимствата на дискурсия анализ обаче, критикуват модела за маркираност поради факта, че заимства от макролингвистичния подход на Дж. Фишман (1965, 1972). М. Мъовис и Дж. Бломерт например заявяват, че моделът представлява статично и погрешно възприемане на социалното поведение, където говорещите са описани просто като следващи или не правилата на вече съществуващите норми (Мъовис и Бломерт 1944). В отговор на критиките К. Майърс-Скотън ревизира модела за маркираност, като изказва мнението, че превключването на кода най-добре може да се обясни чрез факта, че говорещите се опитват да използват максимално ресурсите от собствения си езиков репертоар (Майърс-Скотън 1998, 1999). С други думи казано, комуникантите прибегват до превключване на кода, като съзнателно преценяват евентуалните загуби и придобивки, както и факта, че облагите от превключването могат да бъдат далеч по-големи от използването само на един език (Спирбър и Уилсън 1986). В изследователските среди идеите за такова поведение обаче са поставени под въпрос. П.

Бурдийо например през 1990 г. заявява, че по силата на това, което той определя като *хабитус* (вж. по-долу), индивидуалните действия би трябвало да се разглеждат като амалгама от вече съществуващите наклонности на индивида и непосредствения контекст на дадена ситуация (Томпсън 1991: 17).

Основният принос на П. Бурдийо по темата се явява фактът, че теорията, която той предлага, е насочена към интегрирането на микролингвистичните променливи и макролингвистичните социални фактори. Базисни понятия в тази теория са *хабитус* и *символен капитал*. Хабитусът се отнася до натрупания от индивида практически опит, до неговите predispositions и социално установени нагласи, до конкретния начин, по който той се държи и действа. Хабитусът се формира още в детството и създава структурирани и трайни predispositions, отразяващи социалния контекст, в който са формирани. Понятието *символен капитал* в социологията се свързва с крайния резултат от натрупания индивидуален опит, свързан с лингвистичните знания и умения.

В своите изследвания П. Бурдийо допуска, че съществува важна връзка между действията и интересите, които човек съзнателно или не преследва. На базата на това той наблюдава и силна корелация между репликите на комуниканта и дадения контекст, или това, което той самият определя като лингвистични пазари, където се “предлагат” репликите (Бурдийо 1977: 651). Според П. Бурдийо изборът на код се определя от оценката, която комуникантът прави на ситуацията и собственото му предвиждане за това как дадени реплики ще бъдат възприети. С други думи казано, всички реплики са предварително обмислени: “Това, което се изрича, представлява компромис между това, което бихме искали да кажем, и това, което ни е позволено да кажем” (Бурдийо 1977: 663).

П. Бурдийо въвежда също понятието *символна доминация* или *невладеене на език* (фр. *mesconnaissance*, англ. *language misrecognition*). Тя се състои в “неусетно насажданата” у хората йерархична структура на властта (Бурдийо 1991: 51). Социалната структура, която се създава, узаконява властта на даден език или вариант на езика. Узаконеният език се налага чрез образователната система и чрез наложената програма в учебните заведения. В резултат се наблюдава точно това, което П. Бурдийо нарича *символна доминация* на узаконения език: “Въпреки че контролът на узаконения престижен вариант е неравномерно разпределен в стратифицираното общество, дори и тези, които не упражняват контрол над този вариант, приемат неговия авторитет, неговата правилност,

силата му да убеждава и правото му да бъде следван” (Гал 1989: 353). Образователната система представя този вариант като по-добрия, а недоброто владеене на налагания вариант създава езикова несигурност у работническата класа и сред хората от малцинствата. Това съответно води до стремежа им към свръхкоригиране, а причините за това се коренят именно в символната доминация (Гал 1989: 353-354).

Имайки предвид казаното дотук и изследването на превключването на кода както от макро-, така и от микросоциолингвистични перспективи, настоящият труд прави опит да даде една по-обхватна картина на чуждоезиковите влияния и билингвалните явления в онлайн пространството. Изказана е тезата, че макро- и микросоциолингвистичните фактори се допълват и оказват влияние в една или друга степен върху участниците в социалните медии. От една страна, приемам позицията на Дж. Фишман, че изборът на код “далеч не може да се определи като случаен, в резултат на моментна прищявка” (Фишман 1972: 437). От друга страна, защитавам идеята, че при разглеждането на изказвания, съдържащи чуждоезикови елементи, е добре да се вземе предвид и контекстът, в който възникват, и същевременно е добре да се разглеждат като актове на идентичност.

2.4.3. Социолингвистични функции на превключването на кода

Доминацията на един език над друг, както и неговият престиж се разглеждат като стоящи в основата на превключването на кода. Но в различни ситуации това превключване може да изпълнява различни функции.

На първо място, превключването на кода се разглежда от редица автори като израз на групова идентичност и солидарност (Лабов 1971, Гъмпърц 1982, Уинфорд 2003). Д. Уинфорд например наблюдава смесването на елзаски и френски език в Страсбург и според него то символизира етническата идентичност и изразява солидарност към другите (Уинфорд 2003: 41). Дж. Гъмпърц пък, от своя страна, както вече беше споменато по-горе, наблюдава как единият вариант (ние-формата) се използва за изразяване на групова принадлежност в самата група при неформални разговори, а другият (те-формата) се отнася за езика на мнозинството и се използва като средство за комуникация в основната общност извън групите (Гъмпърц 1982).

Тази функция на солидарност особено ясно може да се наблюдава в социалните мрежи, където много често поради желанието на комуникантите да приобщат в дадена

дискусия “приятели” от други националности, те отправят своите съобщения едновременно на български и английски или на български и някакъв друг език. Много често съобщението се отправя директно на английски (в ролята му на лингва франка), за да достигне до повече ползватели. Подобно поведение наблюдава и С. Гал, която изучава превключването на кода в социални мрежи и установява силна корелация между избора на език от страна на говорещия и неговата социална мрежа (Гал 1978, 1979). Л. Милрой от своя страна доразвива идеята в резултат на свое изследване на разговорната реч, използвана от работници в три затворени градски общности в Белфаст. Тя установява, че компактната и сложна природа на социалната мрежа на работническата класа поражда налагането на разговорния вариант в групите и символизира групова принадлежност, когато се явява предпочитаният код (Милрой 1987).

Невинаги обаче в социалните мрежи превключването на кода е израз на солидарност. В случаи, когато дадена дискусия например се води на български и някой от участниците включи чуждоезикови елементи (наблюдава се превключване на кода от типа вмъкване или редуване), това превключване не може да се обясни с функцията солидарност. Солидарност в тази ситуация би било да се поддържа общуването на български език. В тези случаи е необходимо да се потърсят други функции, които преминаването от един код на друг изпълнява.

Някои изследователи като С. Ромейн застават зад идеята, че превключването на кода изпълнява за билингвите такива функции, каквито промяната на стила изпълнява за монолингвите (Ромейн 1995). С. Гал също заявява, че превключването на кода и промяната на стила се допълват в зависимост от лингвистичните средства, с които разполага даден събеседник: “Промяната в стила се появява само там, където не може да се прибегне до разговорното превключване на кода” (Гал 1979: 118).

Всъщност могат да се наблюдават и ситуации, в които билингвалният събеседник използва превключването на кода, за да направи своето изказване по-привлекателно, за да се представи като експерт в дадена област или за да заяви своето превъзходство. Ж-П. Блом и Дж. Гъмпърц например установяват, че гражданите на градче в Норвегия не само владеят добре и двата варианта на норвежки, но и че си служат съвсем умело с тях, така че “да изразяват по-фина градация на емпатия, ангажираност към темата, учтивост към непознати и уважение към длъжностните лица” (Блом и Гъмпърц 1972, цит. по Уордхоф

2006: 105). Р. Уордхоф пък привежда пример от романа на Чинуа Ачебе⁶¹ за такива нюанси във функциите на превключването на кода, чрез които се намеква за неправомерност на действията (Уордхоф 2006: 107). В други случаи преминаването от един код на друг се използва за постигането на хумористичен ефект (Уордхоф 2006: 111).

В свои изследвания П. Гарднър-Клоръс и екипът му разглеждат превключването на кода като “допълнително измерение към монолингвалните средства” (Гарднър-Клоръс, Чарлс и Чешир 2000: 1305) и заключават, че превключването на кода при билингвите представлява допълнителен инструмент, чрез който те “почти винаги постигат повече, отколкото би могло да бъде постигнато монолингвално” (Гарднър-Клоръс, Чарлс и Чешир 2000: 1335).

За да обяснят превключването на кода, Х. Джайлс и колегите му прилагат модела за говорна акомодация, известен още като *теория за комуникативното приспособяване* (Джайлс и Купланд 1991). Тази теория се базира на една от основните характеристики на междуличностната комуникация, а именно адаптирането на всеки комуникант към речта на другия/другите. Тя черпи идеи от социалната психология и акцентира върху основополагащите социални когнитивни процеси, служещи за връзка между възприемането на комуникативната ситуация от отделния индивид и неговото комуникативно поведение в нея. Този модел представлява интерес за настоящата работа, тъй като предполага, че това, което участниците в комуникативния процес казват, е не само продукт на това, което са, а и на това, което искат да постигнат в комуникативния акт. Чрез промяна на кода говорещият в социалните медии може както да изрази солидарност и принадлежност към дадена социална група, така и да се дистанцира от нея.

Х. Джайлс и колегите му въвеждат понятията *конвергентно поведение* (convergence behavior) и *дивергентно поведение* (divergence behavior) (Джайлс и Купланд 1991). Когато участник в общуването иска да бъде приет от своя събеседник, той се опитва да намали различията. Стреми се да бъде повече като другите и е склонен да пожертва част от себе си, за да спечели одобрението на обществото. Това е *конвергентното поведение* и то символизира стремежа към солидарност. *Дивергентното поведение*, от друга страна, е насочено към разграничаване от другите. То се прилага за дистанциране от събеседника и

⁶¹ Chinua Achebe, *No Longer at Ease*, 1975 г. стр. 66–67.

обикновено изразява неодобрение. Комуникативното приспособяване “се използва, за да се изрази солидарност или разграничаване от събеседника, реципрочно и динамично” (Джайлс и Купланд 1991: 60-61). Р. лъо Паж доразвива това определение и разглежда тези процеси като необходими за изграждането на идентичността на говорещия: “Не е съвсем точно да се каже, че се адаптираме към стила на събеседника си, а по-скоро към представата, която имаме за себе си по отношение на нашия събеседник” (Лъо Паж 1997: 28). Чрез комуникацията ние изграждаме своята идентичност и нагласяме поведението си така, че да се представим в определена светлина пред нашите събеседници. Изборът на код представлява част от това поведение. Стилите се сменят непрекъснато, но “човек е нещо повече от непрестанно променящ се калейдоскоп от различни персони, създадени в и чрез различни ситуации, без стабилна основа”, заявява А. Бел (Бел 2001: 164). Ние имаме възможността да правим своя избор и да насочваме развитието на дадена ситуация в желаната от нас посока. В голяма част от случаите сме не просто “непрестанно променящ се калейдоскоп” или ветропоказател, а разполагаме с набор от ресурси, с които да упражняваме контрол над комуникацията, и именно езикът е един от тези ресурси – средство за “реалното сътворяване, представяне и пресъздаване на идентичността на говорещия” (Шилинг-Естес 2002: 388).

2.4.4. Психолингвистични фактори, определящи превключването на кода

Макро- и микросоциолингвистичните фактори не са единствените, които стоят в основата на превключването на кода. Докато социолингвистиката изследва главно прагматичните и социоинтерактивните механизми на речта, психолингвистиката насочва своето внимание към когнитивните механизми и познавателните структури, стоящи в основата на езиковите процеси – формиране, разбиране и възприемане на речта. Поради естеството на онлайн медиите и комуникацията в тях настоящата работа обръща основно внимание на процесите на формиране на речта. Всеки от гореспоменатите процеси включва етапи, през които преминава обработката на езиковите стимули. При формирането на речта тези етапи могат да се представят по следния начин: етап на зараждане или оформяне на дадена идея в ума на участника в общуването, етап на активация и избор на думи и изреченска структура, подходящи за съобщението, и етап на избор на фонологична форма, за да се “облекат” думите и изреченските структури във

фонетичен модел, чрез който да бъдат изговорени/написани (Левелт 1989, Левелт, Релофс и Майер 1999). Този процес се базира на факта, че значенията на думите, фонологичните форми и структурата на изреченията се разглеждат като представи в невронна мрежа, които са взаимосвързани посредством междукомпонентни асоциативни връзки (Дел, Чанг и Грифин 1999, Голдрик 2007).

Психолингвистиката, свързана с формиране на билингвалната реч, се опитва да намери отговори на въпроси като в каква степен двата езика си взаимодействат по време на тяхното използване и какви лингвистични и когнитивни фактори възпрепятстват или улесняват това взаимодействие (Кутстра 2015). Това са основните въпроси, на които търси отговори и настоящото изследване, като обект на изследване са използваните от българските потребители чужди думи и изрази в социалните медии.

Позовавайки се на множество предходни изследвания на билингвизма, Дж. Кутстра заявява, че “вероятно едно от най-съществените открия, свързани с формирането на дадена реплика, е фактът, че езиците никога не могат да бъдат напълно “изключени” и това води до паралелно активиране (или още коактивиране) на лингвистични представи от двата езика” (Кутстра 2015: 41). Авторът отбелязва също, че този начин на формиране на речта при билингвите се свързва с определени модели на невронна мрежа или когнитивна структура, които са общи за двата езика на говорещия. В тази мрежа връзки се осъществяват както между лингвистични представи от единия език, така и между представи формирани на два или повече езика (Кутстра 2015: 41). Това от своя страна обяснява факта защо билингвите често прибегват до превключване на кода вместо да се придържат към елементи и структури само от единия език – лингвистичните представи за двата езика не съществуват самостоятелно и независимо едни от други, а са взаимосвързани и са в процес на непрекъснато взаимодействие. От тази гледна точка да се превключи кода е естествено явление, като се допуска, че комуникантите билингви следват своите представи или образно казано своето удобство и лекотата на изказа. Може да се приеме, че именно това откритие обяснява от психолингвистична гледна точка защо понякога билингвите заемат чуждите думи и изрази директно и не правят усилия, за да намерят техния преводен еквивалент.

Да наречем писмената комуникация в социалните мрежи *спонтанна писмена реч*, от една страна е удачно, тъй като тя се приема (вж. Коцев 2016) като вид трета междинна

форма, която включва в себе си характеристики както на писмената, така и на устната реч. От друга страна обаче, позовавайки се на теорията за дискурса на Т. ван Дайк и У. Кинч, можем да заявим, че напълно спонтанна реч не съществува, тъй като формирането на речта включва планиране на действията и взаимодействията. Според тези изследователи всяко наше изказване е предварително планирано, част е от по-голям план и е насочено към постигането по ефективен начин на зададените цели (Ван Дайк и Кинч 1983). “Формирането на дискурса трябва да се разглежда преди всичко като планиране и изпълнение на различни действия, които са част от социалното и културно управление на комуникацията”, заявяват авторите (Ван Дайк и Кинч 1983: 264). Освен че комуникацията в социалните мрежи и форуми е основно писмена, тя е и асинхронна – позволява на участниците в общуването да обмислят своите изказвания, преди да ги публикуват. Въпреки това доста често се наблюдава превключване на кода, което, съгласно разсъжденията на Т. Ван Дайк и У. Кинч, бих определила не толкова като спонтанно явление, а по-скоро като вид стратегия на комуникантите за постигането на определени цели. И тук именно се натъкваме на фактори, надхвърлящи чисто лингвистичните, които мотивират превключването: макросоциolingвистични фактори, които влияят на изказа, микросоциolingвистични фактори, свързани с прагматични функции, и психolingвистични фактори, които повлияват речевата продукция.

От друга страна откритието, че превключването на кода се дължи на симултанното активиране на езиците при билингвите или мултилингвите, предполага, че превключването на кода се възпрепятства или улеснява от фактори, които влияят на степента на паралелното активиране по време на формирането на речта. Дж. Кутстра формулира два основни фактора, които повлияват превключването на кода. Първият е свързан със социolingвистичния подход, който изследва социоинтерактивните фактори и факторите на дискурсна ситуация, а вторият е свързан със структурнолингвистичния подход, изучаващ лексикалните и семантични сходства между езиците (Кутстра 2015).

В различни свои трудове Ф. Грожан изказва хипотезата, че комуникантите, местоположението им и функционалността на дискурса оказват съществено влияние върху процеса на активация на езиците, с които боравят билингвите, което от своя страна повлиява нагласата за превключване на кода (Грожан 1998, 2001, 2008). Тази хипотеза е тествана първоначално от Дж. Трефърс-Далър, която изследва избора на език при

билингвален индивид владеещ турски и немски език. Тя установява, че обектът на изследване превключва много по-често, когато комуникира с друг билингвален събеседник, отколкото когато говори с монолингвален събеседник (Трефърс-Далър 1997). По-късно, през 2007 г., подобно откритие правят Дж. Фоке и екипът му. Те установяват, че билингви, владеещи холандски и английски, превключват по-рядко, когато разказват част от филм на холандски студенти, отколкото когато го разказват на американски студенти, обучаващи се при тях на обменни начала и на които често се налага да превключват от английски на холандски (Фоке, Де Рьойтер де Вилд, Спанджърс и Ван Хел 2007). Тези експерименти идват в подкрепа на хипотезата на Ф. Грожан, че дискурсната ситуация би могла да повлияе на вероятността за превключване на кода. В резултат изследователите установяват, че преминаване от един код на друг се среща и в едноезични ситуации, но се наблюдава значително по-често в билингвални ситуации (Дийкстра и Ван Хьовен 2002, Кристофълс, Фърк и Шилер 2007).

Тези наблюдения и резултати са приложими и за езиковата среда на социалните медии. Въпреки че някои от тях (напр. форуми и блогове) се характеризират с локалност (насочени са главно към българската аудитория) и използваният език е основно българският, нерядко се наблюдават случаи на превключване на кода. Това би могло да се обясни с факта, че въпреки че са таргетирани за българска аудитория, тези съобщения се отправят в многоезичната среда на интернет пространството, където, освен всичко друго, английският език играе ролята на лингва франка. В социалните мрежи, които имат едновременно локален и глобален характер, превключването на кода е доста по-често срещано явление (вж. частта “Силни и слаби и връзки” и “Експериментът *Малък свят*”).

Както вече беше споменато, не само средата на общуване повлиява превключването на кода, но и самите участници в общуването. През 2012 г. Дж. Кутстра и екипът му провеждат повторно експеримент, който изследва социоинтерактивните аспекти на превключването на кода. Те наблюдават диалог по предварително раздадени фотографии между подставено лице (актьор) и реален събеседник, незапознат с естеството на изследването. В половината от случаите подставеното лице превключва кода при описанието на дадена снимка, в другата половина не превключва. Реалният участник в събеседването има пълната свобода по време на обсъждането да отговаря на езика или на комбинация от езици, които предпочита. Резултатите от експеримента показват, че

реалният участник превключва при описанието по-често, след като подставеното лице е превключило кода в предишната реплика. Това от своя страна според Дж. Кутстра е показателно за влиянието на социоинтерактивните процеси върху превключването на кода (Кутстра 2015: 44).

Дж. Кутстра и екипът му обясняват резултатите чрез т.нар. *механизъм за интерактивно приспособяване* (Кутстра 2012). Идеята, стояща в основата му, е, че процесът на речева продукция включва не само кодиране на съобщението в подходящо вербално изказване, но също така и ясното му предаване и постигане на консенсус с другите комуниканти относно смисъла му (Кларк 1996, Пикъринг и Гаръд 2004, Шобер 2006). С други думи, за да се достигне до споразумение, участниците в комуникацията координират и пригаждат своя избор на лингвистични средства към конкретния разговор (Шобер 2006).

Естественият резултат от тази обща комуникативна цел е, че комуникантите нагаждат своя изказ към разговора чрез повтаряне на елементи от изказа на другия участник в общуването, което всъщност представлява интерактивното приспособяване. Този процес пък се свързва с *прайминг ефекта* (или още ефекта на първопричината)⁶², който се наблюдава при изграждането на лингвистичните образи и представи при слушане и говорене по време на диалог. Доказателства за такова повтаряне на елементи са открити на различни езикови равнища: фонетично, морфологично, лексикално и синтактично (Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2009: 6). Когато става въпрос за диалог между участници в общуването, владеещи повече от един език, превключването на кода от един от тях води до повишаване на вероятността това да предизвика превключване и от страна на другия комуникант (Кутстра 2015: 44). В онлайн средата *прайминг ефектът* може да се наблюдава както във видео материалите, в които комуникацията между актьорите е устна, така и в спонтанната писмена реч на потребителите, когато се наблюдава например дискусия по дадена тема/изказване/събитие под формата на коментари в социалните мрежи.

Структурнолингвистични фактори, като лексикални и синтактични сходства между езиците, също засилват вероятността за превключването на кода (Де Бот, Брьорсма и

⁶² *Priming effect* (от англ.). *Прайминг ефектът* е процес, при който даден предходен стимул оказва влияние върху проявяването и развитието на последващ стимул.

Изурин 2009, Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2009). Когато става въпрос за лексикални сходства между езиците, психолингвистичните експерименти обикновено изследват ролята, която *сродните думи*⁶³ играят за превключването на кода. Заключениета са, че активирането на сродни думи води до засилване на междуезиковото влияние при речевата продукция (Дийкстра 2007). Това от своя страна издига хипотезата, че сродните думи улесняват превключването на кода между езиците. Тя е известна още като тригер хипотезата, според която сродните думи действат като отключващи елементи и засилват вероятността за превключване (Брьорсма и Де Бот 2006, Клайн 2003). Дж. Кутстра и екипът му обаче решават да повторят експериментите, като включат и други променливи с цел да установят при взаимодействието с какви други фактори се засилва тригер ефектът на сродните думи. Те установяват, че участниците в експеримента в действителност превключват по-често, когато стимулът съдържа сродна дума, но само когато подставеното лице е превключило кода в предишната реплика. Когато подставеното лице не превключва, вероятността реалният участник да превключи кода, дори и при наличието на сродни думи, се оказва ниска (Кутстра 2015: 47).

Превключването на кода се изучава и на синтактично ниво. В този случай се наблюдава как синтактичната структура на един език повлиява синтактичната структура на друг език. Тук отново изследователите насочват своето внимание към прайминг ефекта, но този път на синтактично ниво, като се смята, че именно прайминг ефектът е главният механизъм, който стои в основата на интерактивното приспособяване (Гарод и Пикъринг 2007, Пикъринг и Гарод 2004).

Изследванията в тази област установяват, че на синтактично ниво прайминг ефектът се наблюдава при сходни езикови структури и отсъства при такива, които не се припокриват. Сходните езикови структури улесняват процесите на междуезиковата активация, които от своя страна създават прайминг ефекта (Бърнолет, Хартсюкър и Пикъринг 2007, Вебер и Индифрей 2009).

Хипотезата, че превключването на кода се улеснява между езици, които имат сходни синтактични структури, е тествана от Дж. Кутстра и екипа му през 2010 г. при

⁶³ Под *сродни думи* тук се имат предвид транслитерирани преводни еквиваленти със същата или в голяма степен сходна форма от рода на *post – пост, service – сервиз*.

английския и холандския език⁶⁴. Резултатите от експеримента са, че участниците предпочитат при превключване на кода традиционния модел *SVO*⁶⁵, дори когато преди това са им подадени реплики с друг модел – *SOV* или *VSO*. Освен това участниците в експеримента проявяват по-голяма гъвкавост при превключването на кода между сходните синтактични структури, отколкото при превключването на структури, които не се припокриват. Когато използват модела *SVO*, те превключват в различни части на изречението, независимо дали преминават от английски на холандски, или от холандски на английски. Когато обаче ползват моделите *SOV* или *VSO*, мястото на превключване в изречението зависи в голяма степен от това дали превключват от холандски на английски или обратно, а също така в почти всички случаи предпочитат да спрягат глагола на холандски, тъй като английският език не поддържа структурите *SOV* и *VSO* (Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2010). Тези резултати, от една страна, са в съгласие с ограничаващите условия формулирани от Ш. Поплак през 1980 г., а именно че превключването на кода се наблюдава по-често при езици със сходен словоред (Поплак 1980). От друга страна, потвърждават Модела на матричната езикова рамка на К. Майърс-Скотън от 2002 г., според който в превключените изречения всички морфеми, носители на граматична информация, идват само от единия език (а именно матричния) и синтактичната структура трябва винаги да бъде тази на матричния език (Майърс-Скотън 2002).

Освен чрез снимков материал, Дж. Кутстра и екипът му тестват влиянието на синтактичната структура върху превключването на кода и по време на диалогични ситуации с участието на подставено лице. Те установят, че освен използването на сходна синтактична структура, реалните участници в диалога предпочитат да използват същия словоред в изречението и същите модели на превключване на кода като тези на предходната реплика, подадена от поставеното лице. Ефектът на приспособяване се наблюдава не само когато на реалните участници се подават реплики с аналогична синтактична структура, но и когато подставеното лице подава реплики, които не следват познатия словоред. Въпреки, че подставеното лице подава ненормативни граматически

⁶⁴ Английският и холандският, както и българският език, се характеризират с общ синтактичен модел, а именно *SVO* (subject-verb-object) или подлог-сказуемо-допълнение.

⁶⁵ Експериментът се състои в описание от страна на участниците на представени им фотографии, като ситуацията се определя от авторите на експеримента като монологична.

реплики, реалните участници в експеримента се опитват да се приспособят към неговия изказ. Тези резултати, според Дж. Кутстра и екипа му показват влиянието на социоинтерактивните фактори върху избора на синтактична структура (Кутстра 2015: 49).

В онлайн средата прави впечатление, че езикът, на който превключват по-често българските потребители, е английският. Поради факта, че английският и българският се причисляват към аналитичните езици и имат сходна синтактична структура (SVO), както и поради влиянието на редица други социални фактори, може да се предположи, че ще се наблюдава улеснено превключване на кода между двата езика при българските потребители билингви. От друга страна, се очаква и ефектът на приспособяване. За целта може да се наблюдава например комуникацията между български потребители и потребители от други националности, за които английският не е роден език. В такива ситуации могат да се срещнат отклонения от нормите както на лексикално, така и на синтактично ниво поради недотам доброто владение на втория език и съответно да се наблюдава степента на приспособяване на ответната страна – неправилно използваните думи и граматически конструкции да се подеват, да се повтарят от събеседника или да се коригират.

Както вече видяхме от описаните по-горе резултати на проведени експерименти за взаимодействието на езиците при билингви, лексикалният и синтактичен избор не са независими от социоинтерактивните фактори. Основната причина, поради която изследователи като Дж. Кутстра, Дж. ван Хел и Т. Дийкстра разглеждат езиковата употреба в диалогична перспектива, е, че “превключването на кода е феномен, който обикновено се проявява в диалогични ситуации; случаите на преминаване от един код на друг в институционализиран език или монолог, като например в случаите на изнасяне на реч или в писмен текст, са сравнително редки” (Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2009: 5). Редица изследователи установяват също, че по време на диалог целта на комуникантите е да достигнат до консенсус относно това, за което се говори (Кларк 1996, Пикъринг и Гаръд 2004, Холмс 2013, Хаус 2010, Шобер 2006). За да постигнат този консенсус и за да се изясни смисълът, участниците в общуването се приспособяват към изказа на своите събеседници и координират репликите си с тях (Шобер 2006).

Поради тези причини приемам диалогичните ситуации в социалните медии (и по-конкретно в социалните мрежи, форумите и видео материалите) като основа за изследване

на превключването на кода от българските потребители. За социалните мрежи и форумите като форма на диалог приемам коментарите на потребителите, последващи дадено изказване, публикация, статия или друг текстов материал.

Основна особеност на социалните медии, която трябва да отчетем, е, че по време на нашите изследвания и наблюдения не разполагаме с директен контакт с участниците в комуникацията. Би могло да бъде организирано разпространението на въпросници сред дадена онлайн група, но данните, получени по такъв начин, и тяхната надеждност лесно могат да бъдат компрометирани. Основните средства в тази ситуация остават наблюдението, анкетите, количествените извадки и качественият анализ на наблюдаваните явления. От друга страна обаче, социалните мрежи и форуми дават възможност за наблюдаване на изследваните променливи в една естествена среда. Под “естествена среда” имам предвид факта, че участниците в общуването не са контролирано повлияни да се изказват по определен начин или подтиквани от наблюдаващия (от самия изследовател или друго подставено лице) да превключват кода – те имат пълната независимост да го правят или не, когато пожелаят.

Тъй като превключването на кода зависи от една страна от индивидуални фактори, а от друга страна от социоинтерактивните фактори и дискурсната среда, необходимо е основният подход при изследване на превключването на кода да свърже изучаването на структурните и социолингвистични аспекти на превключването с психолингвистичните. Трябва да се вземе предвид обаче факта, че една такава връзка съвсем не е пряка, тъй като структурнолингвистичните, социолингвистичните и психолингвистичните подходи се различават значително по своите изследователски цели и по своите теоретични и методологични парадигми (Кутстра 2015: 39). Въпреки това през последните едно-две десетилетия редица автори се опитват да свържат тези подходи и привеждат доказателства, че това е възможно (Бакюс 2015, Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2009, 2010, Кутстра 2015, Дийкстра 2007, Клайн 2003, Фоке, Де Рьойтер де Вилд, Спанджърс и Ван Хел 2007 и др.). Настоящата работа също прави опит да комбинира тези методи на изследване, следвайки функционалния подход, за да представи възможно по-пълно явлението превключване на кода в социалните медии. Търсят се отговори на въпросите какво целят потребителите с превключването на кода и какви фактори повлияват това превключване.

2.5. Заключение

Настоящата част от дисертационния труд прави обзор на основните термини, свързани с чуждите думи, и въвежда понятията превключване и смесване на кода. Разграничават се чуждици от заемки, смесване на кода от превключване на кода и превключване на кода от лексикално заемане (когато става въпрос за една единствена превключена лексема). Една такава диференциация е от полза за по-нататъшната работа и е свързана с изясняването на социо- и психолингвистичните функции, които изпълняват чуждите думи и изрази в българския език.

Внимание се обръща на разграничаването на смесването от превключването на кода, първо, от структурна гледна точка, за да се диференцират и изяснят двете явления. Второ, те са разграничени и от социолингвистична гледна точка. Това се прави, за да се изясни статуквото на езиците в контакт – как те се отнасят един спрямо друг от структурна и макросоциолингвистична гледна точка – дали се наблюдава симетричност между двата езика (обикновено при превключването на кода) или единият език се ползва със статута на матричен език или език приемник, в който се вмъкват чужди елементи (превключване на кода от типа вмъкване или още, наричан от някои автори, смесване на кода).

Особено подробно са разгледани превключването на кода и лексикалното заемане. Тяхното разграничаване невинаги е достатъчно показателно, ако се приложи единствено структурния подход. Това налага интердисциплинарно изследване на явленията. Функционалният подход предоставя възможност за по-обхватно представяне на превключването на кода и лексикалното заемане, тъй като обединява в себе си структурната, социолингвистичната и психолингвистичната перспектива към тези явления. Този подход търси средствата за разграничаването на двете явления на базата на техния диахронен и синхронен характер. При изследването на чуждите елементи, използвани от българските потребители в онлайн пространството, тази диференциация придобива смисъл за определяне на макросоциолингвистичните фактори, повлияващи българската реч. Превключването на кода е израз както на макро-, така и на микросоциолингвистични влияния и нерядко е проява на солидарност или заявяване на идентичност. Поради своята новост, нетрадиционност и неасимилираност, превключените

думи и изрази се явяват една от най-благогатните области за социолингвистични изследвания: изследване на функциите, които изпълняват, на конотативния заряд, който носят, и на факторите, които стоят в основата на превключването. Превключените елементи невинаги водят до последваща асимилация, но отразяват синхронни процеси в езика, най-често свързани с обществени влияния и промени, и са показателни за индивидуален билингвизъм, а ако се наблюдават в по-широк обхват – и за социален билингвизъм с или без диглосия.

Социалните мрежи и форуми могат да се разглеждат като сравнително ново явление в ежедневието не само на българските потребители, но и на потребителите от всички други националности. Въпреки че българското общество често в своята история е било излагано на чуждоезикови влияния, можем спокойно да заявим, че за първи път се наблюдава своеобразен “бум” на превключването на кода в спонтанната писмена реч на социалните мрежи. Разглеждат се основните социални и психологически мотиви за това превключване, както и функциите, които изпълнява то.

Както вече нееднократно беше споменато, всичко това налага едно по-обхватно и многоаспектно разглеждане на явлението. За тази цел е предпочетен функционалният подход, идеите за който могат да бъдат проследени до У. Вайнрайх (1953) и Л. Витгенщайн (1953). Той е приложим за изследване на речевите явления, защото за теориите, стоящи зад този подход, многоаспектността на езика се дължи именно на сложното взаимодействие между познанията за него и използването му.

3. Анализ на превключването и смесването на кода в социалните мрежи

3.1. Анализ на превключването и смесването на кода в социалните мрежи с оглед на макросоциolingвистичните фактори

Засиленото включване на чужди думи и цели изрази в речта на българина е показател за различни фактори, повлияващи премениването от един код на друг. Този феномен е особено изразен в социалните мрежи и форуми, където потребителите се ползват със значително по-голяма свобода на изказа. Фактът, че комуникантите, чийто роден език е българският, предпочитат да превключват кода главно на английски, налага по-задълбочено изучаване на причините за това.

В предходната глава бяха обсъдени главно икономическите причини за налагането на езика на световните лидери като по-актуален и съответно предпочитан за изучаване. Английският език обаче отдавна е преминал, както отвъд държавни и политически граници, така и отвъд лингвистичната норма, зададена от англоговорящите страни. Икономическите причини несъмнено повлияват избора на език, но с непрестанно напредващите процеси на глобализация, все повече индивиди, общности и цели нации осъзнават нуждата от общо средство за комуникация или т.нар. *лингва франка*.

3.1.1. Лингва франка – концептуализация и процеси на развитие

Терминът *лингва франка* идва от арабски *lisan-al-farang* (език на хората от европейската раса) и в началото е служел за обозначаване на италианския език, примесен с испански, френски, гръцки, арабски и турски думи, които арабите, а впоследствие и турците, са използвали в Средновековието, за да общуват главно с пътуващите западноевропейци (Шчучард 1909: 441-461, Рол 1967: 306-313). В тесния смисъл на думата се отнася до жаргона на моряците от Източното Средиземноморие, а в по-широкия

се свързва с езика на дипломацията и търговията в областта на Адриатическо море (Качру 1996: 906). Еквивалентът на *lisan-al-farang*, който достига до нас като *лингва франка*, идва от италиански. “Lingua” означава език, а “franca” идва от “frankish” – нарицателно име за европейците от времето на кръстоносните походи.

Така в миналото понятието *лингва франка* не се е използвало за обозначаване на международно средство за общуване, а е денотирало явление, свързано с използването на даден език или негова разновидност в определени сфери на общуването – търговия, дипломация и т.н. От тази гледна точка Б. Качру определя лингвата франка от миналото като *междинен* или още *контактен език*. Според него *контактните езици* не са задължително лингва франка, въпреки че голяма част от тях са такива, както и не всяка лингва франка е контактен език (Качру 1996: 906). По тази причина в социолингвистичните среди се налага разграничението между понятията *лингва франка* и *контактен (междинен) език*. В уводната част на съвместен труд С. Томасън дава определение на лингвистичния феномен *контактен език* именно с цел разграничаването му от *лингва франка*, като същевременно прави уговорката, че както в много теми в областта на контактологията, така и тук се наблюдават противоречия и надали съществува еднозначен отговор, който би задоволил всички изследователи. С. Томасън пише още, че изследователите, включили се със свои наблюдения и изследвания в изданието, определят контактния език като “език, който възниква като непосредствен резултат от езиков контакт и включва лексика, която не би могла да се проследи до един основен езиков източник” (Томасън 1997: 3).

Според С. Томасън като най-популярни примери за контактни езици могат да се приведат *пиджините* и *креолските езици*, базирани на европейски лексикон. Това са езиците, които възникват в ерата на Великите географски открития и са непосредствен резултат от контакта на европейците с колонизираните от тях народи, както и с народите, с които са поддържали основно търговски отношения. Те са съставени главно от думи и изрази от европейските езици на търговци, мореплаватели, колонизатори и завоеватели (Томасън 1997: 1). Дж. Холм, който се занимава с изследване на пиджин и креолски езици, заявява в своя труд, че “лингвистите наскоро откриват, че те не са грешни версии на други езици, а по-скоро *нови езици*” (Холм 2000: 1). *Пиджинът* възниква при продължителни ситуации на езиков контакт между комуниканти, говорещи различни езици и поради този

факт търсещи общо средство за общуване. Резултатът от езиковия контакт е “опростен език със значително по-малобройна лексика и опростени граматични правила, който не е роден на нито една от двете страни” (Холм 2000: 5). “Въпреки че индивидите могат да опростяват своя роден език в определени ситуации, това не води до създаването на *пиджин*, а до *жаргон* без определени правила. За разлика от последния, *пиджинът* е по-стабилен и следва определени смислови и граматически норми и норми на произношението, въпреки че винаги, в резултат на трансфера, могат да се наблюдават отклонения от изначалните езици на говорещите”, пише още Дж. Холм (Холм 2000: 5).

Жаргонът или *пиджин езикът*, могат да се развият впоследствие и постепенно да се превърнат в майчин език за следващите поколения – феномен, който се определя в социолингвистичната литература като *креолски език*. Като пример за създаване на креолски език Дж. Холм дава африканците, които са транспортирани от европейците в Америка (Холм 2000: 6). Тъй като африканците не разполагат с общ език, възниква *пиджин език*, с който новопристигналите роби си служат. Децата им са в по-голяма степен изложени на влиянието на този пиджин и го възприемат като по-необходим, отколкото езика на своите родители. Оформя се общност, в която *пиджин езикът* е основно средство за общуване. Лингвистичният набор от средства, предаван на децата, много често е вариран или е бил хаотичен или непълен (в зависимост от нивото на компетенция на родителите). Въпреки това те успяват да организират този набор от средства в т.нар. *креолски език*. Този процес на развитие, усъвършенстване и реструктуриране на граматиката се нарича *креолизация* (от английски: *creolization* или *nativization*) и според Дж. Холм предизвиква възхищението на немалко лингвисти (Холм 2000: 7). Креолски езици са например хавайският креол, карибският креол, в Африка – т.нар. санго и др.

В обобщение може да се каже, че като *лингва франка* би могъл да се определи език, който се използва за осъществяване на комуникация между хора, които нямат общ първи език, и нерядко се явява като трети език, различен от първите езици на двамата говорещи. На база на определението, формулирано от С. Томасън (представено по-горе), бихме могли да разграничим *лингва франка* от контактните езици по включването на лексика, която в лингвата франка би могла да се проследи до един основен езиков източник. Като примери за известни в наши дни езици определяни за лингва франка, могат да се дадат английският, китайският и френският език. За разлика от *пиджина*, който е опростен

вариант на езиците на двете страни, вземащи участие в езиковия контакт (с изключително редуцирана лексика и непълни или липсващи граматически правила), при *лингвата франка* случаят не е такъв. *Пиджинът* може да се развие и да се превърне в *креолски език*. Ако *креолският език* от своя страна добие популярност и започне да се използва като средство за общуване на хора, които нямат общ първи език, би могъл да се превърне в *лингва франка*.

Гореизложените факти идват в подкрепа на твърдението, че понятието *лингва франка*, което се използва в наши дни, се различава по своята семантика от първоначалното *lisan-al-farang*. Опитите за неговата концептуализация и разграничаване от други сродни понятия се налага и по още една причина – появата на сравнително новия феномен – английският език в ролята му на глобална *лингва франка*.

3.1.1.1. Причини за налагането на английския като *лингва франка* (АЛФ)

Човекът, говорещ английски, стои сред чужденците и дрънка златото си.

— *Плащам на всеки, който говори английски — вика той.*

Ето го великият възпитател. Теоретически можем да го хокаме, практически трябва да му свалим шапка. Той е апостолът на английския език⁶⁶.

Очевидна е иронията в описанието на Дж. Джеръм на “великия възпитател” и “апостол на английския език”, но тя отразява психологията на британеца от края на XIX век, пречупена през миросгледа на автора на романа – това е невежиет средностатистически англичанин, благодетелстван от материалните придобивки на

⁶⁶ Откъсът е от романа на Джеръм К. Джеръм *Трима на бумел*, публикуван за първи път през 1900 г. Jerome K. Jerome, *Three Men on the Bummel*, Penguin Group, London, 1900, pp. 165.

своето общество. Те му дават самочувствие, правят го надменен и горд, дават му възможност да “пътува с кесия в ръка из всички кътчета на континента” – човекът, говорещ английски, който “стои сред чужденците и дрънка златото си”. Като най-подходяща аналогия на този психологически мотив за налагането на английския език като лингва франка, уловен толкова умело от писателя, бихме могли да приведем известната българска поговорка: “Който плаща, той поръчва музиката”.

В съвременното ни хората, бидейки част от една глобална общност и същевременно принадлежащи към по-малки, локални социални групи, имат изконната нужда да комуникират както в съответната малка група, така и да разширяват този кръг, доколкото възможностите за реална и виртуална мобилност им позволяват (а в наши дни можем да се свързваме с хора в най-отдалечените кътчета на планетата), и да търсят средство отвъд родния език или езикът като първи (E1) за общуване с другите. В този смисъл използването на лингва франка изглежда “обичаен феномен” и най-вероятно “антропологична характеристика на човечеството” (Фрат 2012: 1). Но защо точно английският?

3.1.1.2. АЛФ в глобална перспектива

Дали изказването на Дж. Джеръм е “случайно попадение в целта” още преди повече от 100 години? Дали е изказване на един самонадеян и горд говорител на Британската Империя? Или пък са добре премислените думи на изкусен лингвист (освен като писател, Дж. Джеръм работи като учител и журналист), който с голяма прецизност е успял да усети лингвистичната обстановка още преди един век?

На глобално ниво английският е първият език в историята на човечеството, който функционира като международно средство за общуване. Като една от основните причини за налагането и разпространението на даден език се приема икономическата и военна мощ на нацията, за която този език е официален. Историята познава зараждането, разрастването и залеза на не една империя. Английският е именно езикът на империята достигнала най-голяма експанзия в началото на ХХ в. – Британската. Във времето между двете световни войни тя е известна като “империята, над която слънцето никога не залязва (“the empire on which the sun never sets”), тъй като е обхващала територии, простиращи се по цялото земно кълбо. В зенита на своя просперитет Британската империя господства на

над 412 милиона души (1/5 от населението по онова време (по данни на Мадисън 2001: 98, 242) и се простира на над 33,5 милиона кв.км., което е близо 23% от територията на земята (по данни на Елкинс 2005: 5, Фъргюсън 2004: 15). След Първата световна война обаче Британската империя започва да губи от своята икономическа и военна мощ, а по време на и след Втората световна война започва и процесът на деколонизиране и постепенно през XX век се слага краят на империята.

Английският език обаче не е официален език само за Британската империя. След Втората световна война той е и един от петте официални езика на ООН (другите са френски, испански, руски и китайски), а също и официален език на САЩ. И въпреки че Британската империя губи постепенно своята колониална мощ, тя оставя като завещание на своите колонии институционализирания английски език – в съдилищата и държавните служби, в училищата и университетите, в парламента и т.н. Това пък от своя страна, както стана ясно в подглавата за диглосията и билингвизма, допринася за по-високия престиж на английския. Неговият престиж и популярност нарастват и с увеличаващото се икономическо и културно превъзходство на САЩ. Те си извоюват челните позиции в области като бизнес, филмова и музикална индустрия, компютърни и информационни технологии, стават популярни и привлекателни със своите хипи и психеделични движения, с т.нар. “бийтпоколение” и много други. Всички тези фактори, взети заедно, допринасят за още по-нарасналата популярност на английския език, но надали биха били достатъчно условие за превръщането му в лингва франка на световно ниво. Според изследователите му главен фактор за неговото налагане като *глобална лингва франка* се оказва интернет (Хокансън н.д.: 2).

За разлика от “езика на европейската раса”, който покрива нуждата от комуникация главно в областта на Средиземноморието, изследователите на феномена АЛФ са единодушни, че “английският е установил позицията си на глобална лингва франка извън всякакво съмнение” (Гупта 1999: 2, Мауранен и Ранга: 2009: 7, Сийдхофер 2005: 339) и “разширява своето влияние до области, чиято история не е била засегната от английския колониализъм” (Гупта 1999: 2). За разлика от контактните езици английският се използва за комуникация на международно ниво, въпреки че “за голяма част от участниците в комуникацията, осъществяваща се на английски, той не е роден език” (Сийдхофер 2005: 339). Според 19-ото издание от януари 2016 г. на сайта *Етнолог* (по

данни от сайта изданието е считано за “най-подробния източник на информация по рода си”) 339 милиона души по света говорят английски в ролята му на Е1 в общо 106 страни и още 603 милиона като втори език (Е2) по целия свят (*Етнолог*). Въпреки че според статистиката английският се нарежда на второ място по брой на говорещи (след мандаринския китайски език), именно той се спряга като лингва франка в съвременния свят, а не мандаринския. Макар че последният води по брой говорещи го като Е1 или Е2 и също е изпълнявал ролята на лингва франка, това, което го отличава от АЛФ, е, че той се използва основно в границите на Китай, докато английският се определя като “глобален”, “световен”, “международен” език за общуване от много автори (Гупта 1999, Маир 2003, Дженкинс 2000 и др.).

Но дали само броят на говорещите даден език е достатъчен, за да се определи един език като “глобален”? В свой труд Д. Кристъл прави анализ на характеристиките, които трябва да притежава даден език, за да придобие международен характер: “Един език постига реално статут на глобален, когато започне да играе специална роля в дадена страна” (Кристъл, 2003: 3). В случая с английския той обяснява, че за много държави, в които този език е роден за жителите им – САЩ, Великобритания, Канада, Австралия, Южна Африка, Нова Зеландия и някои от териториите на Карибите, тази негова роля е очевидна. Но за другите държави това не е така. Като цяло фактът, че даден език е роден за хората в няколко държави, не му осигурява статута на глобален. “За да получи такъв статут, този език трябва да бъде възприет и в други страни. Те трябва да решат да му отредят специално място в своите общности, дори в случаите, когато броят на хората, за които е роден, е много малък” (Кристъл 2003: 4).

Д. Кристъл извежда два основни начина, по които един език може да получи такова специално място в дадена държава. Първият е той да стане официален, т.е. да бъде използван в правителствения и образователния сектор, от законодателната система и от медиите. Примери за държави, в които английският е с официален статут в момента са Нигерия, Индия, Гана и др. Обикновено родният език на жителите на тези държави не е английският, но ако човек иска да се издигне в тези общества и да участва в публичната комуникация, трябва да научи възможно по-рано английски (Кристъл 2003: 4). Тук най-общо казано става въпрос за ситуация на билингвизъм с диглосия (+ Б, + Д), като обичайно явление е официалният език също да е и по-престижен.

Вторият начин даден език да играе специална роля в една държава, без при това да е официален, е, като се превърне в приоритетен при изучаването на втори език. В тези случаи той е предпочитаният чужд език, който децата изучават в училище. Той е предпочитан и от възрастните, които по различни причини са пропуснали да го научат или са го овладели недостатъчно добре в по-ранните си години. От тази гледна точка според изследванията на Д. Кристъл “английският е най-разпространеният към дадения момент (2003 г. – бел.а.) – преподава се в над 100 държави като чужд език – Китай, Русия, Германия, Испания, Египет и Бразилия. В тези държави той се явява най-често преподаваният чужд език, като в това отношение измества другите западни езици” (Кристъл 2003: 5).

В допълнение на това и позовавайки се отново на думите на Б. Качру, според който понятието лингва франка в миналото се е отнасяло в тесния смисъл на думата до жаргона на моряците от Източното Средиземноморие, а в по-широк смисъл до италианския смятан за лингва франка на търговията в Адриатическо море (Качру 1996: 906), би могла да се изведе и втората основна разлика между лингва франка от миналото и АЛФ в наши дни. В началото на своето развитие като лингва франка (първоначално в колониите на Империята, а по-късно, през втората половина на XX век, и като език на бизнеса) английският обслужва определени сфери на общуване – главно търговските и дипломатическите отношения. В съвременieto ни обаче английският разширява своето влияние и до други речеви сфери – на науката, новите технологии и туризма. Използването на АЛФ в областта на науката допринася за нарастване престижа на английския език. Новите технологични постижения пък, които осигуряват платформа на онлайн медиите от една страна, а от друга, са в основата на все по-високата мобилност, допринасят за разпространението му и за глобалния му характер.

В обобщение може да се каже, че един език се превръща в “глобален” или в международно средство за общуване по следните причини:

1. Когато е роден език в държави със силна икономика и богато културно наследство.
2. Когато е със статут на официален в много държави по света.
3. Когато има специална роля в голяма част от държавите (според определениято за “специална роля” на Д. Кристъл, дадено по-горе).

4. Когато е лингва франка в разнообразни сфери на общуване, включително и такива, които се ползват с по-висока престижност – бизнес, наука, нови технологии и т.н.

3.1.1.3. АЛФ в локална перспектива

В последните няколко десетилетия в резултат на икономическата хегемония на американските корпорации и медии ставаме свидетели не само на нахлуването на чужди думи и изрази от английски в различните сфери на обществения живот на българите, но и на възприемането му в ролята на лингва франка на глобално ниво.

Английският в ролята му на лингва франка на международно ниво представлява прецедент от социолингвистична гледна точка не само за България, но и за много други нации, които не са били засегнати от колониализма на Британската Империя. Според доклад на Европейската комисия от 2012 г. английският е майчин език на 13% от населението на ЕС. Въпреки това той е най-говореният език в Европа – използва се от 38% от населението на ЕС. На национално ниво също е най-говореният чужд език – в 19 от 25-те членки на Съюза, където той не е официален език (Европейците и техните езици, 2012: 5-6).

Според проучване на Евростат и Евридайс също от 2012 г. английският език е задължителен в 14 държави или региона в държави. Към момента на проучването той е най-изучаваният чужд език в почти всички страни, на всички образователни нива. След 2004/05 г. тенденцията е непрекъснато към увеличаване процента на ученици, изучаващи английски на всички образователни нива, но най-вече в началното образование. През 2009/10 учебна година средно 73% от всички ученици от ЕС в началното образование са изучавали английски. В прогимназиалния курс и общото средно образование процентът е повече от 90% (Евростат и Евридайс 2012: 11).

За България към датата на направеното проучване английският също е най-изучаваният чужд език. Процентите на изучаващите английски са съответно: в началното образование – над 70% (Евростат и Евридайс 2012: 60), в прогимназиалния курс и общото

средно образование – приблизително 83% (Евростат и Евридайс 2012: 76), като тенденцията от 2004/05 до 2009/10 е към непрекъснато увеличаване на този процент (Евростат и Евридайс 2012: 80-81).

Цитираните по-горе данни са достатъчно показателни за насоката на държавната политика в България по отношение на изучаването на английски език в началното и средното образование. Въпреки че се наблюдава и тенденция за насърчаване изучаването и на други чужди езици, предпочитан в най-голяма степен си остава английският. Тези факти могат да се приемат като показателни за ролята на английския като лингва франка и на местно ниво. А това, от своя страна, оправдава и неговото силно присъствие като едно от основните средства за общуване на българските потребители в социалните медии.

По-долу е представен един пример от социалните мрежи на българи, използващи английски език. Интересното в случая е, че използването му не е наложително, но въпреки това комуникантите превключват цялостно на английски език. Причините за това могат бъдат различни, но допускам, че в голяма степен те са свързани със следване на езиковата мода и съвременните езикови тенденции и съответно по-широката популярност на АЛФ:

(25) *I.V. : Напоследък ме е обхванала носталгия по старите времена, когато, за да слушаш музика, трябваше да си купиш касета или CD. Днес си купих албума на Мира Кацарова Му Сinета и сега си го слушам с голямо удоволствие. Препоръчвам го! – (Пост на потребител на мрежата на български език).*

Последвали коментари на поста:

(26) *S. M. : I love buying CDs! :) Old-fashioned, who me?*

(27) *I. V. : So do I! Do you still keep those CDs you used to buy in high school? If you do, then your collection is so much bigger than mine! :) and don't you know that old-fashioned is the new sexy?! Haha*

(28) *S. M. : haha Hmmm.... I've never thrown a CD, but most of my old ones are in Varna, not here! :) Funnily, now I have a lots more French, Italian, and Spanish music, as well as all of Tarja! :D*

(29) *S. M. : Дигиталната музика е като дигиталните книги - модерно, но му липсва усещането на диска, или принтираната книга. Затова имам повече рафтове отколкото стени хаха*

(30) *I. V. :Така е, наистина! И аз постоянно купувам книги, CD-та и DVD-та, въпреки киндъла, спотифай и другите дигитални източници. Ако имах на какво да ги въртя, сигурно щях да събирам и плочи. Никакъв вид даунлоуд не може да замени радостта да си намериш нещо хубаво, да си го купиш и да бързаши за вкъщи да го чуеш/видиш.*

(31) *S. M. : Yep!! P.S. DVDs... I have so many period dramas haha*

Примерът включва изказвания, които показват добро владение на английски език от комуникантите. I. V. отправя своето първо съобщение (под формата на пост) в мрежата. Комуникант S. M. прави своя първи коментар на поста на английски. I. V., най-вероятно повлиян от това, отговаря също на английски. S. M. продължава на английски, но следващият му коментар по неясни причини, е на български. I. V. отново реагира на промяната и също отговаря на български. Но S. M. отново превключва на английски език. И двамата комуниканти са българи, I. V. живее в България, а S. M. по данни от личния му профил живее в Ирландия, което най-вероятно е причината английският му да започва да измества българския. Когато S. M. прави първия си коментар на английски, I. V. “се нагажда” към превключването на кода и по неписаните правила на мрежата, предполагаемо опитвайки се да спазва добрия тон, отговаря на английски.

3.1.1.4. Ролята на онлайн медиите за разпространението на АЛФ

Според някои от изследователите на феномена АЛФ нямаше да се наблюдава на глобално ниво, ако не бяха новите технологии и онлайн медиите (Хокансън н.д.: 2). Докато причините за нарастване на престижа на английския език в международен план са свързани с политическата и икономическа мощ на англоговорещите нации, то причините за също толкова бързото му разпространение могат да бъдат оправдани с прогреса на новите технологии и интернет.

Резултатите от изследванията на различни агенции, които наблюдават езиците, използвани за генериране на съдържание в интернет пространството, показват, че челната

позиция заема английският език. Например сайтът W3Techs, който предоставя информация за използването на различни видове уеб технологии, представя най-използваните езици за създаване на съдържание. Според данните от сайта английският е използван от 53.6% от всички уебсайтове, чиито езици са известни на агенцията. Той е следван от руския, немския, японския, испанския и френския със съответно 6.4%, 5.6%, 5.1%, 4.9% и 4%. Останалите проценти се разпределят в незначителна степен между другите езици. Само за сравнение за българския език този процент е 0.2%. Данните са получени при наблюдение на 10.1 милиона уебсайта, а използваният език се определя, като в повечето случаи се взема предвид само езика в заглавната страница на съответния сайт (W3Techs). И въпреки че според други агенции броят на уебстраниците на език, различен от английския, непрекъснато нараства, все пак английският език се радва на значителна преднина в сравнение с другите езици, когато става въпрос за генериране на съдържание (Internet World Stats 2015).

Друг факт, благоприятстващ първенството на английския в интернет пространството, е броят на интернет потребителите, използващи даден език в интернет. Отново английският език се ползва с предимство, макар и не толкова силно изразено, пред китайския например. Към 2015 г. потребителите, използващи английски в интернет, са близо 873 милиона, тези, използващи китайски, са малко над 704 милиона, а за испански те са близо 257 милиона (Internet World Stats 2015).

Цитираните по-горе цифри са показателни, от една страна, че онлайн медиите в своя зародиш, когато генерираното съдържание е било основно на английски, са подпомогнали разпространението на английския език и превръщането му в глобална лингва франка. От друга страна, въпреки че от няколко години се наблюдава непрекъснато увеличаване на съдържание, генерирано и на други езици, лидер в онлайн пространството си остава английският. Процесът е двупосочен – създаващите съдържание предпочитат да използват за работен език английския с цел да достигат до по-широка аудитория, а потребителите – за да имат по-широк достъп до информация. Именно това прави изучаването на английския език не задължително, но наложително и определя мястото му като глобална лингва франка в сферата на онлайн медиите.

3.1.1.5. От лингва франка към многоезичие – алтернативни гледни точки

За голяма част от авторите и изследователите английският език си остава безспорна лингва франка и представлява прецедент в областта на социолингвистиката като първата **глобална лингва франка**. АЛФ се различава от предишни езици в ролята им на лингва франка, първо поради факта, че в момента няма сериозна конкуренция и второ, въпреки че преди време се е разпространил и наложил главно по политически, икономически и други причини, в наши дни той не се налага насилствено. И точно поради тези причини Д. Камерън смята, че “той няма да претърпи съдбата на своите предшественици” (Камерън 2010: 1).

Други автори обаче търсят “слабите места” на АЛФ. Един от тях е А. Ротару, според който броят на англоговорещите потребители в интернет ще продължава да намалява, тъй като за много от тях английският е втори език. А когато става въпрос за бизнес например, “изследванията сочат, че плурилингвите имат много по-голямо доверие на сайтове, написани на техния роден език, особено когато пазаруват онлайн. 85% от клиентите съобщават, че изискват информацията да е поднесена на техния роден език, преди да извършат покупка” (Ротару 2011: 1). Това, от своя страна пък, би могло да се приеме като заплаха за първенството на АЛФ.

Друг защитник на идеята за “тленността” на лингва франка е Н. Остлер. Според него господството на един език не може да бъде вечно и неоспоримо. Империиите се раждат и умират, като много често с тях отмира и даден език и английският в това отношение не би трябвало да е изключение (Остлер 2010: 1).

Според Н. Остлер употребата на английския език прогресивно ще намалява, тъй като и мотивите за неговото използване ще намаляват. Това според Н. Остлер е свързано с революцията, която наблюдаваме в развитието на новите технологии и обработката на информация, протичаща успоредно с налагането на английския като международно средство за общуване, като всичко това предполага и един интересен страничен ефект – нарастване на възможностите на световно ниво на преводите: писмени и устни (консекутивни и симултанни) посредством новите технологии и интернет. Именно развитието на новите технологии и качеството на преводните услуги, предлагани от тях, са считани от Н. Остлер за основни фактори, които ще повлияят използването на АЛФ и

ще доведат до загуба на неговите позиции като глобално средство за общуване. Н. Остлер допуска, че бъдещето общество ще е в много по-голяма степен многоезично в сравнение с предишното по простата причина, че ще бъде отстранена практическата нужда да се владеят чужди езици. Тогава всеки ще може да се изразява на езика, с който най-добре борави и до който има най-лесен достъп, без да се съобразява с езика на своята аудитория. Въпреки това, светът ще го разбира. “В бъдеще, когато технологиите напреднат още повече, няма да има нужда въобще от лингва франка”, пише авторът (Остлер 2010: 1). По такъв начин със своите доводи Н. Остлер провокира общоразпространената идея за установеното и безспорно превъзходство на английския език и предрича, че той ще бъде последната лингва франка.

Прогнозата на Н. Остлер не е съвсем неоснователна, като се вземе предвид фактът, че сме свидетели на непрестанното развитие на преводните услуги, предлагани от новите технологии. Във времето, когато не съществуваха приложения като Google Translate, а новите технологии вече набираха скорост, нуждата от лингва франка беше доста по-осезаема. В момента нещата стоят по-различно. В наши дни социалните мрежи например предоставят възможността всеки текст (пост или коментар към пост) да бъде преведен от един език на друг според предпочитанията на дадения потребител. Тези преводи рядко са точни и отговарящи на граматическите правила. Въпреки това дават възможност посланието да бъде разбрано, най-общо казано. Повечето сайтове пък предлагат готови преводи на някои от по-популярните езици, а дори и да няма такива, за да бъдат разбрани текстовете в тях, отново могат да се използват конкретни приложения, които превеждат цели параграфи.

В тази връзка ще отворя скоба, за да спомена едно най-популярните в момента приложения за преводи в онлайн пространството – Google Translate⁶⁷. Към 2016 г. то включва превод от и на общо 90 езика (българският е също част от тях). Приложението предлага превод и в реално време на 27 езика посредством технологията “Добавена реалност” (Augmented Reality). То е безплатно и достъпно за уебинтерфейс (за браузърите Google Chrome и Firefox) и за мобилните операционни системи Android и iOS. От създаването си през 2006 г. до сега приложението непрекъснато се развива,

⁶⁷ https://translate.google.com/about/intl/en_ALL/

усъвършенства, включват се нови езици, а за съществуващите вече езици се добавят нови функционалности. През 2010 г. например Google Translate включва и латинския език, а през 2012 г. и есперанто, като тези примери са показателни как приложението подкрепя многоезичието чрез добавяне и промотиране на изкуствени и мъртви езици, а това подпомага тяхното запазване и разпространение и в бъдеще.

Имайки предвид тенденциите за развитие на новите технологии, можем спокойно да очакваме, че приложения като Google Translate ще се усъвършенстват все повече и повече – с повече добавени езици (в това число малки езици, замиращи езици, мъртви езици, а защо не и диалекти, стига да бъде набрана достатъчно голяма база данни, която да послужи за добра начална основа за превод), с по-голям брой функционалности и по-голяма ефективност и точност. В наши дни създателите на приложенията за преводи се стремят да привлекат повече потребители, като направят така, че хората, които не владеят нито един чужд език, да боравят по-лесно с информацията в онлайн пространството, дори когато тя не е поднесена на техния роден език. В такива условия развоят, който Н. Остлер предвижда, изглежда съвсем реален и естествен.

Все пак съществуват и мнения на други учени и изследователи, които не подкрепят тезата на Н. Остлер. Техните доводи са, че независимо, че новите технологии непрекъснато се развиват и стават все по-достъпни за повече хора, все още значителна част от населението на земята нямат както физическа, така и икономическа възможност да ги използват. Дж. Инда и Р. Розалдо например, които изследват проблемите на глобализацията, установяват, че в действителност светът сякаш “се свива”, но този процес на “свиване” “не е равномерен за целия свят”. Докато за някои е лесно и евтино да пътуват, много други все още не могат да си позволят самолетни билети и достъп до средствата за комуникация. Цели области в Африка например са изолирани и не съществуват мрежи, които да ги свързват с останалия свят. Дж. Инда и Р. Розалдо обобщават, че “докато в света съществуват множество мобилности и взаимовръзки, в същото време съществуват много хора и места, чийто опит е маргинален и дори изцяло изключен от тези движения и връзки” (Инда и Розалдо 2002: 4). От тази гледна точка идеята на Н. Остлер за запазване на езиковото разнообразие чрез новите технологии би била възможна, ако всички хора на планетата имат еднакви възможности за достъп до новите технологии. Благодарение на тях и на по-точните преводи АЛФ може да загубва от

своята сила, но същото е валидно и за култури и езици на по-малки народи, които не са толкова мобилни и добре свързани с останалата част от света. Приложенията за преводи включват езици, за които се акумулира достатъчно количество база данни от думи и изрази в интернет. Съществуват народи, които не се ползват с улеснен достъп до новите технологии. Техните езици се говорят от по малко хора и за тези езици е трудно да натрупат такава база данни. Това, от своя страна, би могло да доведе не толкова до многоезичие, колкото до доминация на големите езици над малките и дори до отмиране на малките езици.

Когато става въпрос за лингва франка, П. Фрат пък е на мнението, че светът всъщност се нуждае от нея и английският като такава е добър избор – характеризира се с немалко положителни аспекти свързани с лексиката, морфологията и синтаксиса (Фрат 2012: 6). Но авторът също така изказва мнението, че може би вече е дошло времето да намалее влиянието на английския в една по-конкретна област – тази на академичните издания – и да се отдаде дължимото на другите езици. Той изследва библиографии на английски език в области като лингвистиката, философията на езика, когнитивната психология, изкуствения интелект, дидактиката и т.н. и установява, че в тях много рядко се споменават чужди автори, още повече ако трудовете им са публикувани на език, различен от английския. Резултатът е, че чужди мнения почти никога не присъстват в статии, написани на английски език. Това води както до игнориране на чужди гледни точки на учени, чийто роден език не е английският, така и до липса на конкуренция. “Това успокоява авторите на англоезичните теории, дори когато в действителност е необходимо техните идеи да бъдат оспорени” (Фрат 2012: 7). За да добият все пак някаква популярност, чуждестранните учени се опитват да пишат своите статии и трудове на английски език. Но “писането на чужд език не е така лесно, както на родния, което би могло да доведе до недотам оптимално изразяване на идеите. И ако авторът не владее английски на подобаващо ниво, вероятно неговият труд въобще няма да бъде удостоен с внимание”, пише също П. Фрат (Фрат 2012: 7).

По този начин учени и автори, чийто роден език е английският, “се радват на нечестно предимство” според френския учен. Освен това чуждите автори са длъжни да се съобразяват с англоезичните норми както на ниво презентации, така и на ниво съдържание. Това според П. Фрат води до липса на конкуренция, дори когато тя наистина

е необходима. Това нямаше да е така, ако английскоговорещите изследователи четяха и на други езици, “но империите не учат чужди езици” обобщава авторът (Фрат 2012: 7).

Така според френския изследовател господството на английския в академичните кръгове всъщност представлява в по-голяма степен недостатък и препятствие, отколкото предимство за учени, описващи своите изследвания на език, различен от английския. В тази слабо конкурентна среда гледните точки на английскоговорещите все по-рядко се подлагат на критика и нерядко се пренебрегват техните собствени утвърдени в дадена област традиции. Понякога всичко това води и до нарушения като копиране на експерименти – забавя се дадена за печат публикация в английски сборник, като през това време рецензентите повтарят експеримента и публикуват резултатите под собствено име⁶⁸ (Фрат, 2012: 7).

Противопоставянето на хегемонията на английския език от една страна, от друга – проповядваната повсеместно свобода за избор на средство за общуване не са необосновани. В това отношение обаче в нашето съвремие рефер се оказва реципиентът: “Уви, крайната дума има не правото на хората свободно да избират език, на който биха искали да говорят, а свободата на всички останали да игнорират това, което първите казват на избрания от тях език”, казва с известно чувство за хумор А. де Сван (де Сван 2001: 52).

В една такава многоезична среда, каквато е и най-вероятно ще продължи да бъде онлайн пространството, дори и английският да продължи да доминира над другите езици, може да се очаква също и увеличаване на броя на интернационализмите, на чуждиците и заемките, а също така и увеличена честота на явлениято *превключване на кода* не само в българския, но и в другите езици. Многообразието на най-разпространените езици (пример за разпространен език, е език, който е използван от повече от 50 милиона души. По този критерий най-разпространените езици се говорят от повече от 50% от населението на Земята (по данни на Остин и Салабанк 2011: 1)) би могло да се запази благодарение на новите технологии. Те могат да благоприятстват забавянето и дори спирането на процеса на изчезване на много от езиците, които в момента са застрашени, ако се работи в посока

⁶⁸ Тук П. Фрат визира конкретни примери от статията на Durand Charles-Xavier (2009) : "La recherche scientifique paye une taxe à la langue unique" – In: *Plurilinguisme, interculturalité et emploi : défis pour l'Europe*.

попълване на базата данни в интернет за съответните езици. В същото време, пак благодарение на новите технологии, опосредстващи комуникацията между носители на различни езици, с голяма скорост ще могат да се налагат общи чужди думи и изрази, денотиращи нови предмети и явления, както и чужди думи и изрази, които се приемат от мнозинството като по-точни и ясни или като по-модерни и актуални.

Тук обаче възниква и въпросът за взаимноизключващи се ли са двете явления: едното – за запазване и поддържане на родния език и второто – за подпомагане комуникацията на международно ниво. Въпреки очевидните предимства от изучаването и използването на един общ за всички език, това, което наблюдаваме в наши дни, е по-скоро стремеж към запазване на лингвистичното и културно богатство в тяхното разнообразие и успоредно с това възприемане на общо средство за комуникация на глобално ниво. Тенденцията е към съвместяването на националния език с лингва франка (за нации, чийто първи език не съвпада с лингвата франка в момента).

3.1.1.6. Хибридността като лингвокултурна норма

Всъщност темата за многоезичието и лингвистичното разнообразие не е необоснована. Нейните корени могат да се открият в идеите за *хибридността* и *хетерогенността*.

В своята първична форма идеята за хибридност се свързва с биологията, а по-късно и със смесването на различни раси и култури. В съвременното на литературните и културни изследвания понятието “хибридност” придобива ново съдържание в труда на Х. Баба (1994), който разглежда хибридността като пресичане и преодоляване на граници, внедряване на чужди елементи в родния език и култура, нарушаване по този начин конвенции и установени стандарти. М. Бахтин пък свързва хибридността с наративната конструкция и с диалогичността и я разглежда като начин за създаването на т.нар “многозвучни” текстове, изградени от множество гласове и по този начин превъплъщаващи “вътрешната диалогичност”, независимо че са изградени на един език (Бахтин 1981). Тези идеи допринасят за доизграждането на концепта “лингва франка” в наши дни: “Вместо английският в ролята си на лингва франка да се сравнява с нормативния английски или Е1, можем открито да разглеждаме АЛФ като хибриден език

– хибриден в смисъла на *Latin hybrida*, произтичащ от разнородни източници” (Хаус 2003: 573).

Английският като лингва франка се различава от английския като роден език или E1 – “той служи като контактен език за хора, които не споделят нито общ роден език, нито обща национална култура и за тях английският е избраното средство за комуникация” (Фърт 1996: 240). Целта на тези комуниканти обикновено е да предадат възможно най-точно желаната информация и да постигнат споразумение относно смисъла на изказването, с други думи – да бъдат разбрани. В този смисъл комуникантите използват английския като “език за договаряне” (*transactional language*), като главният мотив за това е чисто утилитарен (Хаус 2003: 560). Точно това е една от главните причини да се приложи диференциалния подход към АЛФ и да се разграничи от стандартния английски, тъй като познанията на комуникантите, използващи АЛФ, не могат, а и не би трябвало да се съпоставят със знанията и уменията на тези, за които английският е E1. В този смисъл АЛФ е *междинен език* (*interlanguage*). Понятието *междинен език* е въведено за първи път от Л. Селинкър. Използва се от него в областта на обучението по чужди езици, за да означа състояние, при което чуждият език не е овладян във висока степен, а на едно междинно равнище. Този *междинен език* представлява “резултатът, който наблюдаваме при опита на говорещия да възпроизведе чуждата норма и който включва както грешките, така и правилния изказ. Такова поведение се приема за високо структурирано и би трябвало да бъде разглеждано като система, а не като изолирани прояви на грешки” (Селинкър 1969: 5).

В основата на диференциацията между АЛФ и стандартния език лежи именно това определение на Л. Селинкър, защото при АЛФ в значителна част от случаите наблюдаваме предаване на информация между двама или повече комуниканти, като за никого от тях английският не е роден (или E1). Ресурсите, с които разполагат комуникантите в случая, почти винаги са в различна степен ограничени в сравнение с ресурсите, които имат носителите на английския език като роден. При изследванията на дискурса някои лингвисти, като например Дж. Хаус и А. Фърт, изучават именно комуникационния процес между общуващите, за които английският не е роден, като целта им е да наблюдават как именно се уговаря значението при този ограничен набор от ресурси. В случаите, “когато участник в общуването използва АЛФ, неговите

взаимодействия с реалния свят би трябвало да се разглеждат непредубедено, а не да бъде възприеман априори като притежател на непълни или несвършени комуникативни познания или като човек, който се стреми да достигне лингвистичните познания на идеализиран носител на родния език” (Фърт 1996: 241).

А. Фърт, който се занимава главно с изследване на АЛФ, пише в своя статия, че “хипотези за уникалността на АЛФ съществуват от десетилетия” (Фърт 2009: 148). Р. Кърк например наблюдава нарастващата “европеизация” на английския, а Б. Сеидлхофър и екипът му, както и редица други автори упоменати в статията на А. Фърт дръзват да говорят за “зараждащия се европейски английски” (пак там). В края на ХХ и началото на ХХІ в. мнозина автори, сред които и самият А. Фърт, се заемат да изследват експериментално интеракциите на АЛФ, за да тестват изказаните хипотези. Както вече споменах, А. Фърт и Дж. Хаус определят английския като контактен език между участници в общуването, за които той не е роден език (или Е1). В този смисъл Дж. Хаус (2003) го определя като “език по договаряне” (transactional language), а Е. Гофман (1959) като “работещ консенсус” (working consensus).

А. Фърт и екипът му провеждат серия експерименти през 1990 г., 1995 г., 1996 г. и 2009 г., в които обект на изследване са телефонни бизнес разговори от специфичен вид, а именно проведени на АЛФ между клиенти и търговци на едро, които не разполагат с общ Е1. Изследователите установяват, че корпусите от наблюдаваните изказвания на участниците в експеримента изобилстват от нестандартни словосъчетания, неправилно съгласуване на глаголи, нестандартно използване на определителни и неопределителни членове, местоимения и относителни местоимения, както и от думи, измислени за дадения случай и въпреки това “те успяват да си свършат работата” и да продават успешно огромни количества млечни продукти и електротехника (Фърт 2009: 150). В този смисъл етикетът “изучаващи Е2” за участниците в общуването е неподходящ според А. Фърт, тъй като от субективна гледна точка (или емически⁶⁹ - точният термин използван от А. Фърт),

⁶⁹ От английски – *emic*. Термин въведен за първи път от Кенет Ли Пайк през 1954 г. (Kenneth Lee Pike, *Linguistic Concepts: An Introduction to Tagmemicse*, 1982. р. 44). В социалните науки, антропологията и психологията терминът се използва за обозначаване на т.нар. *емически подход*, който се състои в наблюдение и анализ на културна система или нейните характеристики от перспективата на участник в тази култура. К. Л. Пайк въвежда и терминът *etic*, с който се

те не се определят като изучаващи езика. Вместо това при общуването тези участници създават “форми, чрез които негласно се стремят да отклонят вниманието от тяхната собствена компетентност и владение на Е2, както и от компетентността и владението на Е2 от страна на техните събеседници” (Фърт 2009: 151). На основание на тези наблюдения А. Фърт определя комуникантите като “учещи” (“doing”), а не “владеещи” (“being”) Е2 участници в общуването (Фърт 1996, цит. по Фърт 2009: 151).

Понятията “говорещ, за който езикът не е роден” (“non-native speaker”) и “говорещ междинен език” (“interlanguage”) също не са подходящи според автора, тъй като в семантиката им се включва елемент на дефицит по отношение на комуникантите, които сякаш са в състояние на “непрекъсната, агонизираща, хронична борба, подобно на Сизиф и неговия камък, да изкачат стръмния склон на своя междинен език и да достигнат до обетованата земя на “целевата компетентност” или онова свещено място, запазено за легендарните и идеализирани притежатели на родния език”, пише с нотка на ирония А. Фърт (Фърт 2009: 151).

Именно с цел да категоризира и да открие елемент на уникалност и своеобразност при АЛФ (или още както го нарича специфичен “лингва франка фактор”), А. Фърт и екипът му провеждат серията експерименти във времето. Направените наблюдения през годините върху интеракцията на английски език довеждат до интересни заключения от страна на А. Фърт относно АЛФ. Ученият открива, че в основата на интеракцията на АЛФ стои нещо, което може да се определи като “вътрешноприсъщо многообразие, което засяга степента на владение на езика, лингвистичната форма и социокултурните и прагматични познания” (Фърт 2009: 162). В този смисъл АЛФ подлежи непрекъснато на уговаряне между участниците в общуването, които “са в процес на непрекъснато сътрудничество, на междуличностно нагаждане, приспособяване и съобразяване със своите събеседници с цел изясняване смисъла на съобщенията” (Фърт 2009: 161). Всички тези наблюдения дават възможност на А. Фърт да направи няколко основни извода за АЛФ и съответно да достигне до основните характеристики, които стоят в основата на АЛФ:

обозначава съответно т.нар. *етически подход*. При него изследователят на групата наблюдава и анализира групата без да е част от нея, запазвайки съответно дистанция.

1. Когато използват АЛФ, комуникантите развиват компетенции, но те не са свързани толкова с придържане към нормата и кодифицирания вариант на езика. По-скоро тези умения са свързани с това да се наблюдава изказа на събеседника – граматиката, фонетика, лексикалният набор, с цел да се произведе разбираем и подходящ за случая изказ. Комуникантите овладяват стратегии за приспособяване към различни комуникативни практики, за да се договори смисълът.
2. АЛФ е трудно и дори невъзможно да се опише априори извън самата интеракция и конкретната социална среда, тъй като непрекъснато се променя според участниците и дадената ситуация. Той непрекъснато варира, дори и когато участниците в общуването са едни и същи. В този смисъл А. Фърт наблюдава това, което описват и други изследователи на АЛФ, а именно че АЛФ може да се разглежда като непрекъснато “зараждащ се”, тъй като “неговата структура предстои да се изгради и е винаги в процес на изграждане, но никога не се достига” (Мейеркорд 2004, цит. по Фърт 2009: 163).
3. Тази вариативност на АЛФ според А. Фърт не е просто вторичен ефект на една първична система от норми, тя е в основата на тази система. АЛФ е *хибриден* по същество, тъй като при своите експерименти А. Фърт наблюдава, че за участниците в общуването е характерно да заемат езикови форми от своите събеседници, да създават думи специално за случая, да превключват и смесват кода, когато това се налага. Комуникантите прилагат различни стратегии, за да използват наличните си езикови ресурси, с цел да се приспособят към изказа на своите събеседници, да постигнат изясняване на смисъла, да “свършат” работата си и да постигнат поставените предварително бизнес цели (Фърт 2009: 161-164).

Вземайки предвид всички тези наблюдения и изводи на А. Фърт, може да се заключи, че основните характеристики на АЛФ, са *вариативността*, *хибридността*, *хетерогенността* и *уговарянето* на форми и семантика между участниците в общуването. АЛФ винаги варира, винаги е в процес на изграждане, в работна среда се използва с цел да се предаде дадено съобщение, да се “свърши работата” и да се постигне консенсус относно смисъла.

Разбира се, могат да съществуват речеви ситуации, в които АЛФ в своята непрекъснато варираща форма би бил нежелан и понякога недопустим – там придържането към книжовния английски език би било желателно, а в някои случаи дори задължително (дори когато той не е Е1 за комуникантите). Такива изисквания все още могат да съществуват например в сферата на науката и академичния живот, където степента на владеене на чуждия език е от значение, а статиите на английски от автори, за които той не е Е1, е добре да преминат през редакторска преработка, преди да бъдат публикувани. Това е свързано с писмената форма на речта, която е по-нагледна, по-трайна и трябва да отговаря на изискванията за научност и официалност. От друга страна, устната форма на речта, дори и в тези среди, предполага по-голяма свобода на формата и отклонение от нормата поради своя мимолетен и нерядко спонтанен характер.

Изследванията на А. Фърт обаче повдигат и въпроса факторите *вариативност, хибридность, хетерогенност* и *уговарянето* на форми и семантика между участниците в общуването единствено на АЛФ ли са присъщи? Според мен не са – те могат да характеризират и всеки друг език или вариант на езика, които се използват от комуниканти, неразполагащи с общ Е1. В този смисъл приемам цитираните и описани по-горе от А. Фърт характеристики на АЛФ за приложими и за комуникативните актове в тази част на онлайн пространството, в която свободно се изразява гражданско мнение, общува се с “приятели” и като цяло се следва неофициалният регистър. Обръщам обаче повече внимание на АЛФ и давам примери, в които е използван АЛФ, тъй като той е най-популярният Е2 и безспорна лингва франка в момента.

3.1.1.7. АЛФ в спонтанната писмена реч на социалните мрежи

Във форумите, в социалните мрежи, както и в някои персонални блогове може да се наблюдава както “мимолетния” характер на АЛФ, така и променливостта на нормите, а също и различни видове грешки. В тези сфери на общуване се наблюдава т. нар. от Р. Коцев *спонтанна писмена реч* (Коцев 2016). Тази трета форма, за която авторът говори, се отнася до писмената форма на езика, използван от потребителите в интернет. Тя може според мен да се отнася както към разговорния български език, така и към АЛФ, с който същите си служат, тъй като той в онлайн пространството много често се отдалечава от

нормативния английски език, и по-скоро се характеризира с вариативността, за която говори А. Фърт.

Спонтанната писмена реч на българските потребители много често включва думи и цели изрази на английски език, а в значителна част от случаите се наблюдава и цялостно превключване на кода (според определението на М. Виденов за “цялостно превключване на кода” (Виденов 2005: 80) на английски език, което свързвам с езиковата мода и новата роля на АЛФ. Частичното превключване на кода от български на английски и обратно също е много често срещано явление. Ето някои примери от социалните мрежи⁷⁰:

(32) *Стефи, звучи като една наистина сбъдната съкровена мечта
!Вдъхновяваща ! Bless you My Dear and everyone around you ☐!*

(33) *Не смятам да отговарям на въпроси зададени по този начин и с такъв
тон. You either get it or you don't.*

А по-долу са представени два примера за цялостно превключване на кода от български потребители, като тези примери включват грешки в изказа на английски език и са показателни за отклоненията от книжовната норма на английския, когато се използва от индивиди, за които той не е Е1:

(34) *I would take you to the Oscar's Award, you are a beautiful girl/women. Nice on
my arms as walk the red carpet.* – Грешка в граматиката – използване на
маркер за съществителни за мн.ч. вм. за ед.ч.

(35) *Not always is like that.* – Този пример е показателен за грешки в словореда.

Въпреки допуснатите грешки, последващите коментари на участниците в общуването са показателни, че смисълът е ясен и не води до нарушаване на комуникацията. Според наблюденията ми дори и тези грешки да са явни, те рядко биват

⁷⁰ Примерите са запазени в своята оригинална форма – не са коригирани волните или неволни грешки в граматиката и синтаксиса и са запазени така характерните за онлайн общуването емотикони.

коригирани от следващи участници, особено когато грешките не водят до колебания в смисъла на изказването.

Следващият пример е част от диалог проведен на английски между български и чуждестранни потребители, в който може да се наблюдава как един комуникант се опитва да поправи грешката на друг комуникант и смисълът се изяснява:

(36) K1: *Some people think they are not **affective**.*

(37) K2: *Didi, do you mean **affectionate**?*

(38) K1: *Oh yea, **affectionate** is ok ;)*

В случая думите *affective* и *affectionate* на английски език са пароними, семантиката им също е сходна и предполагаемо е възможно да се сбъркат дори и от хора, за които английският е роден или E1.

Трябва да отбележа също, че докато А. Фърт наблюдава АЛФ в синхронна комуникация по телефона, най-съществен интерес за настоящата работа представлява писмената форма на езика най-често в ситуации на асинхронна комуникация (форуми, социални мрежи и блогове). Използваният от потребителите АЛФ в писмената асинхронна форма на комуникация в онлайн пространството се различава от този, който А. Фърт описва (по телефона) поради факта, че съществува възможност за забавяне и съответно обмисляне на отговори и коментари, както и предварителна проверка на изказа от страна на участниците в общуването. Това предполага, че ако комуникантите се притесняват да използват даден чужд език, или конкретно английския, именно заради притеснения от рода на “да не наруша нормата”, те биха могли да се откажат от него или да се консултират с по-компетентни източници, преди да направят своето изказване.

А. Фърт изследва АЛФ в една конкретна речева общност – между клиенти и продавачи в разговори по телефона. Когато става въпрос за онлайн пространството, сферите, в които се използва АЛФ, са много повече и е трудно да бъдат обхванати. Виртуалните форуми и социалните мрежи, в които обикновено свободно (а доста често и анонимно) се изразява гражданско мнение, общува се с “приятели” и често се следва неофициалният регистър, нещата се свеждат до самоувереността на участниците в общуването да използват АЛФ. Дори и да се правят грешки и да се наблюдават

отклонения от нормите, в повечето случаи, когато смисълът е ясен, формата не се коментира. Примери като този с употребата на *affective* и *affectionate* са рядко срещани. Тези разсъждения идват в подкрепа на факта, че *вариативността, хибридноста* и *уговарянето* на смисъла са също основни характеристики при използване на АЛФ във форуми и социални мрежи. Освен това като че ли се наблюдава дори засилване на тези фактори чрез предоставяне на услугата “превод” при повечето от най-популярните социални мрежи (напр. *Фейсбук, Туитър*) – често срещано явление е потребители, които не владеят чужд език, да използват услугата “превод”, за да се включат в комуникацията със свой коментар. В повечето случаи тези компютърни преводи предават основния смисъл, заложен от адресанта, но рядко са граматически и синтактично точни и правилни. Въпреки това се приемат от аудиторията без забележки. Единствено, когато създават неяснота, е възможно да предизвикат реакция у събеседниците, т.е. да се достигне до изясняване на смисъла. В този смисъл тези граматически и синтактично неточни преводни конструкции не правят особено впечатление на участниците в общуването и като че ли точно тяхната вариативност и отклонение от нормата се приемат за нормални.

Част от вариативността на АЛФ в неофициалните сфери на общуване в онлайн пространството е и неточният и отклоняващ се от нормите правопис. Всеки комуникант, участващ във форуми, различни форми на чатове и социални мрежи, е наясно, че грешки в правописа лесно могат да бъдат допуснати, дори и чисто по технически причини (когато се разчита например на вградена в мобилното устройство автокорекция или когато се отговаря и пише прекалено бързо). Пословични са например споровете между българи за правилната и неправилна употреба на пълен и кратък член в българския език, но на фона на толкова много други грешки, тези спорове като че ли започват да губят своята значимост, поне що се отнася до сферите на неофициалната комуникация. Грешки, допуснати при използване на английски език поради използване на настройката “автокорекция”, както вече беше споменато, са много често срещано явление. Ето няколко примера: *tho, to* вм. *too* (също), *so* вм. *saw* (видях), *hightes* вм. *heights* (височина), *week* (седмица) вм. *weak* (слаб), *trys* вм. *tries* (опитва се), *fave ever* вм. *favorite* и много, много други.

Могат да бъдат приведени много примери също така от социалните мрежи и форумите, в които думи от английския се изписват неправилно (или по-точно се изписват

според морфологичния принцип) или съкратено с цел пестене на време – *wot, wat* вм. *what* (какво), *thot* вм. *thought* (помислих), *bc, bcoz* вм. *because* (защото), *dis* вм. *this* (това), *wodnt* вм. *wouldn't* (не бих), *d* вм. *the* (определителен член), както и различни звукови конфигурации – афреза, синкопа, апокопа с цел имитиране на разговорната устна реч, напр. – *lil* вм. *little* (малък), *bout* вм. *about* (за), *em* вм. *them* (тях), *cuз* вм. *because* (защото) и много други. Ето и един цял израз илюстриращ гореспоменатото:

(39) *Datz rite Leo they been robbing u for yrs so fuck em all* (Вм. *That's right Leo, they've been robbing you for years, so fuck them all*⁷¹).

Ето още един пример как в текст, представляващ форма на афоризъм, е сгрешен правописа на думата *channel* – в текста е изписана като *chanel*. Това е текст, който към дадения момент е бил харесан от приблизително 22 000 души, т.е. разпространил се е бързо.

Само в един от общо 500-те последвали коментари на поста комуникантите обсъждат неправилния правопис:

(40) *Although this post admires me, u should type channel correctly* (K1)⁷².

(41) *Calm your tits Mr. Grammarly* □ (K2).

⁷¹ Точно така, Лео, ограбвах те с години, така че тегли им една.

⁷² K1: Въпреки че много харесвам поста, би трябвало да изпишете думата канал правилно.

K2: Успокой топката, мистър Граматиков :).

K3: Ако обръщаш прекалено внимание на детайлите, можеш да пропуснеш същината.

(42) *caring too much about the details, makes you miss the point.* (K3).

Комуникант 1 правилно е забелязал, че думата е изписана грешно и прави забележка за правописа. Изненадващо, никой от комуникантите, които отговарят на неговия коментар, не го подкрепя, по-скоро го иронизират. Два от коментарите (на K2 и K3) са особено показателни, че правописът в случая не е от особено значение.

Понякога се изопачават думи и изрази на английски език, за да се постигне по-голяма експресивност. Макар и използвани с чувство за хумор, те също могат да допринесат за “разчупване” на нормите в английския. Ето един пример от социалните мрежи:

(43) *Those cats : you've cat to be kitten me, hooman! Stop it right meow! It's not purrfect!* (Those cats: you've got to be kidding me, human! Stop it right now! It's not perfect!)⁷³

От всички тези примери може да се заключи, че променливостта и отклоненията от книжовната норма при използването на английския език в спонтанната писмена реч както от потребители, за които той е E1, така и от такива, за които не е, са обичайно и характерно явление в тази речева сфера. Отклоненията от книжовната норма, волни или неволни, са един от основните фактори определящи АЛФ. Във връзка с това М. Георгиева, позовавайки се на трудовете на значителен брой изследователи на феномена, пише, че спазването на стандартите и нормите на употреба на носителите на езика като роден не се разглежда от тях като показателно за измерване нивото на комуникативна компетентност на чуждите ползватели на езика, които като участници в межкултурно общуване “изразяват себе си и градят собствена идентичност и са в правото си да претендират за известна свобода и автономност при структуриране на комуникативното си поведение на английски език”, пише още М. Георгиева (Георгиева 2012: 1). А свободата на изразяване и желанието да представиш себе си по различен и дори уникален начин би могла да намери превъплъщение не само в плана на съдържанието, а и в плана на изразяването. От тази

⁷³ *Тези котки: майтапиш се с мен, човек! Престани веднага! Не е добре!*

гледна точка вариативност, хибридность и отклонения от нормите могат да се наблюдават не само в АЛФ, а и при използване на други езици като лингва франка (дори и в случаите, когато този език е родният), както и в различни речеви ситуации и речеви сфери, които допускат това.

3.1.1.8. Изводи

Понятието *лингва франка* претърпява развитие във времето. В началото означава главно контактния език, който се говори в определени сфери на общуване в областта на Средиземноморието от търговци и моряци. В нашето съвремие изследователите на феномена се стремят да разграничават понятията контактен език и лингва франка, като един от основните доводи, подкрепян от повечето автори, е, че първият възниква като непосредствен резултат от езиков контакт и включва лексика, която не би могла да се проследи до един основен езиков източник, докато при втория източникът може да бъде проследен. Като примери за контактни езици могат да бъдат дадени *пиджин* и *креолските езици*. А примери за известни в наши дни езици лингва франка са английският, китайският, испанският и френският език.

На фона на всички езици като лингва франка в нашето съвремие се откроява английският език (или АЛФ). Той е разглеждан като първата глобална лингва франка от много автори и изследователи и като такъв предизвиква множество задълбочени изследвания и наблюдения. Английският разширява своето влияние постепенно през XIX и XX век в резултат, първо, на неимоверно разрасналата се Британска империя, а след нейния залез в началото на XX в. в резултат на икономическата, политическата и медийна хегемония на САЩ. За широкото разпространение на АЛФ допринасят в голяма степен и новите технологии и интернет. В интернет пространството английският все още си остава предпочитан език и безспорен лидер за генериране на съдържание.

В резултат на нарастналата популярност на английския немалък брой изследователи и граждани на други нации се опасяват от установяване на пълна хегемония на езика и застрашаване съществуването на по-малките и не толкова популярни езици. Те се обявяват за правото на защита на културното наследство (част от което е и езикът) на всяка нация, както и в подкрепа на езиковото многообразие. В онлайн пространството пък множество софтуерни инженери и лингвисти работят в посока подобряване на услугата

“превод”, като непрекъснато се стремят към увеличаване както на качеството на преводите, така и на броя на преводните езици. В последно време се наблюдава и нарастване на съдържанието в интернет, генерирано на езици, различни от английския, като създателите на сайтовете явно реагират на факта, че потребителите и клиентите предпочитат да четат и да пазаруват в интернет на езика, с който боравят най-добре, а това невинаги е английският. Независимо от тази тенденция, английският език все още си остава безспорен лидер в онлайн пространството и предпочитан език за генериране на съдържание.

В търсене на фактори, които правят от английския език лингва франка, някои автори като А. Фърт, Дж. Хаус и др. установяват, че той се характеризира с качествата *вариативност*, *хибридность* и *уговаряне на смисъла* между комуникантите. Той според тях е непрекъснато в процес на създаване, променя се и се изгражда непрестанно. АЛФ не е английският на представителите на Великите нации, за които той е роден, той не е и книжовният английски, който се преподава в образователните институции и който е описан в учебниците и граматиките. По-скоро това е езикът, който в голяма част от случаите се използва между комуниканти, които не разполагат с общ E1, с цел да се предаде основният смисъл на съобщението и да се “свърши работа”. От тази гледна точка общуващите не гледат на себе си като на *изучаващи E2* (E2 learners), а като на *практикуващи E2*. Изследователите на феномена наблюдават, че в тези ситуации комуникантите се опитват да си сътрудничат и да се съобразяват и нагаждат към изказа на своя събеседник, за да се изясни смисълът.

Тези характеристики на АЛФ могат да се наблюдават и в неофициалната сфера на общуване в интернет. Въпреки че в социалните мрежи, блоговете и форумите комуникацията е асинхронна и съответно предоставя възможност на участниците в общуването да обмислят и проверят за грешки своя изказ, преди да отговорят, третата форма на речта (или още спонтанната писмена реч) на английски език изобилства от грешки и неточности. Тук като че ли отклонението от кодифицираната норма се приема за нормално. Грешките и неточностите обикновено се подлагат на коригиране и обсъждане само ако затрудняват рецепцията. В писмената форма на АЛФ волни и неволни отклонения от книжовните норми се наблюдават непрекъснато и това много рядко се подлага на обсъждане. Вариативността и отклонението от книжовните норми при

използване на АЛФ като че ли се засилват и от предлаганите готови компютърни преводи, които много рядко са граматически и синтактично точни. АЛФ се приема от участниците в общуването в много широки граници, стига смисълът да е ясен. Тук се намесват и културните и индивидуални характеристики на участниците в общуването – желанието на комуникантите да представят своите възгледи и индивидуалност по уникален начин засилва вариативността и хибридността на изказа. Шегата, която се среща в Мрежата, е, че “Ако човек говори три езика, той е трилингва, ако говори два езика, е билингва, ако говори един език е американец”. Може да се каже, че в случая тя е за сметка на американците, които обикновено владеят само родния си език. Може да се допусне, че хората, които владеят повече от един език поради факта, че са направили усилието да научат чужд език, защитават и правото си да грешат, без при това да изпитват вина, защото както за лингвистите и учените, така и за обикновените хора е ясно, че език се учи цял живот, а Е2 рядко може да бъде усъвършенстван в степен, характерна за носителите на езика като роден.

3.1.2. Диглосия и билингвизъм в социалните мрежи

В началото билингвизма и диглосията са се разглеждали като синонимни термини. *Билингвизъм* идва от латински (bi-, две; linguis, lingua - език), в буквален превод “двуетичен”. Думата *диглосия* е гръцката калка на билингвизъм (di-, две; glōssia - език) и също денотира познаването и говоренето на два езика, поради това въвеждането ѝ в началото не се свързва с някаква новост. “Семантиката ѝ сама по себе си не предполага например включване на социалния аспект, към който тя се отнася. Все пак “логиката не е господар на терминологията” (“la logique n’est pas maître de la terminologie”) (Едуардс 2004: 83).

Терминът *диглосия* е използван за първи път от В. Марсе през 1930 г. в негова студия, посветена на арабската езикова ситуация, без да се прави опит за обща дефиниция. Наблюдавайки отблизо арабската диглосия, В. Марсе повдига въпроса дали явлението диглосия се ограничава само до два диалекта или може да обхване различни езици с отделни социални функции (Марсе 1930).

В областта на социолингвистиката като основополагаща се възприема дефиницията на Ч. Фъргюсън от 1959 г. Той определя диглосията като лингвистичен феномен, в който

“някои говорещи използват два или повече варианта на един език в различни ситуации” (Фъргюсън 1959: 232). Ч. Фъргюсън въвежда и понятията *висок* вариант и *нисък* вариант (по-нататък се използват обозначенията **В** за “висок” и **Н** за “нисък”). Първият се използва от него за обозначаване обикновено на стандартизирания вариант на езика, който заема по-висока позиция спрямо други варианти използвани в дадена общност, а вторият за регионалните диалекти (Фъргюсън 1959: 233). Вариант **Н** се използва при разговори със семейството и приятелите, докато вариант **В** намира място в образователните институции, религиозната сфера, литературата и работната среда (Фъргюсън 1959: 236). Тази функционална диференциация е в основата на диглосията и в резултат от нея вариант **В** се определя като по-престижен от вариант **Н**.

Подобно е определението за *диглосия* дадено от Е. Добрева в труд посветен на общото езикознание: “Индивидуалното владение и използване на две разновидности на един и същ език се определя като *диглосия*”, като единият език може да бъде книжовният стандарт, а другият някаква “субстандартна” разновидност на езика (Добрева 2004: 39).

Следвайки наблюденията и разсъжденията на Ч. Фъргюсън, някои изследователи, сред които и Дж. Фишман, разширяват обхвата на явлениято *диглосия*. Той развива идеята за т.нар. *разширена диглосия* (англ. *extended diglossia*) (Фишман 1967).

Става въпрос за възглед, според който и формите на два генетично несвързани езика или исторически обособени и отдалечени езикови системи, използвани в едно общество, също могат да се смятат за феномен на диглосията, ако между тях има разлики по отношение на признаците власт и престиж (Дж. Фишман, цит. по Виденов 2005: 14).

“Въвеждането на идеята за диглосия в случаите с употреба на генетично различни езици разширява понятието до такава степен, че то навлиза в обема на понятието *билингвизъм*” (Виденов 2005: 15-16). За да диференцира двете явления, Дж. Фишман посочва, че “при диглосията задължително е налице опозицията В:Н, докато при билингвизма има своеобразна симетрия, т.е. В:В или Н:Н” (Дж. Фишман, цит. по Виденов 2005: 15-16). Но Дж. Фишман наблюдава също така и ситуации на билингвизъм (когато в дадена общност се използва повече от един език), при които единият от езиците е с по-

висок престиж. Затова той прави опит да свърже билингвизма (**Б**) с диглосията (**Д**) като очертава четири възможни интеракции: билингвизъм с диглосия (+ **Б**, + **Д**), билингвизъм без диглосия (+**Б**, – **Д**), диглосия без билингвизъм (+**Д**, – **Б**), ситуация без билингвизъм и без диглосия (– **Б**, – **Д**) (Фишман 1967). Тази теория е приета от М. Виденов в неговия труд от 2005 г., ще бъде използвана и в настоящата разработка.

М. Виденов обаче не се съгласява с постановките на Ч. Фъргюсън, Дж. Фишман и Х. Шифман, които не включват в обхвата на понятието *диглосия* корелацията *стандарт с диалекти*. Например Х. Шифман в свой труд ясно формулира своята позиция, че трябва да се прави разлика между диглосия и стандарт с диалекти:

*При диглосията никой не говори вариант **В** като майчин език, а само вариант **Н** е такъв. При ситуацията стандарт с диалекти някои говорещи използват вариант **В** като майчин език, докато други говорят варианти **Н** като майчин език и придобиват вариант **В** като втора система (Шифман 1998: 207).*

Според М. Виденов “доводите на тези автори, че някои говорещи използват вариант **В** като майчин език, а по принцип никой не би следвало да говори този вариант като първи, т.е. като майчин език, не са сериозни”, тъй като авторът наблюдава как определени обстоятелства могат да принудят носители на вариант **В** да усвоят определен териториален диалект (вариант **Н**), “за да не се чувстват различни в непрестижните общности” (Виденов 2005: 58-59) Е. Добрева също приема, че в диглосия могат да бъдат книжовния стандарт и диалект, но в същото време не споменава за диглосия при генетично различни езици, т.е. не е ясна нейната позиция дали я включва или изключва (Добрева 2004: 39).

В този смисъл, при авторите се наблюдават различия в определенията за диглосия, като някои приемат за диглосни ситуации книжовен стандарт с диалект, както и различни генетични езици, стига да съществува разлика в престижа, други ги изключват. Тъй като настоящето изследване има за цел да представи съвременната българска езикова ситуация, отразена от онлайн медиите, приемам дефинициите на М. Виденов за *диглосия*, защото тя е съобразена с нашата действителност от миналото и днес, както и със съвременните постановки в социолингвистиката. Според неговото виждане в *диглосия* могат да бъдат

както варианти на един език, така и различни езици. Единственото необходимо условие е, те да бъдат в състояние на опозиция създадена от по-високия престиж на едната формация. Дефиницията за *диглосия* на М. Виденов гласи:

Диглосията е езикова ситуация, в която за комуникацията на определени общности функционират разнопоставени като високи и ниски по престиж формации без оглед на техния генезис (структурни форми на съществуване на един и същ език или на различни езици) (Виденов 2005: 61).

М. Виденов прави също уточнението, че “диглосията е налице тогава, когато се превключва от една структурна форма на друга” и че “стиловото превключване не е диглосия”, защото функционалните стилове в рамките на даден език използват езикови средства на една определена структурна формация (Виденов 2005: 62).

За понятието *билингвизъм* също приемам формулировката на М. Виденов, която звучи по следния начин:

Билингвизмът е езикова ситуация, в която за членовете на отделни групи (най-често етнически общности) е наложително да общуват на повече от един език. (Виденов 2005: 71).

От горепосочените дефиниции става ясно, че с понятието *билингвизъм* М. Виденов назовава общуването на повече от един език, т.е. той не ограничава изрично понятието *билингвизъм* до използването само на два езика.

Е. Добрева разграничава *индивидуален билингвизъм* от *колективен (групов) билингвизъм*. Първият се отнася за отделни несвързани индивиди, които владеят втори език, който позволява да превключват от Е1 на Е2 или обратно и да общуват на него. *Колективният билингвизъм* е характерен за група от хора, които също превключват от единия език на другия и ги използват в определени ситуации. Например в битова обстановка може да се използва единият език, а на публично място, в училище или при изпълнение на служебните ангажименти – другият. Според Е. Добрева билингвизъм може

да се наблюдава както при владееене на езици на различни етноси (напр. българо-турски и циганско-български билингвизъм), така и в страни с два или повече официални езика, като Канада, Швейцария, Белгия и др. (Добрева 2004: 40).

Трябва да поясня, че освен тези термини в нашето съвремие в резултат на различни социални, икономически и политически фактори все по-голяма популярност получават и понятията *мултилингвизъм* или *многоезичие* (multilingualism) и *плурилингвизъм* (plurinlingualism). Езиковото многообразие и изучаването на езици в рамките на ЕС се насърчава от Съвета на Европа и неговата Общоевропейска референтна рамка за езиците – ОЕРРЕ (Common European Framework of Reference for Languages – CEFRL). Българите като граждани вече и на една по-голяма общност – европейската, са безспорно повлияни и въввлечени все по-пряко в стратегията на ОЕРРЕ.

Термините *мултилингвизъм* и *плурилингвизъм* се отнасят за владееенете на повече от два езика и се използват, за да се разграничи съответно колективното от индивидуалното многоезичие. В ОЕРРЕ дефиницията за *плурилингвизъм* е следната:

Плурилингвизмът е способността да се използват езици за целите на комуникацията и участието в межкултурните взаимодействия, когато дадено лице в ролята си на социален агент владее в различна степен няколко езика и е запознато с няколко култури. Тази способност не се разглежда като наслагване или съпоставяне на различни компетенции, а по-скоро като съществуването на по-сложно и съставено от различни елементи знание, от което индивидът може да черпи (Съвет на Европа 2007: 8).

Ж-К. Бико позовавайки се на ОЕРРЕ дава една по-опростена дефиниция на понятието *плурилингвизмът*: то се отнася до репертоара от езици, с който разполага отделният човек, или до „способността на индивидите да използват повече от един език в социалната комуникация, независимо от степента на владееене на тези езици” (Бико 2005: 19).

За да разгранича понятието *мултилингвизъм* от *плурилингвизъм*, отново ще се позова на ОЕРРЕ:

Понятието мултилингвизъм се отнася до наличието в дадена географска област, по-голяма или по-малка, на повече от един език или разновидност на езика характерен за дадена социална група, независимо от това дали е формално признат като език или не; в такива области индивидите могат да говорят и само на своя език, т.е. да бъдат монолингви (Съвет на Европа 2007: 8).

Следвайки тази дефиниция, България може да се определи като мултилингвална географска област, тъй като официалният български език съжителства с езиците и на други социални групи – турския и езика на ромите, макар и неофициални за страната ни. Предполагемо, на базата на горното определение, повечето държави в Европа могат да се определят като мултилингвални. Необходимо е да приемем обаче, че съществуват нюанси в дефинирането на явлениято *многоезичие* – ситуацията в България се различава от ситуацията на мултилингвизъм в Швейцария например (в която за официални са приети четири езика), тъй като турския и езика на ромите са езици на малцинства и не са приети като официални. В Швейцария, както пише Е. Добрева, съществуват погранични райони, в които части от населението са трилингви – владеят реторомански, италиански и френски или немски (Добрева 2004: 40).

Ще спомена също, че различните автори предпочитат и различни термини (билингвизъм, мултилингвизъм, плурилингвизъм) в зависимост от сферата, в която работят, като обикновено мотивирано защитават своя избор. Така например Ф. Нажаб, който изследва в своята дисертация билингвизма от психолингвистична гледна точка, обосновава избора на термина за работата си по следния начин:

Би трябвало да се вземе предвид факта, че ситуацията на мултилингвизъм в основата си не се различава от билингвизма. Изводите, до които се достига при билингвизма, могат успешно да се приложат върху мултилингвизма, без това да навреди на резултатите. Факт е, че голяма част от изследванията, както в областта на психологията, така и в другите хуманитарни науки, има за обект билингвизма (Нажаб 1996: 2).

В Европа в наши дни все по-голяма популярност добиват термините мултилингвизъм, плурилингвизъм, мултикултурализъм заради насърчаваните от Съвета на Европа практики в тази област. Когато наблюдавам чуждите на българския език елементи в речта, изхождам от по-основния, общ и познат термин “билингвизъм”. Но понякога прибягвам и до по-съвременните, тъй като те се явяват по-уместни и отразяват по-конкретно динамиката на езиковите формации от гледна точка на социолингвистиката.

Настоящото изследване се базира на теоретичните постановки за *диглосия* и *билингвизъм* на М. Виденов, тъй като те са приложени към езиковата ситуация в България. И докато неговата работа проследява диахронно тези явления като се започне от Първото българско царство и се стигне до наши дни, то настоящето изследване има за цел да наблюдава езиковата ситуация в България в съвременното ни, като обект на изследване е езикът, който използват българите в онлайн мрежите.

3.1.2.1. Медиен анализ на социалната мрежа *Фейсбук* за установяване случаите на диглосия и билингвизъм

В тази част прилагам качествен и количествен анализ на чуждите думи и изрази в дискурса с цел да се изведат мотивите за тяхното използване в рамките на мултикултурната и многоезичната общност на социалната мрежа *Фейсбук*.

Използвам теоретичните постановки на М. Виденов (2005 г.) с цел да открия и анализирам ситуации на *диглосия* и *билингвизъм* характерни за общността от потребители на социалната мрежа *Фейсбук*. Социолингвистичният качествен анализ на дискурса на мрежата обхваща последните 2 месеца на 2015 г. Представена е и количествена справка (стр. 170-172) за честотата на комуникативни актове на език, различен от българския, наблюдавани в рамките на шест седмици (ноември-декември 2015 г.).

Настоящото изследване се базира на едно от най-популярните в момента приложения – *Фейсбук*, което смятам за престапително за социалните мрежи, тъй като към момента броят на неговите активни потребители е най-висок⁷⁴.

Фейсбук представлява онлайн общности от ползватели, свързани от общи възгледи и интереси (т.нар. в тази мрежа *friends*). Ще си позволя да се позова на думите, с които Т.

⁷⁴ Според данните от сайта <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/amp/> за юни 2017 г. броят на активните потребители на социалната мрежа *Фейсбук* достига 2.01 билиона на месец.

Монова описва блогосферата и мрежата: те “контаминираха по специфичен, непознат досега начин, разказ, информация и обсъждане (анализ), като провокираха нов вид комуникативна ситуация, която бих определила така: днес все по-често обсъждаме света, разказвайки, а разказвайки се информираме” (Монова 2012: 348).

Владеенето на повече от един език предоставя възможност на участниците в групите да разширяват обхвата на своите приятелства и техните “разкази” да достигат до по-широка аудитория. Същевременно те имат достъп до по-разнообразна, свързана с други култури и гледни точки информация. Това на свой ред прави владеенето на втори език желателно и се смята за предимство. В условията на глобалните мрежи, на мобилността и на бързия достъп до информация се оказва, че всеки има възможност за контакт с потребители в най-отдалечените кътчета на света по всяко време, а приятели на наши приятели биха могли да бъдат германци, американци, французи, шведи, китайци и т.н., и т.н. И ако ние бихме искали да се сбlijим с тях и да ги добавим в своя “списък от приятели”, са необходими поне минимални познания по език, различен от българския.

Ползвателите на мрежата се потапят в една мултикултурна и многоезична среда, която в допълнение на това е признала английския като лингва франка. Тези условия (наред с явленията глобализация, мобилност и насърчаваните от образованието политики за изучаване на чужди езици) се превръщат в психосоциален мотив за използването на чужди езици или елементи от тях. Това според мен са и основните причини много от ползвателите да споделят статии и постове или да коментират на чужд език.

В социалната мрежа *Фейсбук* доминиращ функционален стил е разговорният. Това предполага и по-свободното боравене с изразни средства. Според наблюденията ми социалните мрежи са мястото, където се използват най-много чужди думи и изрази, от една страна, заради влиянието на многоезичната среда и много често за удобство и пестене на време (вместо да се търси точният превод на български), от друга страна, заради модата и стремежа за постигане на по-голяма експресивност. В *спонтанната писмена реч*, може да се наблюдава цялата гама от чужди думи и изрази – чуждици, неологизми, варваризми, както и явленето превключване на кода между два, а понякога и повече езици.

Чуждиците са заемки, които имат съответни български синоними (Ефтимова 2014: 190). Тъй като те имат съответен вариант на български, тяхната употреба не е абсолютно

необходима. Такива са например добиващите напоследък все по-голяма популярност думи характерни за компютърния жаргон: *лайквам, бъгвам, шеървам, френд листа, ап (апове), левъл, риквест, ъпгрейд* и много други.

Неологизмите са имена на новите предмети и понятия, представляващи резултат от общественото развитие и промени. Думата е неологизъм само докато се схваща като новост (Ефтимова 2014: 185). Голяма част от тях набират популярност в българската реч именно чрез социалните мрежи и блогосферата, например: *блокбъстър, тийзър, хейтър, рифреши, дефолт, селфи, селфи стик* и др.

Някои от неологизмите са **калкирани думи и изрази** (буквални преводи или копия на морфологичния и смисловия строеж на дума, възникнала в друг език и среда): *майка-хеликоптер* (helicopter mother), *широколентов* (broadband) *интернет, електронен портфейл* (eWallet) и др.

Варваризмите са думи и изрази, които се употребяват без да са част от лексиката на българския език (Ефтимова 2014: 190). Примери: *блак фрайдей, уелкъм, чил* и др.

Абревиатури и съкращения. Голяма част от тях са от чужд език, обикновено английски: *asap, btw, aka, lmao, lmfao, sis, bro, pic, u, ur, hubby* и много други.

Чуждите думи и изрази, които се наблюдават в речта на социалната мрежа, са главно от английски език, като много често те не са част от българската лексика, т.е. не са усвоени от лексикалната система на езика.

Превключване на кода. Социолингвистиката се занимава с мотивите за превключването, тъй като според М. Виденов изборът на комуникативен канал се управлява от макросоциолингвистични императиви: “Превключването на кода е търсене на канал за протичане на информация, но това е преди всичко стратегия на по-слабия, по-непрестижния да се нагоди към по-силния, т.е. превключването е последица от диглосията в дадена общност: то е под императива на нормите на общността, а не прищявка на индивида” (Поплак, цит. по М. Виденов 2005: 78).

М. Виденов разграничава две основни стратегии за превключване на кода в зависимост от обстоятелствата, в които протича конкретния речеви акт: *цялостно превключване* и *частично превключване*⁷⁵.

Следващите примера демонстрират *частично превключване на кода* и представляват често срещано явление в социалната мрежа:

(44) *Ако питаш мене - демон (**albeit cute one**) в одеяло.*⁷⁶ (Коментар на пост).

(45) *Какво са направили ео дент, за да предизвикат **аутрейдж** у теб?*⁷⁷

(Коментар на пост).

(46) *В Холандия Uber Pop е забранен от декември 2014. Продължават да си цъкват, въпреки глобите и 2 **рейда** на офиса.*⁷⁸ (Коментар на пост).

(47) *Аа не си вади изводите от постове ми:) **quite detached I am** ;)*⁷⁹

(Коментар на пост).

(48) ***Do my eyes deceive me?** Смеслена велоалея?*⁸⁰ (Пост).

(49) *Прекрасна новина, **made my day!***⁸¹ (Коментар на пост).

Причините за *частичното превключване на кода* могат да бъдат различни от психологична гледна точка за всеки индивид и да са свързани с личната интенция на адресанта, като например удобство и пестене на време (да не се губи време в търсене на съответния и най-добър български вариант, когато участникът в общуването се сеца първо за чуждата дума или израз), следване на модата или “социалните императиви” (Виденов 2005: 77) както и по-високият престиж на даден чужд език или идеята, че владенето на чужди езици е признак на по-висок интелектуален и социален статус.

По-рядко, но все пак срещано в социалните мрежи явление е превключването на кода между три езика – българският обикновено служи за основа, в който се вмъкват

⁷⁵ За изясняване на понятията *цялостно* и *частично превключване на кода* вж. стр. 42 от дисертационния труд.

⁷⁶ Ако питаш мене – демон (макар и сладък) в одеяло. (Този и следващите преводи са мои).

⁷⁷ Какво са направили ео дент, за да те оскърбят така?

⁷⁸ В Холандия Uber Pop е забранен от декември 2014. Продължават да си цъкват, въпреки глобите и двата обира на офиса.

⁷⁹ Аа не си вади изводите от постове ми:) не ми пука особено ;).

⁸⁰ Да не би да ме лъжат очите? Смеслена велоалея?

⁸¹ Прекрасна новина, направи ми деня хубав!

елементи от още два езика. Тези изказвания са колоритни и високо експресивни. Например:

(50) *Analytics* ми казва, че 16-те руски посещения, които през последните дни ми правят руски трафик са **всъ** от Самара, "Европейска Русия". Получавам и безсрамен **SEO Marketing спам** от Бъфало, Ню Йорк, все от жени "**маркетинг менижъррри**". Става интересно, а дори не са започнали още първите по-сериозни опити за **хакерски атаки**. **Follow the white rabbit, Neo**. (Пост. Превключени елементи от руски и английски).

В този пример използваният израз "маркетинг менижъррри" допринася за засилване на експресията на изказването на фонетично равнище, от една страна чрез удължаване на консонантата "р", от друга чрез синкопа на звука "д", като по този начин се постига един вид "побългаряване" на звученето на английската дума "мениджър" и тя преминава от по-високо стилистично равнище, към едно по-ниско – това на разговорната реч. Използването на чужди думи и изрази (включително и на такива от английски език) във *Фейсбук* като стилопонижаващо или стилоповишаващо средство при постове и коментари е също често срещан похват, чрез който се иронизира дадено изказване, постига се комичен ефект, дори би могло да се каже, че понякога се цели умишлено ефектът на "малпропизмите" (създаване на комична ситуация, като се използват неуместно думи или изрази от по-висок или по-нисък стил) – отново с подигравателна или иронична нотка. В тези случаи "не е пощаден" дори и латинския език. Ето някои примери:

(51) *Ах, агент Виктор, Pedrito -cavalito com dentes grandissimas, quo vadis и чия по-точно ще търсиш в Берн?*⁸² – пост към статия отнасяща се за Петър Стоянов, бивш президент на България. (*Pedrito -cavalito com dentes grandissimas* – от португалски, *quo vadis* – от латински).

⁸² Ах, агент Виктор, Петьо-коня с големите зъби, къде отиваш и чия по-точно ще търсиш в Берн?!

- (52) *Большой сеир*, дами и господа европейци ;) (Пост към статия). (*Большой* – руска дума, *сеир* – турска заемка).
- (53) *Харизанов се вихри в кухнята.. или как сефтосахме фондюто* ;) (Пост) (*сефтосвам* – турска заемка, *фондю* – френска заемка).
- (54) *Кифли у кенефа на орижинал мол Черни Врџ*. (Пост), (превключване на кода между три езика).

Употребата на диалектни маркери (предлогът у в пример 54) с цел понижаване на стила е показателна, че за българските потребители в диглосия се намира двойката стандарт и диалект. Стандартът е с по-висок престиж спрямо диалектната формация. Но тъй като тук става въпрос за структурни форми на съществуване на един и същ език, а не за елементи от други езици, тяхното разглеждане ще излезе извън очертаанията на темата. По тази причина не възнамерявам да ги разглеждам по-подробно тук.

Прави впечатление, че последните четири примера (номер 51, 52, 53 и 54) са представени в мрежата като *постове*. В буквален превод “пост” означава “съобщение”, “известие”, или с други думи това е *новина*. В голяма част от случаите постовете в социалната мрежа *Фейсбук* ни информират за частни преживявания и лични мнения, които понякога служат и като въвеждащ коментар към споделени статии, видео или снимкови материали. Тези лични “новини” в социалните мрежи приемам за аналогични на това, което С. Лаш определя като *информация от втори тип*:

За разлика от информацията от първи тип, която е свързана с дискурсивното познание, което е валидно за дълги времеви и пространствени отрязъци и функционира чрез понятия за още по-мащабна и непрекъснато нарастващата универсалност, информацията от вестниците или информацията от втори тип не претендира за времева универсалност, понятие използвано от К. Попер. Тя е мимолетна. Информацията от първи тип се вписва в проблематиката за рационалността, интелекта и аналитичното познание. Тази от втори тип не се характеризира с логичност и екзистенциалност. Тя е незначителна, мимолетна и много често тривиална (Лаш 2002: 145)

В тази връзка Т. Монова наблюдава, че “личните блогове, за разлика от професионалните, донякъде опровергават тезата на С. Лаш за информационността – те в много по-голяма степен ни осведомяват за породените от конкретен факт емоции и преживявания, отколкото за самия факт” (Монова 2012: 348). Според моите наблюдения изказванията на С. Лаш и Т. Монова определено са валидни и за личните постове в социалната мрежа *Фейсбук*. В качеството си на “лични новини” тяхната форма и съдържание могат да бъдат неконвенционални и да зависят изцяло от интенцията на адресанта. Това оправдава и високата степен на експресивност на цитираните по-горе примери, а чуждите думи и изрази и техните комбинации и вариации са средство да се направят съпричастни “приятелите” към преживяванията на отправителя на съобщението – тук в голяма степен важи и изводът, направен от Т. Монова: “Емоциите и преживяванията са рефлексивни и в този смисъл връзката **рефлексия – съпричастност** е по-здрава и по-дълготрайна от връзката **информация – съпричастност**” (Монова 2012: 349). Именно тази по-здрава и дълготрайна връзка целят участниците в мрежата и едно от средствата се явява употребата на чужди думи и изрази.

Когато става въпрос за стилопонищаващи средства, прави впечатление, че за тази цел много често се използват турски заемки (примери 52, 53 и 54). Следните два примера също са показателни в това отношение:

(55) *Лайно и студ за 1000 лева! Аферим Боровец!* (Пост)

(56) *Smells like bakshish spirit.* (Пост). Коментар на българин по повод споделена от него в социалната мрежа статия за новите Убер таксите.

Както споменах, част от турските заемки имат специален статут в българския език, което се свързва със сложните българо-турски взаимоотношения по време на Османското владичество. Негативното отношение към турските думи се създава по време на Българското Възраждане, когато българските книжовници се опитват да ги заменят с други – главно от руски и западноевропейските езици. Отрицателното отношение се засилва още повече след Освобождението, в резултат на съзнателен пуристичен процес, типичен за освободена от колониализъм държава (Виденев 1990: 436). Въпреки това българския език остават много турски думи, някои от които са напълно асимилирани в

българския език и съответно е трудно да бъдат различени като чужди от неспециалисти (напр. *ален, топка, пейка, килим, каймак* и др.). Други обаче са стилистично маркирани (напр. *айляк, кютек, кенеф, кеф, джам, келеш* и др.). Отрицателната емоционална конотация на тази част от турцизмите ги прави характерни за разговорната реч и жаргона. Макар и не толкова често срещани в социалната мрежа като английските думи и изрази, те се използват като стилопонижаващо средство и могат да се разглеждат като показателни за наличието на *диглосия*, в която българският към турският език се отнасят така както В:Н.

Това обаче не може да се каже за английския. Въпреки че се срещат различни видове изопачавания на английските думи: фонетични промени – *менижъррри, жендър*, параномазия *дебелъър* вм. *дивелъър*, пародия - *Жишиийъс! Зис ис хораблъе! (Jesus! This is horrible!)* и др.), които снижават стила, това като цяло не води до понижаване престижа на английския език. Въпреки че частичното превключване на кода от български на английски е характерно за разговорната реч на социалните мрежи, включването на англицизми не може да се разглежда като диглосна ситуация, в която английският език е с по-нисък статут спрямо българския. В подкрепа на това твърдение е последващият количествен анализ.

3.1.2.2. Количествен анализ

Обект на анализ е личен профил в социалната мрежа *Фейсбук* на средностатистичен потребител с висше образование, на средна възраст, владеещ един западен език (английски). Наблюдават се споделените вербални текстове (постове и статии) и текстовете от смесен тип (видео и иконичен материал с текст) на **126 активни потребители** (неговите приятели) за период от 6 седмици. 121 от тези потребители са българи, 5 са от други националности. От пръв поглед прави впечатление, че съотношението е силно в полза на потребителите българи, чийто първи език е българският.

В продължение на 6 седмици (от средата на ноември до края на декември 2015 г.) са наблюдавани и описани количествено **3150 текстове** (постове споделени от “приятелите”, както и харесаните от тях материали), които съставят естествения поток от информация на главната страница на личния профил. Наблюдавани са както вербални

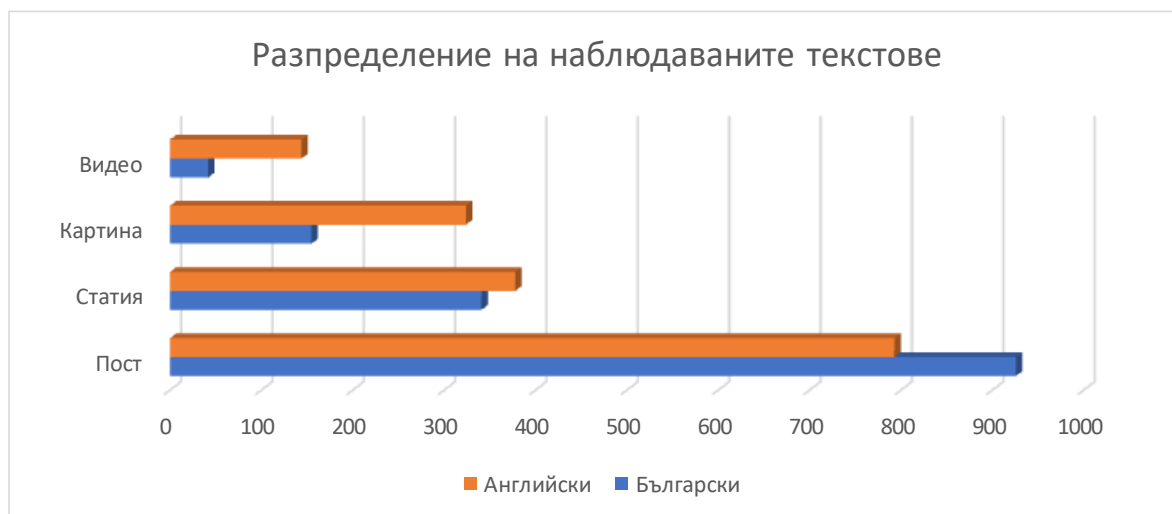
текстове (постове и споделени статии), така и текстове от смесен тип – с иконичен и вербален текст (картини и видео материали). Главната цел е да се извърши преброяване колко от тези текстове са на български и колко на чужд език, за да се отхвърли или потвърди хипотезата за наличието на билингвизъм за съответната общност в социалната мрежа *Фейсбук*.

Таблично и графично представяне на данните:

Наблюдаван период: 12.11.2015 – 2.01.2016

Език		Вид текст				Общо
		Пост	Статия	Иконичен материал с текст	Видео материал	
Български	Български	926	341	155	42	1464
	Английски	793	378	324	144	1639
						3103

Таблица 15

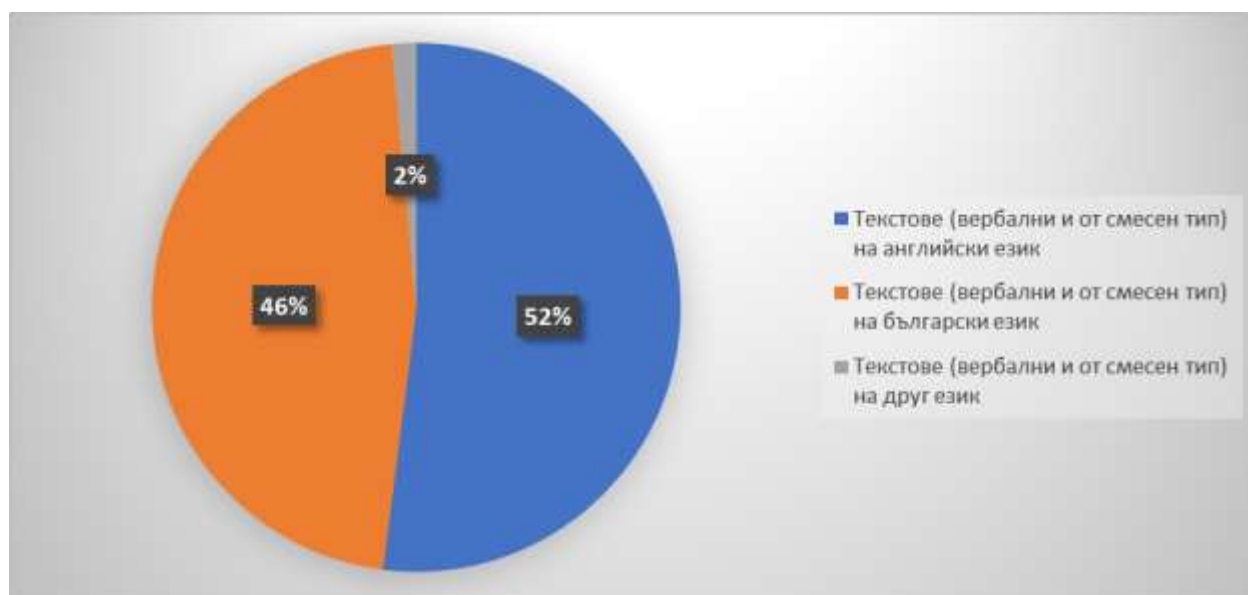
Графика 7*

*Текстове на езици различни от български и английски не са отразени в графиката, тъй като броят им е пренебрежимо нисък на фона на представените два. Сумарно броят на

текстовете на езици различни от български и английски (най-често на немски, френски и испански език) е 47 или 1.5 % от всички наблюдавани текстове.

Текстове (вербални и от смесен тип) на английски език	1639	52%
Текстове (вербални и от смесен тип) на български език	1464	46.5%
Текстове (вербални и от смесен тип) на други езици	47	1.5%

Таблица 16

Графика 8

В наблюдавания личен профил правят впечатление следните факти:

1. При общ брой “приятели” 126, от които 121 са български ползватели, 53.5% от текстовете (вербални и от смесен тип) са на чужди езици, като значително преобладават тези на английски език (52%). (Таблица 16 и Графика 8).
2. В изследвания личен профил се наблюдава тенденция ползвателите да споделят и харесват статии на чужд език (главно на английски), като тази тенденция особено се засилва при видео и иконичните материали (иконичният материал съдържащ

вербален текст на английски език е два пъти повече от този, съдържащ български текст, а гледаните и споделени от ползвателите видео материали са на английски език в повече от 2/3 от случаите). Само при постовете, продуцирани от адресантите за съответния период, се наблюдава слабо завишена тенденция те да бъдат изписани на български език. (Таблица 15 и Графика 7).

3.1.2.3. Изводи

Направеното изследване на личен профил в социалната мрежа *Фейсбук* наблюдава споделените вербалните текстове (постове и статии) и текстовете от смесен тип (видео и иконичен материал с текст) на 126 активни потребители за период от 6 седмици. За 121 от тях първи език е българският. Съотношението чуждестранни:български потребители е силно в полза на българските (приблизително 1:24). Въпреки този факт 53.5% от споделените и харесани от всички потребители материали са на чужд език, от които на английски са 52%. Друг факт е, че повече от 50.0% от споделените статии са на английски език, което подсказва, че голяма част от потребителите в изследвания профил владеят английски на ниво четене с разбиране и предпочитат да се осведомяват от международни източници. В подкрепа на тази идея може да се приведе и фактът, че по време на значими международни събития като например терористичните атаки в Париж в периода 13–16 ноември 2015 г. силно се увеличава броят на споделени статии и постове на английски и френски език (по това време техният брой е два пъти повече от тези на български).

Така получените резултати са доказателство за наличието на *билингвизъм* (*колективен билингвизъм*) в наблюдаваната общност на социалната мрежа *Фейсбук*. В 53.5% от случаите споделените постове, статии и други материали (текстове от смесен тип) са на чужд език (52% на английски и 1.5% на други чужди езици). От тази гледна точка интересни са резултатите получени за английския език. Те говорят в полза на факта, че потребителите търсят комуникативен канал, използвайки език посредник. В тези случаи става въпрос за цялостно или частично превключване на кода, а то, ако си припомним думите на М. Виденов, е “преди всичко стратегия на по-слабия, по-непрестижния да се нагоди към по-силния”. В този смисъл за наблюдаваната общност от потребители на мрежата *Фейсбук* е характерен както *колективният билингвизъм*, така и

диглосията (+Б, +Д). Тази ситуация засяга двойката езици български-английски, като английският е по-претижният и се явява вариант **В** спрямо българския.

Примерите, в които се срещат чужди елементи от турски език, и които обикновено се използват като стилопонижаващо средство, от своя страна са показателни също за наличието на *диглосия* – престижът на турския спрямо българския е по-нисък. И въпреки че в България турският се говори в определени райони като език на малцинство, той не се появява като средство за общуване за изследваната общност в мрежата, т.е. ситуацията за двойката турски-български може да се определи като *липса на билингвизъм с диглосия* (-Б, +Д). Когато в превключването на кода участват думи или изрази от английски като стилопонижаващо средство, те обикновено включват иронични или подигравателни конотации и засилват експресивността на изказването, но това като цяло не води до намаляване престижа на английския спрямо българския – първият остава предпочитано средство за комуникация в повече от 50% от случаите за изследваната общност в социалната мрежа.

Въпреки че като отделни индивиди някои потребители в социалната мрежа могат да бъдат плурилингви, те рядко прибегват до отправяне на съобщения на език различен от български и английски, което отново говори в полза на английския като по-престижен и предпочитан не само спрямо българския, но и спрямо другите езици.

Получените данни са валидни само за една определена общност съставена от приятелите на потребител с висше образование, на средна възраст и владеещ един западен език - английски. Те не могат да бъдат екстраполирани и приети за валидни за българската общност от потребители на *Фейсбук* в нейната цялост. Интересно би било да се наблюдават профили на по-възрастни потребители, които не владеят чужд език, както и профили на потребители с по-нисък социален статус, за които също е известно, че не владеят чужд език. Според теорията за хомофилията се наблюдава тенденцията индивидите да се свързват с подобни на тях. В този смисъл, потребител, който не владее чужд език, е по-вероятно да има приятели, които също не владеят чужди езици. Това може да доведе до значителни разлики в количеството на споделените текстове в неговия профил на чужд език – очаква се те да бъдат по-малко на брой. Този тип изследване е технически ограничено от факта, че всеки профил е личен и защитен с парола. За да достъпим чужд профил и да разгледаме “стената” на друг потребител, необходимо

условие е да получим неговото разрешение и лични данни (потребителско име и парола), което много малко потребители биха се съгласили да направят. Резултатите получени за съответната общност от 126 потребители е показателен за билингвизма единствено на наблюдаваната общност, което от своя страна оправдава и по-честото използване на чужди думи и изрази в нея.

3.2. Анализ на превключването и смесването на кода в социалните мрежи с оглед на микросоциолингвистичните фактори

Основни фактори, оказващи влияние върху начина, по който комуникантите общуват, са конкретният социален контекст, в който са поставени и техният натрупан до момента индивидуален опит, свързан с лингвистичните знания и умения или т.нар. още *символен капитал*. В контекста на общностите в социалните мрежи и форуми, включването на чужди думи и изрази дори и в тяхната основна форма, вече рядко се дискутира – те се превръщат в норма.

Процесите на глобализация повлияват и насърчават изучаването на чужди езици, а глобалният характер на мрежите неминуемо се отразява на изказа на локалните общности. Много от нашите сънародници променят, временно или за постоянно държавата, в която живеят, имат възможност за по-чести пътувания в чужбина по работа или за удоволствие, нерядко работят за чужди или международни компании и имат приятели и познати от други народности. В този смисъл символният капитал на индивидите нараства, а с него и желанието за използването на различни модели за “инвестирането” му. Функциите, които чуждите думи и превключването на кода изпълняват в социалните мрежи и форуми, са нагледен пример за влагането на нарастналия лингвистичен капитал.

В първата част на подглавата се разглеждат двата основни модела на превключване на кода – *вмъкване* и *редуване*. Тяхното разграничаване от структурна гледна точка служи за определяне на честотата им в социалните мрежи и форуми и спомага да се направят съответните изводи. Втората част разглежда функциите, които превключените сегменти изпълняват.

3.2.1. Вмъкване и редуване

В своя труд П. Мюйскен (2000) разграничава три вида смесване на кода: *вмъкване*, *редуване* и *лексикално уподобяване*. Тези два модела на превключване на кода се разграничават и съпоставят от структурна гледна точка, а това от своя страна служи за извеждане на заключения, свързани с тяхната социолингвистична и психолингвистична интерпретация. *Лексикалното уподобяване* не се разисква в настоящия труд, тъй като то засяга обикновено двойка езикови варианти (диалект и стандарт) или много близки родствени езици, а обект на настоящото изследване е превключването между български и английски език.

Терминът *вмъкване* може да бъде съотнесен към това, което други автори (Вей 1998, Качру 1983, Уордхоф 2006) разглеждат като *смесване на кода*. *Редуването*, от своя страна, се определя и от самия П. Мюйскен като реално *превключване на кодове* (Мюйскен 2000: 5).

Както вече стана ясно от предходната част, дори и една лексема може да се разглежда като превключване на кода, ако тя не демонстрира морфофонологична адаптираност към българския език, не фигурира в последните лексикографски описания, не е все още част от българския лексикален фонд и се използва главно в определени общности (такива думи са напр. *рифрешна* или *шерове*). От терминологична гледна точка, за да се избегнат недоразуменията, трябва да уточня, че за такива лексикални единици П. Мюйскен използва термина *смесване на кода* от типа *вмъкване*. Но тъй като повечето автори в областта предпочитат термина превключване пред смесване на кода, първият е предпочетен и тук. Когато се прави разграничение между смесване и превключване на кода (или с други думи *вмъкване – редуване*), трябва да се има предвид, че това разграничение се прави все в рамките на превключването на кода. *Вмъкването* и *редуването* са различни похвати за превключване на кода (според П. Мюйскен за смесване на кода), които обикновено ясно се разграничават от *лексикалното заемане* (дори и когато става въпрос за един единствен превключен лексикален елемент).

Вмъкването и *редуването* в спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми се наблюдава главно между български и английски, но понякога обект на превключване от българи са и някои други езици (немски, френски, италиански, руски).

3.2.1.1. Вмъкване

Вмъкването предполага наличието на език приемник, в който се въвеждат подходящо конфигурирани лексикални единици от друг език. Идеята на П. Мюйскен за този модел на превключване е повлияна от модела за Матричната езикова рамка (MER), предложен от К. Майърс-Скотън през 1993 г. Според тази теория превключването на кода се наблюдава между *матричния език* (matrix language) и *внедрения език* (embedded language). Матричният език е обикновено родния език на говорещия и той определя граматичната структура на дадено изказване. Матричният език е източникът на повечето морфемни в изказването (Майърс-Скотън 1993а). При превключването на кода от типа *вмъкване* се наблюдава асиметричност между двата езика – матричният предоставя основата, а внедреният – вмъкнатите елементи.

При смесването на кода много често вмъкнатият елемент е една единствена лексема (самостоятелни части на речта: съществително, прилагателно, глагол, местоимение или служебни думи: предлози, съюзи, частици). Като смесване на кода обаче, според П. Мюйскен, могат да се разглеждат и случаите на вмъкване на предложни, обстоятелствени и именни фрази и по това вмъкването прилича на лексикалното заемане, което се ограничава до вмъкването на една единствена лексикална единица (Мюйскен 2000: 5).

Трудът на П. Мюйскен е опит да се синтезират материалите, ексцерпирани от различни езици, в които се наблюдава вътреизреченско превключване на кода, и които той самият определя като „изключително комплицирани“ (Мюйскен 2000: 2). При различните двойки езици преобладават и различни вмъкнати елементи или още т.нар. в английската граматика „съставни части“ (constituents). Например съставни части от прилагателно + съществително се превключват най-често в двойката езици тамил и турски, съществително + допълнение в арабски и холандски, а превключването на детерминант + съществително, според автора, се среща значително по-често в двойката езици испански и английски (Мюйскен 2000: 61). Вмъкването на единични лексеми съществителни имена обаче е характерно за голяма част от езиците според автора, а настоящето изследване е показателно, че двойката български – английски не прави изключение.

Въпреки че българският и английският език споделят обща синтактична

конструкция (SVO), граматиките им не съвпадат. Докато в английския език например имаме конструкцията детерминант + съществително (*the car* – колата), в българския тя съответства на пълния член в постпозиция. Докато в английския език много често съществителни имена изпълняват роля на прилагателни и конструкцията е съществително + съществително (първото съществително пояснява второто), на български тази конструкция се превежда обикновено със съгласувано определение, напр. *car crash* (*a car* – съществително, *a crash* – съществително) на български ще бъде *автомобилна катастрофа* или с несъгласувано определение, напр. *women magazine* (списание за жени). Точното и изчерпателно изследване на ограничаващите граматически условия за превключването на кода, както и разграничаването на превключването от смесването на кода в техния възможно най-пълен обхват, е обект на изследване на структурния анализ. Тук обаче той се използва повече с цел изясняване на психосоциалните причини, стоящи в основата на преминаването от един код на друг и далеч не претендира за изчерпателност.

От казаното дотук и съобразявайки се с граматиките на двата езика, приемам като *вмъкване* или *смесване на кода*:

1. единичните лексеми (без наречията и междуметията – те ще бъдат обсъдени малко по-нататък) – пълнозначни думи (обект на изследване в предходната част) и служебни думи;
2. словосъчетанията (според определението на българската граматика за словосъчетание – съединение на най-малко две пълнозначни думи) и
3. вмъкнати английски фрази според граматичните функции, които изпълняват:
 - Съществителна фраза (Noun Phrase).
(The teacher's desk is clean.⁸³) – **The teacher's desk**
 - Глаголна фраза (Verb Phrase).
(John will have finished that book by Friday.⁸⁴) – **will have finished**
 - Прилагателна фраза (Adjective Phrase).
(He was very gentle.⁸⁵) – **very gentle**
 - Обстоятелствена фраза (Adverbial Phrase = ADVERBIAL)

⁸³ Учителското бюро е чисто.

⁸⁴ Джон ще е прочел книгата до петък.

⁸⁵ Той беше много мил.

(I'll go to bed in an hour.⁸⁶) – **in an hour**

- Предложна фраза (Prepositional Phrase = Preposition + Noun Phrase)
(**on the desk**⁸⁷).

При обработката на ексцерпирания материал за периода 2015-2017 г. от стените във *Фейсбук* на споменатите по-горе публични личности, се установява, че вмъкването се явява основен похват при преминаването от един код на друг. Комуникантите много по-често вмъкват лексеми, словосъчетания или някои от цитираните по-горе различни по вид английски фрази, отколкото реално да превключват кода (изключение прави само Ванеса Виденова, при която преминаването от един код на друг много по-често е от типа *редуване*⁸⁸), т.е. по-рядко се наблюдава това, което П. Мюйскен определя като *редуване* (Мюйскен 2000).

Както беше споменато, комуникантите, чийто Е1 е българският, най-често вмъкват в своя изказ лексеми или словосъчетания. В извадката от 1014 текста, около 2/3 от репликите включват превключване на кода от типа *вмъкване*, а в останалата 1/3 се наблюдава превключване на кода от типа *редуване*.

3.2.1.1.1. Примери за вмъкване от социалните мрежи и форуми⁸⁹

Съществителните имена са най-често обект на вмъкване в социалната мрежа. В наблюдаваните текстове се вмъкват съществителни от чужд произход, изписани на кирилица, а и на латиница. Тези, които са изписани на кирилица, обикновено се срещат в

⁸⁶ Ще си легна след час.

⁸⁷ На бюрото.

⁸⁸ Профилът на В. Виденова е наблюдаван в продължение на една седмица от 26.04 до 02.05.2017 г. вкл. От 24 нейни поста в този период, 11 са изцяло на български, 10 включват превключване на кода от типа *редуване*, а в 3 се наблюдава и *вмъкване*.

⁸⁹ Всички примерите са представени в своята оригинална форма. Запазени са пунктуацията, грешките в правописа и словоредата (където има такива), както и имотиконите, характерни за разговорната писмена реч в онлайн пространството. В оригинална форма са запазени и изразите, които представляват примери за *диграфия* – това са случаите на използване на латиница за изписване на постове и коментари на български. Диграфията представлява синхронното или диахронно използване на две писмености в рамките на един език и в онлайн пространството обикновено е резултат от различни технологични причини или неудобства.

Също ще отбележа, че там, където се срещат собствени имена в репликите на комуникантите, те са променени с цел запазване правото на анонимност и лично пространство. Запазени са единствено целите имена на публичните личности, чийто профили са наблюдавани.

основната си форма и се вмъкват според ограничаващите условия на българския синтаксис. Тези думи не фигурират в лексикографските описания и приемам за превключване на кода от типа *вмъкване*. Ето някои примери:

Вмъкване на съществителни имена от чужд произход, изписани на латиница:

(57) *Мисля да изпращам този мой текст при всеки нов **request**, който получа (request – молба, запитване).*

Вмъкване на съществителни от други езици (главно от английски), транслитерирани и изписани на кирилица и демонстриращи морфологична и/или фонологична адаптираност⁹⁰:

(58) *В Холандия Uber Pop е забранен от декември 2014. Продължават да си цъкват, въпреки глобите и 2 **рейда** на офиса (raid – внезапно нападение).*

Вмъкване на т.нар. чужди елементи от смесен тип. Те се изписват на латиница в своята основна форма и към тях се добавят български морфемни, изписани на кирилица със или без тире⁹¹:

(59) *Но пък ти завиждам (благородно!) за **retreat-a** :))) (retreat – оттегляне, почивка).*

Глаголите, които се вмъкват, подобно на съществителните имена, могат да бъдат изписани на кирилица, латиница или да бъдат от смесен тип, като те се внедряват в спонтанната писмена реч според изискванията на българската граматика. Примерите за вмъкване на глаголи от чужд произход, изписани на кирилица, демонстриращи фонологична и/или морфологична адаптираност чрез прибавяне на български суфикси и афикси са често срещани:

⁹⁰ В случая английската дума *raid* получава окончание за м.р., мн.ч.

⁹¹ В случая това е съществителното *retreat* от английски език, към което се добавя маркер за неопределителен член.

(60) *Тази вечер **наспамих**, но пък мисля, че е интересно :)* (*to spat* – заливам с ненужни съобщения).

Вмъкване на глаголи от смесен тип, при които основната форма се изписва на латиница, а към нея се добавят български морфемни понякога изписани на латиница, друг път на кирилица:

(61) *A tvoiata pricheska ne **match-va** :)* (*to match* – подхождам).

(62) *Яко :) И аз съм вървяла срещу интуицията си няколко пъти, защото "айде пък сега, стига съм **judge-вала**" и после съм съжалявала горчиво.* (*to judge* – съдя).

Много по-рядко се наблюдава вмъкване на глаголи в тяхната основна форма, само в случаите, когато граматиките и на двата езика позволяват това (обикновено в случаите на заповедна форма):

(63) *Ние- не ;) **Enjoy**, мацки !* (*to enjoy* – забавлявам се).

Що се отнася до вмъкването на прилагателни, те могат да бъдат както единични лексеми, изписани на латиница или кирилица, така и по-сложни конструкции, които изпълняват функцията на прилагателни в английския. Опирайки се на резултатите от ексцерпирани лексеми, може да се каже, че прилагателните не претърпяват адаптиране към изискванията на българската граматика – те не се променят по род и число спрямо съществителното, което поясняват⁹². В извадката се среща само един пример, в който се наблюдава креативен опит за асимилация на съществителното *shit* (от англ.: лайно; безсмислица, глупост) или прилагателното *shitty* (гаден, противен) като прилагателното *иштав* – в случая към английската дума се добавя български маркер *-ав* за прилагателно от м.р., ед.ч.

⁹² В английския език прилагателните не приемат рода и числото на съществителното, което поясняват и остават непроменени.

(64) *Не си снимам често храната, но ребрата им са majestic. Препоръчвам.*

(majestic – превъзходен, а, величествен, а)

(65) *Вашите рождени дни са endless..lol_ (endless – безкраен, а, и).*

(66) *рандъм цитат от офиса днес :D (random – случаен, а, и).*

(67) *И в моя. Днес го забелязах, реших, че компа в работата е шитав.*

(68) *хаштаг логика. (a hashtag – дума или фраза, предшествана от знака #, чрез който в мрежата се идентифицират съобщения от една и съща тема).*

Прилагателни от английски влизат и в състава на смесени конструкции изразяващи сравнителна степен:

(69) *Колкото по-хипстърско и по-малко ползвано, толкова по-добре за разпространяващите ги :) (a hipster – конте, денди).*

Пример за по-дълги и сложни прилагателни конструкции:

(70) *И това, което най-редовно виждам и чувам е млади хипи хора, които са се запознали тук, в Индия, за първи път и си говорят new age bulshit приказки.*

(new age bullshit приказки – нюейдж глупави приказки).

По-рядко, но все пак обект на превключване на кода от типа *вмъкване* могат да бъдат и причастията, изписани както на латиница, така и на кирилица, като морфофонологична адаптираност демонстрират само тези, които се изписват на кирилица:

(71) *тоје бу кум 12 ште сме done (done – приключил, а, и).*

(72) *Ние, днес, ребрандирани ;)*

Срещат се и по-сложни идиоматични конструкции, които изпълняват ролята на причастия:

(73) Много хубаво е систематизирано, браво, Стефи! Не всяка майка е **cut out for this**, обаче. Кърменето изисква отдаденост и упоритост и да не се отделяш от бебето, особено в началото (*cut out for this* – създаден за това).

От словосъчетанията най-често се вмъкват *прилагателно + съществително*. След съществителните имена, те са с най-голяма честота на вмъкнати елементи в извадката. Могат да бъдат изписани както на латиница, така и на кирилица. Като цяло демонстрират слаба морфофонологична адаптираност:

(74) Ново отброяване, усещане за **fresh start**, новогодишни обещания, вричания, списъци, равносметки, откровения... Всичко това много ми харесва :-)
(*fresh start* – нов старт).

Тук се наблюдават и съставни конструкции от две съществителни, като първото влиза в ролята на прилагателно:

(75) ЧРД Баце, само успехи и **zero даунтайм** ! (*zero downtime* – никакъв провал).

(76) Мани, така е като си слагам реминдъри без **end date** :) (*end date* – крайна дата).

Наблюдават се и вмъкнати словосъчетания от типа *сложни съществителни*. Като цяло те са по-малко на брой. Изписват се на латиница или на кирилица. Някои, като следващия пример, представляват калки на английски словосъчетания:

(77) Майката е типична **майка-хеликоптер**⁹³. Има си и местен термин – „шима барам“ (пола вятър). Тя е винаги в готовност да защити интересите на детето си и да му помага да постига успехи. Следва го навсякъде, където е прието да учи.

⁹³ *Майка-хеликоптер* идва от английския израз *helicopter parents* и денотира покровителствени и свързвагрижени за своите деца родители.

Срещат се примери на словосъчетания от типа *съществително + съществително*, които са от смесен тип, при които се правят опити да бъдат морфологично адаптирани, но такива примери са рядкост:

(78) *Look and feel-ът* на хрониките на нарния мн ми напомня на *Heroes of Might and Magic II* :) (*a look and feel* – дизайн).

Вмъкват се, макар и рядко, и именни фрази от типа *съществително + пояснение*. Изразите се срещат изписани на латиница или на кирилица и демонстрират слаба морфофонологична адаптираност:

(79) *Защото в крайна сметка, за да направиш "leap of faith", трябва да си застанал стабилно на краката си.* (*leap of faith* – фиг.: сляпа вяра, скок със завързани очи).

(80) *Значи, такава супа не съм яла откакто се върнах от Тайланд - уникално! А за виетнамския сандвич Бан Ми нямам думи! У. Т., ти си мастър повече от мастър ъф егс @supa star.* (*master of eggs* – майстор по приготвяне на яйцата).

Подобна е ситуацията и с вмъкването на предложни и обстоятелствени фрази:

(81) *Адриана он май майнд.* (*on my mind* – в ума ми).

(82) *русалки он дъ бийч* :) (*on the beach* – на плажа).

(83) *Na ski sme veche, no oshte ne sme stignali do pistite. Chakame da zavalii snega on Wed* :) (*on Wednesday* – в сряда).

Обект на вмъкване, макар и рядко, са и *служебни думи*: предлози, съюзи, местоимения:

(84) *Така като го гледам, той е beyond* научаване, Лиз :) (*beyond* – отвъд).

(85) *Защо е решение: не е решение, просто е приятно and ужасно бързо.!? (and – и).*

(86) *Добриутро еврибари! Лека и доходна година на сич-ки! :P (everybody – всички).*

Наблюдаван е и случай на вмъкване на предлог + детерминатор (определителен член), като тук българската граматика се съобразява с английската и приема като определителен член английския детерминатор *the* в предшестваща съществителното позиция:

(87) *2-3 бързи in the нос и си заминаваш... (in the нос – в носа).*

3.2.1.1.2. Изводи и дискусия

В наблюдаваната извадка от текстове, включващи превключване на кода от типа *вмъкване* прави впечатление, че вмъкването е предпочитаният модел на комуникантите за преминаване от един код на друг – най-много на брой от ексцерпирани реплики демонстрират вмъкване. Вмъкват се различни части на речта, като българският език предоставя основата. Българският задава структурата на изреченията и правилата, по които различните чужди елементи се вмъкват. Вмъкването на лексеми или съставни части се извършва според ограничаващите граматически условия на българския език. Вмъкват се лексеми (пълнозначни и служебни думи), словосъчетания и английски фрази според граматичните функции, които изпълняват. От други езици също се вмъкват чужди елементи, но броят на такива превключени реплики е пренебрежително малък в сравнение с тези, в които се превключва на английски език, по тази причина те не са обект на изследване и са отразени единствено в приложенията (Приложение 4).

Резултатите дотук могат да се интерпретират по следния начин. В социалната мрежа *Фейсбук* българите използват като основен език за общуване българския, но също така нередко прибегват до превключване на кода и то главно от български на английски език и обратно. В частност наблюдаваните публични личности превключват кода често и вмъкват думи и съставни части от английския език, създавайки модел на поведение, който се разпространява доста бързо и се превърща в модел на подражание.

Макросоциолингвистичните фактори, а именно масовото изучаване на английски език в учебните заведения и налагането му като лингва франка в една глобална общност, каквато е интернет, мотивират по-честото превключване на кода. На микро ниво при разговори с близки и приятели (каквито са повечето взаимоотношения в социалните мрежи) или при анонимни дискусии (каквито са повечето дискусии в онлайн форумите) влияние оказват модните тенденции и високият престиж на английския на световно ниво. Тези причини мотивират включването на английска лексика в изказа на българските популярни личности в една по-свободна от ограничения среда, каквато са социалните мрежи, и където нивото на цензурата и самоцензурата е значително по-ниско. Превключващите кода не се съобразяват с хората, които не владеят английски, а по-скоро допускат, че всеки би трябвало да го владее. Предвид възрастта на наблюдаваните лица би могло да се допусне, че тяхната аудитория е именно по-младото мобилно и дигитално грамотно поколение. Фактът, че почти никой не дискутира и не прави забележки за вмъкнатите английски думи, е показателен, че това поведение се приема за нормално и че това е приет начин на изказ в средата на социалните мрежи.

Вмъкването не изисква задълбочени познания по чуждия език, както изисква това по-сложното превключване от единия на другия език (както е при *редуването*) (Бърдсонг 2014, Мюйскен 2000), но въпреки това е показател за доброто владение на втория език. Ш. Поплак и Дж. Нортиер привеждат доказателства в подкрепа на факта, че колкото по-балансиран са познанията по двата езика, толкова по-често може да се наблюдава вътреизреченско превключване на кода, което следва определени модели (Поплак 1980, Нортиер 1990).

Може да се заключи, че вмъкването е резултат както от модните тенденции, престижа на английския език и средата на социалните мрежи, която придава статут на английския като лингва франка, така и от индивидуалния билингвизъм.

3.2.1.2. Редуване

При модела на *редуването* (алтернацията) двата езика се използват последователно, като всеки се придържа към собствената си структура. Двата езика са в относително самостоятелна позиция един спрямо друг (Мюйскен 2000: 7). Не се наблюдава вмъкване на чужд материал в матричния език. Всяка част от изречението запазва

специфичните за даден език морфология и синтаксис, без конкретен език да предоставя цялостната езикова рамка на изказването. Моделът за алтернацията на П. Мюйскен следва идеите на Ш. Поплак за ограничаващите граматически условия при превключването от един код на друг от гледна точка на съвместимостта на езиците в точките на превключване (Поплак 1980). Според този модел превключването на кода може да се наблюдава в точки на изречението, където повърхнинните структури на двата езика си съответстват, или между части на изречението, които се подреждат по еднакъв начин във всяка от двете граматика. Превключването на кода от български на английски се улеснява поради факта, че и двата езика са аналитични, с обща повърхнинна синтактичната конструкция – SVO (или подлог-сказуемо-допълнение).

Когато превключени елементи от единия език са предшествани и последвани от елементи от другия език, обикновено става въпрос за *вмъкване*. Но П. Мюйскен привежда примери със структурата А ... Б ... А, в които вмъкнатият елемент “Б” не е структурно свързан с другите елементи на изказването и тези примери той приема за *редуване* или *превключване на кода*. В подобни случаи двата елемента, ограждащи даден израз, не са структурно свързани и това дава основание на автора да ги определи като *редуване*, въпреки че наподобяват структурата на вмъкването (Мюйскен 2000: 97). Подобни структури тук се разглеждат като превключване на кода.

Като превключване на кода от типа *редуване* се разглеждат и всички видове превключени прости изречения в състава на сложното, както и идиоматичните изрази, крилатите и устойчивите фрази.

Според теоретичните постановки на П. Мюйскен *редуване* може да се наблюдава и на ниво по-ниско от простото изречение (within the clause), например при т.нар. *дускурсни маркери*⁹⁴, *наречия* и *междуметия*. Основанията на П. Мюйскен да ги разглежда като *редуване* са свързани с това, че в речта тези елементи са в по-голяма степен самостоятелни и “граматиката на изречението и граматиката на дискурса могат да бъдат относително автономни една спрямо друга” (Мюйскен 2000: 97). Базирайки се на това становище,

⁹⁴ *Discourse markers* (англ.): думи или фрази, които имат свързваща функция в речта. Те са типични в по-голяма степен за нивото на дискурса, отколкото за нивото на изреченията, затова могат да бъдат относително самостоятелни. В английския език това са думи като *oh, well, now, then, you know, I mean, so* и др.

приемам и класифицирам дискурсните маркери, наречията и междуметията като превключване на кода от типа *редуване*, макар и в повечето случаи да представляват един единствен лексикален елемент.

Редуването изисква по-добро владеење на двата езика и се свързва с превключването на по-дълги и сложни конструкции. В случаите обаче, когато в социалните мрежи и форуми се превключват единични лексеми (наречия, междуметия), дискурсни маркери или абривиатури, редуването не е задължителен показател за по-доброто владеење на Е2. Някои от тези словоформи се разпространяват доста бързо в онлайн пространството, бързо добиват популярност и под влияние на това се подемат и копират от значителна част от комуникантите. Около 1/3 (или 341) от всички наблюдавани примери за превключване на кода са от типа *редуване*. От тях 281 са примери за превключване на цели фрази (неустановени 152, установени 117), а останалите 60 представляват превключване на кода от типа *редуване* чрез включване на наречия, междуметия, възклицания и абривиатури от чужд произход.

3.2.1.2.1. Примери за редуване от социалните мрежи и форуми

Много често превключването на кода от типа *редуване* се извършва в рамките на една реплика между самостоятелни прости или сложни изречения. Ето някои примери:

(88) *Винаги правя от мухата - слон, факт, но този път го използвах конструктивно. Както, вярвам, всеки може да направи с всяко "негативно нещо" което вижда в себе си или в другите. Expand, don't shrink in pain.*⁹⁵

(89) *Do my eyes deceive me? Смеслена велоалея?*⁹⁶

Редуване често се наблюдава и между прости изречения в състава на сложното. Например в рамките на сложното съчинено съединително изречение кодът се превключва за едно от простите изречения в състава на сложното:

⁹⁵ Винаги правя от мухата - слон, факт, но този път го използвах конструктивно. Както, вярвам, всеки може да направи с всяко "негативно нещо" което вижда в себе си или в другите. Разтвори се, не се затваряй в мъката.

⁹⁶ Да вярвам ли на очите си? Смеслена велоалея?

(90) *Когато си във филма. И actually филмът се оказва твоят собствен **and you suddenly start to act fabulous...*** □.⁹⁷ (Пример за съюзно свързване на прости изречения от български и английски).

(91) *hahahah, **lost it**, ни моа.* (Пример за безсъюзно свързване на прости изречения от английски и български).

Редуването се използва и при превключване между просто и просто елиптично изречение, например:

(92) *Стига бе! Къде отивате среднощ? Иначе небето е супер .. **and the road..lol***⁹⁸

и между едносъставни и други по вид изречения (прости или сложни):

(93) ***Everyday hero**. Остави ме без думи. Значи всеки от нас може.*⁹⁹

Понякога при редуването се използва конструкцията **А...Б...А**, за която П. Мюйскен говори в своя труд, и която обикновено е характерна за вмъкването (Мюйскен 2000). Но когато става въпрос за самостоятелни изрази, обградени от други самостоятелни изрази, независимо, че структурата е **А...Б...А**, те би трябвало да се разглеждат като редуване:

(94) *Абре все пак търсихме баланс (**see what I did there?**¹⁰⁰ ;)), за да не се приеме негативно. Ти знам, че носиш на майтап.*

В случая английската фраза дори е в скоби и това допълнително подчертава нейната самостоятелност.

⁹⁷ Когато си във филма. И всъщност филмът се оказва твоят собствен и внезапно играта ти става брилянтна.

⁹⁸ Стига бе! Къде отивате среднощ? Иначе небето е супер... и пътят, уау.

⁹⁹ Герой от ежедневието. Остави ме без думи. Значи всеки от нас може.

¹⁰⁰ Абре все пак търсихме баланс (виж какви ги свърших там ;)), за да не се приеме негативно. Ти знам, че носиш на майтап.

Редуване може да се наблюдава и при преминаване от непряка в пряка реч:

(95) *Сестра Сара каза: risky ankle inversion u 7 days off.*¹⁰¹

Понякога при редуването се превключват т.нар. в английския “фразеологични глаголи” (phrasal verbs). Това са идиоматични фрази, които се състоят от глагол и наречие (напр. *break down*), от глагол и предлог (напр. *see to*) или от глагол и комбинация от двете (напр. *look down on*). На български при превода на такива фрази могат да се получат различни по вид сложни изречения. Именно това е основанието и те да се разглеждат като превключване на кода от типа редуване. Следващата реплика е пример за това:

(96) *Селфи с бойлер. Feels like неделя.*¹⁰²

Понякога се наблюдава по-особен вид редуване в състава на простото изречение, при който се превключват главните части, а второстепенните части остават на български, като понякога тези вторите могат да се разглеждат като въвеждащи/отключващи кода на последващото изказване (в случая това е думата *карта*. Тя е първият превключен елемент на български и „повлича“ след себе си други изрази на български). Пример:

(97) *ай тотъли лов дис карта! не мога да спра да се смея:) имаме си великолепен език, хич не ща да емигрирам пък:)*¹⁰³ (По повод Картата на диалектната делитба на българския език).

Прави впечатление също така, че тук английският израз е транслитериран. Това не е единственият случай на транслитериране на цели чужди фрази, но като цяло такива примери се срещат по-рядко и целят по-висока експресивност и нестандартност.

Както вече бе споменато, превключването на наречия се разглежда от П. Мюйскен като *редуване* поради техния относително самостоятелен характер в граматиката на дискурса

¹⁰¹ Сестра Сара каза: “опасно изкълчване на глезена и 7 дни почивка”.

¹⁰² Селфи с бойлер. Имам чувството, че е неделя.

¹⁰³ Влюбен съм в тази карта! не мога да спра да се смея:) имаме си великолепен език, хич не ща да емигрирам пък:)

(Мюйскен 2000). В социалните мрежи и форуми се срещат както изписани на латиница, така и на кирилица. Ето някои примери:

(98) *Сега имам **though** :D*¹⁰⁴

(99) *едно от най-добрите **фентъзита евър**!!!!*¹⁰⁵

(100) *Ако се чудите от къде са бузките ;) **туу мач** вегански пици.. това живот ли е, кажете сега :P*¹⁰⁶

По-често се превключват наречия от английски език. Но могат да се наблюдават и примери, в които основното изречение е на чуждия език, а за наречието се превключва на български. Ето за сравнение два примера:

(101) ***we are all mad here** така или иначе..*¹⁰⁷ (По-рядко срещан вариант на редуване между английски и български, при който наречието е на български).

Като редуване определям и превключването на кода в рамките на елиптични изречения съдържащи въпросителни частици (*a?*, *нали?*), дискурсни маркери (*значи*), наречия и/или предлози (*more like*). Такива фрази са доста кратки и всяко преминаване от един код на друг привлича вниманието:

(102) ***Nice, a?***¹⁰⁸

(103) ***Он дъ роуд значи...*** □ ¹⁰⁹

(104) ***More like amerikanski spjion** :)*¹¹⁰

¹⁰⁴ Сега имам обаче :D

¹⁰⁵ Едно от най-добрите фентъзита писани/издавани някога!!!!

¹⁰⁶ Ако се чудите от къде са бузките ;) прекалено много вегански пици.. това живот ли е, кажете сега :P

¹⁰⁷ Всички тук сме откачени, така или иначе...

¹⁰⁸ Готино, а?

¹⁰⁹ На път значи...

¹¹⁰ Повече като американски шпион :)

Превключват се също *междуметия* и *възклицания*, характерни както за разговорната устна реч, така и за спонтанната писмена реч в онлайн пространството:

- (105) ***What!?! Божке, тоз Фейсбук...***¹¹¹
(106) ***Madre mia, mnogo mi namigat taka...***¹¹²
(107) ***Nom nom nom, сладолед без надзор***¹¹³

Превключването на *абривиатури* също може да се разглежда като превключване на кода от типа *редуване*, защото представляват съкращения на по-дълги установени фрази и изрази. Понякога тяхната употреба е оправдана заради краткостта им и пестенето на време при изписването. Ето някои примери:

- (108) ***omg! някой не иска ли да ми направи коледен подарък <3***¹¹⁴
(109) ***S. N., по повод защитата на насилственото взимане на пари от хората за здравни осигуровки a.k.a държавно здравно осигуряване.***¹¹⁵

В други случаи обаче трябва да се търсят още причини за превключването на кода, извън тези свързани с краткостта и удобството. Следния пример, в който вместо съкращението *btw* или *бтв* е използвана пълната транслитерирана форма на устойчивия израз, а именно *Бай Дъ уей*, е показателен:

- (110) ***Бай Дъ уей, получих 500€ подарък.***¹¹⁶

Понякога едни и същи абривиатури се изписват на латиница или на кирилица от различните комуниканти. Например срещат се *бтв* и *btw*, *омг* и *omg*, а както се вижда от третия пример – и други по-нетипични варианти (*Бай Дъ уей*), които определено не

¹¹¹ Какво!?! Божке тоз Фейсбук...

¹¹² Майко мила, много му намигат така...

¹¹³ Няма, няма, няма, сладолед без надзор.

¹¹⁴ omg (Oh my god) – О, боже мой!

¹¹⁵ a.k.a (also known as) – познат още като, известен като.

¹¹⁶ btw (by the way) – между другото, впрочем.

следват идеята за краткост и бързина, а съвсем явно целят нестандартност и експресивност и на тях ще бъде обърнато по-подробно внимание в следващата част от труда.

В случая абревиатурата *btw* се явява и т.нар. *дискурсивен маркер*. Ето и още един пример:

(111) *В мюнхен, където живея от 10 години, коли като тази са нещо абсолютно нормално, но никой не смее да спре извън очертанията за паркиране. I guess само на хората в БГ им се случва да паркират неправилно.*¹¹⁷

3.2.1.2.2. Изводи и дискусия

Наблюдаваната извадка от текстове показва, че потребителите по-рядко използват *редуването*, отколкото *вмъкването*. Когато все пак се превключва кода, се редуват цели неустойчиви изречения, устойчиви фрази (идиоми, сентенции, крилати фрази, дискурсни маркери, абревиатури), но и наречия и междуметия, които могат да бъдат единични лексеми.

За *редуването* се изискват много повече познания по чуждия език, отколкото при *вмъкването*, тъй като се оформят по-сложни и дълги конструкции. Превключването на кода може да се наблюдава между две и повече самостоятелни прости или сложни изречения. В сложните изречения превключването се наблюдава в точките, в които двете прости изречения се свързват. В простите изречения превключване може да се наблюдава между главни и второстепенни части (между сказуемо и пряко допълнение, сказуемо и непряко допълнение, сказуемо и наречие). Принципно е възможно превключването между подлог и сказуемо, но в дадената извадка такива примери не се наблюдават. Комуникантите, които преминават от един код на друг, правят това умело в точки, в които не се нарушават

¹¹⁷ В Мюнхен, където живея от 10 години, коли като тази са нещо абсолютно нормално, но никой не смее да спре извън очертанията за паркиране. Предполагам, че само на хората в БГ им се случва да паркират неправилно.

основните граматични правила на двата езика. Не се срещат примери за превключване на кода в рамките на т.нар. фразеологични глаголи или устойчивите словосъчетания.

Фактът, че до редуване българските потребители прибягват по-рядко, а когато го правят съотношението на количеството български текст спрямо количеството на английския текст е силно в полза на българския език, е показателен, че като цяло за българските потребители познанията по двата езика не са балансирани. Дори в случаите на индивидуален билингвизъм и балансирано владение на двата езика от отделни индивиди, в повечето случаи те се съобразяват с Е1 на своята аудитория и превключените думи и изрази в дадена реплика са количествено по-малко от тези на български език. В този смисъл вмъкването и редуването са резултат както от модните тенденции, престижа на английския език и средата на социалните мрежи, която придава статут на английския като лингва франка, така и от индивидуалния билингвизъм.

При системното наблюдение на профилите на някои популярни личности в социалните мрежи, става ясно, че тези хора доста често превключват кода, без това да е абсолютно наложително. По такъв начин те волно или неволно повлияват изказа на своята аудитория, като промотират, съзнателно или не, като нормално и дори модерно включването на цели изрази от английски език.

Според П. Мюйскен превключването на кода от типа *редуване* “особено често се наблюдава в устойчиви билингвални общности с традиции в разделението на езиците, но може да се срещне и в много други общности” (Мюйскен 2000: 8). В случая на социалните мрежи и форуми то се среща сред доста комуниканти (като споменатите вече по-горе имена на някои популярни личности). При някои от тях, при които най-вероятно двата езика са в симетрична позиция един спрямо друг, редуването може да се наблюдава доста често и то без каквито и да е на пръв поглед други отключващи фактори. Причините тук могат да бъдат свързани както с по-високата степен на владение на чуждия език от индивида, така и с влиянието на английския като лингва франка за социалните мрежи и форуми. Независимо от причините обаче, тези комуниканти най-вероятно приемат, че английският език е толкова разпространен вече, че всички го владеят и могат да разбират отправените към тях съобщения или коментари.

3.2.1.3. Заключение

Резултатите от експеримента за установяване степента на асимилиране на английските думи в спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми (стр. 98-101) недвусмислено показват, че за немалка част от участниците в изследването тези думи са непознати или недотам ясни. Популярни личности, публични общности и други комуниканти обаче се повлияват от статута на английския като лингва франка и от средата на социалните мрежи, повлияват се и от неговия престиж и го включват в своя изказ като по-модерно, съвременно звучащо, експресивно средство. Използва се ефекта на новост и дори непознатост на някои думи и изрази, за да се повдигне експресията на изказването. Чрез превключването на кода те още желаят да демонстрират владенето на чуждия език и по този начин да заявят както своята принадлежност към отворения свят на интернет пространството, така и да изградят у своята аудитория съответна представа за себе си. Чрез използване на превключването на кода те постигат и различни стилистични ефекти, които са обект на изследване в следващата част.

3.3. Социо- и психолингвистични функции на превключването на кода

Разглеждането на въпроса за функциите на превключването на кода в социалните мрежи е от значение за изясняване на социалните *мотиви*, стоящи в основата на преминаването от един код към друг, както и за вникването в *целите*, заложи в дадено индивидуално изказване, отправено в Мрежата. Понякога превключването на кода е наложително, за да се включим в дадена дискусия. Друг път, то не е необходимо, но комуникантите прибягват до този похват, водени от различни съображения.

За изясняването на социо- и психолингвистичните функции на превключването на кода в социалните мрежи ще използвам определенията на М. Виденов за *цялостно и частично превключване на кода*¹¹⁸ (Виденов 2005: 80).

Както вече беше изяснено използването на английския език в онлайн пространството има една основна функция – *формиране на групов идентичност и изразяване на солидарност*. Българските потребители отправят своите съобщения на английски език (*цялостно превключване на кода*), за да достигнат и да бъдат разбрани от потребители от други националности в тяхната приятелска листа или за да се приобщят в дискусията потребители от цял свят, да добият международна популярност, или да се постигне до плурализъм в дискусиите. Нерядко обаче на локално ниво чуждият код се превключва частично и се използва като *експресивно средство, средство за изграждане на идиолект и заявяване на идентичност*.

За да се изследват функциите на превключването на кода, се прави анализ на онлайн текстовете в диалогична перспектива и е използван *секвентният анализ* на П. Ауър (Ауър 1995), както и *моделът за говорна акомодация*, известен още като *теория за комуникативното приспособяване* на Х. Джайлс и Н. Купланд (1991), според който една от основните характеристики на междуличностната комуникация е *адаптирането на всеки комуникант към речта на другия/другите*. Чрез промяна на кода говорещият в социалните мрежи може както да изрази солидарност и принадлежност към дадена социална група, така и да се дистанцира от нея. Според тази теория стремежът към

¹¹⁸ За *цялостно и частично превключване на кода* вж. стр. 42 от дисертационния труд.

солидарност се изразява чрез т.нар. от авторите *конвергентно поведение*, което се използва за намаляване на различията между участниците в комуникацията и за изясняване на смисъла. В това отношение се придържам и към мнението на М. Шобер, че за да се изясни смисълът, участниците в общуването се приспособяват към изказа на своите събеседници и координират репликите си с тях (Шобер 2006). При частичното превключване на кода е използван и анализ на диалози по модела за интерактивно приспособяване в диалог на Дж. Кутстра (Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2009).

Като диалог приемам писмените изказвания на комуникантите в секцията „Коментари“ (Comments) във *Фейсбук* под всеки пост, в която под формата на писмена дискуссия се коментира и се изказва собствено мнение по отношение на отправеното основно съобщение (известно още в социалните мрежи като *пост*) от даден участник в Мрежата – текст, статия, мем¹¹⁹ или видео материал.

3.3.1. Функция конвергентно поведение и стремеж към солидарност

Това е една от основните функции, която превключването на кода изпълнява в социалните мрежи. Солидарността се проявява под няколко основни форми:

(А) Публикуване на постове на английски език в ролята му на лингва франка съобразно многоезиковата среда на социалните мрежи. В този случай става въпрос за цялостно превключване на кода според посоченото по-горе определение на М. Виденов.

(Б) Споделяне на постове едновременно на български и на английски, което може да се разглежда както като форма на превод от страна на отправителя на съобщението, така и като цялостно превключване на кода – често преводния вариант не е точно копие на изходното съобщение и/или включва допълнителна информация. В подобни случаи комуникантите изписват своето съобщение едновременно на английски и на български, а понякога добавят и трети език.

¹¹⁹ *Мем* е идея, която се разпространява в интернет. Идеята може да вземе форма на хиперлинк, видео, снимка, уебсайт, хаштаг или просто дума или фраза. Във *Фейсбук* много често това е картинка с вмъкнат хумористичен текст.

(В) Постове на български публични или недотам популярни личности, отправени на английски език, много често се коментират на английски от българските потребители в знак на солидарност и уважение към зададения от автора на поста език (примери 1-5, 7-10, 15 и 17). Тук отново обикновено става въпрос за цялостно превключване на кода.

(Г) В знак на солидарност се наблюдава и частично превключване на кода. Тук става въпрос за това, което Дж. Кутстра, Дж. ван Хален и Т. Дийкстра определят като *прайминг ефект* и *интерактивно приспособяване в диалог* – превключването на кода от страна на даден участник в общуването предизвиква в отговор преминаването от един код към друг и от събеседника. Обикновено се повтарят или се перифразират лексеми или синтактични конструкции.

Следват няколко примера, които идват в подкрепа на идеята за функцията *солидарност*, която превключването на кода изпълнява в социалните мрежи.

Пламен Русев (Plamen Russev¹²⁰) е сравнително популярна българска личност в пространството на мрежата *Фейсбук*. Като негов Е1 приемам българския език. Следван е от 4 000 последователи¹²¹, основател на *Webit*. Определя себе си като владеещ езиците английски, български и руски, завършил висше икономическо, висше математическо и висше медицинско образование, плюс придобита докторска степен. По повод нашумелия през април 2017 г. референдум за конституционни промени в Турция П. Русев отправя следния пост на английски език към своята аудитория¹²²:

¹²⁰ Във *Фейсбук* голяма част от потребителите участват със своите реални имена и фамилии. Някои са избрали да изписват имената си на кирилица, но повечето предпочитат за тази цел латиницата (предполагаме с идеята да бъдат откривани по-лесно от последователи и приятели от други култури и народи). В скоби изписвам имената, с които потребителите се представят в мрежата, когато името се изписва на знакова система различна от кирилицата.

¹²¹ Броят на последователите за всички споменати по-нататък в изследването популярни личности и онлайн общности е отчетен към април 2017 г.

¹²² Постът е последван от коментарите на потребителите, участници в дискусиата. От съображения за право на анонимност, във всички последващи примери са използвани само инициалите на имената на участниците в дискусиата. След всеки коментар е отбелязана в скоби националността на участника в дискусиата, когато такава е достъпна и посочена от потребителите в техните лични профили. Ако няма данни за тяхната народност, се използва съкращението *н.д.* Изказванията и коментарите са запазени в своята оригинална форма – не са коригирани волните или неволни грешки (както е видно от примерите, много често се пропуска точката в края на изречението).

(A)

(112) *Turkey - 51.8 yes vs 48.2 no*

Still counting...

(16.04.2017)

(B)

(113) D.A.: *So, there's hope for sanity?* (българин) (1)

- Plamen Russev: *Hope dies last* (българин) (2)

(114) T.A.: *Unfortunately it is not possible for "No" anymore..* (турски гражданин) (3)

(115) T.P.: (споделя статия на бг) (българин) (4)

(116) Plamen Russev: *I was quoying CNN...* (българин) (5)

(117) V.V.: (споделя статия на бг) (българин) (6)

(118) B.S.: *"So this is how democracy dies, with thunderous applause"* (българин) (7)

(119) – A.B.: *Democrasy? Joke* (българин) (8)

(120) – B.S.: *It's a quote... Referendum is part of democracy after all. But the results are terrifying.* (българин) (9)

(121) – A.B.: *Very much suggest "The Coming Anarchy ..." by Kaplan. Great explanation how democracy can be the worst possible choice* (българин) (10)

(122) Y.T.: *Много тъжно :(. Имам много приятели в турция които са уплашени...* (българин) (11)

(123) – T.P.: *Ние също трябва да сме уплашени. За 10ина години загина всичко оставно от Ататюрк.* (Същият T.P.) (българин) (12)

(124) – Y.T.: *Прав си Тео. Близко сме до епицентъра за съжаление.* (българин)

(125) K.R.: *Ужас!!!!* (българин) (14)

(126) – S.A.: *There is no hope. Perfectly played by Erdogan. Now we might be next.* (българин) (15)

(127) I.E.: *Last news.. Anadolu Agency gave the wrong number on FOX TV gave the real number %52NO %48 Yes.. There is still hope for us* (турски гражданин) (16)

(128) V.S.: *Erdogan = highway to hell... :(* (българин) (17)

(129) V.St.: *He e добре...* (българин) (18)

(130) M.N.: *Никакъв шанс нямаме! Ей така както спокойно си празнуваме Великден* (българин) (19)

(131) H.G.: *The numbers are fake. It looks like Anadolu Agency, originally founded by Ataturk to spread the news to win the fight against imperial powers, has now been taken over by Erdogan's relatives. They are spreading this news to get the people to lose hope and leave the ballots alone so they can cheat more. Lots of videos are out there where the AKP supporters are casting multiple votes.* (турчин завършил и живеещ в Америка) (20)

(132) A.A.: *Напоследък здравият разум все по-рядко печели преднина...* (българин)

(133) Z.A.: *Това е свирен предварително мач.* (българин) (22)

(134) A. Boym: *Hell... it was a free country in general :(* (руснак) (23)

(135) N.S.M.: *There is a severe problems there are some votes which is not accurately done. There are objections.* (турски гражданин) (24)

Постът на П. Русев предизвиква общо 26 коментара. 14 български участват в дискусията, 10 от техните коментари са на български, 9 са на английски, останалите 5 коментара са на чужденци (4-ма турци и един руснак) и са на английски. 2 от коментарите са емотикони и не са отразени в дискусията по-горе.

Прави впечатление, че след като П. Русев публикува своя пост на английски език, първият коментар (113) е от българин на английски език, което по своята същност демонстрира солидарност от страна на коментирация чрез цялостно превключване на кода към зададения в поста език. В (115) български потребител споделя статия на български, но последващият коментар на П. Русев (116) в знак на солидарност със зададения от самия него език, темата на изказването и с цел плурализъм на дискусията, отговаря на английски. От (118) до (121) включително наблюдаваме солидарността към автора на поста и от други български потребители, които продължават с коментарите на английски език. В (122) това неписано правило се нарушава от Y.T. и коментарът се отправя на български, но тук пък се намира участник в дискусията, който проявява солидарност към Y.T. и му отговаря на български. Следващите коментари от българските участници в комуникацията са понякога на български, понякога на английски. Както

забелязваме около 50% от българските потребители отговарят на поста на английски език, т.е. проявяват солидарност чрез цялостно превключване на кода към зададения от автора на поста език. Трябва да се отчете факта, че не можем да заклеим другите 50% от българските потребители, които отговарят на български като несъобразяващи се с езика на поста – те може да не владеят достатъчно добре английски и да не се чувстват достатъчно уверени да коментират на този език. Друга причина, за да си позволяват да дискутират на български, е, че отправителят на поста е българин и той би ги разбрал, независимо че другите международни участници в дискусиата не биха ги разбрали или биха ги разбрали по-трудно (чрез евентуалния вграден превод, който приложението предлага).

(Б) Друг пример за **солидарност** чрез превключване на кода е при изписване на поста на български и английски едновременно (а понякога се добавя и трети език). *The Life Nomadik* е доста популярна общност във *Фейсбук* със 17 800 харесвания и 17 400 последователи, която представя живота и приключенията на българско семейство от Канада, което съзнателно решава да изостави удобния и сигурен, но скучен и предвидим начин на живот в Канада, продава своето имущество, купува си яхта и се впуска в околосветски пътешествия. Техните постове в знак на солидарност както към българите, така и към всички техни последователи от цял свят в повечето случаи са на английски и след това на български. Ето например един пост от 15.04.2017 г.:

(136) This is unreal and dangerous! Diving with hundreds of sharks all around you (not an organized dive; no diving instructor)! At age 12, this has been Maya's most thrilling experience.

***** The Life Nomadik *****

Това е нереално и опасно! Да се гмуркаш със стоци акули наоколо (неорганизирано гмуркане, без инструктор). Това бе най-вълнуващото изживяване за 12-годишната Мая.

Следват още два примера от *Фейсбук*. В първия авторът на поста съобщават за едно и също събитие, но по различен начин на двата езика, във втория преводният вариант на английски език е непълен:

(137) *Днес на бял свят се появи синът ни Кристиян ☺ ☺. За радост на всички нас и гордост на брат си Максим. Започва с добър старт от 4.140 кг. и 52 см. □□*

Watch out, world, here comes another Markovski boy! Christian was born today □□□¹²³

(138) *Косата ми - зелена, устата ми - хубава.... :)*

Здравей, вторник!

Hello Tuesday! (Petya Konstantinova art 29.05.2017 г.)

(В) **Солидарност** може да се наблюдава и при частичното превключване на кода. Тези примери са показателни за т.нар. *комуникативно приспособяване* към речта на другите участници в общуването, което Дж. Кутстра и екипът му описват (Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2009). Превключването на кода от един от участниците в общуването би могло да се приеме като първопричина и стимул за превключване на кода и от другите участници, като по този начин се онагледява говорната акомодация, за която авторите пишат – в случая тя е израз на съгласие и солидарност.

Теодор Михайлов (Teodor Mihailov) е собственик на информационния сайт „Протестна мрежа“ и активен участник в социалната мрежа *Фейсбук* с 10 000 последователи, който отправя следния пост по повод разследването на случая на побой на охранители над журналисти от Нова телевизия:

(139) ***Още дебилитет от МВР:***

"Няма криминално минало, известен е в Драгоман като част от местна наказателна бригада."

#Закривай!

(от 17.04.2017)

(140) К.К.: *Местна наказателна бригада без криминално минало* (1)

(141) Teodor Mihailov: *Това е просто известен човек, селебрити един вид.* (2)

¹²³ Пази се, свят, ето че идва още едно момче Марковски! Кристиян се роди днес.

(142) К.К.: *и един вид местен вери импортьнт пърсън* (3)

Превключването на кода от К.К. в реплика (142) е израз на солидарност с Т. Михайлов и съгласие с неговия коментар, които се изразяват, първо, чрез перифразиране на превключения от него елемент *селебрити* и второ, чрез аналогичното използване на английски език (чрез транслитерация) за изписването на този елемент.

Говорна акомодация се наблюдава и при повтаряне на едни и същи лексикални елементи. В следващия случай става въпрос за думата от английски език *toddler* (прохождащо дете) изписана на кирилица. Примерът е от 25.04.2017 г. от страницата на Стефи Божилова (Stefi Vozhilova) с 11 300 последователи. Отново коментарът на М.И. изразява съгласие с мнението изказано от автора на поста:

(143) Stefi Vozhilova: *Искам в парка да обособят една тиха алея за майки със спящи бебета. САМО ЕДНА алея без тротинетки, ролери, скейтове и викащи **тодлъри**. И кучета! Само една алея. Тиха.*

(144) М.И.: *Не мога да преброя случаите в които идеално приспано бебе бива събудено от някой кряскащ **тодлър**, дрънкащо колело или нещо друго. Брррррр!*

М.И. в отговор на поста на С. Божилова повтаря същата превключена лексема – *тодлър*. Както прави впечатление от двата примера, повторението или перифразирането на превключени елементи от предходното изказване се свързват с изразяване на съгласие и подкрепа на изказаното от адресанта мнение.

(Г) Примери за **говорна акомодация** и преминаване от един код на друг, след като някой от комуникантите е превключил кода преди това, се наблюдава и при цялостното превключване на кода. Следният пример е от стената на С. Божилова. Тя публикува пост на български:

(145) Stefi Vozhilova: *Тука времето стана непоносимо... На плаж вече е невъзможно да се седи след 12, вятърът е брутален. Засилва се с всеки час,*

отнася всичко, в момента в 17:15 и всичко около нас се тряска - врати, прозорци, падат огромни листа на палми и ламарини от покривите... В София пък ми писаха какво е времето... м*мка му! Да взема да си хвана грешен полет към някой остров с температури 25-28° докато в България окончателно не дойде пролетта и топлото, а?! :-D Не ми се прибира и не ми се остава тук... #асеганакъде (10.03.2017 г.).

V.P. коментира това изказване като превключва цялостно на английски. Това вероятно повлиява и С. Божилова да отговори на английски, въпреки че и тя, и нейният събеседник са българи:

(146) V.P.: *No running away from the "dark side" of life :D*¹²⁴

(147) Stefi Bozhilova: *Nope, it's everywhere :-D*¹²⁵

Солидарност чрез превключване на кода се изразява и на езици, различни от английския, обикновено в случаи на значими международни събития. Следващият пост на потребител на мрежата е в отговор на атаката над офиса на сатиричното издание *Charlie Hebdo* от 07.01.2015 г. Той включва както изрази на френски, така и на арабски:

(148) *Тероризмът е варварство, чрез което някой се опитва да удави свободния свят в кръв. Варвари, свободният свят от кръв се е родил! Кръв няма да го убие!!! Vive la France! Je suis човек...*¹²⁶ *А за жертвите - صلى الله عليها وآله وسلم*¹²⁷

В случая се превключва на френски и арабски – езиците, актуални за съответното събитие, и изразяващи съпричастност към жертвите на атаката. А чрез включването на

¹²⁴ Няма измъкване от „тъмната страна“ на живота :D

¹²⁵ Няма, навсякъде е :-D

¹²⁶ Да живее Франция! Аз съм човек...

¹²⁷ Мир за тях и техните семейства!

израз на арабски (използван е езикът на терористите) се цели най-вероятно приобщаване и на тази част от арабските народи, която не застава зад действията на нападателите.

3.3.2. Функция дивергентно поведение, дистанциране и неодобрение

Дивергентното поведение, от друга страна, е насочено към разграничаване от другите. Според Х. Джайлс и Н. Купланд то се прилага за дистанциране от събеседника и може да изразява **неодобрение** или да представлява заявка на личната позиция и заявяване на идентичност (Джайлс и Купланд 1991). Превключването на кода с цел дистанциране, неприемане или неодобрение е по-рядко срещаното поведение в социалните мрежи, но все пак се наблюдават и такива примери.

I Hate Christmas е общност във *Фейсбук* с приблизително 12 000 последователи, в която основният език на публикациите е английският. На 24.11.2016 г. общността публикува на своята стена следния мем (картинка с хумористичен текст)¹²⁸:

(149)

Мемът е подет и споделен в Мрежата от български потребител с инициалите F.N. „Приятел“ на F.N. в отговор коментира споделения мем по правилата за комуникативното приспособяване на английски език (1) (тъй като текстът на мема е на английски и общността, в която е споделен, също използва английски език за отправяне на своите

¹²⁸ Искаш ли да си направиш снежен човек? НЕ! Не искам да правя шибан снежен човек! Искам да построя пясъчен замък, на плажа, на слънце, там където няма шибан сняг!

съобщения). Отговорът обаче на F.N. (2) изразява категорично несъгласие с предходния коментар не само чрез ироничното съдържание, но и чрез превключването на кода на български:

(150) И.А.: *But you hate the beach as well :D*¹²⁹ (1)

(151) F.N.: *#изсмяхса* □ (2)

Примерът е показателен както за дивергентно поведение, така и за заявяване на идентичност и оригиналност от страна на F.N., първо, чрез поставянето на хаштаг знака¹³⁰ в началото на изказването (151), второ, чрез разговорната форма на възвратната частица *са* вместо *се* и трето, чрез промяната на кода на български в една иначе англоговоряща общност, с която дори И.А. (който е българин) първоначално се съобразява.

Следва още един пример за дивергентно поведение, в който превключването на кода се използва не точно като израз на директно противопоставяне, а като средство за въвеждане и на друга гледна точка и защитаване на собствената позиция. Примерът е част от поста на Мартен Демирев, правист:

(152) М.Д.: *Ставах сутринта, теглиш си душ, влизаеш в метрото. На кеф си, служителката на метростанцията ти се кара, че нямаш дребни. Ти спокойно и отговаряш, че грижа на всяко учреждение, магазин и каквото и да е да си осигури дребни, а не на клиента/гражданина(макар в случая отношението да беше проблема). Разговора завършва с: "Метрото да не ми е бащиния на мене, че да се грижа да имам дребни". Мда, точно това е проблема. Че не ти пука за нищо освен своята бащиния. Или май, че всичко сме взели за бащиния. Щях да и кажа, хубаво то не е бащиния, ама не е ли метрото това, от което се храниш и не е ок май да разочароваш неговите ползватели. Ама като си свикнал да те назначават като на*

¹²⁹ Но ти също мразиш и плажа :D

¹³⁰ *Хаштаг* – знак, който се използва в социалните мрежи и предхожда дадена ключова дума. Хаштагът и думата/думите след него насочват към всички онлайн теми, съдържащи тази ключова дума. В случая на горния пример потребител, който цъкне върху *#изсмяхса*, ще бъде отведен чрез търсачката на *Гугъл* към всички теми съдържащи тези ключови думи.

бащиния, да получаваши като от такава, а да не работиши като на такава.... После се сетих, че разговора ще продължи към "Че го ползваши метрото, де че одиш", друга ключова черта на българския служител/чиновник/понякога и сами търговец/собственик. "Ше го яде тва старото месо, де ше иде"(за мен останка от соца и на някои места все още фасадната пазарна икономика и монопол - като си единствен, ще те ползват, къде ще идат). И си продължих. Нищо фрапиращо и фатално, народопсихология, липса на капиталистически навици, на усет за работа в конкуренция, на отношение към работата и този, с когото работиши, липса на това да оценяваши, че имаш работа, а не стоиши безработен.

(153) М.М.: *Само ще кажа, че всичко се свежда до човек! И ти пиша, защото ме провокира с думата „конкуренция“ :р тази дума ми бърка в очите :D в конкуренцията няма нищо здравословно, полезно и хубаво!*

(154) М.Д.: *Ту партс... И до човека се свежда, но и до осъзнатостта, че когато има други с нормално поведение, ако не порботиши върху себе си или насила не станеш такъв човек, то ще идат при другите.*

(20.05.2017 г.)

Примерите за дивергентно поведение чрез превключване на кода в социалните мрежи са значително по-малко в сравнение с тези за изразяване на солидарност, което би могло да се свърже с изначалния стремеж на участниците в общуването да се чувстват приети, част от социума. Все пак, когато е необходимо да се изрази несъгласие или друга гледна точка, смяната на кода се явява удачно средство, тъй като носи и допълнителен експресивен заряд.

3.3.3. Функция експресивност и колоритност

Цялостното превключване на кода може да служи като израз на солидарност, когато се коментират постове на английски език или когато се участва и се изразява мнение в международни онлайн дискусии и общности. В подобни случаи споделянето на постове, видео материали, статии или мими на английски се прави с цел достигане на дадено мнение или идея до по-широката, международна аудитория на социалните мрежи

и/или с цел предизвикване на международни дискусии с цел плурализъм. В тези случаи става въпрос за израз на солидарност с чуждестранните последователи и съобразяване с факта, че социалните мрежи са и глобални. В този случай английският се използва в ролята му на лингва франка.

При частичното превключване на кода обаче невинаги става въпрос за израз на солидарност. В случаите, когато дадена дискусия например се води на български и някой от участниците включи чуждоезикови елементи (т.е. превключване на кода от типа *вмъкване* или *редуване*), това превключване не може да се обясни с функцията солидарност. Солидарност в тази ситуация би било да се поддържа общуването на български език. В тези случаи е необходимо да се потърсят други функции, които преминаването от един код на друг изпълнява. Едно такова превключване, без при това то да е абсолютно наложително, привлича вниманието както с промяната на формата, така и със своя експресивен заряд. Тук превключването на кода е похват, чрез който се изразяват емоции.

Множество публични личности (включително политически фигури и журналисти) и онлайн общности в социалната мрежа *Фейсбук* прибягват до превключване на кода от български на английски, за да повишат експресията на своите изказвания.

Примери на превключване на кода с цел експресия, могат да се открият в постове на Любен Дилов-син (Luben Dilov-junior със 120 000 последователи), Радан Кънев (Radan Kanev с 26 700 последователи), Теодор Михайлов (Teodor Mihailov, с 10 000 последователи), Самуил Петканов (Samuil Petkanov, журналист и създател на онлайн изданието *He!Новините* с 13 000 последователи), Ванеса Виденова (Vanessa Videnova, 11 600 последователи) и др.

Самуил Петканов например в по-голямата част от случаите публикува своите постове на български. Понякога споделя статии на английски език. Следният негов пост обаче е по-различен – при него няма съмнение, че е насочен към българската аудитория, тъй като е изписан на кирилица. Въпреки това представлява превключване на кода, конотира разговорност както със своята транслитерирана форма, така и с включването на думата *кютек* от турски (бой, търкал), която може да се отнесе към по-нисък стилистичен пласт в българския език.

(155) *Но романс! Ресийв кютек имидиятли!*¹³¹ (От 15.04.2017 г.)

Подобни примери, конотиращи разговорност чрез превключване на кода от български на английски, съчетано с включване на турска лексика¹³², не са рядкост в социалните мрежи. Те са с висок конотативен заряд, дължащ се на комбинирането на английски думи с други разговорни маркери, жаргонизми, просторечни думи и изрази и/или турцизми:

(156) В.Н.: *батенце какво е джелезото дете държиш?*

(157) Р.М.: *На Олд Шетърхенд мечкоубиеца :-)*

(158) В.Н.: *машааала! по какво пуца и къв беше съксес рейта?* (1)

В примерите (156) и (158) се комбинират жаргонизми (*батенце, джелезо, пуца*), с разговорни форми (*дето, къв*), с думи от турски произход (*машала*), с превключени елементи от английски език (*съксес рейт*). Към този колоритен микс се добавя и ефектът на употребата на различни звукови конфигурации, характерни за разговорната реч и допринасящи още повече за експресивността на изказването – афереза (*дето, къв*) и удължаването на звуци (*машааала*).

Ето още един подобен пример от социалните мрежи:

(159) *Кифли у кенефа на орижинал мол Черни Врџх.* (2)

Комбинацията в (2) между турската дума *кенеф*, която играе ролята на стилопонижаващ агент в съчетание с жаргонната дума *кифла* и употребата на диалектни маркери (предлогът *у*), както и тяхното комбиниране в едно изречение с английския израз *орижинал мол* създават контраст, изграждащ подигравателни, иронични конотации. В същото време се наблюдава и синкопа на звука “д” в “орижинал” (думата би трябвало да се транслитерира на български като “ориджинал”), като по този начин се постига един вид “побългаряване” на звученето на английската дума и тя преминава от по-високо

¹³¹ Никва романтика! Получаваш незабавно тупаница!

¹³² „Турските думи образуват в книжовната реч особен стилистичен пласт с по-ниска, просторечна, подигравателна експресия” (Ефимова 2014: 194).

стилистично равнище към едно по-ниско – това на разговорната реч. Амалгамата от всички тези похвати в едно единствено изречение формира високо експресивен и привличащ вниманието пост.

В следващия пример става дума за превключване на кода от типа редуване на английски и български, в който чуждите елементи са изписани на английски, а българската част на изказването конотира разговорност.

(160) ***Hahahah, lost it, ни моа.***

Контрастът между първата част, изписана на латиница на книжовен английски език (*hahahah, lost it* – загубих нишката) и втората част, изписана на български и конотираща разговорност (*ни моа*) създава експресивността на изказването.

Срещат се и доста нетипични изказвания на български потребители, които не съдържат български думи. Следващият пример е кратък, но със силен експресивен заряд, предизвикващ хумористичен ефект от съчетанието на турцизъм и английска дума:

(161) *Айляк time :)*

Хумористичният ефект в (161) се засилва от контраста на турцизма *айляк*, изписан на кирилица, в съчетание с английската дума *time* (време), изписана на латиница. Емотиконът (усмивка) в края на израза също показва интенцията на отправителя на съобщението. Подобен е и следващият пример:

(162) *Чеверме ентерпрайз стайл* (Чеверме в бизнес стил).

Невинаги превключването на кода е в съчетание с други конотативни маркери. Много често то представлява единственият експресивен елемент в дадено изказване. Ето например поста на С. Петканов от 19.04.2017 г.:

(163) *При някое от влизанията и излизанията в пленарна зала на Пеевски много ми се иска патриархът да стане, да размаха жезъла и да рече: **You shall not pass!***

В случая се наблюдава превключване на кода от типа *редуване*, а английският израз *You shall not pass!*¹³³ е алузия за езика на компютърните игри, който носи допълнително послание за съвременното онлайн поколение и придава шеговита нотка на изказването.

Л. Дилов-син също понякога използва превключването на кода, за да постигне ефекта на игра на думи и съответно да засили експресията на своите изказвания. Ето един такъв пример:

(164) *От **Merry Christmas** до **merry** си приказките разстоянието е две чаши. Светло Рождество на всички! Утрото е по-мъдро от Бъдни вечер дори...*
(25.12.2016 г.)

В случая хумористичният ефект се постига чрез английската дума *merry*, която се явява графичен лексикално-граматичен омоним на българския глагол *меря* (във 2 л., ед.ч., императивна форма). В случая постът е придружен и с публикуван от автора мем с хумористично послание на английски език, което също засилва експресията:

¹³³ Не можеш да преминеш! (Преминаването не е разрешено!)

Р. Кънев пък често превключва кода тематично. Когато например в свой пост от 24.04.2017 г. обсъжда избора на президент на Франция, авторът завършва поста си с френския израз „On verra bien”¹³⁴, който привлича вниманието като чужд елемент, но в същото време представлява и подходящ както по форма, така и по съдържание завършек на изказването.

Степента на комуникативна компетентност по отношение на чуждия език позволява на участниците в общуването да комбинират превключването на кода с други стилистични похвати като звукозапис, преносни лексикални употреби, игра на думи, метафори. В примерите за тропизиране наблюдаваме най-вече каламбури, метафори, ирония, параномазия и фонетични трансформации със стилистичен ефект:

(165) *Дали има серия и за **дебелъпъри**? (дебелъпър вм. дивелъпър);*

(166) *Everybody needs **somebunny***¹³⁵ (*somebunny* вм. *somebody*);

(167) *Само да мръднеш и Windows will **shit** down. (shit down вм. shut down);*

(168) *джойнтвам* (вместо джойнвам (от англ: *to join* – присъединявам се);

(169) *her great **personalitits*** (*personalitits* – от *personality* (личност) и *tits* (гърди);

(170) S.K. : *A **must have** контрол на **комитите***¹³⁶. *Проверява колко си пиан преди да **комитнеш** нещо. :D*

(171) P.I.: ***Комитва** ли **комитата** от **коми комити**?* (Отговор на коментара в пример 170).

Репликите (170) и (171) са показателни както за ефекта на говорна акомодация, който предизвиква повторението на лексеми във втория коментар, така и за експресивността и хумористичния ефект, който се постига чрез използването на чуждите думи по креативен начин. Още примери:

(172) *Жишиийзъс! Зис ис хораблье ! (Jesus! This is horrible!*¹³⁷);

¹³⁴ Идиоматичен израз, който на български подходящо бихме могли да преведем като „Ще поживеем и ще видим“.

¹³⁵ Всеки има нужда от зайче.

¹³⁶ Необходим контрол на нарушителите. Проверява колко си пиан преди да извършиш нещо. :D

- (173) *Tru ztori* – България е странна държава – тук по-лесно се влиза в университет, отколкото в детска градина. (True story¹³⁸);
- (174) *Дам'с ригхт !* Но нямат срама да празнуват деня на независимостта... (That's right¹³⁹);
- (175) *он зис дей тЛи иърс агоу: А? Познахте ли я? Малката бяла нинджа, от малка пластика се превърна в монументална скулптура! ... <3 Айра* (Онзи day three years ago¹⁴⁰). В случая се имитира говора на малко дете.
- (176) *Дае линг кум оргенала!* (Дай линк (link) към оригинала!);
- (177) *Ю аре кидинг ми :)*¹⁴¹ (You are kidding me.);
- (178) *Ин дъ нейм оф ПиДиЕф олмайти ;-* (In the name of PDF almighty.¹⁴²);
- (179) *Уай дончю лайк май сонгз?* (Why don't you like my songs?¹⁴³);
- (180) *Кажи бе, Лакост, хипо-кроко-соушъл-дъжъстис-уориър мъч?*
- (181) *Днес положението е аренби отсЕкъде!*
- (182) *Аман от меринджей!* – (от мениджър);
- (183) *26 години от ребрандирането на комунизма в България.*
- (184) *менижъррри, жишиишиийъс* (удължаване на звуци).
- (185) *В моя hoffice тоя с пижамата работи за тия със сополите (:* (протеза – добавяне на звуци в началото на думата. В случая хумористичния ефект и разговорност се постигат чрез алюзия за говора на ромите – *office* – *hoffice*).
- (186) *Апа дюнербой каза, че е басижегата и 200 градуса по Фаренмайт.*
- (187) *Суджукмен трева не пасае! :)))*¹⁴⁴

¹³⁷ Господи! Това е ужасно!

¹³⁸ Истинска история, по реални факти.

¹³⁹ Точно така.

¹⁴⁰ Онзи ден преди три години.

¹⁴¹ Шегуваш се.

¹⁴² В името на всевишния pdf.

¹⁴³ Защо не харесваш моите песни?

¹⁴⁴Макар и отдавна позната на българите, *суджук* е дума с арабски произход, навлязла в българския през турски и конотира разговорност, а *мен* идва от английската дума *man* – мъж, човек. В случая сложната дума се образува по аналогия с други доста нашумели английски думи като *Спайдърмен*, *Батман* и *Супермен* и представлява игра на думи. Подобно е положението и с

(188) *Явно няма отърване, джингъла е навсякъде, :D (джингъл – нарицателно за всички коледни песни).*

Използването на различни стилистични фигури и тропи се явява основен продуктивен модел за реализиране на експресивност чрез превключване на кода и допринася още повече за изразителността и колорита на писмената разговорна реч на комуникантите в социалните мрежи.

3.3.4. Функция модерност, езикова мода, реализирана чрез превключването на кода

Една от целите на превключването на кода, наред с вече изброените, е следването на езиковата мода.

Самият английски език непрекъснато произвежда нови думи, свързани не само с новите технологии, но и с културните, социални и политически промени, които бързо добиват популярност и в България поради своето ново, нетрадиционно и модерно звучене. Такъв е примерът с пробутваната от медийни организации като *Forbes* и *New York Times* дума *постистина* или още *постфактология*, която Оксфордският речник обяви през 2016 г. за дума на годината (на англ. *post-truth*¹⁴⁵). Тази новина бързо се разпространи и в българските медии и почти веднага думата беше заета чрез калкиране.

Подобно е положението и с добилата напоследък популярност публична страница в социалните мрежи *Urban Dictionary* (с около 5 милиона последователи), в която непрекъснато се отразяват лексикалните и идиоматични нововъведения в английския език. Поради своя актуален и нерядко хумористичен характер, те се разпространяват бързо в мрежата и се подемат от последователите, включително и от българските потребители. Например покрай изборите за президент на САЩ през 2016 г. самата фамилия на

дюнербой – комбинация от турската дума *дюнер* и английската *boy* (момче) със значение на човек, който прави дюнери, дюнерджия (разг.).

¹⁴⁵ Виж: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>

президента Доналд Тръмп¹⁴⁶ придобива множество нови значения и влиза в състава на нови изрази. Ето и някои от тях:

(189) *a trump* – човек, когото хората мразят;

(190) *Trump University* – фалшив, неакредитиран университет, който раздава фалшиви дипломи;

(191) *Down in the Trumps* – депресия или чувство на обреченост, които те обхващат, когато си помислиш как президентът Доналд Тръмп прецаква целия свят.

Подобни бързо разпространяващи се изрази добиват популярност и сред българските потребители, подемат се и стават обект на копиране и неологизация. Следващите два примера са показателни:

(192) *Тръмпение му е майката. И тръмпене, от време на време....* (пост на Л. Дилов-син от 26.05.2017 г.)

(193) *Бойно оръжие! Нечувано! Когато е създадена втората поправка, отнасяло се е за пушка или револвер, които могат да изстрелят пет патрона. А този идиот е изстрелял ПЕТ ХИЛЯДИ с бойна картечница . Безумие за тръмпанари?*

Причините за подобно въвеждане на нови думи могат да се отнесат към извънезиковите. По обективни, извънезикови причини нови названия и изрази се създават и тяхната употреба нараства поради актуализация на обществени събития и явления, които се превръщат в събития на деня (Чоролеева 2010: 27). Тяхната употреба може да е сравнително кратка (докато даденото събитие е актуално), могат да се появяват периодично в синхрон с периодите на актуализация и деактуализация на дадено явление, а могат да се установят и трайно в езика приемник. Такива думи от чужд произход в

¹⁴⁶ На английски език думата *trump* е със следните основни значения: същ. – коз и глагол – цакам; изфабрикувам, съчинявам. По време на предизборната кампания и след избора на Д. Тръмп за президент, думата *trump* придобива значителен брой нови значения.

българския много често са от областта на обществения, културен и политически живот: *прайд, ивент, фастфууд, джънкфууд, дрескод, импийчмънт, протестър, риалити, детокс, джусинг, брънч, смути, веган*. За повечето от тях не съществуват съответни български названия. Те се предпочитат заради тяхното ново и модерно значение, както и поради способността им да назовават кратко и ясно денотата. Например *фастфууд* означава „храна, приготвена набързо и недотам здравословна, с която се хранят обикновено прекалено заетите хора“.

Думи и изрази, навлизащи в българския език по обективни причини, са и названията, необходими за обозначаване на действия и явления свързани с новите технологии. Пример за това е развитието и популяризацията на социалните мрежи, които стоят в основата на навлизането и разпространението на множество чужди думи и изрази, като голяма част от тях разполагат със съответни български названия, но се предпочитат от потребителите като по-актуално звучащи и насочващи към конкретна реалия. Например в израза *ще го шерна*, думата *шервам* (от англ. to share – споделям) насочва експлицитно към битието на социалните мрежи. Думи и изрази, попадащи в тази категория, са: *лайк, лайквам, хейт, хейтя, хейтър, туит, туитвам, фейса, фейсбукар, трол, троля, френд листа, хаштаг, таг, тагвам, пост, постинг, поствам, статус, гугълвам, емоджи, меме/мийм, селфи, селфи стик, фийд и др.* В социалните мрежи и форуми някои от тях се срещат и изписани на латиница.

Много чужди думи от професионалния жаргон на специалисти от областта на техническите и компютърните специалности, придобиват статут на модерни и поради престижа на тези професии: *рифреш, рифрешвам, синквам, флагман, фреймуърк, стартъл, фиксвам, апп, апове, апликайшън, линквам, процесване, процесвам, спел-чекър, дедлайн*. Следва пример на коментар на участник в дискусия за избор на смартфон:

(194) *Наскоро навлязох в екосистемата им. Основната причина да си взема **iphone** беше, че Майкрософт убиха **уиндоус фоне**. После избора склони основно заради размера и направата. Не видях друг телефон като 7-цата със сходни размери и подобно качество на изработка, а и голям пазар за нашите неща са САЩ/Канада (почти всичко живо е с **И**). Ако искаш да им продаваш трябва да ги разбираш. Краен резултат добра покупка и съм*

доволен. Усещането ми е сходно като това с първият ми уиндоус телефон [2011/2](#). До тук добре. Купих и Мак, за да се **билдват** апликации на хамарин. Реших да го попользвам малко като устройство за лично време **ФБ**, **9гаг** и т.н. Супер изработка като устройство, **НО** пълен **булишит** като **ОС** за мен. Тук тотално са изпуснали влака и не мисля, че ще се оправят. Очаквах да е страшно бърз и да няма зареждане. Еми не не е. **Апнове** са много дървени (което е странно ама може да е въпрос на вкус). Сега **iphone 10**. Имам чувството, че **NSA** са си ударили гъза в тавана. Като изработка никога не искам да се връщам пак на 5+ инча. Ама знам ли може и да стана още по-къорав и това да се промени. Моят извод за **Apple**. Не са лоши нещата, но не мога да разбера как може да има такова зомбиране.

В сферата на новите технологии такива дискусии съвсем не са рядкост и често в социалните мрежи се обсъждат нововъведенията. Обсъждат се и се сравняват телефони, компютри, приложения, банкомати, дроневи, фотоапарати и т.н. Подобни коментари често включват най-често англицизми – както термини свързани със съответната област (**апнове**, **ОС**, **уиндоус фон**) така и по-общопотребима лексика (**билдвам**, **булишит**). Да си в крак с модата с новите технологии винаги е било актуално, използването на чужди думи и изрази свързани с тях също.

3.3.5. **Функция изграждане на имидж**

Както става ясно от множеството примери, превключването на кода е похват, който може да се използва креативно с цел либерализация на нормата, като по този начин се създават изказвания, които привличат вниманието със своята нестандартност, модерност и експресивност. В този смисъл превключването на кода се явява амбивалентно езиково средство. От една страна, потребителите, които превключват кода, заявяват познание по чуждия език, т.е. демонстрират своите умения и отвореност към чужди култури. От друга страна, те използват това преминаване от един код към друг като средство за „разчупване“

на нормата, с други думи, те заявяват позицията си на радетели за неконвенционалните езикови средства, и един вид бунтари относно приетите норми и правила.

Именно социалните мрежи са мястото, където демократизацията на езика се изразява най-осезаемо. Там всеки има свободата да изразява себе си по начин, независим от политическите и социални норми. Конкретно в социалната мрежа *Фейсбук* социалните контакти се определят като „приятелства“, което предполага по-голяма свобода както на съдържанието, така и на формата на изразяването. При общуване с приятели се използва неформалния стил, който се характеризира със свобода на избор на лексикални средства. Дори и когато някоя общност, популярна личност или медия във *Фейсбук* са избрали да се придържат към книжовната норма, нищо не гарантира това за коментарите, които останалите потребители на мрежата правят под техните постове.

Примерите за такива общности и популярни личности не са малко, но като един от най-показателните разглеждам стената на Емил Георгиев (Emil A. Georgiev) – член на националния съвет на коалицията *Да, България*.

Е. Георгиев е адвокат и предприемач с 600 последователи в Мрежата. Прави впечатление, че за една седмица (17.04 – 23.04.2017 г.) Е. Георгиев превключва кода цялостно или частично на английски в публикациите на личната си стена 8 пъти. Ето някои от тези изказвания:

(195) *Ай гив ю Хан Соло и Чубака в медийния Хилядолетен сокол към паралелната вселена.*¹⁴⁷ (23.04.2017 г.)

(196) *Was about time.*¹⁴⁸ (17.04.2017 г.)

(197) *Турските граждани, гласували в Австрия, показват патерн доста подобен на онези в Германия.* (17.04.2017 г.) (*патерн* – от англ.: *pattern* – модел).

Прави впечатление, че в други свои постове Е. Георгиев използва лексика от просторечието, понякога в съчетание с турцизми, друг път в съчетание с англицизми, например:

¹⁴⁷ Представям ви Хан Соло и Чубака в медийния Хилядолетен сокол към паралелната вселена.

¹⁴⁸ Време беше.

(198) *Я си гледайте **кефа** и не си търсете **зорлем** белята.* (21.04.2017 г.) (*кеф* – турска дума, *зорлем* - наречие от просторечието).

(199) *Но това, приятели, не ни е кращата. **Барем** не най-сърбежната. Проблемът е, че имаме основен **бъг** във възможно най-основната ни система - правосъдната. А как викате се отстраняват тия **бъгове**? А, да - точно!* (20.04. 2017 г.) (*барем* – наречие от разговорния, просторечен стил, *бъг* – от англ.: *bug* – прен.: *грешка, дефект*).

Тези примери демонстрират похвата за съчетаване на различни стилистични средства (в това число от различни езици) за постигане на експресивност в разговорния стил (за това стана въпрос в частта „Експресивност и колоритност“). Когато те се използват систематично, както е при Е. Георгиев, бихме могли да говорим за идеосинкретичност, заявяване на позиция и изграждане на идентичност чрез езиковите средства или това, което Р. Льо Паж и А. Табуре-Келър определят с понятието *актове на идентичност*: “Всеки човек създава за себе си модели на лингвистично поведение, така че то да отговаря на това на групата или на групите, с които в различни моменти желае да се идентифицира или съответно да се дистанцира от групи, с които не желае да бъде свързан” (Льо Паж и Табуре-Келър 1985: 181).

3.3.6. Превключването на кода като функционален инструмент в професионалното общуване

Когато става въпрос за модни лингвистични тенденции би било уместно да се спомене още една доста дискутирана и изследвана област – професиолекта на компютърните специалисти. Софтуерните разработчици и компютърните специалисти, а и представители на други професии, които малко или много се налага да имат познания в сферата на новите технологии, разполагат с професионален жаргон, който включва множество англицизми. Новите технологии представляват вече значителна част от живота на нашето поколение и дори и най-обикновените потребители, за да са в крак със своето време, е добре да познават техниката, която ползват, и начина, по който тя функционира. Тъй като самата област е новаторска, актуална тенденция е например в социалните мрежи

да се обсъждат и сравняват различни класове мобилни устройства или такива от един и същи клас, но на различни фирми производители. Често се отправят запитвания за функционалността или характеристиките на даден дивайс, което обикновено е придружено с превключване на кода. И в тази сфера английският излиза на преден план като актуално и предпочитано средство в дискусиите, тъй като улеснява общуването.

За да илюстрирам до каква степен английският език функционира като професионален език в сферата на програмните разработчици, ще цитирам пост от българска публична група във *Фейсбук* – DevBg:

(200) *Нормален разговор в офиса:*

- *Фиксна ли ишута от вчера?*

- *Кое ишу?*

- *Ами дето ти го сенднах вчера заедно с рипорта и фийчър риквестите.*

- *А-а-а-а..., ами рейсна проблем. Аз щото сендвам един риквест и сървърът нали трябва да ми ритърне респонса и да си крейтне сешъна, а аз да рисийвна едно куки. Е да де, ама ми ретърнва ерор респонс и ми хинтва, че обджекта не бил авейбъл.*

- *Ти сигурно си мисюзнал нещо по фреймуърка. Инишглайзваш ли правилно риквест параметрите и риквест фекчъриту? Да не си забравил да инебълнеш кукитата преди крейтването на респонс обджекта?*

- *Ами всичко е окей. Копнах икзампъла от хелпа и го модифайнъх малко да фитне на моя кейс.*

- *А-а-а ..., ама сигурно си забравил да инитнеш на кънекиъна пропъртитата, дето се слагат в контекст обджекта на фекчърито за да си инишиейтне правилно ес-ес-ел сешъна. Нали в контекста се сетва кийстора за да си гетне сертификатите от него. Ексешиън ли ти рейсва или ти ритърва инкоректна дейта?*

- *Ами направо фейлва с ексешиън и в стек трейса няма нищо. Поинтът е, че ми ритърнва инвалиден респонс код. Няма го в доковете. Сърчвах в Гугъл за такова ишу, ама не намира нищо.*

- *Ами гоу ахед. Нали знаеш за дедлайн? Гледай да го фикснеш Асап, че трябва да се имплементват сървисите по другия проджект.*

- *Окей, сега ще дебъгвам ишутто. В краен случай ще декомпилирам сървиса и ще го рисърчвам, защото не спира да фейлва!...*

Част от последвалите коментари на поста:

К.М.: *Родна реч омайна, сладка...*

А.Р.: *Хора това е виц. Не е нужно да драматизирате толкова.*

О.У.: *ако е виц ела в нашия офис :)) всички цял ден само вицове разказват тогава :)*

К.К.: *Така е... пак по-добре отколкото да тръгнеш да превеждаш термините и да те гледат като зебра Стоичков :D*

Х.Т.: *Какъв виц, това е ежедневието... :)*

Н.Р.: *На този етап може просто да си говорим на английски.*

И.Т.: *Направо обърнете на английски, аман!*

С.К.: *Според мен е 1:1 разговор. Реален е, не е преувеличен. Някой просто го е записал.*

От поста прави впечатление, че англицизми са използвани не само за термините, но и за голяма част от общата лексика – *рейсна проблем* (вм. изникна проблем), *да ми ритърне респонса* (вм. да ми върне отговора), *и го модифайнъх малко да фитне на моя кейс* (вм. и го промених малко да пасне на моя случай), *поинтът е* (вм. въпросът е) и т.н. Както е видно от коментарите и при допитване със специалисти в областта, макар и постът да звучи като виц и в известна степен преувеличен, всъщност се оказва много близък до ежедневната реалност на програмистите в България. Термините, които в тази област се заемат от английския, са прекалено много, за да им се търсят преводни варианти. В повечето ИТ компании работният език е английският (заради връзки с чуждестранните компании например, заради изнесени в България офиси и т.н.), а литературата в тази област също е главно на английски. В професионалните среди, в които работният език е

различен от родния, се наблюдава паралелното активиране на двата езика, за което Дж. Кутстра говори. Тъй като лингвистичните представи са общи за езиците и единият език не може да бъде напълно “изключен”, в резултат се наблюдава коактивация на елементи от двата езика (Кутстра 2015: 41).

Това обяснява и своеобразния микс от английски и български думи и изрази, контаминираната с англицизми обща лексика и дори изразената доминация на английския език пред българския при превключването на кода от страна на ИТ специалистите. Превключването на кода изпълнява работна функция и обслужва професионалните общности, като улеснява общуването при индивидите и им спестява време за търсене на преводни еквиваленти.

3.3.7. Функция икономия на време

Макар и в по-голямата част от случаите комуникацията в социалните мрежи и форуми да е асинхронна, динамичната реалност, в която живеем, изисква понякога бързи и/или кратки отговори. Фактът също, че писмената реч в тези среди наподобява устната, изисква използването на по-икономични и паралингвистични изразни средства, за да се пести време. Такива например са линковете към статии и видео материали, емотиконите, фотосите, акронимите, абривиатурите и т.н.

Нерядко поради желанието да се спести време, се прибегва до включването на чужди думи, изрази и абривиатури. Превключването на кода изисква обикновено и превключване на клавиатурата, което макар и в значителна степен улеснено от съвременните технологии, добавя допълнително време. То обаче би могло да се разглежда като незначително в сравнение с търсенето на подходящ български еквивалент, а и нерядко български точен, кратък и ясен еквивалент не съществува. Подобни случаи, в които адресантът превключва клавиатурата, за да включи чужди думи и изрази, могат да се разглеждат както като проява на някоя от гореспоменатите функции на превключването на кода и заемането, така и като функцията икономия на време, а понякога като комбинация и от двете.

Като икономия на време могат да се разглеждат случаите, в които български потребители включват в свои писмени съобщения думи и изрази от чужд език, за които разполагаме с преводни варианти, но естеството на работата или средата, в която са, изискват ежедневното боравене с чужд език/езици и съответно честото преминаване от един код на друг, какъвто е и гореспоменатият пример с професионалния жаргон на програмистите. В тези случаи може да се наблюдава както контаминация на речта на един участник върху тази на друг, така и реален стремеж да се пести време за търсене на съответни преводни варианти на български език. Също така липсата на преводни варианти по отношение на термините повлиява и общата лексика и „по инерция“ тя често е подложена на превключване, например:

(201) *Фиксна ли ишито от вчера?*

(202) *Кое ишу?*

(203) *Ами дете ти го сенднах* вчера заедно с *рипорта* и *фийчър риквестите*.

(204) *А-а-а-а...*, ами *рейсна* проблем.

В горния пример англицизмите *фиксна*, *ишу* и *рипорт* могат да бъдат отнесени към професионалния жаргон на програмистите, *фийчър риквестите* към професионалните термини от тази област, а *сендна* (от *to send* – изпращам) и *рейсна* (от *to raise a problem* – възниква проблем) към общата лексика, която не е единствено част от професиолекта на програмните разработчици. Подобно е положението и в следния пример, в който главно само служебните думи са на български:

(205) *Е да де, ама ми ретърнва еror риспонс* и *ми хинтва*, че *обджекта* не бил *авејъбъл*.

В горепосочения пример някои от англицизмите биха могли да бъдат отнесени към професионалния жаргон като напр. *ерор риспонс* и *обжект*, но *ретърнва* (от *to return* – връщам), *хинтва* (от *to hint* – подсказвам) и *авејъбъл* (от *available* – на разположение) са част от общоупотребимата лексика, могат да бъдат избегнати, но в резултат на контаминация от съседни жаргонизми и термини в дадена реплика, и съответно с цел пестене на време за търсене на подходящи преводни варианти, също се превключват.

В други случаи се превключват чужди думи, които могат да се разглеждат като нововъведения, които не са добили все още значителна популярност и честота на употреба, за които може да има колебания в изписването им на латиница, и които не разполагат с кратки и ясни преводни варианти в българския език. Такава дума например е *retreat*, *retreat-a* (от англ. – уединение, отстъпление, убежище и др.), която навлиза в българския главно с едно от своите значения, а именно „спокойно и усамотено място, подходящо за почивка и релакс“. Преводният вариант в случая е значително по-дълъг, не съществува кратка и ясна българска дума, която да послужи за обозначаване на денотата и се предпочита английската като по-точна и кратка.

Понякога чужди думи могат да се предпочетат както поради по-актуалното им звучене, така и поради по-краткия им буквен състав, напр. *бан* вм. *забрана*, *по дифолт*, вм.

по подразбиране, изи вм. лесно, *pre-birth* вм. преди раждането, хени вм. щастлив, *done* вм. свършен, направен, мууд вм. настроение и др.

За икономия на време се предпочитат и абривиатури за изрази главно от английски език, за които такива не съществуват в българския. Те са особено характерни за чатове, форуми и социалните мрежи както като по-модерни, така и като много по-кратки варианти. Сред най-популярните в социалните мрежи са *btw*, *btw* (от *by the way* – между другото), *aka* (от *as known as* – така познат като, известен като), *wtf* (от *what the fuck* – (какво) по дяволите, *rip* (от *Rest In Peace* – почивай в мир), *rofl* (от *rolling on floor laughing* – търкалям се на пода от смях) и *ft* (от *featuring* – с участието на).

В стремежа да се спести време понякога се предпочитат и съкратени варианти на думи от чужд произход. Те могат да се съкратят до префикса на съответната дума напр. *про* (от *professional* – специалист, много добър в някаква област), до първата част от съставни думи напр. *хард(a)* (от хардуеър), *фейса* (от *Facebook*), както и на съгласна (макар и невинаги последна) – *ап*, *апр* (от *application* – приложение), а в някои изключителни случаи и на първата буква както е с *И*, използвано за краткост за айфон. Използват се и чужди акроними вместо възприетите в българския език малко по-дълги варианти, напр. *РС* вм. *писи*.

Функцията *икономия на време* в социалните мрежи е присъща както на онлайн пространството като цяло, така и на забързаното ни ежедневие. Такава тенденция се наблюдава и за комуникацията на български език, напр. *мн* вм. *много*, *здр* вм. *здравей*, *здрасти*, *пб* вм. *проблем*, *ни* вм. *няма проблем*, *отг* вм. *отговарям*, *сф* вм. *София* и т.н. А когато за български думи и изрази не съществуват общоприети съкратени варианти, често се прибегва до чуждите.

3.3.8. Функция евфемизация и дисфемизация на речта чрез превключване на кода

Социалните мрежи и форуми са място, където потребителите могат относително свободно да изразяват своето мнение, а съдържанието и формата много често са неконвенционални. Въпреки това съществуват все още различни социални и морални ограничения, свързани със съответната медия и нейната среда. Социалните мрежи дават възможност за анонимност чрез създаване на фалшив акаунт, а във форумите изначално е

заложено да се коментира анонимно. Платформата на социалната мрежа *Фейсбук* обаче е създадена така, че да насърчава създаване и поддържане на приятелства, което от своя страна може да означава напускане зоната на анонимността. Социалните общности във *Фейсбук*, както и всички видове форуми пък разполагат с модератор/и, които се грижат както за общата насоката на дискусиите, така и за добрия тон в групата. Много често във форумите и общностите неприличните, груби и/или нецензурни изказвания се санкционират – във форумите, като не се публикува или се изтрива коментарът, а в общностите във *Фейсбук* чрез предупреждение и впоследствие изтриване на коментари или отстраняване на даден участник от групата и блокирането му. Когато дадена личност, популярна или не, има собствен профил във *Фейсбук*, тогава тя самата се явява и модератор на чуждите публикации и изказвания на своята стена и съответно би могла да изтрие даден коментар или да блокира неудобен участник в общуването. В този смисъл в социалните мрежи и форуми съществува контрол на спазването на определени правила и личен избор за това какво да се публикува и какво да бъде изтрито.

Независимо от това, нередко в онлайн пространството се срещат непристойни думи и изрази и не всеки груб изказ се санкционира. А понякога такива думи и изрази се използват съвсем преднамерено с цел скандализиране и провокация на аудиторията. За да се надникне зад паравана на общоприетите норми и ценности и да се вникне в причините за употреба на дадени непристойни думи и изрази, както и за да се потърси отговор на въпроса защо някои от тях не биват санкционирани, феномените на евфемизацията и дисфемизацията би следвало да се изучават “във връзка с културните и социалните промени, които водят до развиването и отмирането на различни теми табу и думи табу“ (Ефтимова 2016: 128).

Може да се каже, че във всички култури съществуват теми и понятия табу, за които хората избягват да говорят директно на публични места. В тези ситуации евфемизмите се използват, за да се „заобиколи“ дадена неудобна тема, да се избегне сблъсък със суровата действителност или за да се прикрият мотиви, действия или събития“ (Русдиях 2016: 787). Когато такива теми и понятия табу се налага да бъдат включени в изказа, е много вероятно комуникантите да се опитат да използват думи и изрази, които звучат по-добре. И въпреки, че във всички общества съществуват норми и табу, те не са еднакви навсякъде. Думи и изрази от различни езици, означаващи едно и също понятие, не се възприемат по

един и същи начин (Русдях 2016: 787) и употребата им може или не може да послужи за смекчаване силата и грубостта на непристойните изрази (Хелър 1988).

В социалните мрежи и форуми използването на непристойни думи и изрази, както и фактът, че в определени случаи те не се санкционират, отразяват както културните и социални промени в съвременното общество, така и характера на самите социални медии. Тъй като в социалните медии говорим за т.нар. писмена разговорна реч, много често се срещат *инвективите*¹⁴⁹ и *експлетивите*¹⁵⁰, с които се характеризира и устната неформална разговорна реч.

Евфемизми и дисфемизми могат да се използват за понятия и теми, свързани със секс, смърт, болест, с нации, народи, народности, племена, племенни съюзи, родове и етнически групи и др. В извадката от примери прави впечатление, че най-често българските потребители превключват кода при дисфемизми в сферата на сексуалните отношения и различни функции на човешкото тяло. Сред тях се откроява употребата на три думи, изписвани както на латиница, така и на кирилица: *fuck/фак* (*еба, чукам – жарг.*), *shit, shitty/шит, шити, шитав* (*лайно, лайнян*) и *sucks/съкс* (*противно, гадно, от to suck - смуча*). Примери:

(206) ***Fuck yeah!*** Някой да го е пробвал? Интересно ми е какво става когато дойде контролър?

(207) ***Фак*** диз кайнд ъф демоукраси!

(208) Теди, тук ще е ***шити*** до следващата сряда, след това слънце и +15 градуса, така че си в бизнеса :)

(209) И в моя. Днес го забелязах, реших, че компа в работата е ***шитав***.

(210) Kozata Ani Орландовци си е баш центърче.. а за Павликени...***ай дон гив а шит*** :)

(211) Концепцията "Университет" е средновековно остаряла. С нет и малко интелект не ти трябва диплома ;-)***вишУтУ съкс***¹⁵¹

¹⁴⁹ Инвективи – оскърбителни думи и изрази.

¹⁵⁰ Эксплетиви – ругатни, непристойни изрази.

¹⁵¹ Концепцията "Университет" е средновековно остаряла. С нет и малко интелект не ти трябва диплома ;-)
ВишУтУ е гадно.

Подобни думи и изрази могат да се разглеждат като дисфемизми в английския език. Употребата им на английски език в български контекст изпълнява евфемистична функция по следните причини. Първо, макар и доста разпространени, те са чужди думи и изрази, които имат непрозрачно значение, особено изписани на кирилица. Макар и малко вероятно, някои от тях може и да са напълно непознати за определена група от хора. Второ, дори и когато са изписани в основната си форма на латиница, техният ефект се смекчава именно заради чуждия им характер и недоброто познаване на точната конотация, стояща в основата им. Това позволява да се каже/напише нещо, което иначе човек не би си позволил да изкаже по съответния начин на родния си език. Трето, в резултат на суперстратни¹⁵² (синхронни) фактори в западните страни (в случая по-конкретно в англоезичните общества) отпадат някои стари ограничения. Западната попкултура (главно развлекателни предавания, музика и филми) изобилства от тези три думи. Може да се приеме, че с нарастване честотата на тяхната употреба отслабва силата на табуто.

В това отношение добър пример е и една от английските абривиатури, която получи широка популяризация именно в онлайн пространството и която съдържа в себе си експлетива *fuck – wtf* (от *what the fuck*). Широкото ѝ разпространение и употреба намаляват до голяма степен непристойното ѝ звучене:

(212) *В същото време в библиотеката има книга „Наръчник на младия тироман.” Нея може и да не са я отхвърлили ни веднъж. Автора не знам, колко е вярвал в себе си, но предвид бързия резултат от действието „палеж” вероятно доста. :D WTF!?!*

От друга страна, английските дисфемизми, употребявани от българските потребители, представляват превключени елементи и именно заради своя чужд характер могат да се разглеждат като „съзнателно детабуизиране на речта със стилистична цел“ (Ефтимова 2016: 127). Те са конотативно маркирани, изразяват емоции и провокират както със своето съдържание, така и със своята форма. Следният пример е показателен:

¹⁵² За субстратни (диахронни) и суперстратни (синхронни) социокултурни фактори по отношение на стереотипите на денотата вж. повече у А. Евтимова (Ефтимова 2016: 128).

(213) *Бђли го lighthouse* Тръмп... *Ше има ли туитър акаунт или не, не е решил, не си е направил собствена мрежа.*

Думата *lighthouse* (фар) в английския език е с неутрална конотация. В българския език обаче съществува жаргонният израз „бђли ме фара“ със значението „не ми пука“, „не ме интересува“, а думата *фар* е евфемизъм на нецензурната дума *кур*. В случая превключената лексикална единица *lighthouse* играе ролята на евфемизъм двойко – от една страна, с чуждия си произход и недотам ясна семантика, от друга – с факта, че преводният вариант също представлява евфемизъм. В същото време обаче в нея е заложена по-висока експресивност, първо, поради факта, че е чуждоезиков елемент, второ, поради контраста, който се създава между неутралната английска дума и жаргонната ѝ употреба и трето, заради хумористичния ефект, който придобива, когато се употребява по отношение на англоговорящия президент на САЩ.

Чужди думи дисфемизми понякога се включват в речта на българските потребители и заради нюанси в семантиката им. Например английската дума *bitch* на български се превежда с *кучка* (прен. развратна жена) и примерът по-долу би прозвучал доста по-грубо на български език, още повече, че в случая една жена се обръща към друга. На английски обаче в семантиката на думата *bitch* се включват и други значения – на „подчинен“, „слуга“, „раболепен“ (обикновено за лица от мъжки пол). Като прибавим и факта, че вулгаризмът е и широко популяризиран от американската попкултура, той губи от своята сила и се среща доста често в разговори между близки и приятели. Ето и примера от социалните мрежи:

(214) *K.S.: Журналистиката в България е под всякаква критика.*

(215) *M.Y.: защото образованието, здравеопазването, футболът, политиката, архитектурата и модата са на ниво! :D бич плийз :D*

Често срещана сред евфемизмите от чужд произход в социалните мрежи и форуми е и думата *трансжендър(и)* *вм. гей* или *лисбийка*, а сред дисфемизмите от английски език, изпълняващи евфемистична функция в българския, е нашумялата напоследък дума *лузър* (от англ.: *looser* – загубеняк, смотаняк). Въпреки че и *лузър* и *загубеняк* носят еднакъв

конотативен заряд за съответния език, в българския дисфемистичният ефект на *лузър* се смекчава заради чуждия характер на думата:

(216) **ВСИЧКИ СТЕ ЛУЗЪРИ!**

От експлетивите с най-силно присъствие в социалните мрежи и форуми са изрази, които съдържат думата *hell* (ад) със значение на „по дяволите“ и *damn* със значение на „проклет“, „пуст“. Обикновено изразите се изписват на латиница:

(217) ***The hell with it!*** *Ще правя каквото си искам, пък да става, каквото ще!*”

(218) ***Hell yeah.*** *Съмнявам се, че някой смята, че примерно Джокович може да направи почти непобеден сезон или, че X европейски гранд може да направи 75-80 мача+ годишно, без помощта на "галска отвара за сила".*

(219) *Хаха, **no way in hell** аз да съм с хубави нокти повече от 10% от времето, тя Диди все за това ме храни :)*

(220) *„Единствените две неща, които могат да спрат/блокират (отнемат силата на) бременна жена по време на раждане, са упойката и страхът.“...**so damn true.***

В случая на тези превключени изрази (експлетивите) се цели по-скоро по-висока експресивност, отколкото смекчаване на грубия изказ – те се открояват както по форма, така и с по-модерното си звучене – тъй като английските изрази, както и техните преводни варианти не се свързват с теми табу и не могат да бъдат причислени към нецензурните изрази.

3.3.9. Изводи

Социалните мрежи представляват мултикултурна и многоезична среда и би било трудно да си я представим без превключването на кода в речевото поведение. От една страна, от технологична гледна точка, се предприемат стъпки от страна на разработчиците да подпомогнат чуждоезиковите изяви чрез непрекъснатото оптимизиране на функцията „преводи“. От друга страна, поради различни макросоциолингвистични фактори,

английският език продължава да бъде водещ както в областта на образованието, така и в области като науката и новите технологии. Оттам той се налага като международно средство за общуване и се определя от множество автори като първата глобална лингва франка, а в социалните мрежи може да се наблюдава и неговото реално приложение като такава.

От тази гледна точка цялостното превключване на кода на английски език обикновено се свързва с една от неговите основни функции, а именно ролята му на лингва франка. В този смисъл, тъй като социалните мрежи предоставят възможността със значително по-голяма лекота да се създават и поддържат силните и слаби връзки, използването на АЛФ може да се разглежда като израз на солидарност с потребителите от други народности и култури. Множество български популярни личности следват тази тенденция с цел по-широка популярност и създаване на среда за плурализъм на мненията. Понякога обаче, макар и по-рядко, превключването на кода може да служи и като средство за дистанциране от дадена група или разграничаване от някакво изказване. Такова поведение се определя като дивергентно и изпълнява функция с обратния знак на солидарността.

Популярните личности доста често превключват кода и частично, като по този начин интуитивно или съзнателно таргетират своите изказвания и коментари към определена част от българската общност – те включват в своите изказвания чужди думи и изрази заради ефекта на новост, модерност и различност, заради ефекта на контраста и колоритността. Тези чужди думи и изрази (най-вече от английски) в съчетание с просторечни елементи, жаргонизми и турцизми са със силен конотативен заряд и служат за по-високата експресия на изказването, а когато се използват системно, могат да се разглеждат и като част от идиолекта на дадена личност, като нейно средство за градене на имидж и за постигане на по-широка популярност в социалните мрежи.

Към неформалната реч принадлежат и инвективите и експлетивите. Много често потребителите на социалните мрежи прибегват до използването на английски дисфемизми, които при превключване на кода изпълняват евфемистични функции – чрез тях се смекчава грубостта на непристойните изрази.

Английският език функционира и като професионален език в сферата на програмните разработчици. Той улеснява общуването, тъй като за голяма част от

професионалните термини в българския език не съществуват преводни варианти. Това от своя страна пък контаминира и общоупотребимата лексика и тя също много често бива превключвана за удобство и пестене на време.

Функцията *икономия на време* обаче не е характерна само за професионалните общности. Тя се наблюдава повсеместно в онлайн пространството. Забързаното ни ежедневие, засиленото потребление на социалните мрежи и форуми, както и увеличеният брой контакти, който поддържа, изискват и адекватно разпределение на времето ни. В този смисъл то става по-ценно и всякакви средства за пестене на време са от полза. Съкращения, абривиатури и по-кратки и/или ясни лексикални варианти от английски език често се предпочитат пред българските. Някои от тях са доста нашумели и се предпочитат както заради по-кратката им форма, така заради по-модерното им звучене.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разгледаните в Първа глава теории (теорията за „шестте стъпки на свързаност“, теорията за силните и слаби връзки и теорията за хомофилията) описват и дават представа за социалния характер на социалните мрежи. Те могат да се разглеждат също така като стоящи в основата и на езиковата ситуация в нашето съвремие. Експериментът “Малък свят” на С. Милграм от 1969 г. (потвърден с математическа точност и по-късно, през 2011 г., в много по-голям мащаб от екипа на *Фейсбук*) и теорията за слабите връзки разгърната от М. С. Грановетер привеждат доказателства, че в днешни дни повече от всякога хората при желание и нужда биха могли да се свържат с всеки друг произволен индивид стига той също да има достъп до социалните мрежи. Тъй като всички ние сме в една или друга степен част от “глобалното село”, за да общуваме с нашите “съселяни” е необходимо да притежаваме и необходимото средство за това.

В социалните мрежи значително място заемат видео материалите, фотосите и иконичният (т.нар. *емотикони*) материал, т.е. дадено съобщение би могло да бъде предадено с много малко или без никакви вербални средства. В този смисъл потребителите имат възможността да предават някои свои съобщения и без посредничеството на езика, въпреки това този метод е ограничаващ и невинаги би могъл да предаде точно и ясно дадено послание. Така че основно средство за общуване, независимо от огромния брой снимков и видео материал, си остава езикът и в голяма част от случаите, когато става въпрос за една конкретна социална мрежа, каквато е *Фейсбук*, това е писмената форма на езика. Според последни изследвания, проведени с математическа точност, потребителите на тази мрежа биха могли да се свържат с всеки друг потребител чрез средно 4 или 5 посредници, т.е. когато общуваме във *Фейсбук*, ние теоретично отправяме своите съобщения към една многоезична и мултикултурна общност, и от друга страна, непрекъснато получаваме съобщения и информация от същата тази многоезична общост, а това неминуемо дава отражение върху използвания език.

Екипът на *Фейсбук* привежда доказателства от значително по-голям мащаб и за една от основните черти на социалните мрежи – те са едновременно *глобални* и *локални*.

Можем да предположим, че дуалистичната природа на социалните мрежи ще се отрази и на езиковата ситуация. От една страна, интернет служи като глобална комуникационна технология и опосредства създаване на контакти и поддържане на връзки на световно ниво, от друга страна, К. Хамптън и Б. Уелман, както и екипът на *Фейсбук* наблюдават по-голяма активност между хора, които живеят (работят) в близост един до друг и изразена хомофилия по националност и физическа близост. Използването на местния език в социалните мрежи би могло да се разглежда едновременно като причина и следствие: като причина за поддържане на дадена локална общност и като следствие на желанието и стремежа на членовете на общността да запазят своите т.нар. силни връзки с близки, роднини и приятели посредством родния език. Т.е. в тази ситуация на *глокализация* бихме могли да очакваме тенденция към паралелно развитие и коекзистенция на глобално и локално средство за общуване в по-голяма степен, отколкото пълно превземане и доминация от страна на глобалния над локалния език, от което много учени, потребители и въобще граждани на дадена нация се опасяват.

Теорията за хомофилията пък, от своя страна, допринася за изясняването на една основна психосоциална постановка, а именно склонността на индивидите да се свързват със себеподобни по различни критерии и както стана ясно, хомофилията стои в основата и на социалните мрежи. Въпреки че като най-съществени източници на хомофилия се разглеждат националността и географската близост, изследователският екип на *Фейсбук* констатира и силна хомофилия по възраст и брой на приятели, т.е. в тези случаи не е задължително нашите приятели и близки да са основно и единствено наши сънародници или от физическото ни близко обкръжение. Същевременно става ясно от наблюденията на М. Макферсън и екипа му, че новите технологии позволяват създаването на връзки от други измерения или както още пишат К. Хамптън и Б. Уелман в своята статия: “Близостта е лимитиран фактор при създаването на приятелства. Хората са много по-склонни да се свързват с други хора, които са повече като тях от гледна точка на лайфстайл, етап от жизнения цикъл, вярвания и участие в общи дейности, отколкото с това, което лесно можем да открием чрез физическата близост” (Хамптън и Уелман 2000: 202) и малко по-нататък, че “с хода на времето, местните пространствени модели (на връзки – бел.а.) стават все по-малко важни за формирането на приятелствата” (Хамптън и Уелман 2000: 203).

Тези твърдения идват в подкрепа на идеята, че индивидите, облагодетелствани от бързината, достъпността, разнообразието и изобилието, които предлагат социалните медии, не се ограничават в наши дни единствено до създаване и поддържане на контакти с близки физически до тях хора в рамките на дадена страна или етническа група, към която принадлежат. Обстоятелствата спомагат да разширяват своя кръгзор с лекота, да осъществяват контакти с други индивиди със сходни виждания и интереси, без оглед на разстояния, народност, възраст, пол и т.н. Социалните мрежи не поставят физически граници между хората, дори напротив, според веруюто на създателя на *Фейсбук* Марк Зукърбърг тяхна основна цел е да ги свързват по-лесно и да направят света “по-отворен”. Именно тук значителна роля играе езикът. Тъй като физически граници вече почти не съществуват в мрежовия свят, една от малкото бариери, които могат да бъдат издигнати и да възпрепятстват осъществяването и поддържането на контакти с физически отдалечени потребители и изграждането на виртуални общности, биха били различните им първи езици и липса на познания по втори (общ) език. Невладеенето на даден език би могло да постави ограничения за даден потребител, но също би могло да се разглежда и като основен стимул за откриване на нови възможности, особено в случаите, когато желанието да разчупим границите на близките си връзки и да принадлежим към друга, привличаща интереса ни, група, независимо от националността и използвания език в нея, надделява. А да не забравяме, че нещата рядко са само бели или черни и в голяма част от случаите потребителите се намират на някои от междинните позиции между владеенето и невладеенето на друг език.

Втората глава от дисертационния труд прави обзор на основните термини, свързани с чуждите думи, и въвежда понятията *превключване* и *смесване на кода*. Разграничават се *чуждици от заемки*, *смесване на кода от превключване на кода* и *превключване на кода от лексикално заемане* (когато става въпрос за една единствена превключена лексема). Една такава диференциация представлява добра основа и за други изследвания, тъй като е свързана с изясняването на социо- и психолингвистичните функции, които изпълняват чуждите думи и изрази в българския език.

Внимание се обръща на разграничаването на *смесването* от *превключването на кода*, първо, от структурна гледна точка, за да се диференцират и изяснят двете явления. Второ, те са разграничени и от социолингвистична гледна точка. Това се прави, за да се

изясни статуквото на езиците в контакт – как те се отнасят един спрямо друг от структурна и макросоциolingвистична гледна точка – дали се наблюдава симетричност между двата езика (обикновено при *превключването на кода*) или единият език се ползва със статута на матричен език или език приемник, в който се вмъкват чужди елементи (превключване на кода от типа *вмъкване* или още, наричано от някои автори, *смесване на кода*).

Особено подробно са разгледани *превключването на кода* и *лексикалното заемане*. Тяхното разграничаване невинаги е достатъчно показателно, ако се приложи единствено структурният подход. Това налага интердисциплинарно изследване на явленията. Функционалният подход предоставя възможност за по-обхватно представяне на превключването на кода и лексикалното заемане, тъй като обединява в себе си структурната, социolingвистичната и психolingвистичната перспектива към тези явления. Този подход търси средствата за разграничаването на двете явления на базата на техния диахронен и синхронен характер. При изследването на чуждите елементи, използвани от българските потребители в онлайн пространството, тази диференциация придобива смисъл за определяне на макросоциolingвистичните фактори, повлияващи българската реч. *Превключването на кода* е израз както на макро-, така и на микросоциolingвистични влияния и нерядко е проява на солидарност или заявяване на идентичност. Поради своята новост, нетрадиционност и неасимилираност, превключените думи и изрази се явяват една от най-благогатните области за социolingвистични изследвания: изследване на функциите, които изпълняват, на конотативния заряд, който носят, и на факторите, които стоят в основата на превключването. Превключените елементи невинаги водят до последваща асимилация, но отразяват синхронни процеси в езика, най-често свързани с обществени влияния и промени, и са показателни за индивидуален билингвизъм, а ако се наблюдават в по-широк обхват – и за социален билингвизъм със или без диглосия.

Социалните мрежи и форуми могат да се разглеждат като сравнително ново явление в ежедневието не само на българските потребители, но и на потребителите от всички други националности. Въпреки че българското общество често в своята история е било излагано на чуждоезикови влияния, можем спокойно да заявим, че за първи път се наблюдава своеобразен “бум” на превключването на кода в спонтанната писмена реч на

социалните мрежи. Разглеждат се основните социални и психологически мотиви за това превключване, както и функциите, които изпълнява то.

Всичко това налага едно по-обхватно и многоаспектно разглеждане на явлениято, за чиято цел е предпочетен функционалният подход. Той е приложим за изследване на речевите явления, защото за теориите, стоящи зад този подход, многоаспектността на езика се дължи именно на сложното взаимодействие между познанията за него и използването му. Поместеният в тази част експеримент за установяване степента на асимилираност на някои думи от английски произход, използвани в спонтанната писмена реч на социални мрежи и форуми от потребители, чийто роден език е българският, се основа именно на функционалният подход. Проведената анкета и анализът на резултатите предоставят нагледни данни за степента на прозрачност на специално подбрани пет лексикални единици и една абривиатура за всеки участник в изследването и предоставя информация за тяхното разпространение и за степента на конвенционалност на значението им сред дадената общност.

Така проведеното проучване и получените резултати от него дават основания чуждите думи, словосъчетания и изрази, които се срещат в спонтанната писмена реч на социалните мрежи и форуми, да се разглеждат като непознати или с неясна семантика за голяма част от обществото. Дори по-разпространени чужди думи като *рифрешна* или *епйоу* за голяма част от изследваните лица са неясни или се бъркат с други думи. Това само по себе си дава основание да се приеме за превключване на кода в социалните мрежи и форуми дори и една единствена лексема от чужд произход, ако са налице следните характеристики или комбинация на някои от тях:

- семантична непрозрачност;
- слабо разпространение;
- морфологична неадаптираност;
- невключени в речниците за новите думи.

В първата част от трета глава на дисертационния труд се прави анализ на превключването на кода в социалните мрежи с оглед на макросоциолингвистичните фактори. Във връзка с това се разглежда явлениято *лингва франка* и английският език като първата глобална лингва франка.

Английският разширява своето влияние постепенно през XIX и XX век в резултат, първо, на неимоверно разрасналата се Британска империя, а след нейния залез в началото на XX в. в резултат на икономическата, политическата и медийна хегемония на САЩ. За широкото разпространение на АЛФ допринасят в голяма степен и новите технологии и интернет. В интернет пространството английският все още си остава предпочитан език и безспорен лидер за генериране на съдържание.

В резултат на нарасналата популярност на английския език немалък брой изследователи и граждани на други нации се опасяват от установяване на пълната му хегемония и застрашаване на съществуването на по-малките и не толкова популярни езици. Те се обявяват за правото на защита на културното наследство (част от което е и езикът) на всяка нация, както и в подкрепа на езиковото многообразие. В онлайн пространството пък множество софтуерни инженери и лингвисти работят в посока подобряване на услугата “превод”, като непрекъснато се стремят към увеличаване както на качеството на преводите, така и на броя на преводните езици. В последно време се наблюдава и нарастване на съдържанието в интернет, генерирано на езици, различни от английския, като създателите на сайтовете явно реагират на факта, че потребителите и клиентите предпочитат да четат и да пазаруват в интернет на езика, с който боравят най-добре, а това невинаги е английският. Независимо от тази тенденция, английският език все още си остава безспорен лидер в онлайн пространството и предпочитан език за генериране на съдържание.

В търсене на фактори, които правят от английския език лингва франка, някои автори като А. Фърт, Дж. Хаус и др. установяват, че той се характеризира с качествата *вариативност*, *хибридност* и *уговаряне на смисъла* между комуникантите. Той според тях е непрекъснато в процес на създаване, променя се и се изгражда непрестанно. АЛФ не е английският на представителите на Великите нации, за които той е роден, той не е и книжовният английски, който се преподава в образователните институции и който е описан в учебниците и граматиките. По-скоро това е езикът, който в голяма част от случаите се използва между комуниканти, които не разполагат с общ E1, с цел да се предаде основният смисъл на съобщението и да се “свърши работа”. От тази гледна точка общуващите не гледат на себе си като на *изучаващи E2* (E2 learners), а като на *практикуващи E2*. Изследователите на феномена наблюдават, че в тези ситуации

комуникантите се опитват да си сътрудничат и да се съобразяват и нагаждат към изказа на своя събеседник, за да се изясни смисълът.

Тези характеристики на АЛФ могат да се наблюдават и в неофициалната сфера на общуване в интернет. Въпреки че в социалните мрежи, блоговете и форумите комуникацията е асинхронна и съответно предоставя възможност на участниците в общуването да обмислят и проверят за грешки своя изказ, преди да отговорят, третата форма на речта (или още спонтанната писмена реч) на английски език изобилства от грешки и неточности. Тук като че ли отклонението от кодифицираната норма се приема за нормално. Грешките и неточностите обикновено се подлагат на коригиране и обсъждане само ако затрудняват рецепцията. В писмената форма на АЛФ волни и неволни отклонения от книжовните норми се наблюдават непрекъснато и това много рядко се подлага на обсъждане. Вариативността и отклонението от книжовните норми при използване на АЛФ като че ли се засилват и от предлаганите готови компютърни преводи, които много рядко са граматически и синтактично точни. АЛФ се приема от участниците в общуването в много широки граници, стига смисълът да е ясен. Тук се намесват и културните и индивидуални характеристики на участниците в общуването – желанието на комуникантите да представят своите възгледи и индивидуалност по уникален начин засилва вариативността и хибридността на изказа. Шегата, която се среща в Мрежата, е, че “Ако човек говори три езика, той е трилингва, ако говори два езика, е билингва, ако говори един език е американец”. Може да се каже, че в случая тя е за сметка на американците, които обикновено владеят само родния си език. Може да се допусне, че хората, които владеят повече от един език поради факта, че са направили усилието да научат чужд език, защитават и правото си да грешат, без при това да изпитват вина, защото както за лингвистите и учените, така и за обикновените хора е ясно, че език се учи цял живот, а Е2 рядко може да бъде усъвършенстван в степен, характерна за носителите на езика като роден.

Във втората част се разглеждат функциите, които превключването на кода изпълнява. Статуквото на английския език като лингва франка на световно ниво, определя и една от основните функции на превключване на кода в социалните мрежи. Тъй като социалните мрежи предоставят възможността със значително по-голяма лекота да се създават и поддържат силните и слаби връзки, използването на английския език като общо

средство за общуване може да се разглежда като израз на солидарност с потребителите от други народности и култури. Множество български популярни личности следват тази тенденция с цел по-широка популярност и създаване на среда за плурализъм на мненията. Понякога обаче, макар и по-рядко, превключването на кода може да служи и като средство за дистанциране от дадена група или разграничаване от някакво изказване. Такова поведение се определя като дивергентно и изпълнява функция с обратния знак на солидарността.

Популярните личности доста често превключват кода и частично, като по този начин интуитивно или съзнателно таргетират своите изказвания и коментари към определена част от българската общност – те включват в своите изказвания чужди думи и изрази заради ефекта на новост, модерност и различност, заради ефекта на контраста и колоритността. Тези чужди думи и изрази (най-вече от английски) в съчетание с просторечни елементи, жаргонизми и турцизми са със силен конотативен заряд и служат за по-високата експресия на изказването, а когато се използват системно, могат да се разглеждат и като част от идиолекта на дадена личност, като нейно средство за градене на имидж и за постигане на по-широка популярност в социалните мрежи.

Към неформалната реч принадлежат и инвективите и експлетивите. Много често потребителите на социалните мрежи прибегват до използването на английски дисфемизми, които при превключване на кода изпълняват евфемистични функции – чрез тях се смекчава грубостта на непристойните изрази.

Английският език функционира и като професионален език в сферата на програмните разработчици. Той улеснява общуването, тъй като за голяма част от професионалните термини в българския език не съществуват преводни варианти. Това от своя страна пък контаминира и общоупотребимата лексика и тя също много често бива превключвана за удобство и пестене на време.

Функцията *икономия на време* обаче не е характерна само за професионалните общности. Тя се наблюдава повсеместно в онлайн пространството. Забързаното ни ежедневие, засиленото потребление на социалните мрежи и форуми, както и увеличеният брой контакти, който поддържа, изискват и адекватно разпределение на времето ни. В този смисъл то става по-ценно и всякакви средства за пестене му са от полза. Съкращения, аббревиатури и по-кратки и/или ясни лексикални варианти от английски език често се

предпочитат пред българските. Някои от тях са доста нашумели и се избират както заради по-кратката им форма, така заради по-модерното им звучене.

В обобщение може да се каже, че несъмнено съществува някаква част от българското общество, която не одобрява превключването на кода и гледа на вмъкването на чужди думи и изрази като на заплаха за чистотата и интегритета на българския език. Друга част пък заема противоположната позиция, че българският вече е загубил своя престиж и изучаването му като Е1 ограничава възможностите ни за успех и реализация на по-късен етап в живота. Съществуват и двете крайности, но наблюденията върху социалните мрежи показват, че на превключените чужди думи и изрази би трябвало да се гледа по-скоро като на допълнително средство, засилващо експресивността, нестандартността и колорита на дадено изказване, допринасящо понякога за по-краткото, ясно и точно назоваване на обекти и явления, както и за смекчаване на грубостта на изказа. Средство, което прави езика ни „комуникативно жив и диалогичен“, води до разчупване на псевдоинтелигентното звучене на българския език отпреди Прехода. Цялостното превключване на кода и използването на АЛФ пък приобщават българския потребител към глобалната общност, дават чу самочувствието на гражданин на света, чийто глас може да бъде чул.

Резюме на приносите на дисертационния труд

1. В изследването е представен за пръв път качествен анализ на чуждите думи и изрази и на явленията *смесване* и *превключване на кода* в спонтанната писмена реч на българите в социалните мрежи и форуми.
2. Разгледани и разграничени подробно са понятията *превключване* и *смесване на кода* от една страна, и *превключване на кода* и *лексикално заемане* от друга, както от структурна, така и от социолингвистична гледна точка.
3. Проведена е анкета със 150 души за установяване на степента на семантична прозрачност и асимилираност на някои чужди думи в българския език. Чрез нея се доказва, че повечето чужди думи и изрази (главно англицизми) са в голяма степен неясни за изследваната общност, което говори за тяхната ниска степен на интеграция в българския език. Те могат да бъдат разглеждани като потенциални думи или превключване на кода на лексикално ниво.
4. Приносен характер има представянето и използването на *функционалния подход* за установяване както степента на асимилация на някои чужди думи, така и за извеждане на функциите, които превключването на кода изпълнява в социалните мрежи. В дисертационния труд са разгледани осем такива функции, които са в подкрепа на хипотезата, че чуждите думи и изрази представляват допълнително експресивно и прагматично лингвистично средство, а превключването на кода в спонтанната писмена реч е един от езиковите механизми за имитация на разговорност и илюстрира тенденцията към разговорност, характерна както за социалните мрежи и форуми, така и за други области в съвременния живот.
5. Направен е анализ на превключването на кода в социалните мрежи и форуми с оглед на макро- и микросоциолингвистичните фактори.

Представени са подробно явленията *диглосия*, *билингвизъм* и *лингва франка* и са подкрепени с примери от Мрежата.

6. Теоретичният принос на изследването е представянето на нови слабо известни у нас теории от социолингвистиката, които изясняват характера на социалните мрежи и на връзките, които се създават там. Разгледани са *Феноменът “Малък свят”*, *Теорията за силните и слаби връзки* и *Теорията за хомофилията*, които са в пряка връзка както със скоростта на разпространение на информацията, така и с лекотата, с която се създават контакти в нашето съвремие. Това, от своя страна пък, обяснява и масовото нахлуване на чужди думи и изрази в българския език. Представен е също мултидисциплинарният *функционален подход*, който съчетава в себе си структурния, социо- и психолингвистичен анализ на превключените лексеми и фрази. Поради своята интердисциплинарност подходът предоставя по-цялостна картина и по-обширна представа за езиковите феномени.

Библиография:

Ауър 1995. Auer, P. The pragmatics of code-switching: A sequential approach. – In: L. Milroy and P. Muysken (eds.), *One speaker two languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching*, 115-135. New York: Cambridge University Press, 1995.

Ахманова 1966. Ахманова, О. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия, 1966.

Баба 1994. Bhabha, N. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994.

Байби 2010. Bybee, J. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Бакстром 2011. Backstrom, L. Anatomy of Facebook. Available from: <https://www.facebook.com/notes/facebook-data-team/anatomy-of-facebook/10150388519243859>

Бакюс 1996. Backus, A. *Two in one: Bilingual speech of Turkish immigrants in The Netherlands*. Tilburg, The Netherlands: Tilburg University Press, 1996.

Бакюс 2015. Backus, A. A usage-based approach to code-switching: The need for reconciling structure and function. – In: Stell, G. and Yakpo, K (eds.). *Code-Switching Between Structural and Sociolinguistic Perspectives*, 19-38. Walter de Gruyter, 2015.

Бахтин 1981. Bakhtin, M. *The Dialogic Imagination*. Austin, Texas: University of Texas Press, 1981.

Бел 2001. Bell, A. Back in Style: Reworking Audience Design. – In: *Eckert and Rickford*, 2001.

Бико 2005. Beacco, J-C. Languages and Language Repertoires: Plurilingualism as a Way of Life in Europe. – In: *Guide for the development of language education policies in Europe: from linguistic diversity to plurilingual education*. Reference study. Council of Europe, Strasbourg, 2005. Available from: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Beacco_en.pdf

Благоева 2013. Благоева, Д. *Българска лексикология*, том I. Академично издателство “Проф. Марин Дринов”. София, 2013.

Блом и Гъмперц 1972. Blom, J-P. and Gumperz, J. Social Meaning in Linguistic Structures: Code Switching in Northern Norway. – In: J. J. Gumperz and D. Hymes (eds.),

Directions in Sociolinguistics: The Ethnography in Communication, 407-434. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1972.

Боас 1940. Boas, F. *Race, Language and Culture*. New York, The Macmillan Company, 1940.

Бонджолова 2007. Бонджолова, В. *(Не)съществуващите думи: okazjiналното словотворчество*. Св. Св. Климент и Методий, В. Търново, 2007.

Бондигов 2016. Бондигов, В. *Методи за изследване на комуникацията в интернет*. Холотера, София, 2016.

Бояджиев 2005. Бояджиев, Т. Националният език в условията на чуждо влияние и глобализация. – В: *LiterNet* (Електронно списание) 12 (73), 2005.

Бояджиев 2007. Бояджиев, Т. *Българска лексикология*. Анубис, София, 2007.

Брейтборде 1983. Breitborde, L. Levels of analysis in sociolinguistic explanation: Bilingual code switching, social relations, and domain theory. – In: *International Journal of the Sociology of Language*, 39, 5-43, 1983.

Бръорсма и Де Бот 2006. Broersma, M. and De Bot, K. Triggered codeswitching: A corpus-based evaluation of the original triggering hypothesis and a new alternative. – In: *Bilingualism: Language and Cognition*, 9(1), 1-13, 2006.

Бурдийо 1977. Bourdieu, P. The economics of linguistic exchanges. – In: *Social Science Information*, 16, 645-668, 1977.

Бурдийо 1990. Bourdieu, P. *The logic of practice*. Cambridge: Polity Press, 1990.

Бурдийо 1991. Bourdieu, P. *Language and symbolic power*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.

Бърдсонг 2014. Birdsong, D. Dominance and Age in Bilingualism. – In: *Applied Linguistics*, vol. 35 (4): 374-392. Oxford University Press, 2014.

Бърнолет, Хартсюкър и Пикъринг 2007. Bernolet S., Hartsuiker R. and Pickering M. Shared syntactic representations in bilinguals: Evidence for the role of word-order repetition. – In: *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 33, 931-949, 2007.

Вайнрайх 1953. Weinreich U. *Languages in Contact: French, German and Romansh in Twentieth-Century Switzerland*. New York, 1953.

Вайнрайх, Лабов и Херцог 1968. Weinreich, U., Labov, W. and Herzog, M. Empirical foundations for a theory of language change. – In: W. Lehman and Y. Malkiel (eds.), *Directions for historical linguistics*. Austin: University of Texas Press, 95-195, 1968.

Ван Дайк и Кинч 1983. Van Dijk, T. A. and Kintsch, W. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press, 1983.

Вебер и Индифрей 2009. Weber, K. and Indefrey, P. Syntactic priming in German–English bilinguals during sentence comprehension. – In: *Neuroimage*, 46, 1164-1172, 2009.

Вей 1998. Wei, L. The ‘why’ and ‘how’ questions in the analysis of conversational code switching. – In: *Code switching in conversation: Language, interaction and identity*. London, 1998.

Вей 2013. Wei, L. Codeswitching. – In: R. Bayley, R. Cameron and C. Lucas (eds.), *The Oxford handbook of sociolinguistics*, 360-378. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Виденов 1990. Виденов, М. *Съвременната българска градска езикова ситуация*. София, 1990.

Виденов 2003. Виденов, М. *Българската езикова политика*. София: МСД, 2003.

Виденов 2005. Виденов, М. *Диглосията с оглед на българската езикова ситуация*. София, 2005.

Вуковска 2012. Вуковска, М. *Българо-английско превключване на кодове в писмени текстове*. София, 2012.

Гал 1978. Gal, S. Variation and change in patterns of speaking: Language shift in Austria. – In: D. Sankoff (Ed.). *Linguistics variation: Models and methods*, 227-238. New York: Academic Press, 1978.

Гал 1979. Gal, S. *Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. New York: Academic Press, 1979.

Гал 1983. Gal, S. Comment. – In: *International Journal of the Sociology of Language*, 39, 63-72, 1979.

Гал 1989. Gal, S. Language and political economy. – In: *Annual Review of Anthropology*, 18, 345-367, 1989.

Гарднър-Клоръс, Чарлс и Чешир 2000. Gardner-Chloros, P., Charles, R. and Cheshire, J. Parallel patterns? A comparison of monolingual speech and bilingual codeswitching discourse. – In: *Journal of Pragmatics*, 32, 1305-1341, 2000.

Гаръд и Пикъринг 2007. Garrod, S. and Pickering, M. Alignment in dialogue. – In: G. M. Gaskell (Ed.). *The Oxford Handbook of Psycholinguistics*, 443-451. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Георгиева 2012. Георгиева, М. Обучението по английски език (АЕО) в контекста на глобализация - нужда от нови подходи. – В: *LiterNet*, № 12 (157), 2012. Available from: <http://litenet.bg/publish28/maria-georgieva/obuchenieto.htm>

Голдрик 2007. Goldrick, M. Connectionist principles in theories of speech production. – In: M. G. Gaskell (Ed.). *The Oxford Handbook of Psycholinguistics*, 515-530. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Голъб и Джаксън 2008. Benjamin, G. and Jackson, M. How Homophily Affects Communication in Networks, 2008. Available from: <https://www.aeaweb.org/assa/2009/retrieve.php?pdfid=257>

Гофман 1959. Goffman, E. *Presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday, 1959.

Грановетер 1973. Granovetter, M. The Strength of Weak Ties. – In: *American Journal of Sociology*. Volume 78, Issue 6; May, 1973.

Грожан 1982. Grosjean, F. *Life with two languages. An introduction to bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Грожан 1998. Grosjean, F. Studying bilinguals: Methodological and conceptual issues. – In: *Bilingualism: Language and Cognition* 1: 131-149. 1998.

Грожан 2001. Grosjean, F. The bilingual's language modes. – In: J. Nikol (Ed.). *One Mind, Two Languages: Bilingual Language Processing*, 1-22. Malden, MA: Blackwell, 2001.

Грожан 2008. Grosjean, F. *Studying Bilinguals*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Грожан 2010. Grosjean, F. *Bilingual: Life and Reality*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2010.

Гупта 1999. Gupta, A. Standard Englishes, Contact Varieties and Singapore Englishes. – In: *Teaching and Learning English as a global language: native and non-native perspectives*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 59-7, 1999.

Гъмперц 1982. Gumperz, J. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Гъмперц 1992. Gumperz, J. Contextualization and understanding. – In: A. Duranti and C. Goodwin (eds.), *Rethinking context* 229-252. New York: Cambridge University Press, 1992.

Де Бот, Брѳорсма и Изурин 2009. De Bot, K., Broersma, M. and Isurin, L. Sources of triggering in code-switching. – In: L. Isurin, D. Winford and K. De Bot (eds.), *Multidisciplinary Approaches to Code Switching*, 103-128. Amsterdam: John Benjamins, 2009.

Де Бот и Стоесел 2002. De Bot, K. and Stoessel, S. Introduction: language change and social networks. – In: *International Journal of the Sociology of Language*, 153, 1–7, 2002.

Дел, Чанг и Грифин 1999. Dell, G., Chang, F. and Griffin, Z. Connectionist models of language production: Lexical access and grammatical encoding. – In: *Cognitive Science*, 23: 517-542, 1999.

Дерменджиева 2012. Дерменджиева, Г. *Онлайн журналистика. Медиите в дигиталния свят*. София, 2012.

Де Сван 2001. De Swaan, A. *Words of the World*. Oxford, 2001.

Джайлс и Купланд 1991. Giles, H. and Coupland, N. *Language: Contexts and Consequences*. Buckingham: Open University Press, 1991.

Дженкинс 2000. Jenkins, J. *The Phonology of English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Джърсълд 1927. Jersild, A. Mental Set and Shift. – In: *Archives of Psychology*. New York, June 1927.

Дийкстра 2007. Dijkstra, T. The multilingual lexicon. – In: M. G. Gaskell (Ed.). *The Oxford Handbook of Psycholinguistics*, 251-265. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Дийкстра и Ван Хьовен 2002. Dijkstra, T. and Van Heuven, W. Modeling bilingual word recognition: Past, present and future. – In: *Bilingualism: Language and Cognition*, 5, 219-224, 2002.

Добрева 2004. Добрева, Е. *Увод в общото езикознание*. 2004. Available from: http://myschoolbel.info/Biblioteka/Lit_Kritika/ElkaDobрева_Uvod_v_obshtoto_eziko_znanie.pdf

Джърсълд 1927. Jersild, A. Mental Set and Shift. – In: *Archives of Psychology*. New York, 1927.

Донскис 2014. Donskis, L. The Failed Lingua Franca in Eastern Europe? – In: *New Eastern Europe*. 5 май 2014. Available from: <http://neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1215-the-failed-lingua-franca-of-eastern-europe>

- Доукинс 1976.** Dawkins, R. *The Selfish Gene*. Oxford University Press, 1976.
- Европейците и техните езици 2012.** *Europeans and Their Languages*. European Commission, June 2012. Available from: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf
- Евростат и Евридайс 2012.** Eurostat and Eurydice. *Key Data on Teaching Languages at School in Europe*. Available from: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/143EN.pdf
- Едуардс 2004.** Edwards, J. Foundations of Bilingualism. – In: Tej K. Bhatia and William C. Ritchie (Eds). *The Handbook of Bilingualism*, 7-31. Blackwell Publishing, 2004, 2006.
- Елкинс 2005.** Elkins, C. *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya*. Henry Holt and Company, 2005.
- Етнолог.** Available from: <http://www.ethnologue.com/statistics>
- Ефтимова 2010.** Ефтимова, А. Билингвизъм и диглосия на децата от етническите общности в езиковото образование. Терминологични промени в езиковото образование. В – *Продължаващото обучение на учителите (пред предизвикателствата на интеркултурния диалог, социалната солидарност и демократичните ценности)*. София: Български бестселър - Национален музей на българската книга и полиграфия, 2010.
- Ефтимова 2014.** Ефтимова, А. *Медиен език и стил: теория и съвременни практики*. София, 2014.
- Ефтимова 2016.** Ефтимова, А. *Двойственият език в медиите – езикът на политическата коректност vs езика на омразата*. „Просвета – София“, София, 2016.
- Жизелс 1992.** Gysels, M. French in urban Lubumbashi Swahili: Codeswitching, borrowing, or both. – In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 13, 41-55, 1992.
- Зидарова 1998.** Зидарова, В. *Очерк по българска лексикология*. Паисий Хилендарски, Пловдив, 1998.
- Изурин, Уинфорд и Де Бот 2009.** Isurin, L., Winford, D. and De Bot, K. *Multidisciplinary Approaches to Code Switching*. John Benjamins B. V., 2009.
- Ийтман 1992.** Eastman, C. Codeswitching as an urban language contact phenomenon. – In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 13, 1-17, 1992.

Инда и Розалдо 2002. Inda, J. X. and Rosaldo, R. Introduction: A world in motion. – In: J. X. Inda & R. Rosaldo (eds.), *The anthropology of globalization: A reader*. Malden: Blackwell, 2002.

Исли и Клайнбърг 2010. Easley, D. and Kleinberg, J. *Networks, Crowds, and Markets: Reasoning about a Highly Connected World*. Cambridge University Press, 2010.

Камерън 2010. Cameron, D. The Last Lingua Franca by Nicholas Ostler – review. – In: *The guardian*. 4 dec. 2010. Available from: <http://www.theguardian.com/books/2010/dec/04/last-lingua-franca-ostler-review>

Качру 1978. Kachru, B. Code-mixing as a communicative strategy in India. – In: J. E. Alatis (Ed.). *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics*, 107-124. Washington, DC: Georgetown University Press, 1978.

Качру 1983. Kachru, B. On mixing. – In: B. Kachru (Ed.). *The Indianization of English: The English language in India*, 193-207. New Delhi: Oxford University Press, 1983.

Качру 1996. Kachru, B. English as Lingua Franca. – In: *Contact Linguistics, An International Handbook of Contemporary Research*, Vol. 1. New York, 1996.

Кебейа 2013. Kebeya, H. Inter- and Intra-Sentential Switching: Are they really Comparable? – In: *International Journal of Humanities and Social Science*. Nairobi, 2013.

Кинг и Чети 2014. King, J. and Chetty, R. Codeswitching: Linguistic and literacy understanding of teaching dilemmas in multilingual classrooms. – In: *Linguistics and Education*, 25, 40-50, 2014.

Клайн 1991. Clyne, M. *Community Languages: The Australian Experience*. Cambridge, 1991.

Клайн 2003. Clyne, M. *Dynamics in Language Contact*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Кларк 1996. Clark, H. *Using language*. Cambridge University Press, 1996.

Котелова 1978. Котелова З. Н. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. – В: *Новые слова и словари новых слов*, с. 5-26. Ленинград: Наука, 1978.

Коцев 2016. Коцев, Р. *Българският език като функционираща система в интернет комуникацията*. Автореферат. Велико Търново, 2016.

Кристофълс, Фърк и Шилер 2007. Christoffels, I., Firk, C. and Schiller, N. Bilingual

language control: An event-related brain potential study. – In: *Brain Research*, 1147, 192–208, 2007.

Кристъл 2003. Crystal, D. *English as a Global Language*. Cambridge University Press, UK, 2003.

Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2009. Kootstra, G., Van Hell, J. and Dijkstra, T. Two speakers, one dialogue: An interactive alignment perspective on codeswitching in bilingual speakers. – In: L. Isurin, D. Winford, & K. de Bot (eds.), *Multidisciplinary approaches to code switching*, 129-159. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2009.

Кутстра, Ван Хел и Дийкстра 2010. Kootstra, G., Van Hell, J. and Dijkstra, T. Syntactic alignment and shared word order in code-switched sentence production: Evidence from bilingual monologue and dialogue. – In: *Journal of Memory and Language* 63, 201-231, 2010.

Кутстра 2012. Kootstra, G. *Code-switching in Monologue and Dialogue: Activation and Alignment in Bilingual Language Production*. PhD thesis, Behavioral Science Institute, Radboud University Nijmegen, 2012.

Кутстра 2015. Kootstra, G. A psychologic perspective on code-switching: Lexical, structural and socio-interactive processes. – In: G. Still and K. Yakpo (eds), *Code-switching Between Structural and Sociolinguistic Perspectives*, 39-64. Walter de Gruyter GmbH, 2015.

Лабов 1971. Labov, W. The notion of ‘system’ in Creole languages. – In: D. Hymes (Ed.). *Pidginization and creolization of languages*, 447-472. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.

Лабов 1972. Labov, W. *Sociolinguistic patterns*. University of Pennsylvania Press, 1972.

Лангакър 1987. Langaker, R. Foundations of cognitive grammar. – In: *Theoretical Prerequisites*, vol. 1. Stanford, CA: Stanford University Press, 1987.

Лаш 2002. Lash, S. *Critique of Information*. London, 2002.

Левелт 1989. Levelt, W. *Speaking: From Intention to Articulation*. Cambridge MA: Cambridge University Press, 1989.

Левелт, Релофс и Майер 1999. Levelt, W., Roelofs, A. and Meyer, A. A theory of lexical access in speech production. – In: *Behavioral and Brain Sciences* 22, 1-38, 1999.

Ломбърг 2011. Lomborg, S. Social media as communicative genres. – In: *Journal of media and communication research*. MedieKultur, 2011.

Льо Паж 1997. Le Page, R. The Evolution of a Sociolinguistic Theory of Language. – In: *Coulmas*. 1997.

Льо Паж и Табуре-Келър 1985. Le Page, R. and Tabouret-Keller, A. *Acts of identity: Creole-based approaches to ethnicity and language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Людърс 2008. Lüders, M. Conceptualizing personal media. – In: *New Media & Society*, 10(5), 683-702, 2008.

Мадисън 2001. Maddison, A. *The World Economy: A Millennial Perspective*. Development Center Studies. Paris, 2001.

Маир 2003. Mair, C. (Ed). *The Politics of English as a World Language*. Amsterdam, 2003.

Майърс-Скотън 1987. Myers-Scotton, C. Code-switching and types of multilingual communities. – In: P. Lowenberg (Ed.). *Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics*, 61-82. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1987.

Майърс-Скотън 1990. Myers-Scotton, C. Codeswitching and borrowing: Interpersonal macrolevel meaning. – In: *Codeswitching as a Worldwide Phenomenon*. New York, 1990.

Майърс-Скотън 1992. Myers-Scotton, C. Comparing codeswitching and borrowing. – In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 13, 19-39, 1992.

Майърс-Скотън 1993а. Myers-Scotton, C. *Duelling Languages: Grammatical Structure in Code Switching*. Oxford: Clarendon Press, 1993.

Майърс-Скотън 1993б. Myers-Scotton, C. *Social motivations for codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Майърс-Скотън 1993с. Myers-Scotton, C. Common and uncommon ground: Social and structural factors in codeswitching. – In: *Language in Society*, 22, 475-503, 1993.

Майърс-Скотън 1998. Myers-Scotton, C. A theoretical introduction to the markedness model. – In: C. Myers-Scotton (Ed.). *Codes and consequences: Choosing linguistic varieties*, 18-38. New York: Oxford University Press, 1998.

Майърс-Скотън 1999. Myers-Scotton, C. Explaining the role of norms and rationality in codeswitching. – In: *Journal of Pragmatics*, 32, 1259-1271, 1999.

Майърс-Скотън 2002. Myers-Scotton, C. *Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford University Press, 2002.

МакАртур 2003. McArthur, T. World English, Euro-English, Nordic English? – In: *English Today* 19:54–58, 2003.

Максуон 1999. MacSwan, J. *A Minimalist Approach to Intrasentential Code Switching*. New York: Garland Publishing, 1999.

МакФерсън, Смит-Ловин и Кук. 2001. McPherson M., Smith-Lovin L. and Cook J. Birds of Feather: Homophily in Social Networks. – In: *Annu. Rev. Sociol.* 27: 415–44, 2001.

Манфреди, Симеон-Сенел и Тоско 2015. Manfredi, St., Simeone-Senelle M. and Tosco M. Language contact, borrowing and code switching. – In: *Academia*, 2015. Available from: http://www.academia.edu/6142010/Language_contact_borrowing_and_codeswitching

Мауранен и Ранга 2009. Mauranen, A. and Ranta, E. (Eds). *English as Lingua Franca*. Cambridge Scholars Publishing. UK, 2009.

Марсе 1930. Marcais, W. La diglossie arabe. – In: *L'enseignement public*, 20-39, 1930.

Махутян 1993. Mahootian, S. *A Null Theory of Code Switching*. PhD dissertation, Northwestern University. USA, 1993.

Махутян и Санторини 1996. Mahootian, S. and Santorini, B. Code switching and the complement/adjunct distinction. A reply to Belize, Rubin and Toribio. – In: *Linguistic Inquiry*, 27(3), 464-79, 1996.

Милграм и Траверс 1969. Milgram, S. and Travers, J. An Experimental Study of the Small World Problem. – In: *Sociometry*, Vol. 32, No. 4, pp. 425-443, 1969.

Милрой 1987. Milroy, L. *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell, 1987.

Модиано 1999. Modiano, M. International English in the global village. – In: *English Today* 15(2):22–27, 1999.

Модиано 2003. Modiano, M. Euro-English: A Swedish perspective. – In: *English Today* 19(2): 35–41, 2003.

Монова 2012. Монова, Т. *Новият журнализъм на прехода. Между корпоративния карцер и новите медии*. София, 2012.

Мювис и Бломаерт 1994. Meeuwis, M. and Blommaert, J. The ‘markedness model’ and the absence of society: Remarks on codeswitching. – In: *Multilingua*, 13, 387-423, 1994.

Мюйскен 2000. Muysken, P. *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Мюгър и Алпорт 1999. Meuter, R. and Allport, A. Bilingual language switching in naming: Asymmetrical costs of language selection. – In: *Journal of Memory and Language*, 25-40. University of Oxford, England, 1999.

Нажаб 1996. Najab, F. *Contributions à la psychologie du bilinguisme. Structures et fonctionnements cognitifs, alternance des langues dans la communication bilingue.* Paris, 1996.

Нейшънс 2017. Nations, D. What is Social Media? Explaining the Big Trend. – In: *Lifewire*. Available from: <https://www.lifewire.com/what-is-social-media-explaining-the-big-trend-3486616>

Нортиер 1990. Nortier, J. *Dutch-Moroccan Arabic Code Switching among Moroccans in the Netherlands.* Dordrecht: Foris, 1990.

Остин и Салабанк 2011. Austin, P. and Sallabank, J. *Cambridge Handbook of Endangered Languages.* Cambridge University Press. New York, 2011.

Остлер 2012. Ostler, N. *The last lingua franca: English until the return of Babel.* The Montréal Review, April 2012.

Павлова 2012. Павлова И. *Да споделяш в облаците. Новите медии и журналистиката.* Издателство “Фабер”, 2012.

Пернишка 2010. Пернишка, Е. *Речник на новите думи и значения в българския език.* Наука и изкуство, 2010.

Пехливанова 2014. Пехливанова, П. *Чуждите думи – никога свои. Психолингвистичен механизъм на употребата.* В. Търново, 2014.

Пикъринг и Гаръд 2004. Pickering, M. and Garrod, S. Toward a mechanistic psychology of dialogue. – In: *Behavioral and Brain Sciences*, 27, 169–190, 2004

Поплак 1980. Poplack, S. Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español: toward a typology of code-switching – In: *Linguistics* 18: 581-618, 1980.

Поплак 1981. Poplack, S. Syntactic structure and social function of codeswitching. – In: R. P. Durán (Ed.). *Latino language and communicative behavior*, 169-184. Norwood, NJ: Ablex, 1981.

Поплак 1988. Poplack, S. Language status and language accommodation along a linguistic border. – In: *Language speak and language Policy*, 90-118. Washington, 1988.

Поплак, Уилър и Уестууд 1987. Poplack, S., Wheeler, S. and Westwood, A. Distinguishing language contact phenomena: Evidence from Finnish-English bilingualism. – In:

P. Lilius and M. Saari (eds.), *The Nordic languages and modern linguistics* 6, 22-56. Helsinki: University of Helsinki Press, 1987.

Поплак и Мийчън 1998. Poplack, S. and Meechan, M. Instant loans, easy conditions: the productivity of bilingual borrowing. – In: *International Journal of Bilingualism*. New York, vol. 2, no 2, 1998.

Попова 2005. Попова, Т. В., Рацибурская, Л. В. и Гугунава, Д. В. *Неология и неография современного русского языка*. Москва: Флинта – Наука, 2005.

Рол 1967. Roll, W. Zur Lingua franca. – In: *Zeitschrift für Romanische Philologie* 83, 306-313, 1967.

Ромейн 1995. Romaine, S. *Bilingualism*. Oxford, 1995.

Ротару 2011. Rotaru, A. The foreign language Internet is good for business. – In: *Internet Archive*. Available from: <http://web.archive.org/web/20130407032518/http://www.scottmclay.co.uk/foreign-language-internet-good-business>

Русдиях 2016. Rusdiah. Code-Switching Serves a Euphemism. – In: *International Journal of Science and Research*, V. 5. Issue 1, pp 786-790. Muslim University of Indonesia, 2016.

Санков, Поплак и Ваняражан 1990. Sankoff, D., Poplack Sh. and Vanniarajan Sw. The case of nonce loan in Tamil. – In: *Language Variation and Change* 2, 71-101, 1990.

Сейдлхофър, Брейтенедър и Пицл 2006. Seidlhofer, B., Breiteneder A. and Pitzl M-L. English as a linguafranca in Europe. – In: *Annual Review of Applied Linguistics* 26: 1–34, 2006.

Селинкър 1969: Selinker, L. Language transfer. – In: *General Linguistics* 9: 67-9, 1969.

Сийдхоффер 2005. Seidhofer, B. English as Lingua Franca. – In: *ELT Journal*, Volume 59/4. Oxford University Press, 2005.

Скутнаб-Кангас и Маккарти 2008. Skutnabb-Kangas, T. and McCarty, T. Key Concepts In Bilingual Education: Ideological, Historical, Epistemological, And Empirical Foundations. – In: *Bilingual Education, Encyclopedia of Language and Education*, Volume 5, 2nd edition. New York: Springer, 3-17, 2008.

Сосюр 1915. De Saussure, F. *Cours de linguistique générale*. Ch. Bally and A.

Sechehaye (eds.) with the collaboration of A. Riedlinger; trans. W. Baskin, *Course in General Linguistics*. McGraw-Hill Book Company, 1977.

Спирбър и Уилсън 1986. Sperber, D. and Wilson, D. *Relevance: Communication and cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.

Стел и Якпо 2015. Stell, G. and Yakpo, K. *Code-switching Between Structural and Sociolinguistic Perspectives*. G. Still and K. Yakpo (eds.). Walter de Gruyter GmbH, 2015.

Съвет на Европа 2007. Council of Europe. *From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe*, 2007. Available from: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Guide07_Executive_20Aug_EN.doc#_Toc172301771

Тарашева 2014. Tarasheva, E. *The Image of a Country created by International Media: The Case of Bulgaria*. Cambridge Scholars Publishing, 2014.

Томасело 2003. Tomasello, M. *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge: Harvard University Press, 2003.

Томасън 1997. Thomason, S. (ed). *Contact Languages: A wider perspective*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam, 1997.

Томпсън 1991. Thompson, J. Editor's introduction. – In: J. B. Thompson (Ed.). *Language and symbolic power*, 1-31. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.

Трефърс-Далър 1997. Treffers-Daller, J. Variability in codeswitching styles: Turkish-German code-switching patterns. – In: R. Jacobson (Ed.). *Codeswitching Worldwide 1*, 277-297. Berlin: Mouton de Gruyter, 1997.

Тръдгил 1968. Trudgill, P. *Dialects in contact*. Oxford: Basil Blackwell, 1968.

Угандър, Карър, Бакстром и Марлоу 2011. Ugander, J., Karrer, B., Backstrom, L. and Marlow C. *The Anatomy of the Facebook Social Graph*. Cornell University Library, 2011. Available from: <https://arxiv.org/abs/1111.4503>

Уордхоф 2006. Wardhaugh, R. *An Introduction to Sociolinguistics*. Blackwell Publishing Ltd, 2006.

Уинфорд 2003. Winford, D. *An Introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell, 2003.

Уолтърс 2005. Walters, J. *Bilingualism: The sociopragmatic-psycholinguistic interface*. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2005.

Фишман 1965. Fishman, J. Who speaks what language to whom and when? – In: *La Linguistique*, 2, 67-88, 1965.

Фишман 1967. Fishman, J. Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. – In: *Journal of Social issues*, 1967.

Фишман 1972. Fishman, J. Domains and the relationships between micro- and macro-sociolinguistics. – In: J. J. Gumperz and D. Hymes (eds.), *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication*, 435-453. New York, 1972.

Фишър 1982. Fischer, S. *To Dwell among Friends*. Chicago: Univ. Chicago Press, 1982.

Фоке, Де Ръйтер де Вилд, Спанджърс и Ван Хел 2007. Fokke, J., De Ruyter de Wildt, I., Spanjers, I. and van Hell, J. Eliciting codeswitches in Dutch classroom learners of English: The language mode continuum and the role of language proficiency – In: *Poster presented at the 6th international symposium of bilingualism*. Hamburg, Germany, 2007.

Фрат 2012. Frath, P. Should the World Rely on English as a Lingua Franca? Available from: <http://www.res-per-nomen.org/respernomen/pubs/did/DID25-PFRATH-English-as-a-lingua-franca.doc>

Фъргюсън 1959. Ferguson, C. Diglossia. – In: *Word*, 1959.

Фъргюсън 2003. Ferguson, N. *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*. New York, 2003.

Фърт 1996. Firth, A. The discursive accomplishment of normality. On ‘lingua franca’ English and Conversation Analysis. – In: *Journal of Pragmatics* 26: 237-260, 1996.

Фърт 2009. Firth, A. The *lingua franca* factor. – In: *Intercultural Pragmatics* 6-2: 147-170. Walter de Gruyter, 2009.

Хамптън и Уелман 2000. Hampton, K. and Wellman, B. Examining Community in the Digital Neighborhood: Early Results from Canada’s Wired Suburb. – In: *Digital Cities: Technologies, Experiences, and Future Perspectives*. Heidelberg, Germany: Springer-Verlag. p. 194-208, 2000.

Ханпира 1972. Ханпира, Эр. Оказиональные элементы в современной речи. – В: *Стилистические исследования на материале современного русского языка*, 245-317. Москва: Наука, 1972.

Харари, Норман и Картрайт 1965. Harary, F., Norman, R. and Cartwright, D. *Structural Models*. New York: Wiley, 1965.

Хауген 1950. Haugen, E. The analysis of linguistic borrowing. – In: *Language* 26: 210-231, 1950.

Хаус 2003. House, J. English as a lingua franca: A threat to multilingualism. – In: *Journal of Sociolinguistics*. Hamburg University, Germany, 2003.

Хелър 1988. Heller, M. *Codeswitching: Antropological and Sociolinguistic Perspectives*. M. Heller (Ed.). Mouton de Gruyter, 1988.

Хелър 1992. Heller, M. The politics of codeswitching and language choice. – In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 13 (1-2): 123-141, 1992.

Хокансън н.д. Hokanson, B. The Impact of the Internet on Language. Available from: <https://wiki.umn.edu/pub/DHA5399/Class15B/paperFinal2.pdf>

Холм 2000. Holm, J. *An Introduction to Pidgins and Creoles*. Cambridge University Press, 2000.

Холмс 2013. Holmes, J. *An Introduction to Sociolinguistics*. Routledge: New York, 2013.

Чоролеева 2010. „Езикова мода“ и процесите на развитие и обогатяване на лексиката. – В: *Многообразие в единството*, No 1, 26-30, 2010.

Шилинг-Естес 2002. Schilling-Estes, N. Investigating Stylistic Variation. – In: *Chambers et al.*, 2002.

Шифман 1998. Schiffman, H. Diglossia as a Sociolinguistic Situation. – In: *Handbook of Sociolinguistics*, 205-216. Oxford, 1998.

Шобер 2006. Schober, M. Dialogue and interaction. – In: K. Brown (Ed.). *Encyclopedia of language and linguistics*, 564–571. Amsterdam: Elsevier, 2006.

Шопова 2013. Шопова, Т. Развитие на дигиталната компетентност у студентите. – В: *NotaBene*, бр. 26, 2013. Available from: <http://notabene-bg.org/read.php?id=290>

Шчучард 1909. Schuchardt, H. Die lingua franca. – In: *Zeitschrift für Romanische Philologie* 33, 441-46, 1909.

Шътър 2012. Shuter, R. Intercultural new media studies: The next frontier in intercultural communication. – In: *Journal of Intercultural Communication Research*, 41, (3, November) 219-237, 2012.

Янсон 2002. Janson, T. *Speak: A Short History of Languages*. Oxford University Press. New York, 2002.

Internet World Stats 2015. – In: *Internet Archive*. Available from: <http://web.archive.org/web/20130408065312/http://www.internetworldstats.com/stats7.htm>

Oxford Dictionaries. Available from: <https://en.oxforddictionaries.com>

Wellcome 2012. Tout ce que vous avez toujours voulu savoir sur les médias sociaux sans jamais oser le demander... 04/2012. guidesocialmedia.com. Available from: <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/56863-tout-ce-que-vous-avez-toujours-voulu-savoir-sur-les-medias-sociaux-sans-jamais-osser-le-demander-guide-social-media-2012.pdf>

W3Techs 2016. Available from: http://w3techs.com/technologies/overview/content_language/all

Приложение 1

Непроменени		Морфологично адаптирани		Неологизми	Абревиатури
На кирилица	На латиница	От смесен тип	Единствено на кирилица		
аутрейдж	again	approve-вам	адженда	байк	a.k.a., aka
бай	alien	brand-a	айрол(ите)	бро	btw, бтв, бай дъ уей
бан (забрана)	and	cheat-ване	АйТи-та	гугълвам	ft
блиц	animal	close-вам	анавейлабъл	детокс	IT
гайз	anyway	crop-вам	апп(ове)	джусинг	omg, омг
гуд	apple	enable-вам	баннвам, ебанвам	дрон	PC
дайв	approved	enjoy-вам	бекграунд(а)	емоджи	pls, плс
дарлинг	auntie	evidence-a	бетвам	ивент	rip
дей	awkward	execute-ва	блокна	кемтрейлс	rofl
десийвинг	badass	Facebook-a	буквам	коучинг	wtf
деск	bakery	fallback-вам	Булгерия	кростренажор	am
дискъшънс	best	fuckтът	бърнъри	кросфит	tnx, thnx
дифолт	beyond	gif-овете	воугвам	меме	fb
изи	bias	image-te	гейт	плеймейтка	
инфлуенсър	bloating	IT-та	гемиджийската	прайд	
капс	bloopers	Jesus-a	джуниър	промокод	
котидж	boyfriend	judge-вам	дийн(а)	протестър	
криипи/крийпи	busy	keypad-a	дисклеймъри	селфи	
кюбикъл	chill	like-ва	дисмисвам	селфи стик	
лайф	classy	luncha	дропвам	смуги	

лофт	clingy	map-ва	еврибари	спинер	
лънч	commercial	match-ва	едитвам	стартъп	
маджик	connection	newsfeed-ът	енджойте!	статус	
майндсет	congrats	pattern-a	ентертейнмънт(а)	трансджендър	
мастър	cool	production-a	изхейтя	тутор	
мен	cute	push-a	изшитирам	туториал	
месидж	datepicker	relate-вам	ишо	фейса	
мис	days	replace-вам	капкейк(а)	фейсбукар	
мистър	define	reply-не	каширам	флагман	
морнинг	disgrace	re-share-вам	колаборация	хаштаг	
мууд	dislike	retreat-a	комитвам	хипстър	
найс	diving	share-вам	комит(ите)	ховърборд	
нърд	donation	suggestion-a	конгретюлейшънс		
олд	done	sweaterA	конфюзвам		
онли (прил.)	drinks	tribe-a	крашвам		
органик	dude	update-a	креаторите		
ориджинал	easygoing	upgrade-не	крокудайл		
пийс	edit	workflow-a	кросфити		
пик	emergency		кънеквам		
плейлист	empowering		кънекшъни		
прайвъси	endless		къртези(то)		
пребърт (prebirth)	enjoy		лайк(ове)		
прешър	eyeroll		лайквам		
рипорт	exeption		линг		
рулз	exposure		линквам		
сайз	fake		лузър(и)		
сайънс	fall		меринджей		
сет	framework		наспамих		
сис	fun		нативен, нейтивче		
синематик	girly		натролвам се		
скръм	goal		нетуоркинг(а)		
сори	goosebumps		нотификейшън(ите)		
сосиджис	handmade		плеймейтка		
стики	hater		пойнт(а)		
стрийт	headshot		преджъджинга		
сървис	hilarious		про(тата)		
тайм	host		продъкшън		
таузънд	human		промоут(вам)		
тийн	humans		промоут		

трак	in		процесването		
фейк	judgemental		рандъм/рандом		
фейл	kicking		редизайна		
фенси	kisses		резортът		
фийчър	legit		рейд(а)		
фит	life		релокирвам		
флексибъл	lighthouse		реминдъри		
форевър	like (v)		рефрешна		
фрий	likes		рикордвам		
фрийк	live		рипвам (от RIP)		
хай (hi)	maiden		рипортвам, репортвам		
хай	majestic		рифреша		
хелп	mild		самокилвам се		
хепи	milestone		сендвам		
хорър	mood		синквам		
хъни	nice		сисъърче		
чекбокс	nonsense		сопе (sorry)		
чил	outfit		спелчек-а		
шит	page		спел-чекър(а)		
шити	patterns		стейтвам		
шоп	payback		стопер		
ъндър	peace		суитшърт		
ъпсайдаун	piercing		съпорт(а)		
	platitudes		тагвам		
	poll (същ)		трикстърът		
	poser		трип(а), трипчета		
	pull		троля		
	recruiting		тулче		
	reliability		туториал(и)		
	request		файтър(а)		
	respect		фейсбукари		
	revamp		фейспалмови		
	reversed		фетбърнъри		
	right		фийд(а), фид(а)		
	sabbatical		фиксвам		
	sad		фитвам		
	salute		флагмана		
	sealed		флипвам		
	seen		форумци		

	shit		фреймрейт(ът)		
	single		френдове		
	size		хало		
	sketchy		харда		
	slums		хаштаг(ове)		
	speechless		хейлва		
	stunts		хейт(а)		
	style		хейтя		
	sucker		хейтър(и)		
	suggestions		хипстърско		
	time		чеквам (чекнете)		
	tomboy		чийтвам		
	ultimately		шерване		
	usecase		шерове		
	viral		шервам		
	wanted		шитава		
	whatever (прил.)		шитвам		
			шитня		
			шитове		

Приложение 2

АНКЕТА 1

Моля, не проверявайте думите в речника или интернет. Това не е тест за Вашите знания. Благодаря!

аутрейдж

1. Посочете значението на думата _____

2. Посочете ударението на думата _____
3. Посочете синоним/и на думата _____

4. Има ли думата членувана форма, множествено число и/или други форми?

5. Според Вас думата е:
А) широко разпространена сред много хора.
Б) широко разпространена сред определена група от хора.
В) рядко употребявана и срещана.
Г) еднократно употребявана със специфични цели.
6. Смятате ли, че думата е необходима за общуването на български език? Защо?

*Моля, не проверявайте думите в речника или интернет. Това не е тест за Вашите знания.
Благодаря!*

1. Посочете значението на съкращението _____

2. Според Вас съкращението е:

А) широко разпространено сред много хора.

Б) широко разпространено сред определена група от хора.

В) рядко употребявано и срещано.

Г) еднократно употребявано със специфични цели.

3. Смятате ли, че съкращението е необходимо за общуването на български език?

Защо? _____

Моля, не проверявайте думите в речника или интернет. Това не е тест за Вашите знания.
Благодаря!

enjoy-на

1. Посочете значението на думата _____

2. Посочете ударението на думата _____

3. Посочете синоним/и на подчертаната дума _____

4. Има ли думата членувана форма, множествено число и/или други форми?

5. Според Вас думата е:

А) широко разпространена сред много хора.

Б) широко разпространена сред определена група от хора.

В) рядко употребявана и срещана.

Г) еднократно употребявана със специфични цели.

6. Сятате ли, че думата е необходима за общуването на български език? Защо?

АНКЕТА 2

Моля, не проверявайте думите в речника или интернет. Това не е тест за Вашите знания. Благодаря!

рифрешна

7. Посочете значението на думата _____

8. Посочете ударението на думата _____

9. Посочете синоним/и на думата _____

10. Има ли думата членувана форма, множествено число и/или други форми?

11. Според Вас думата е:

А) широко разпространена сред много хора.

Б) широко разпространена сред определена група от хора.

В) рядко употребявана и срещана.

Г) еднократно употребявана със специфични цели.

12. Смятате ли, че думата е необходима за общуването на български език? Защо?

*Моля, не проверявайте думите в речника или интернет. Това не е тест за Вашите знания.
Благодаря!*

мем/мийм

1. Посочете значението на думата _____

2. Посочете синоним/и на думата _____

3. Има ли думата членувана форма, множествено число и/или други форми?

4. Според Вас думата е:

А) широко разпространена сред много хора.

Б) широко разпространена сред определена група от хора.

В) рядко употребявана и срещана.

Г) еднократно употребявана със специфични цели.

5. Смятате ли, че думата е необходима за общуването на български език? Защо?

*Моля, не проверявайте думите в речника или интернет. Това не е тест за Вашите знания.
Благодаря!*

framework

1. Посочете значението на думата _____

2. Посочете ударението на думата _____

3. Посочете синоним/и на думата _____

4. Има ли думата членувана форма, множествено число и/или други форми?

5. Според Вас думата е:

А) широко разпространена сред много хора.

Б) широко разпространена сред определена група от хора.

В) рядко употребявана и срещана.

Г) еднократно употребявана със специфични цели.

6. Смятате ли, че думата е необходима за общуването на български език? Защо?

Приложение 3

Примери от социалните мрежи и форуми, от които е ексцерпиран лексикалният материал за експеримента за установяване степента на асимилираност на някои думи от английски произход, използвани в спонтанната писмена реч на социални мрежи и форуми от потребители, чийто роден език е българският (стр. 65)

- (1) Компанията си заслужава! Един голям **framework** с едно голямо име ;)
- (2) Какво са направили ЕО дент, за да предизвикат **аутрейдж** у теб?
- (3) Иди си зарови малко главата в снега да **рефрешнеш**, че нещо пак си се издухала ☺
- (4) Ела на гости и ще **enjoy-ваш** гофрети.
- (5) Не си българин (**a.k.a.** балканец) ако не си направиш тайно сандвичи с колбас на закуската, защото в пакета не ти се полага обяд, а да си ги кашираш в чантата докато сервитьора гледа, за да си ги хапнеш после на басейна.. :-D :-D :-D
#тарикатлък
- (6) Да, знам, че много малко жени отговарят на тези критерии. Все пак по-горе изброих някои от най-разпространените вредни **меми**.

Приложение 4

Примери за *вмъкване и редуване на езици, различни от английски*

- (1) Тероризмът е варварство, чрез което някой се опитва да удави свободния свят в кръв. Варвари, свободният свят от кръв се е родил! Кръв няма да го убие!!! **Viva la France! Je suis** човек... А за жертвите - **و سلم وآله عليها الله صلى** (френски и арабски, редуване).
- (2) **Майне** превоз. Бръм бръм. (немски, местоимение, вмъкване)
- (3) Този ако си разменя повече от 7 изречения седмично с каракудата, трамвай ставам. **Дойче интровертише квантише...** (немски)
- (4) Сланинка с тортичка **zusammen**, няма драма ☺ (немски).
- (5) Хахахаха, В Кьолн раздават на жените джобни аларми. **Данке Меркел. Данке либерал шитхедс.** (немски и английски, редуване)
- (6) Когато претенциозните са "амбициозни", а английският им е на ниво "зер гут"... (немски, именна фраза, вмъкване).
- (7) Чужбинските езици нещо не са го съблазнили, но благодарение на интернет е успял да достигне ниво „**май инглиш ис зер гут**“. (английски, немски, редуване).
- (8) Тази година толкова бебоци се появиха около мен, че захванах подаръкоприготвленията... **Voila** - котаракът Прокопи и неговият другар - шаранът Спиридон :))) (френски, възклицание, редуване).
- (9) Начи, когато издадете "Под игото" на шопски диалект, на мъеко и на македонска норма, елате и се фалете. Докато разбере за какво става въпрос, вече виждах как кръстоносците чукат на вратата, завладяват ни и прекръстват Бойчо Огнянов на **Compte Boytcho du Feu** :/ (френски)
Инак не е лош маркетингов ход
- (10) хахахахаа, какви стъпчици, какво **pas de deux** (френски)
- (11) уха... много е гот да ти казват "**la jeune fille**", когато не ти знаят името... Няма да им го казвам! Тц! :))) Ще си бъда една **jeune fille** цяяла седмица! (френски)
- (12) Кажим, че се казваш **Плюска Парфе.** (френски)

- (13) Бъди честита, Мария! Бъди здрава, щастлива, много обичана и все така прелестна и енергична □ Вече пускам палците и си сипвам и аз едно розе □ **À ta santé** □ (френски).
- (14) **Deja vu** по български - когато минеш по квартална уличка след 10 годишно прекъсване, и усетиш че все още подминаваш дупките по навик. (Френски, вмъкване)
- (15) **Ребята**, два билета за System of a Down/Prague/12.06 - Arena 02 търсят собственици. 1490 крони/бр. (руски)
- (16) Analytics ми казва, че 16-те руски посещения, които през последните дни ми правят руски трафик са **всъ** от Самара, "Европейска Русия". (руски, вмъкване)
- (17) Ауу, я! Обичам те! **Mam te rada**, даже :) (сръбски, редуване).
- (18) Студентите в Международна Академия "Жим Лам" тръгнаха по Пътя Камино с много емоции и трепет в душите. Да им пожелаем търпение, смирение, упоритост и осъзнаване по светите стъпки на апостол Яков! **Buen Camino!** (испански)
- (19) **No te enojas Jefe!!!** Това е на Наско пантофата хахаха (испански)
- (20) Да, но някъде видях, че е **slutsåld**. (шведски)
- (21) Йовков се отхвърля по подразбиране, защото е задължителната програма на училището, децата въобще не влизат в пластовете на съдържанието - само го отмятат
- (22) като нещо досадно, необходимо зло. На мен ми е **нумеро уно** от българските писатели. (италиански)
- (23) Айде ако обичаш с **dramma queen** малоумните опити за **reductio ad absurdum** да се скриеш някъде. (английски и латински)

(24)

Приложение 5

Стилистични ефекти чрез превключването на кода

- (1) Айляк **time** :)
- (2) **It's like ten thousand** мрън **when all you need is a** гуш
- (3) **Соу мъч уот дъ фак...** (пост)
- (4) о, да! Особено като отидеш на **дийп** филм като **Bladerunner** в 3 следобед и салонът е пълен с нямащи какво друго да правят момиченца на по 12-13 години. **Айхейтдис!**
- (5) Всеки е прав сам за себе си. **Fuckтът**, че давате правила, сам по себе си ги нарушава. Човек се учи сам. **ЧОВЕК!**Останалото е дресировка. Май.
- (6) След дългия понеделник - снощи реших да си направя малко по женски шопинг терапия. Влизам в Seven Seconds и на въпроса може ли да погледна чорпогашника на витрината, продавачката ме сюрпризира с - "Ами, ОК, той е 228 лв." Това се нарича не ШОПинг, а **ШОКинг** терапия! :)
- (7) - Положението е мистър Бийн в чужбина :D
 - Баш. **Lost in translation.**
- (8) **Конгретюлейшънс!**
- (9) Стрелеца не можа да не се изтъкне, че ги разбира нещата □□ **core!**
- (10) Ни са смей, рабтата е **тражеди**. Виде ли го тва
- (11) **Суджукмен** трева не пасе! :)))
- (12) Апа **дюнербой** каза, че е басижегата и 200 градуса по Фаренмайт.
- (13) - Как се казваш?
 - Ана.
 - Съкратено от..?
 - **Анавейлабъл.**
- (14) Дае **линг** кум оргенала!
- (15) К.Р. ооооо мацка! **гуд морминк!** неска **уикент**, черпи един **пауч**.
- (16) Ч.Т. - **Дис реакшън иц нод гуд фор ю!**

- (17) Да си говориш сам със себе си на английски - **high level** комуникаейшън.
Конгратюлейшън - you have international шизофринеишън!
- (18) **Жиинийзъс! Зис ис хораблье !**
- (19) **Дат'с ригхт !** Но нямат срама да празнуват деня на независимостта...
- (20) Добриутро **еврибари!** Лека и доходна година на сич-ки! :P
- (21) **он зис дей тЛи иърс агоу:** А? Познахте ли я? Малката бяла нинджа, от малка пластика се превърна в монументална скулптура! ... <3 Айра
- (22) **Фъвъъщц!!! Ю аре вери вельком.**
- (23) Румблене ти си се надрогиргал с варелян + менда ,овсен че си явен клиент на влезин за уцтна. Бъхла ти се йе написла **cool** на носа, но ти го шетеш **look**, което и правиш, при това без кочешки тсайци :) июуъ
- (24) **Ю аре кидинг ми :)**
- (25) Явно няма отърване, **джингъла** е навсякъде, :D
- (26) Everybody needs **somebunny**
- (27) **Ин дъ нейм оф ПиДиЕф олмайти ;-)**
- (28) **Уай дончю лайк май сонгз?**
- (29) Кажй бе, Лакост, **хипо-кроко-соушъл-джъстис-уориър мъч?**
- (30) Чеверме **ентерпрайз стайл**
- (31) - gif-овете във Facebook-а ми не работят :((пост)
 - **Feisbok,omri!!!** (Коментар на поста)
 - И в моя. Днес го забелязах, реших, че компа в работата е **шитава**. :/ (коментар на поста)
- (32) В моя **hoffice** тоя с пижамата работи за тия със сополите (:
- (33) - **A must have** контрол на **комитите**. Проверява колко си пиан преди да **комитнеш** нещо. :D (пост)
 - **Комитва ли комитата от коми комити?** (Коментар на поста)
- (34) **her great personalitits**
- (35) и пуканките изчакайте **плеас**
- (36) - Я да видим тоя **фокус бракетинг** дъл става за чеп за зеле :) (пост)
 - Той добрият **шоп Фотьо** бил безкрайно добре подготвен :) Две копчета и чакаш малко. (Коментар на поста)

- (37) - Тая Варна мно'о 'убава! (Коментар на пост)
 - **Tru dat.** (Коментар на предходния коментар)
- (38) **Порнаж! My eyes** □□
- (39) **Сий ю ин Помо сити** :)
- (40) Не!новините: Точно като стана време за нашите измислени **блек фрайдейове**, в които реално няма отстъпка, щото седмица преди отстъпките са надули цените, ще вземат да ме мобилизират. Мъже, които по една или друга причина нямат възможност да се сдобият с плейстейшани пък се зарадваха, че може да разиграят новото **Кольов дюти** наживо.
- (41) - вече ме е страх някой да не умре - фейсбук веднага почва да прилича на гигантски интерактивен мулти-некролог (пост)
 - И всички дежурно **РИПват**, ма накъде и аз не знам... (коментар на поста)
- (42) Из **фейсбук фийда**. Явно е синдром, типичен за млади, неквалифицирани **меринджеи**. #asamrazgrad
- (43) - Да открием сезона **тугеда! Praying for snow !!** (Пост)
 - на **станд бай** сме от 16 април (отговор на поста)
- (44) А защо конкретно. Колкото хора толкова и съдби. Някъде, някога по света..имало една бедна студентка без родители,а защо никой не знае...кое от понятието "пример" не се разбира,че обсъдихме племената, ескимосите и чак и клубовете в ст.хр..... аз съм **шашинг** от тази **конверсация**, която би могла да продължи безкрай. Ок,слагам край като потвърдя - никъде няма бедна студентка без роднини. Няма и птица додо, right! :)
- (45) Дай един **делете**, че стана епопея.
- (46) Територията ни,уви вече не е така прекрасна...Някакви неосъществени селяни превръщат околните гори и поляни в кални орища...**офроуд** му викат.**Офмозък** е според мен. И навсякъде найлони, пластмаси-най ме е яд като събирам обелките от лукчета и разни дъвки.
- (47) Да Цецка и Цтрахил харчат спестяванията ти, държат се ръка за ръка и се присмиват. .. **Шит хапенс** преателче!
- (48) **Фак диз кайнд ъф демоукраси!**
- (49) Сакам да та **бакна!**

